

Nr 1(16)2024

ZARZĄDZANIE BIBLIOTEKĄ

Library Management

ISSN 2081-1004

Komisja Zarządzania i Marketingu
Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich

ZARZĄDZANIE BIBLIOTEKĄ

LIBRARY MANAGEMENT

NR I(I6)2024

GDĄSK 2025

RADA NAUKOWA

prof. dr hab. Wiesław Babik
prof. dr hab. Ewa Głowacka
prof. dr hab. Elżbieta Gondek
dr Joanna Kamińska
dr Anthi Katsirikou
prof. ucz. dr hab. Małgorzata Derkacz
prof. ucz. dr hab. Stanisława Kurek-Kokocińska
prof. Soňa Makulová
prof. ucz. dr hab. Katarzyna Materska
prof. ucz. dr hab. Diana Pietruch-Reizes
dr hab. Jadwiga Sadowska
prof. dr hab. Irena Socha
prof. Ałła Solanyk
prof. Jela Steinerová
prof. Jaroslav Šušol
prof. dr hab. Marzena Świgoń
prof. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert
dr Beata Żołędowska-Król

REDAKTOR NACZELNA

prof. ucz. dr hab. Maja Wojciechowska

REDAKTOR JĘZYKOWA

dr Hanna Grabowska-Maciejewska

SEKRETARZ REDAKCJI

dr Magdalena Cyrklaff-Gorczyca

ISSN 2081-1004

ADRES REDAKCJI

Uniwersytet Gdański, ul. Wita Stwosza 55, 80-952 Gdańsk, p. 3.37

WYDAWCA

Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego
Oficyna Wydawnicza Edward Mitek

Czasopismo recenzowane

Wykaz recenzentów znajduje się na stronie czasopisma

„Zarządzanie Biblioteką” znajduje się na liście czasopism
punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

SPIS TREŚCI

BADANIA I WIZJE

Katarzyna Topolska

Modelowanie czynników wpływających na wydajność pracowników bibliotek z użyciem metod uczenia maszynowego9

Wojciech Kamiński

Memy jako narzędzie komunikacji. Geneza, historia i implikacje dla bibliotek21

Antonina Seroka

Literatura fantastyczna na rynku wydawniczym. Perspektywy działań bibliotek wobec preferencji czytelników43

Małgorzata Gołębiowska

Problemy współczesnej biblioteki szkolnej ze szczególnym uwzględnieniem promocji biblioteki i czytelnictwa. Na przykładzie biblioteki szkolnej I Liceum Ogólnokształcącego im. Władysława Broniewskiego w Bełchatowie57

Ewelina Troka

Romans kieszonkowy w Polsce. Zmiany na rynku wydawniczym a potrzeby i oczekiwania czytelników.....65

Beata Taraszkiewicz

Organizacja bibliotek śluskich w latach 1903-194581

BIBLIOTEKI I BIBLIOTEKARZE ZA GRANICĄ

Marcin Pędich

An intercultural analysis of library buildings in Brighton, United Kingdom99

Urszula Szybowska

Motivating academic library non-users to [re]discover the academic library's usefulness for their study practices – the perspective of the Gdańsk University of Technology Library133

Maja Wojciechowska

Usługi wystawiennicze jako dodatkowa oferta biblioteczna. Przykład *The Polonsky Exhibition of The New York Public Library's Treasures* Biblioteki Publicznej w Nowym Jorku 141

Helena Mlejová

Biblioteka Miejska w Bratysławie na przestrzeni dziejów – aspekty historyczne, organizacyjne i zarządcze 167

Péter Pátrovics

Biblioteka Uniwersytecka w Budapeszcie – najstarszy księgozbiór na Węgrzech 179

Z WARSZTATU BIBLIOTEKARZA

Marketing internetowy biblioteki – opracowanie Maja Wojciechowska 193

WYWIADY

Działalność Sekcji Zarządzania i Marketingu IFLA wobec zmieniających się potrzeb i funkcji bibliotek – rozmowa z przewodniczącym Nickiem Boxem – przeprowadziła Maja Wojciechowska 201

PRZEGLĄD LITERATURY

Publikacje polskie 209
– wybór i opracowanie Jolanta Laskowska

Publikacje zagraniczne 213
– wybór i opracowanie Jolanta Laskowska

SPOTKANIA NAUKOWE

Konferencje i seminaria polskie 217
– opracowanie Jolanta Laskowska

Konferencje zagraniczne 221
– opracowanie Jolanta Laskowska

TABLE OF CONTENTS

RESEARCH AND VISIONS

Katarzyna Topolska

Machine Learning-Based Modeling of Factors Influencing Library Employee Performance	9
---	---

Wojciech Kamiński

Memes as a Communication Tool: Origins, History, and Implications for Libraries	21
---	----

Antonina Seroka

Fantasy literature in the publishing market: library strategies in response to reader preferences	43
---	----

Małgorzata Gołębiowska

Challenges of the contemporary school library with particular emphasis on the promotion of the library and reading: a case study of the school library at Władysław Broniewski First High School in Bełchatów.....	57
--	----

Ewelina Troka

Pocket romance in Poland: Changes in the publishing market and readers' needs and expectations	65
--	----

Beata Taraszkiewicz

The organization of libraries in Słupsk in the years 1903-1945	81
--	----

LIBRARIES AND LIBRARIANS ABROAD

Marcin Pędich

An intercultural analysis of library buildings in Brighton, United Kingdom	99
--	----

Urszula Szybowska

Motivating academic library non-users to [re]discover the academic library's usefulness for their study practices – the perspective of the Gdańsk University of Technology Library	133
--	-----

Maja Wojciechowska

Exhibition services as an additional library offering: the case of the <i>Polonsky Exhibition of the New York Public Library's treasures</i> in New York Public Library.....	141
--	-----

Helena Mlejová

The Bratislava City Library Through the Ages – Historical, Organizational, and Managerial Aspects	167
---	-----

Péter Pátrovics

The University Library in Budapest: Hungary's oldest book collection.....	179
---	-----

THE LIBERTARIAN PRACTICAL EXPERIENCE

Internet marketing of the library. By Maja Wojciechowska.....	193
---	-----

INTERVIEWS

Activities of the IFLA management and marketing section in response to changing needs and functions of libraries – an interview with chairperson Nick Boxem.....	201
<i>By Maja Wojciechowska</i>	

LITERATURE SURVEY

Polish publications	209
<i>Selected and edited by Jolanta Laskowska</i>	
Foreign publications.....	213
<i>Selected and edited by Jolanta Laskowska</i>	

SCIENTIFIC EVENTS

Polish seminars and conferences	217
<i>Selected and edited by Jolanta Laskowska</i>	
Foreign conferences	221
<i>Selected and edited by Jolanta Laskowska</i>	

Badania i wizje

Modelowanie czynników wpływających na wydajność pracowników bibliotek z użyciem metod uczenia maszynowego

Słowa kluczowe: bibliotekarze, zmęczenie, biometryka, uczenie maszynowe, klasyfikacja

Abstrakt: Celem badań przedstawionych w artykule jest opracowanie skutecznego systemu klasyfikacji poziomu zmęczenia pracowników bibliotek na podstawie sygnałów biometrycznych i behawioralnych. System ten ma umożliwiać wczesne wykrywanie pięciu poziomów zmęczenia, od braku zmęczenia po stan uniemożliwiający efektywną pracę. W badaniu porównano skuteczność różnych algorytmów uczenia maszynowego. Uzyskane wyniki posłużą do stworzenia inteligentnych narzędzi wspierających zarządzanie dobrostanem pracowników.

Keywords: librarians, fatigue, biometrics, machine learning, classification

Abstract: The objective of the study presented in this article is the development of an effective system for the classification of fatigue levels among library personnel, based on biometric and behavioral signals. The proposed system aims to enable early detection of five distinct fatigue levels, ranging from the absence of fatigue to a state of impairment that hinders effective job performance. The research involves a comparative evaluation of various machine learning algorithms to determine their classification efficacy. The findings will contribute to the development of intelligent tools designed to support the management of employee well-being.

Wprowadzenie

Celem badań przedstawionych w artykule było stworzenie modelu, który – wykorzystując algorytmy uczenia maszynowego – umożliwi ocenę poziomu zmęczenia pracowników bibliotek podczas wykonywania obowiązków zawodowych. W sytuacji wykrycia zmęczenia przekraczającego ustalony próg (na skali pięciostopniowej) system automatycznie zasugeruje przerwę. Ma to na celu nie tylko redukcję zmęczenia, lecz także wspieranie procesów poznawczych oraz prewencję wypalenia zawodowego. Badania wskazują, że nawet krótkie przerwy – trwające kilkanaście sekund – mogą znacząco zmniejszyć poziom zmęczenia fizycznego i poznawczego [21; 36].

W pracy bibliotekarzy istotną rolę odgrywa kilka rodzajów zmęczenia [12]. Zmęczenie może przyjmować różne formy, zależne od charakteru pracy i warunków jej wykonywania. Zmęczenie okołodobowe wiąże się z zakłóceniem rytmu dobowego, np. wskutek pracy wieczorami, nocą lub w nadgodzinach, co prowadzi do zaburzeń snu i obniżenia sprawności psychofizycznej [11]. Dochodzi do niego np. u bibliotekarzy akademickich w okresie sesji, kiedy wspierają oni pracę czytelników w godzinach wieczornych i nocnych, podczas całodobowego otwarcia biblioteki. Drugi rodzaj – zmęczenie mięśniowe – występuje głównie przy długotrwałym staniu, przenoszeniu ciężkich przedmiotów czy wykonywaniu powtarzalnych czynności – jego skutki, takie jak spadek sprawności ruchowej, można obiektywnie ocenić za pomocą analizy sygnałów EMG i MMG [6; 30]. Cierpią na nie np. magazynierzy, ale też bibliotekarze na stanowiskach wypożyczeń odpowiedzialni za dostarczanie książek czytelnikom. Z kolei zmęczenie poznawcze dotyczy spadku efektywności funkcji wykonawczych, takich jak uwaga, pamięć robocza czy zdolność logicznego wnioskowania, co ma kluczowe znaczenie w zadaniach wymagających analizy danych, obsługi klienta czy pracy projektowej [32]. Takie zmęczenie jest typowe m.in. dla pracowników odpowiedzialnych za katalogowanie przedmiotowe lub działów informacji naukowej. Istotnym aspektem jest również zmęczenie psychiczne, pojawiające się w wyniku przeciążenia zadaniami, pracy pod presją czasu czy monotonii, co skutkuje spadkiem motywacji, zaangażowania i zdolności koncentracji [14; 15].

W środowisku pracy bibliotekarskiej, gdzie precyzja i koncentracja są kluczowe, wszystkie te typy zmęczenia mogą negatywnie wpływać na jakość świadczonych usług [4; 5]. Z danych literaturowych wynika, że odpowiednio zaplanowane przerwy – szczególnie o charakterze pasywnym, jak np. krótki odpoczynek w pozycji siedzącej, w ciszy – przyczyniają się do zwiększenia efektywności zawodowej i lepszej regeneracji umysłu [27; 33].

Narzędzia psychometryczne i fizjologiczne stosowane w badaniu zmęczenia

W badaniach nad zmęčeniem, obciążeniem pracą oraz sennością często stosuje się standaryzowane narzędzia psychometryczne i fizjologiczne. Skale zmęczenia, takie jak Samn-Perelli Fatigue Scale (SPF) oraz Chalder Fatigue Scale (CFS), umożliwiają ocenę zarówno ogólnego, jak i specyficznego rodzaju zmęczenia. SPF to prosta, jednowymiarowa, 7-punktowa skala, stosowana m.in. w lotnictwie i medycynie, służąca do szybkiej, subiektywnej oceny aktualnego poziomu zmęczenia. Z kolei CFS jest bardziej złożoną skalą wielowymiarową, obejmującą 11 pozycji, które pozwalają rozróżnić zmęczenie fizyczne i psychiczne. Skala ta jest powszechnie wykorzystywana w diagnostyce przewlekłego zmęczenia i w badaniach klinicznych [9; 13; 31; 37]. Do oceny subiektywnego obciążenia pracą często wykorzystuje się NASA-TLX (Task Load Index), która obejmuje sześć wymiarów: wysiłek psychiczny, fizyczny, czasowy, poziom wydajności, frustrację oraz ogólny wysiłek. Użytkownik ocenia każdy wymiar na skali wizualno-analogowej (0–100), a następnie może zostać przeprowadzona analiza wagowa. NASA-TLX pozwala na holistyczną ocenę obciążenia zadaniowego w kontekście ergonomii, testów użyteczności i projektowania interfejsów [10].

W kontekście senności najczęściej stosuje się Karolinska Sleepiness Scale (KSS) oraz Stanford Sleepiness Scale (SSS). KSS to 9-punktowa skala, w której badany określa swój bieżący poziom senności (np. „bardzo pobudzony” do „bardzo senny, walczę o pozostanie przytomnym”) – wykorzystywana jest w badaniach snu i zmęczenia operacyjnego. SSS natomiast jest 7-punktową skalą oceniającą senność w różnych momentach dnia i w kontekście wykonywanych zadań [2; 29]. Poza subiektywnymi skalami, zmęczenie można oceniać obiektywnie, np. za pomocą zmienności rytmu serca (HRV) – wskaźnika odzwierciedlającego aktywność autonomicznego układu nerwowego. Zmniejszona zmienność HRV wiąże się z wyższym poziomem stresu i zmęczenia, a jej analiza pozwala na wczesne wykrycie spadku koncentracji. Kolejnym obiektywnym wskaźnikiem jest czas reakcji, mierzony przy pomocy prostych testów reakcji na bodźce. Wzrost czasu reakcji jest typowym objawem narastającego zmęczenia psychomotorycznego [3; 16; 24].

Wreszcie do oceny subiektywnego wysiłku psychicznego można zastosować skalę SEES (Subjective Exercise Experiences Scale), która obejmuje komponenty emocjonalne, takie jak napięcie, zmęczenie, pozytywny stan emocjonalny i wyczerpanie. Skala ta bywa używana nie tylko w sporcie, ale także w kontekście obciążenia psychicznego w zadaniach poznawczych i środowiskach wysokiego ryzyka [23]. W procesie oceny zmęczenia i obciążenia warto także brać pod uwagę czynniki indywidualne, takie jak wiek, płeć czy doświadczenie zawodowe, które mogą wpływać na subiektywne i obiektywne odczuwanie wysiłku oraz zdolność regeneracji [28]. Równie istotny jest kontekst środowiskowy, obejmujący m.in. warunki mikroklimatyczne (np. temperatura, wilgotność), natężenie hałasu czy jakość i długość snu, ponieważ czynniki te mogą znacząco modulować poziom koncentracji, senność oraz ogólne samopoczucie uczestnika [7]. W kontekście analizy i monitorowania stanu fizycznego lub emocjonalnego osoby, istnieje wiele metod, które opierają się na różnych rodzajach sygnałów biometrycznych. Sygnał EKG (elektrokardiogram) [12; 13; 26; 35] jest metodą służącą do monitorowania aktywności elektrycznej serca. Sygnały EKG pozwalają na ocenę rytmu serca, wykrywanie arytmii, a także ocenę ogólnego stanu zdrowia serca. Pomiar ten jest często stosowany w diagnostyce chorób serca oraz w monitorowaniu pacjentów w szpitalach. W kontekście analizy emocji, zmiany w sygnale EKG mogą być wykorzystywane do oceny poziomu stresu lub reakcji emocjonalnych, ponieważ aktywność serca zmienia się w odpowiedzi na emocje. Reakcja galwaniczna skóry (GSR) [35] mierzy zmiany w oporności elektrycznej skóry, które zachodzą w odpowiedzi na potliwość wywołaną stresem lub innymi bodźcami emocjonalnymi. GSR jest wykorzystywana w psychologii, szczególnie do oceny poziomu stresu, zaangażowania lub reakcji emocjonalnych. Zjawisko to jest oparte na fakcie, że w odpowiedzi na emocje lub stres gruczoły potowe wytwarzają większą ilość potu, co wpływa na przewodność elektryczną skóry.

Fotopletyzmogram (PPG) z kolei to metoda [37], która wykorzystuje światło do pomiaru zmian objętości krwi w naczyniach włosowatych. PPG jest często stosowany w urządzeniach do monitorowania tętna, takich jak pulsometry czy inteligentne zegarki. Dzięki tej technologii możliwe jest uzyskanie informacji o rytmie serca oraz poziomie saturacji tlenem we krwi. PPG może również dostarczać informacji o poziomie stresu i ogólnym stanie emocjonalnym, ponieważ zmiany w cyrkulacji krwi mają związek z reakcjami organizmu

na bodźce. Monitorowanie parametrów oddechowych obejmuje pomiar częstotliwości oddechów, głębokości oraz regularności oddechów. Zmiany w tych parametrach mogą wskazywać na reakcje organizmu na stres, zmęczenie czy inne stany emocjonalne. Często stosowane urządzenia do monitorowania oddechu to respiratory, analizatory oddechu, a także urządzenia noszone na klatce piersiowej, które rejestrują te parametry w czasie rzeczywistym [35; 37]. Temperatura ciała [37] jest jednym z podstawowych wskaźników stanu zdrowia organizmu. Wzrost lub spadek temperatury ciała może wskazywać na reakcje organizmu na stres, infekcje lub inne zaburzenia. W kontekście analizy emocjonalnej, zmiany w temperaturze ciała mogą wskazywać na wzrost stresu lub intensyfikację reakcji emocjonalnych. Monitorowanie temperatury ciała jest szeroko stosowane w diagnostyce medycznej oraz w systemach monitorowania stanu zdrowia.

Kolejne zjawisko – ruchy gałek ocznych [19; 25] – jest wykorzystywane w diagnostyce oraz w badaniach nad zachowaniami i reakcjami emocjonalnymi. Technologie śledzenia ruchów oczu pozwalają na ocenę poziomu koncentracji, zainteresowania czy stresu. Zmiany w ruchach oczu mogą również wskazywać na zmęczenie, napięcie lub inne emocje. Ruchy gałek ocznych są często stosowane w analizie zachowań użytkowników w interfejsach użytkownika oraz w badaniach psychologicznych.

EEG (elektroencefalografia) [16] to technika umożliwiająca pomiar aktywności elektrycznej mózgu. Zmiany w falach mózgowych rejestrowane za pomocą EEG mogą dostarczyć cennych informacji o stanie emocjonalnym, koncentracji, poziomie stresu czy relaksu. EEG jest powszechnie wykorzystywane w neuropsychologii, a także w badaniach nad stanami emocjonalnymi, ponieważ fale mózgowe są silnie związane z emocjami i reakcjami na bodźce.

EMG (elektromiografia) [7] jest metodą mierzenia aktywności elektrycznej mięśni. Poprzez rejestrację impulsów elektrycznych generowanych przez mięśnie EMG pozwala na ocenę napięcia mięśniowego. Zwiększone napięcie mięśniowe jest często związane ze stresem, napięciem emocjonalnym lub intensywnym wysiłkiem fizycznym. EMG jest stosowane w diagnostyce problemów mięśniowych oraz w badaniach nad reakcjami emocjonalnymi, szczególnie w kontekście stresu. Akcelerometry to urządzenia rejestrujące przyspieszenia w trzech osiach. W kontekście monitorowania stanu emocjonalnego dane z akcelerometrów mogą być używane do śledzenia ruchów ciała, takich jak drżenie rąk, wahania głowy czy zmiany w postawie ciała, które mogą wskazywać na stres, lęk lub inne emocje. Akcelerometry są szeroko stosowane w urządzeniach noszonych na ciele, takich jak opaski fitness, inteligentne zegarki oraz systemy monitorowania zdrowia [32].

Następny wskaźnik – poziom natlenienia krwi [32] (saturacja tlenem) – jest mierzony za pomocą pulsoksymetrów, które wykorzystują PPG do oceny procentowego nasycenia hemoglobiny tlenem w krwi. Obniżony poziom natlenienia może wskazywać na problemy z układem oddechowym, ale może także być związany ze stanem zdrowia osoby lub jej emocjami, takimi jak stres. Monitorowanie saturacji tlenem jest często stosowane w medycynie, w szczególności w kontekście pacjentów z problemami oddechowymi lub w analizie reakcji na stres.

Każda z tych metod jest szeroko stosowana w różnych dziedzinach, w tym w psychologii czy medycynie, a także w ramach technologii noszonych, takich jak inteligentne urządzenia monitorujące zdrowie i emocje.

Zbiór danych i metody

Zbiór danych do klasyfikacji poziomu zmęczenia został pozyskany w ramach badania przeprowadzonego na grupie 650 osób, gdzie próba reprezentatywna to 385 bibliotekarzy, co stanowi minimalną wielkość próby dla uzyskania istotności statystycznej. Dane były zbierane podczas typowych czynności wykonywanych przez bibliotekarzy w warunkach naturalnego środowiska pracy. Klasyfikacja zmęczenia została przeprowadzona na pięciostopniowej skali, gdzie klasa 1 oznacza brak oznak zmęczenia, a klasa 5 – stan, w którym zmęczenie uniemożliwia efektywną realizację obowiązków zawodowych. Ocena poziomu zmęczenia opierała się na modelu głębokiego uczenia, analizującym w czasie rzeczywistym dynamikę ruchu gałek ocznych i powiek. Model ten integrował również dane fizjologiczne i ruchowe, pozwalając na wielowymiarową klasyfikację stanu badanej osoby.

Dodatkowo zastosowano narzędzia oceny subiektywnej, takie jak NASA-TLX (Task Load Index), umożliwiające holistyczną analizę obciążenia pracą w sześciu wymiarach: wysiłku fizycznego, psychicznego, presji czasowej, poziomu frustracji, wydajności i ogólnego wysiłku [10]. W kontekście oceny senności wykorzystano Karolinska Sleepiness Scale (KSS) oraz Stanford Sleepiness Scale (SSS) – powszechnie stosowane w badaniach nad rytmem dobowym i obciążeniem operacyjnym [2; 29]. W celu obiektywnej oceny stanu fizjologicznego uczestników analizowano również zmienność rytmu serca (HRV) – jako wskaźnik aktywności autonomicznego układu nerwowego [3; 24], a także czas reakcji psychomotorycznej, mierzony za pomocą prostych testów na bodźce wzrokowe [16].

W analizie uwzględniono także czynniki indywidualne, takie jak wiek, płeć, staż pracy i poziom doświadczenia zawodowego, które mogą wpływać na subiektywne postrzeganie zmęczenia i zdolność regeneracji [28]. Równolegle monitorowano uwarunkowania środowiskowe, obejmujące mikroklimat (temperatura, wilgotność), poziom hałasu oraz jakość snu, które są istotnymi moderatorami stanu psychofizycznego pracownika [7]. Do budowy modelu zostało zastosowanych 8 metod, z których 7 to ML.

Support Vector Machines (SVM) to metoda klasyfikacji, która stara się znaleźć najlepszą hiperpowierzchnię oddzielającą klasy w przestrzeni cech, maksymalizując margines między klasami. Działa poprzez minimalizowanie błędu klasyfikacji i znajduje optymalny podział, który generalizuje do nowych, niewidzianych danych. SVM jest efektywny w przypadkach z dużymi, wysokowymiarowymi zbiorami danych, szczególnie w analizie danych, gdzie klasy są nieliniowo oddzielne [3; 19]. Drzewa decyzyjne to algorytmy klasyfikacyjne, które dokonują podziału przestrzeni cech na podstawie serii prostych warunków w węzłach, prowadząc do klasyfikacji w liściach drzewa. Są one łatwe do zrozumienia i interpretacji, co czyni je popularnymi w zastosowaniach, które wymagają transparentności decyzji [35]. Lasy losowe to technika ensemble, która tworzy wiele drzew decyzyjnych i łączy ich wyniki w celu uzyskania bardziej stabilnej i dokładnej prognozy. Używając losowych próbek danych oraz losowych cech, lasy losowe zmniejszają ryzyko przeuczenia i poprawiają dokładność modelu, co czyni je skutecznymi w klasyfikacji złożonych danych [25; 28].

Głębokie sieci neuronowe to rodzaj sieci neuronowych z wieloma warstwami ukrytymi, które są zdolne do nauki złożonych reprezentacji danych. Dzięki dużej liczbie param-

trów DNN może efektywnie rozwiązywać problemy związane z dużymi zbiorami danych, takie jak rozpoznawanie obrazów czy analiza tekstu, ucząc się hierarchii cech [37]. Sieci konwolucyjne to typ sieci neuronowych, które szczególnie dobrze sprawdzają się w analizie obrazów. Stosują operacje konwolucji, które umożliwiają wykrywanie lokalnych wzorców w danych, takich jak krawędzie, tekstury czy formy, co czyni je skutecznymi w zadaniach rozpoznawania obrazów i wideo [17]. Klasyczne sieci neuronowe (NN) są podstawową formą sieci neuronowych, w której dane wejściowe są przekazywane przez warstwy neuronów, które uczą się nieliniowych zależności między cechami a wyjściami. NN wykorzystywane są w szerokim zakresie zastosowań, od klasyfikacji po regresję, jednak ich wydajność w dużych zbiorach danych jest ograniczona w porównaniu do głębokich sieci [18].

Algorytmy k-najbliższych sąsiadów (KNN) to technika klasyfikacji, w której klasa nowego przykładu jest określana na podstawie większościowej klasy spośród k najbliższych sąsiadów w przestrzeni cech. Jest to metoda nieparametryczna, co oznacza, że nie zakłada żadnej formy rozkładu danych, ale jej skuteczność zależy od odpowiedniego doboru wartości k i miary odległości [13].

Ukryte modele Markowa (HMM) to z kolei probabilistyczne modele sekwencyjne, które są stosowane w analizie danych czasowych. Używają one ukrytych stanów, które nie są bezpośrednio obserwowalne, i pozwalają na modelowanie przejść między tymi stanami na podstawie obserwowanych danych, co czyni je przydatnymi w zadaniach, takich jak rozpoznawanie mowy czy analiza sekwencji DNA [7].

Ewaluacja eksperymentalna

Ocena skuteczności modelu, tj. efektywność klasyfikatora była oceniana z wykorzystaniem następujących metryk: Accuracy, AUC, F1-score oraz Kappa [1]. W celu uniknięcia nadmiernego dopasowania modelu zastosowano walidację krzyżową pięciokrotną [8; 22]. Celem analizy była odpowiedź na pytanie badawcze: *Czy można skutecznie dokonać klasyfikacji zmęczenia pracowników bibliotek?* Aby odpowiedzieć na to pytanie, zastosowano 8 różnych metod. Ich dobór nie jest przypadkowy, ale wynika z ich specyfiki i różnic. Eksperymenty przeprowadzono w środowisku PYTHON 3.0. Wyniki zamieszczono w tabeli 1 i na rysunku 1.

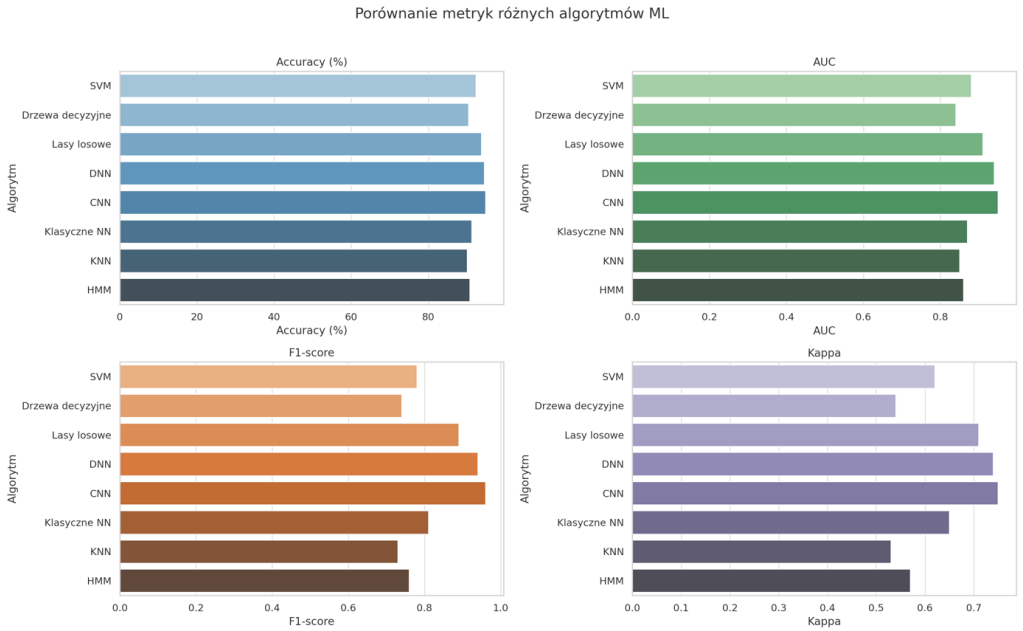
Tabela 1. Wyniki przeprowadzonych eksperymentów

Algorytm	Accuracy (%)	AUC	F1-score	Kappa
SVM	92,30	0,88	0,78	0,62
Drzewa decyzyjne	90,40	0,84	0,74	0,54
Lasy losowe	93,70	0,91	0,89	0,71
DNN (Deep NN)	94,50	0,94	0,94	0,74
CNN (Conv. NN)	94,80	0,95	0,96	0,75
Klasyczne NN	91,20	0,87	0,81	0,65

KNN	90,10	0,85	0,73	0,53
HMM (Ukryte Markowa)	90,70	0,86	0,76	0,57

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 1. Wykresy przedstawiające wyniki poszczególnych metryk w podziale na typ klasyfikatora

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie przeprowadzonych badań porównujących skuteczność różnych algorytmów uczenia maszynowego w klasyfikacji poziomów zmęczenia pracowników bibliotek – od klasy 1 (brak zmęczenia), przez klasę 2 (zmęczenie lekkie), klasę 3 (zmęczenie średnie), klasę 4 (zmęczenie duże), aż po klasę 5 (zmęczenie uniemożliwiające efektywną pracę) – można sformułować szereg kluczowych wniosków.

Najwyższą skuteczność osiągnęły algorytmy głębokiego uczenia, w szczególności sieci konwolucyjne (CNN) oraz głębokie sieci neuronowe (DNN). CNN uzyskały najlepsze wyniki we wszystkich metrykach: 94,8% dokładności (Accuracy), AUC 0.95, F1-score 0.96 i współczynnik Kappa 0.75, co oznacza, że algorytm ten najtrafniej klasyfikuje wszystkie pięć klas zmęczenia, szczególnie dobrze radząc sobie z rozpoznawaniem skrajnych stanów – braku zmęczenia (klasa 1) i zmęczenia skrajnego (klasa 5). Tuż za nimi uplasowały się DNN, osiągając bardzo zbliżone wyniki – Accuracy na poziomie 94,5%, AUC 0.94, F1-score 0.94 oraz Kappa 0.74. Lasy losowe również wykazały wysoką skuteczność (Accuracy 93,7%,

AUC 0.91, F1-score 0.89, Kappa 0.71), co potwierdza ich dobrą zdolność do generalizacji i radzenia sobie z różnorodnością danych. Warto zaznaczyć, że algorytmy te, podobnie jak sieci neuronowe, lepiej rozpoznawały umiarkowane i wysokie poziomy zmęczenia (klasy 3 i 4), które często sprawiają problemy innym modelom. SVM osiągnęły Accuracy 92,3%, co plasuje je w górnej strefie zestawienia. Choć ich F1-score (0.78) i Kappa (0.62) były niższe od modeli głębokiego uczenia, to nadal prezentowały solidne wyniki, szczególnie w klasyfikowaniu klas 2 (zmęczenie lekkie) i 3 (zmęczenie średnie). Klasyczne sieci neuronowe oraz HMM uzyskały wyniki odpowiednio: Accuracy 91,2% i 90,7%, F1-score 0.81 i 0.76, Kappa 0.65 i 0.57. Choć nieco słabsze od modeli głębokich, nadal spełniają wymogi wysokiej jakości klasyfikacji. HMM szczególnie dobrze poradziły sobie z sekwencyjnym rozpoznawaniem stanu zmęczenia, co może być użyteczne w analizach czasowych. KNN oraz drzewa decyzyjne osiągnęły najniższe wartości metryk, ale mimo to mieszczą się w oczekiwanym zakresie (Accuracy powyżej 90%). Drzewa decyzyjne (Accuracy 90,4%, F1-score 0.74, Kappa 0.54) miały trudność z rozróżnieniem klas pośrednich (2, 3, 4), natomiast KNN (Accuracy 90,1%, Kappa 0.53) wykazywał tendencję do klasyfikowania stanów zmęczenia na podstawie bliskości do klas dominujących, co wpływało negatywnie na dokładność. Algorytmy głębokiego uczenia, takie jak CNN i DNN, są najbardziej rekomendowane do klasyfikacji zmęczenia pracowników bibliotek, zwłaszcza przy użyciu złożonych danych (np. sygnałów biometrycznych, obrazów twarzy). Algorytmy klasyczne, jak HMM czy drzewa decyzyjne, mogą wspierać mniej złożone systemy lub działać w modelach hybrydowych. Wysoka wartość AUC (0.84–0.95) świadczy o dobrej zdolności rozróżniania klas, a współczynnik Kappa wskazuje, że wszystkie modele przewyższają losowe przyporządkowanie klas.

Rekomendacje

Na podstawie wyników analizy, która uwzględnia zarówno dane obiektywne, jak i subiektywne, rekomenduje się zastosowanie algorytmów głębokiego uczenia, zwłaszcza sieci konwolucyjnych (CNN) oraz głębokich sieci neuronowych (DNN), do klasyfikacji poziomu zmęczenia pracowników bibliotek. Te modele wykazały najwyższą skuteczność (Accuracy: 94,8% i 94,5%, AUC: 0.95 i 0.94, F1-score: 0.96 i 0.94, Kappa: 0.75 i 0.74), co czyni je najlepszymi narzędziami do analizy danych złożonych, takich jak sygnały biometryczne, obrazy twarzy oraz dynamika ruchów gałek ocznych. Modele te skutecznie rozpoznają skrajne stany zmęczenia, w tym zarówno brak zmęczenia (klasa 1), jak i zmęczenie skrajne (klasa 5), co ma istotne znaczenie w kontekście zapewnienia wydajności pracy bibliotekarzy.

W analizie uwzględniono również narzędzia oceny subiektywnej, takie jak NASA-TLX, które umożliwiają holistyczną ocenę obciążenia pracą w sześciu wymiarach: wysiłku fizycznego, psychicznego, presji czasowej, poziomu frustracji, wydajności i ogólnego wysiłku. Te narzędzia pozwalają na bardziej złożoną interpretację zmęczenia, uwzględniając zarówno jego aspekt fizyczny, jak i psychiczny. W kontekście oceny senności włączenie Karolinska Sleepiness Scale (KSS) oraz Stanford Sleepiness Scale (SSS) umożliwia precyzyjniejszą klasyfikację zmęczenia w zależności od rytmu dobowego oraz obciążenia operacyjnego.

Do oceny stanu fizjologicznego uczestników użyto zmienności rytmu serca (HRV), co pozwala na monitorowanie aktywności autonomicznego układu nerwowego, oraz czasu reakcji psychomotorycznej, mierzonego za pomocą prostych testów na bodźce wzrokowe. Te dane mają kluczowe znaczenie w precyzyjnym rozpoznawaniu poziomów zmęczenia, zwłaszcza w kontekście zmniejszonej koncentracji i reakcji motorycznych.

Dodatkowo uwzględnienie czynników indywidualnych, takich jak wiek, płeć, staż pracy i poziom doświadczenia zawodowego, pozwala na lepsze dostosowanie systemu klasyfikacji do indywidualnych różnic w postrzeganiu zmęczenia oraz zdolności regeneracji. Zmienne socjodemograficzne, takie jak wiek, płeć, staż pracy, poziom doświadczenia zawodowego, a także styl życia i aktywność fizyczna, mają istotny wpływ na poziom zmęczenia pracowników bibliotek i ich zdolność do regeneracji. W przypadku pracowników młodszych ich organizmy zazwyczaj wykazują wyższą odporność na zmęczenie, co może przekładać się na lepszą efektywność w pracy. Z kolei starsi bibliotekarze, z uwagi na naturalne zmiany w organizmach, mogą odczuwać zmęczenie bardziej intensywnie, zwłaszcza w wyniku obciążenia fizycznego i psychicznego, co może wpłynąć na ich zdolność do wykonywania codziennych obowiązków. Płeć również odgrywa istotną rolę – kobiety w bibliotece mogą doświadczać zmęczenia w inny sposób (na postrzeganie zmęczenia mogą wpływać np. cykliczne zmiany hormonalne, a także dodatkowe obowiązki). Mężczyźni, chociaż mogą wykazywać inną reakcję na zmęczenie fizyczne, również narażeni są na zmęczenie psychiczne związane z wysokimi wymaganiami zawodowymi.

Na poziom zmęczenia wpływają także staż pracy i doświadczenie zawodowe. Pracownicy z większym stażem mogą lepiej adaptować się do pracy, jednak z czasem, w wyniku długotrwałego obciążenia, zmniejsza się ich wydolność organizmu, co może prowadzić do chronicznego zmęczenia. Młodsze osoby, dopiero zaczynające pracę w bibliotece, mogą doświadczać większego zmęczenia, szczególnie na początku swojej kariery, z uwagi na stres związany z nowymi obowiązkami.

W kontekście zmęczenia kluczowe znaczenie mają również aktywność fizyczna i styl życia pracowników bibliotek. Pracownicy prowadzący aktywny tryb życia, angażujący się w regularne ćwiczenia, mogą lepiej radzić sobie ze zmęczeniem zarówno fizycznym, jak i psychicznym, co przekłada się na ich lepszą kondycję w pracy. Z kolei osoby prowadzące siedzący tryb życia, co w przypadku pracowników bibliotek jest dość powszechne, mogą odczuwać zmęczenie szybciej i intensywniej, co zmniejsza ich efektywność.

Ponadto czynniki, takie jak stres związany z pracą, nadmiar obowiązków administracyjnych czy interakcje z czytelnikami, mogą powodować zmęczenie psychiczne, szczególnie w przypadku pracowników bibliotek, którzy muszą często zarządzać dużą liczbą zadań jednocześnie.

Na zmęczenie bibliotekarzy może również wpływać status społeczno-ekonomiczny, ponieważ osoby o niższym statusie mogą mieć ograniczony dostęp do zasobów wspomagających regenerację, jak np. wsparcie zdrowotne, co może prowadzić do większego odczuwania zmęczenia. Z kolei pracownicy o wyższym statusie, posiadający lepsze warunki życia i dostęp do lepszej opieki zdrowotnej, mogą lepiej zarządzać zmęczeniem i skuteczniej regenerować siły. Wszystkie te zmienne socjodemograficzne należy uwzględniać w analizie

zmęczenia wśród pracowników bibliotek, aby opracować skuteczne strategie zapobiegające wypaleniu zawodowemu i poprawiające wydajność pracy w tym zawodzie.

Choć lasy losowe, SVM, drzewa decyzyjne i KNN również wykazały wysoką skuteczność (Accuracy powyżej 90%), to modele głębokiego uczenia, zwłaszcza CNN i DNN, osiągnęły lepsze wyniki w klasyfikacji bardziej złożonych stanów zmęczenia, takich jak klasy 3 i 4 (umiarkowane i wysokie zmęczenie). W związku z tym rekomenduje się implementację algorytmów głębokiego uczenia w systemach monitorujących zmęczenie, zwłaszcza w środowiskach pracy o zróżnicowanych obciążeniach fizycznych i psychicznych, jak biblioteki. Algorytmy klasyczne, takie jak HMM i drzewa decyzyjne, mogą być użyteczne w mniej skomplikowanych systemach lub w połączeniu z modelami hybrydowymi, które łączą ich mocne strony.

Zakończenie

Podjęte badania wykazały, że klasyfikacja poziomów zmęczenia pracowników bibliotek przy użyciu zaawansowanych algorytmów uczenia maszynowego jest skuteczną metodą monitorowania stanu psychofizycznego w środowisku pracy. Wyniki eksperymentów jednoznacznie wskazują na wyższość sieci konwolucyjnych (CNN) oraz głębokich sieci neuronowych (DNN) w zakresie skuteczności klasyfikacji, co potwierdza wysokie wartości metryk, takich jak dokładność, AUC, F1-score oraz Kappa.

Systemy bazujące na tych algorytmach mogą stać się integralną częścią rozwiązań wspierających zarządzanie dobrostanem pracowników, umożliwiając wczesne wykrywanie zmęczenia i oferując możliwość szybkiej interwencji w postaci rekomendacji przerwy. Takie podejście przyczyni się do zwiększenia efektywności pracy, zmniejszenia ryzyka wypalenia zawodowego oraz poprawy jakości świadczonych usług w środowisku bibliotekarskim, sprzyjając optymalizacji procesów wewnętrznych i lepszemu zarządzaniu placówką [szerz. zob. też 34]. W przyszłości rozwój systemów, takich jak ten, z wykorzystaniem większej liczby danych oraz jeszcze bardziej zaawansowanych algorytmów, może otworzyć nowe możliwości w kontekście monitorowania zdrowia i dobrostanu pracowników w innych zawodach wymagających intensywnej koncentracji i długotrwałego wysiłku.

Bibliografia

1. ADÃO MARTINS Neusa R., ANNAHEIM Simon, SPENGLER Christina M., ROSSI René M. Fatigue Monitoring Through Wearables: A State-of-the-Art Review. *Frontiers in Psychology*. 2021, vol. 12, s. 1-25. ISSN 1664-1078.
2. ÅKERSTEDT Torbjörn, GILLBERG Mats. Subjective and Objective Sleepiness in the Active Individual. *International Journal of Neuroscience*. 1990, nr 1-2, s. 29-37. ISSN 0020-7454.
3. AL-LIBAWY Hilal, AL-ATABY Ali, AL-NUAIMY Waleed, AL-TAEE Majid A. HRV-based operator fatigue analysis and classification using wearable sensors. In *2016 13th International Multi-Conference on Systems, Signals & Devices (SSD)*. Leipzig: IEEE, s. 268-273, 2016.

4. ALMANSOORI Noura, ALDULAIJAN Samah, ALTHANI Sara, HASSAN Noha M., NDIAYE Malick, AWAD Mahmoud. Manual spray painting process optimization using Taguchi robust design. *International Journal of Quality & Reliability Management*. 2020, nr 1, s. 46-67. ISSN 0265-671X.
5. BJÖRING Gunnar, HÄGG Göran. Musculoskeletal exposure of manual spray painting in the woodworking industry – an ergonomic study on painters. *International Journal of Industrial Ergonomics*. 2000, nr 6, s. 603-614. ISSN 0169-8141.
6. FERNANDEZ SCHRUNDER Alejandro D., HUANG Yu-Kai, RODRIGUEZ Saul, RUSU Ana. A Real-Time Muscle Fatigue Detection System Based on Multifrequency EIM and sEMG for Effective NMES. *IEEE Sensors Journal*. 2024, nr 14, s. 22553-22564. ISSN 1558-1748.
7. FU Rongrong, WANG Hong, ZHAO Wenbo. Dynamic driver fatigue detection using hidden Markov model in real driving condition. *Expert Systems with Applications*. 2016, vol. 63, s. 397-411. ISSN 0957-4174.
8. GARCIA Salvador, HERRERA Francisco. An Extension on “Statistical Comparisons of Classifiers over Multiple Data Sets” for all Pairwise Comparisons. *Journal of Machine Learning Research*. 2008, nr 9, s. 2677-2694. ISSN 1532-4435.
9. GLADWELL Peter, HARLAND Matthew, ADRISSI Aysha, KERSHAW Saskia, DURES Emma. Exploring the content validity of the Chalder Fatigue Scale using cognitive interviewing in an ME/CFS population. *Fatigue: Biomedicine, Health & Behavior*. 2024, nr 3, s. 217-237. ISSN 2164-1846.
10. HART Sandra G., STAVELAND Lovell E. Development of NASA-TLX (Task Load Index): Results of Empirical and Theoretical Research. *Advances in Psychology*. 1988, vol. 52, s. 139-183. ISSN 0166-4115.
11. HAUS Erhard, SMOLENSKY Michael. Biological clocks and shift work: circadian dysregulation and potential long-term effects. *Cancer Causes & Control*. 2006, nr 4, s. 489-500. ISSN 1573-7225.
12. HU Xinyun, LODEWIJKS Gabriel. Detecting fatigue in car drivers and aircraft pilots by using non-invasive measures: The value of differentiation of sleepiness and mental fatigue. *Journal of Safety Research*. 2020, t. 72, s. 173-187. ISSN 0022-4375.
13. HUANG Shitong, LI Ja, ZHANG Pengzhu, ZHANG Weiqiang. Detection of mental fatigue state with wearable ECG devices. *International Journal of Medical Informatics*. 2018, t. 119, s. 39-46. ISSN 1872-8243.
14. ISHII Akira, TANAKA Masaaki, WATANABE Yasuyoshi. Neural mechanisms of mental fatigue. *Reviews in the Neurosciences*. 2014, nr 4, s. 469-479. ISSN 0334-1763.
15. JACQUET Thomas, POULIN-CHARRONNAT Bénédicte, BARD Patrick, LEPERS Romuald. Persistence of Mental Fatigue on Motor Control. *Frontiers in Psychology*. 2021, vol. 11, s. 1-14. ISSN 1664-1078.
16. KO Li-Wei i in. Single channel wireless EEG device for real-time fatigue level detection. In *2015 International Joint Conference on Neural Networks (IJCNN)*. Killarney: IEEE, s. 1-5, 2015. ISSN 2161-4393.
17. LEE Hyeonjeong, LEE Jaewon, SHIN Miyoung. Using Wearable ECG/PPG Sensors for Driver Drowsiness Detection Based on Distinguishable Pattern of Recurrence Plots. *Electronics*. 2019, nr 2, s. 1-15. ISSN 2079-9292.
18. LEE Jong-Seok, BAE You-Suk, LEE Wongok, LEE Hyunsuk, YU Jinkeun, CHOI Jong-Pil. Emotion and Fatigue Monitoring Using Wearable Devices. In HWANG Seong Oun, TAN Syh Yuan, FRANKLIN Bien (red.). *Proceedings of the Sixth International Conference on Green and Human Information Technology*. Singapore: Springer, s. 91-96, 2019. ISBN 978-981-13-0311-1.
19. LI Jue i in. Identification and classification of construction equipment operators' mental fatigue using wearable eye-tracking technology. *Automation in Construction*. 2020, vol. 109. ISSN 0926-5805.
20. LÓPEZ Victoria, FERNÁNDEZ Alberto, GARCÍA Salvador, PALADE Vasile, HERRERA Francisco. An insight into classification with imbalanced data: Empirical results and current trends on using data intrinsic characteristics. *Information Sciences*. 2013, vol. 250, s. 113-141. ISSN 0020-0255.
21. LUGER Tessy, MAHER Christopher G., RIEGER Monika A., STEINHILBER Benjamin. Work-break schedules for preventing musculoskeletal symptoms and disorders in healthy workers. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2019, nr 7. ISSN 1469-493X.
22. MARKATOU Marianthi, TIAN Hong, BISWAS Shameek, HRIPCSAK George. Analysis of variance of cross-validation estimators of the generalization error. *Journal of Machine Learning Research*. 2005, vol. 6, s. 1127-1168. ISSN 1127-1168.

23. MEAULEY Edward, COURNEYA Kerry S. The Subjective Exercise Experiences Scale (SEES): Development and Preliminary Validation. *Journal of Sport and Exercise Psychology*. 1994, nr 2, s. 163-177. ISSN 1543-2904.
24. NI Zhiqiang, SUN Fangmin, LI Ye. Heart Rate Variability-Based Subjective Physical Fatigue Assessment. *Sensors*. 2022, nr 9, s. 1-15, ISSN 1424-8220.
25. NIWA Shinji, YUKI Mori, NORO Tetsushi, SHIOYA Shunsuke, INOUE Kazutaka. A Wearable Device for Traffic Safety – A Study on Estimating Drowsiness with Eyewear. In *JINS MEME, SAE Technical Paper*. 2016. ISSN 0148-7191.
26. REN Ping. Cognitive Fatigue in Repetitive Learning Task. *Techniques in Neurosurgery and Neurology*. 2018, nr 1. ISSN 2637-7748.
27. ROBERTSON Edwin M. Skill Memory: Mind the Ever-Decreasing Gap for Offline Processing. *Current Biology*. 2019, nr 8, s. R287–R289. ISSN 0960-9822.
28. SEDIGHI MAMAN Zahra, CHEN Ying-Ju, BAGHDADI Amir, LOMBARDO Seamus, CAVUOTO Lora A., MEGAHEDE Fadel M. A data analytic framework for physical fatigue management using wearable sensors. *Expert Systems with Applications*. 2020, vol. 155. ISSN 0957-4174.
29. SHAHID Azmeah, WILKINSON Kate, MARCU Shai, SHAPIRO Colin M. Stanford Sleepiness Scale (SSS). In SHAHID Azmeah, WILKINSON Kate, MARCU Shai, SHAPIRO Colin M. (red.). *STOP, THAT and One Hundred Other Sleep Scales*. New York: Springer, s. 369-370, 2011. ISBN 978-1-4419-9892-7.
30. TAYLOR Janet L. Motor Control and Motor Learning Under Fatigue Conditions. In GOLLHOFER Albert, TAUBE Wolfgang, NIELSEN Jens Bo (red.). *Routledge Handbook of Motor Control and Motor Learning*. London: Routledge, 2013, s. 353-383. ISBN 978-0-203-13274-6.
31. TORRES Yaniel, NADEAU Sylvie, LANDAU Kurt. Evaluation of Fatigue and Workload among Workers Conducting Complex Manual Assembly in Manufacturing. *IIEE Transactions on Occupational Ergonomics and Human Factors*. 2021, nr 1, s. 49-63. ISSN 2472-5846.
32. VARANDAS Rui, LIMA Rodrigo, BERMÚDEZ I BADIA Sergi, SILVA Hugo, GAMBOA Hugo. Automatic Cognitive Fatigue Detection Using Wearable fNIRS and Machine Learning. *Sensors*. 2022, nr 11, s. 1-14. ISSN 1424-8220.
33. WAMSLEY Erin J. Memory Consolidation during Waking Rest. *Trends in Cognitive Sciences*. 2019, nr 3, s. 171-173. ISSN 1364-6613.
34. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Zarządzanie biblioteką*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2019. ISBN 978-83-65741-26-4.
35. ZENG Zhikang i in. Nonintrusive Monitoring of Mental Fatigue Status Using Epidermal Electronic Systems and Machine-Learning Algorithms. *ACS Sensors*. 2020, nr 5, s. 1305-1313. ISSN 2379-3694.
36. ZHANG Ming, CHUNQUAN Li, YULING Shang, HUANG Hongyan, ZHU Wangchun, LIU Yujia. A task scheduling model integrating micro-breaks for optimisation of job-cycle time in human-robot collaborative assembly cells. *International Journal of Production Research*. 2022, nr 15, s. 4766-4777. ISSN 0020-7543.
37. ZHANG Yuxin, CHEN Yiqiang, PAN Zhiwen. A Deep Temporal Model for Mental Fatigue Detection. *2018 IEEE International Conference on Systems, Man, and Cybernetics (SMC)*. Miyazaki: IEEE, 2018, s. 1879-1884. ISBN 978-1-5386-6650-0.

Memy jako narzędzie komunikacji. Geneza, historia i implikacje dla bibliotek

Słowa kluczowe: cyberkultura, biblioteki, Internet, memy, newsjacking, memejacking

Abstrakt: W artykule autor podejmuje tematykę memów z perspektywy różnych ujęć naukowych. Omawia ich charakterystykę, przybliża istniejące definicje memów oraz konteksty ich występowania. Ponadto nakreśla historyczny rys ich powstania i zmiany ewolucyjne dokonujące się w ich obrębie. Wskazuje również na protoplastów memów oraz przedstawia formułowanie się popularniejszych stałych ich formatów. Wszystko to czyni w nawiązaniu do działalności marketingowej bibliotek, które to instytucje memy zaczynają wykorzystywać jako swoiste narzędzie komunikacji i promocji.

Keywords: cyberculture, libraries, Internet, memes, newsjacking, memejacking

Abstract: The article addresses the topic of memes from the perspective of various academic approaches. It discusses their characteristics, presents existing definitions, and explores the contexts in which memes appear. Additionally, it outlines the historical origins of memes and the evolutionary changes they have undergone. The author also identifies the precursors of memes and describes the development of their most popular standardized formats. All of this is examined in relation to the marketing activities of libraries, which have begun to adopt memes as a distinct tool for communication and promotion.

Mem – rozważania definicyjne

Terminu *mem* użył po raz pierwszy Richard Dawkins w swojej książce *Samolubny gen* z 1976 r. Autor za pomocą tego neologizmu zidentyfikował przykład replikatora¹ innego niż gen. Jak pisał: „dla nowego replikatora potrzebujemy nazwy, która zawierałaby pojęcie jednostki przekazu kulturowego czy też jednostki naśladownictwa. Pasowałoby tu słowo *mimem*, gdyż wywodzi się z odpowiedniego greckiego rdzenia. Mnie jednak potrzebne jest słowo jednosylabowe, które choć trochę przypominałoby słowo *gen*. Mam nadzieję, że moi przyjaciele, którym bliska jest kultura klasyczna, wybaczą mi, jeśli słowo *mimem* skrócę do

¹ Samopowielająca się struktura, dążąca do osiągnięcia jak największej liczby własnych kopii. Szerzej zob. *Replikator* [35].

słowa *mem*. Jeśli potrzebne byłoby jakieś dodatkowe uzasadnienie, słowo to można również uważać za spokrewnione z angielskim słowem *memory* (pamięć) lub francuskim *merne* (taki sam)” [8].

W ten sposób Dawkins zdefiniował *mem* jako „jednostkę informacji kulturowej” lub jednostkę imitacji i replikacji [24, s. 134]. W późniejszym okresie Dawkins zaproponował, aby uznać memy za fizycznie osadzone w mózgu i wspierał badania Susan Jane Blackmore (opisane w książce *Maszyna memowa* z 1999 r.), mające na celu stworzenie teorii naukowej memów, prognoz i zaplecza empirycznego. Od lat 70. XX w. powstało wiele opracowań, których autorzy próbowali rozstrzygnąć, na czym polega fenomen mema i co stanowi o jego istocie w stechniczowanym świecie. W latach 90. XX w. powstała nawet specjalna nauka zajmująca się badaniem koncepcji i transmisji memów w modelu ewolucyjnym – memetyka [28].

Na polskim gruncie problemem zdefiniowania *mema* zajęła się m.in. Katarzyna Marak w artykule *Mem internetowy. Informacja i transformacja w sieci* [24]. Powołując się na publikację swojego poprzednika wskazała, że to dzięki memom rozprzestrzeniają się symbole i zwyczaje, wierzenia i koncepty. Jak słusznie zauważyła, „przykładami memów są melodie, idee, obiegowe zwroty, fasony ubrań, sposoby lepienia garnków lub budowania łuków. Tak jak geny rozprzestrzeniają się w puli genowej, przeskakując z ciała do ciała za pośrednictwem plemników lub jaj, tak memy propagują się w puli memów, przeskakując z jednego mózgu do drugiego w procesie szeroko rozumianego naśladownictwa. Jeśli naukowiec przeczyta lub usłyszy jakiś dobry pomysł, przekazuje go kolegom i studentom. Wspomina o nim w artykułach i na wykładach” [8, s. 146].

Analizując słowa badaczki, można pokusić się o stwierdzenie, że sam mem jest niematerialny, ale wyraża się w postaci materialnej poprzez obiekty lub zachowania. Idea jest zmaterializowana poprzez tekst, w którym została zapisana, fason ubrania w samym ubraniu czy sposób lepienia garnka w samym garnku. Mem to „mechanizm przepływu i przekazu informacji” [24, s. 134]. Samo słowo *mem* jest autologiczne w swojej naturze, ponieważ opisuje samo siebie, więc jest memem w samym sobie [28]. Takie stanowisko zdaje się potwierdzać psycholog Nicholas Keynes Humphrey, który sugeruje, by „memy traktować jako struktury żywe nie tylko w sensie metaforycznym, ale i dosłownym” [8, s. 146].

Charakterystyka memu Dawkinsa sprawiła, że pojęcie *memu* zostało zaadaptowane także na potrzeby memów internetowych. Jak pisze wspomniana już Katarzyna Marak, „pojęcie memu zyskało zarówno na popularności, jak i na aktualności wraz z rozwojem i upowszechnieniem Internetu. Internet jest integralną częścią naszego życia [...]. Internet łączy użytkowników w liczbie dotąd niespotykanej na skalę wcześniej niemożliwą do wyobrażenia, a jego wpływ nie ogranicza się jedynie do liczby osób, które mogą z niego korzystać, lecz do samej jakości obsługi. Nic zatem dziwnego w tym, że mem istniejący w Internecie jest równie specyficzny jak środowisko, w którym egzystuje” [24, s. 134].

Badaczka zauważyła jednak, że mimo ogromnej ilości źródeł na temat memów internetowych oraz ich obecności w życiu codziennym, brakuje właściwej definicji tego fenomenu [24, s. 133]. W tej kwestii zgadza się z poglądami Patricka Davisona, który twierdził, że: „choć napisano już całe książki o memach, współczesnym memom internetowym brak

nawet trafnej definicji. Wiele źródeł sieciowych (takich jak *Wikipedia*, *Urban Dictionary*, *Know Your Meme* czy *Encyclopedia Dramatica*) opisuje memy internetowe tak jak postrzegają je użytkownicy Internetu, lecz żadna z tych definicji nie jest ścisła ani precyzyjna w akademickim tego słowa znaczeniu” [24, s. 135].

Stojąc na stanowisku, że *mem internetowy* jest „ideą rozpowszechnianą w Internecie” [24, s. 135], Marak zauważa, że mem internetowy tak jak mem Dawkinsa jest „nadal zasadniczo jednostką przekazu i informacji”, lecz posiada kilka cech odróżniających te dwa ujęcia. Przytaczając definicję Davisona, według której „memy są częstkami kultury, których wpływy rosną poprzez siećową transmisję” [24, s. 135-136], badaczka zwraca uwagę na dwie cechy: plastyczność i podatność na replikację, które ułatwiają memom zyskanie większego wpływu.

Na poparcie swojego stanowiska na temat różnic w postrzeganiu i definiowaniu *mema internetowego* Marak przytacza także propozycje terminologiczne innych badaczy. Odwołuje się m.in. do definicji autorstwa Roba Browna, z której wynika, że „mem internetowy jest jednostką kulturową – często filmem wideo, obrazem lub historią, która rozprzestrzenia się szybko w Sieci, przekazywana przede wszystkim od osoby do osoby; jest propagowaniem pliku lub nawet linku poprzez pocztę elektroniczną, komunikatory internetowe, blogi lub serwisy społecznościowe. Treść z reguły opiera się na humorze, plotce lub wnikliwym spostrzeżeniu (*insight*). Mem może być parodią, zaś niektóre memy inspirowane parodią, które również stają się memami” [24, s. 136].

Jak pisze Marak, według Browna, memy rozprzestrzeniają się głównie w sieci i połączone są z kulturą popularną, gdzie nie wszystkie memy mogą być na niej oparte, ale prędzej czy później są zazwyczaj sprzęgane z jakimś jej elementem. Mogą być też jej autentycznym wyrażeniem [24, s. 136].

Następnie badaczka konfrontuje się z definicją Magdaleny Kamińskiej, dla której „określenie *mem internetowy* jest potocznie używane przez internautów na oznaczenie popularnego semiotycznego kompleksu transmitowanego *via* ICT, najczęściej w funkcji tak zwanego żartu internetowego” [15, s. 61].

Definicja Kamińskiej jest dla Marak zbyt ogólna i skupia się bardziej na memie jako elemencie sieci niż samej jego naturze. Jak konstatuje Marak, „według [Kamińskiej] mem jest mechanizmem wiązania jednej informacji z inną informacją. Jeśli spojrzeć na Internet jako na środowisko życiowe memów, ważniejsza od jego funkcji transmisyjnej jest funkcja przechowywania i tworzenia powiązań między elementami. Internauci mianem *memu* określają zarówno pojedynczy mem (semiotyczny kompleks transmitowany za pomocą Internetu) lub ideę memu, jak i charakterystyczny tryb przekazywania informacji, obejmujący kopiowanie, modyfikację i łączenie informacji” [24, s. 136].

Kolejną definicją analizowaną przez Marak jest definicja pochodząca z serwisu *Television Tropes and Idioms*, obejmującego tematykę motywów i powtarzających się elementów w fikcji. Według tej definicji „w Internecie mem jest określany jako chwytliwa, atrakcyjna pochodna jakiegoś aspektu kultury popularnej, parodiowana i powtarzana do momentu, w którym jej pochodzenie i znaczenia oryginalne stają się niejasne i kompletnie zniekształcone w stopniu uniemożliwiającym rozpoznanie lub rozrywkę” [24, s. 137]. Definicja ta

uwzględnia naturę memu jako zmienną i podatną na kopiowanie oraz przetworzenie, a także efekt, jaki te czynności wywierają. Mem istnieje tak długo, jak jest uznawany jako mem [24, s. 137]. W kontekście tej definicji Marak konkluduje, że „memy podlegają zmianom i interpretacjom. Choć egzystencja memu opiera się na replikacji, mem wcale nie musi być kopiowany wiernie. Wręcz przeciwnie – pomimo faktu, że właśnie w Internecie stworzenie idealnej kopii jest nie tylko nietrudne, ale i błyskawiczne, memy bynajmniej nie bazują na wierności przekazu. Memy przekształcane są przy każdym powtórzeniu; w replikacji chodzi bardziej o skopiowanie mechanizmu tworzenia memu niż o skopiowanie samego produktu. Kiedy tylko mem zdobędzie popularność, natychmiast rozpoczyna się cykl imitacji, adaptacji i innowacji” [24, s. 137].

Jak wynika z przywołanych definicji, jedną z cech odróżniających memy internetowe od ich biologicznego pierwowzoru jest łatwość i tempo przekazu „w mgnieniu oka”. Korzystają one z wszelkich dobrodziejstw Internetu, a to zwiększa ich potencjał i zasięgi. Kamińska uznaje *zaraźliwość* za ich najważniejszą cechę, ponad użyteczność, opracowanie czy sensowność [24, s. 138].

Postać mema może być zmienna – może on zacząć jako wideo, a skończyć jako obraz odnoszący się do oryginału. Badacze memów zauważają, że „typowy mem składa się z przynajmniej dwóch elementów o charakterze znakowym, zapożyczonych ze znanych tekstów kultury popularnej lub internetowej i zrekontekstualizowanych, zmodyfikowanych, zdekomponowanych, uzupełnionych lub sfragmentaryzowanych, np. przez wymianę *backgroundu* lub *foregroundu* albo dodanie komentarza” [15, s. 64].

Zdaniem Patricka Davisona, mem wyróżniają trzy charakterystyki:

- manifestacja memu – dające się zaobserwować zjawisko zewnętrzne, zapis istnienia memu i tworzone przezeń obiekty i przedmioty;
- zachowanie memu – akcje podejmowane przez jednostkę w służbie memu;
- wzorzec memu – koncept lub przekaz zawarty w memie [15, s. 64].

Przegląd zaprezentowanych stanowisk badaczy pozwala sformułować wniosek o braku jednoznacznej definicji *mema*. Sam Dawkins w 2013 r. określił *mem internetowy* jako mem celowo zmodyfikowany przez ludzką kreatywność, w odróżnieniu od genów czy jego własnej koncepcji memu. Memy internetowe przejęły pierwotny pomysł, samą ideę memu, który zmutował i ewoluował w nowym kierunku. W przeciwieństwie do zwykłych memów pozostawiają ślad w mediach, za pośrednictwem których się rozprzestrzeniają, co czyni je identyfikowalnymi i podatnymi na analizę [14].

Charakterystyka memów

Badanie związków między ewolucją kulturową, transmisją kulturową i naśladownictwem doprowadziło do powstania różnych teorii na temat natury memów. Mogą być one interpretowane jako z natury szkodliwe, ponieważ według niektórych badaczy są „pasożyta-mi” lub „wirusami” umysłu. Raz zasymilowane z ludzkim umysłem replikują się, przy czym ludzie mają nad nimi niewielką lub żadną kontrolę [27].

Niektóre memy mogą stać się niebezpieczne, ponieważ poddają się nadużyciom. I tak np. memy związane z ideami religijnymi lub politycznymi mogą przynosić korzyści ludziom, mogą jednak także wyrządzić szkodę, na przykład poprzez deprecjonowanie tradycji religijnych czy społecznych. Korzystne memy to np. te, które promują zdrowie i przetrwanie, takie jak memy związane z higieną [27].

Dobrosława Wężowicz-Ziółkowska w artykule *Dwoistość mimesis* pisze, że: „wśród memetycznie zorientowanych badaczy istnieje dziś *«quasi-zgoda»* co do tego, że memy nie są przekazywane drogą płciową ani przez dzieworództwo czy rozmnażanie wegetatywne, lecz dzięki zdolnościom imitacyjnym osobników. Zdolności te wykazują różne organizmy żywe, co pozwala mówić o istnieniu pewnych form przekazu memetycznego zarówno wśród ludzi, jak i pozostałych naczelnych, ale też owadów, ptaków, gadów, a nawet bezkręgowców, które podobnie jak *homo sapiens* czerpią informację z otoczenia i naśladują je dla własnych celów życiowych” [48].

Memy podlegają replikacji, stąd memy internetowe podobnie jak memy w swoim pierwotnym założeniu mają charakter wirusowy albo inaczej – wiralny. Pierwsze analizy wiralności (inaczej wirusowości) datuje się na rok 1895, kiedy to psycholog Gustave Le Bon podjął badania psychologii tłumu [31] i wyłonił termin *zarażenie behawioralne*, który wraz z *zarażeniem emocjonalnym* jest kwalifikowany jako podtypy *zarażenia społecznego* lub *społecznej zarazy* [39].

Mimo że pierwszych prób metaforycznego połączenia koncepcji naśladownictwa i zarażania można doszukiwać się już u Platona, to jako pierwszy terminu *społeczna zaraza* użył w 1939 r. Herbert Blumer w swoim artykule, w którym opisał zachowania zbiorowe w oparciu o zjawisko tańca św. Wita². Zjawisko społecznego zarażania zaczęto jednak badać empirycznie dopiero w latach 50. XX w.

W 1998 r. socjolog Paul Marsden dostrzegł podobieństwo między społeczną zarazą a memetyką [39]. W swojej pracy *Memetics and social contagion: two sides of the same coin?* próbował zdefiniować fenomen, jakim jest społeczna zaraza. Jako przykład podał fale samobójstw z XVIII w., która nastąpiła po ukazaniu się w Europie książki *Cierpienia młodego Wertera* Johanna von Goethego, w której główny bohater popełnia samobójstwo [25]. Marsden dostrzegł, że masowość tego zjawiska wygląda „tak jakby sam akt samobójstwa był w jakiś sposób zaraźliwy” [25]. W wyniku jego doniesień książka Goethego została zakazana. W ciągu 12 lat, które minęły od publikacji i późniejszej cenzury powieści Goethego, badania społeczne w dużej mierze potwierdziły tezę, że afekty, postawy, przekonania i zachowania mogą rzeczywiście rozprzestrzeniać się w populacjach, tak jakby były w jakiś sposób zaraźliwe. Wystarczy zwykła ekspozycja, żeby doszło do transmisji społecznej. Teza o społecznej zarazie brzmi tak, że zjawiska społeczno-kulturowe mogą rozprzestrzeniać się i przenikać między populacjami w sposób zbliżony do tego, jak działa np. epidemia odry czy ospy wietrznej, a nie jak proces racjonalnego wyboru [25].

² Społeczne zjawisko, które miało miejsce głównie w Europie pomiędzy XIV a XVII w. Polegało ono na gromadzeniu się grup nie zrównoważonych tańczących ludzi, czasami liczących nawet setki osób równocześnie. Mania dotyczyła mężczyzn, kobiety i dzieci, którzy tańczyli aż do omdlenia ze zmęczenia. Szerzej zob. *Taneczna mania* [40].

Zdaniem Marsdena, koncepcja zarazy zyskała na popularności pierwotnie jako narzędzie opisowe i wyjaśniające zjawiska społeczne (a nie biologiczne) we Francji pod koniec XIX w. Autor wskazuje tu szczególnie na prace Jamesa Marka Baldwina (z 1894 r.), Gabriela Tarde (z 1903 r.) czy Gustave'a Le Bona (z 1895 r.). Dopiero w latach 50. XX w. możliwe były empiryczne badania tego obszaru, które jednoznacznie ustaliły fakt występowania zjawiska zarazy społecznej i zidentyfikowały jej działanie w wielu obszarach życia społecznego. Implikacje tych badań są radykalne: dowody sugerują, że w pewnych okolicznościach zwykły *dotyk* lub *kontakt* z kulturą wydaje się być wystarczającym warunkiem zaistnienia transmisji społecznej [25].

W badaniach zarazy społecznej brakuje powszechnie przyjętej definicji. Istniejące definicje zazwyczaj klasyfikują zarażenie społeczne jako metodę transmisji, która nie opiera się na bezpośredniej intencji wywarcia wpływu [39]. Niektóre z nich sugerują, że zarażanie społeczne polega na spontanicznym naśladowaniu innych, a nie opieraniu się na świadomych decyzjach. W artykule z 1993 r. pt. *Contagion: A theoretical and empirical review and reconceptualization* [20] David A. Levy i Paul R. Nail zaproponowali, żeby zarażenie społeczne definiować jako rozprzestrzenianie się afektu, postawy lub zachowania, „gdzie odbiorca nie dostrzega celowej próby wywarcia wpływu ze strony inicjatora” [39]. Marsden za trafną definicję podaje wyjaśnienie z *The handbook of social psychology* [22] z 1985 r. autorstwa Gardnera Lindzay'a i Elliota Aronssona – „rozprzestrzenianie się afektu lub zachowania z jednego uczestnika tłumu na drugiego; jedna osoba służy jako bodziec do naśladownictwa innej osoby” [25]. Zaraza społeczna obejmuje zachowania, emocje lub warunki rozprzestrzeniające się spontanicznie w grupie lub sieci [39].

Marsden sugeruje, że memetyka i zarażenie społeczne są komplementarne i mogą uzupełniać się nawzajem. W kwestii zarażenia społecznego istnieje spore zaplecze empiryczne, lecz brakuje spójnej teorii. Memetyka natomiast jest bogata w teorię, lecz brakuje jej empirycznych dowodów [39].

Memetyka internetowa

Istnieją dwa główne atrybuty memów internetowych: reprodukcja i intertekstualność. Reprodukacja twórcza odnosi się do „parodii, remiksów lub mashupów”, czego przykładem są parodie sceny zdenerwowanego Adolfa Hitlera z filmu *Upadek* lub różne remiksy *Nyan Cat*. Interekstualność przejawia się z kolei poprzez memy łączące różne kultury [14].

Rozprzestrzenianie się memów internetowych zachodzi poprzez mimikrę lub remiks. Remiks występuje, gdy oryginalny mem zostaje w jakiś sposób zmieniony, a mimikra – gdy mem jest odtwarzany w inny sposób niż oryginał. Wnioski z badań Michele Knobel i Colina Lankshear'a opublikowane w pracy *Online Memes, Affinities, and Cultural Production* [18] wskazują, że Internet bezpośrednio przyczynia się do przedłużenia żywotności memu. Memy mogą być obiektem żartu wewnątrz społeczności internetowych, gromadzących się w serwisach takich jak Twitter, Tumblr, Facebook, YouTube, Reddit czy 4chan. Memy te są wewnątrzgrupowe, ponieważ wyrażają treści nieznane reszcie internautów [14].

Memy internetowe zwykle wywodzą się z interakcji społecznych, odniesień do popkultury lub sytuacji, w których często znajdują się ludzie. Ich szybki rozwój i wpływ przyciąga uwagę zarówno badaczy, jak i przemysłu. Naukowcy modelują sposób ich ewolucji i przewidują, które memy przetrwają i rozprzestrzenią się w sieci. Zjawisko memów wiralowych to doświadczenie przenoszone od użytkownika do użytkownika, reprezentujące kulturę partycypacyjną w Internecie [14].

Z artykułu *Competition and Success in the Meme Pool: a Case Study on Quickmeme.com* autorstwa Michele'a Coscia wynika, że memy internetowe nie tylko „konkurują” o uwagę widza (co generalnie skutkuje krótszą żywotnością), ale też dzięki kreatywności internautów mogą ze sobą „współpracować” i przez to dłużej „żyć” [6]. Pojedynczy mem, który osiąga szczyt popularności wyższy niż jego średnia popularność prawdopodobnie nie przetrwa, chyba że jest wyjątkowy. Mem bez takiego szczytu przetrwa dłużej, ponieważ jest używany razem z innymi memami [6].

Wielu badaczy z zakresu psychologii mediów i komunikacji próbowało scharakteryzować koncepcję i przejawy memów internetowych w celu zwiększenia ich dostępności dla badań naukowych. Memy internetowe można uznać za jednostkę informacji, która replikuje się lub mutuje poprzez Internet. Mutacje nie są natomiast pokoleniowe, lecz wirusowe, przez co życie memów internetowych jest krótkie [14].

Istnieją różne modele cyklu rozwojowego memów. Katarzyna Marak we wspomnianym wcześniej artykule podaje i omawia cztery z nich [24]. Pierwszy pochodzi z artykułu *Stuck on you: the life cycle of a meme* z nieistniejącej już strony *konnessi.com*:

„GENEZA → MATEMATYKA → MASOWA HISTERIA → IMITACJA → ZOMBIFIKACJA”

Mem się rodzi (geneza), następnie jest przekazywany od użytkownika do użytkownika (matematyka), aż liczba osób, która się z nim zapoznała przekracza oczekiwania (masowa histeria). Mem jest przekształcany lub kopiowany na różne sposoby (imitacja), po czym po przesyceniu jest on porzucany (zombifikacja) [24, s. 142].

Drugi cykl pochodzi ze strony *cracked.com* [42] i wygląda następująco:

„POCZĄTEK → UPADEK → ZANIK”

Pierwszy etap obejmuje mem, jego ekspansję i eksperymenty z nim związane, faza upadku – tworzenie memów i powtarzanie żartów odnoszących się tylko do pierwowzoru, a zanik – zagubienie się pierwowzoru w jego modyfikacjach, powtórzeniach i rekombinacjach. Jako ostateczny koniec mema uznaje się np. jego wspomnienie w prasie lub telewizji.

Cykl trzeci pochodzi ze strony *languagemonitor.com* i powstał przy okazji artykułu o memie na temat nogi Angeliny Jolie:

„START → WERYFIKACJA → URUCHOMIENIE → PROPAGACJA”

Informacja lub jakiś obiekt daje początek memowi (start), który potem jest przez odbiorców rozpatrywany pod kątem przekazywania i modyfikowania (weryfikacja). Po tym procesie zachodzi fascynacja memem, której efektem jest kopiowanie, przekształcanie i dopasowywanie (uruchomienie), a następnie mem rozprzestrzenia się w kulturze popularnej (propagacja). Na tle innych schemat ten wyróżnia się tym, że etap propagacji uwzględnia wykroczenie memu poza Internet do świata rzeczywistego, gdzie nie każdy mem przekracza tę granicę [42].

Czwarty cykl życiowy mema to autorska propozycja Marak:

„INFORMACJA → TRANSFORMACJA → TRANSGRESJA”

Badaczka tłumaczy ten cykl w następujący sposób: „Początkowe stadium egzystencji memu to oczywiście oryginalna informacja, z której mem bierze swój początek. Informacja ta jest niezależna i często nie wymaga kontekstu; czasem może być pochodną jednostki informacyjnej ze świata realnego. Drugim stadium jest transformacja, czyli przetwarzanie memu. Na tym etapie mem tworzy własną sieć kontekstową. Może też dawać początek innym memom. Trzecim stadium egzystencji memu jest transgresja, kiedy mem przekształca się w fizyczny obiekt lub zachowanie. Na tym etapie mem funkcjonuje bez bezpośrednio dostępnego kontekstu. Jak już było wspomniane, nie każdy mem dochodzi do tego etapu” [24].

Memy są zapalnikami do powstawania nowych więzi grupowych i kreowania tożsamości. Efektem tego jest tworzenie się nowych społeczności, których członkowie te memy znają i rozumieją. Sam ten fakt odróżnia tych ludzi od grup, które na temat memów wiedzy nie mają. Świadczy to o pewnym zamknięciu tych społeczności, gdyż mem wydostając się poza nie, jest najczęściej porzucany [4]. Jak pisze Kamińska, jest to przejaw kultury aktywnego uczestnictwa, w której „by wymieniać memy i animować awatary, nie wystarczy się *podłączyć*, lecz trzeba się *podłączyć* aktywnie” [15, s. 62].

Memy – zarys historyczny i ewolucja

Dawkins twierdzi, że nasze idee, ideały, kultury i zwyczaje replikują się niczym wirusy poprzez naśladownictwo, udostępnianie i powtarzanie. Wszystkie memy są ideami, lecz nie wszystkie idee stają się memami, ponieważ nie wszystkie idee są warte przekazania lub kopiowania. Memy są obecnie wizualną reprezentacją uczuć, myśli, pomysłów lub najczęściej żartów. Pierwsze memy w takiej postaci powstały w 3 r. p.n.e. [16].

W starożytnej Antiochii odkryto mozaikę w trzech fragmentach, która przedstawia kąpiel. Pierwszy z nich ilustruje służącego przygotowującego kąpiel, drugi – młodego mężczyznę uciekającego przed kąpielą, a jednocześnie ściganego przez starszego służącego, który nie może go złapać. Trzeci kadr zawiera uśmiechnięty szkielet młodego człowieka siedzącego swobodnie z dzbanem wina (il. 1). Inskrypcja pod tym fragmentem głosi: „Bądź wesoły,

żyj swoim życiem” [16]. Może to być dawny odpowiednik formatu YOLO³ w memach internetowych.

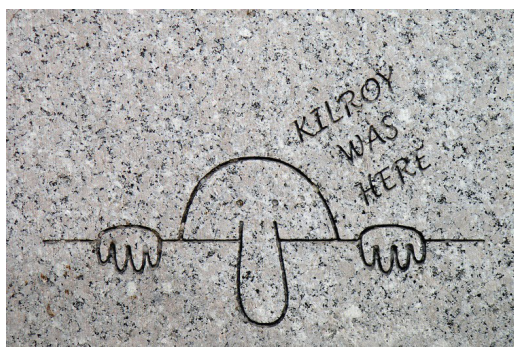
Ilustracja 1. Trzeci kadr mozaiki znalezionej w Antiochii

Źródło: KEEP Lennlee. *From Kilroy to Pepe: a brief history of memes* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.pbs.org/independentlens/blog/from-kilroy-to-pepe-a-brief-history-of-memes/>.

Z kolei podczas II wojny światowej żołnierze Stanów Zjednoczonych po przybyciu w nowe miejsce rysowali na ścianach łysą postać z długim nosem wychylającą się zza murka z podpisem „Kilroy was here” [16] (zob. il. 2). Najczęściej było to graffiti. Nieznane jest pochodzenie tego mema poza tym, że jest amerykańskim odpowiednikiem australijskiego „Foo was here” z I wojny światowej [17].

Ilustracja 2. Kilroy wyryty na pomniku II wojny światowej w Waszyngtonie

Źródło: KEEP Lennlee. *From Kilroy to Pepe: a brief history of memes* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.pbs.org/independentlens/blog/from-kilroy-to-pepe-a-brief-history-of-memes/>.

³ Akronim od frazy „You Only Live Once” (z ang. Żyje się raz), często używany jako hashtag w mediach społecznościowych, aby przykuć uwagę do ekscytujących wydarzeń lub usprawiedliwić nieodpowiedzialne zachowania. Szerzej zob. YOLO [10].

W Wielkiej Brytanii podobnym memem był Chad albo Mr Chad. Gdy doszło do sojuszu z aliantami, Brytyjczycy po ujrzaniu zdania „Kilroy was here”, dorysowywali Chada zaraz obok w duchu alianckiej jedności. Według pewnej historii niemiecki wywiad znalazł słynne zdanie napisane na amerykańskim sprzęcie. Adolf Hitler miał z tego tytułu wierzyć, że Kilroy może być imieniem lub kryptonimem alianckiego szpiega wysokiego szczebla. Plotka głosi, że podczas konferencji poczdamskiej Józef Stalin ujrzał napisane „Kilroy was here” w toalecie dla VIPów, przez co miał pytać swoich towarzyszy, kim był Kilroy [17].

Pierwsze memy internetowe pojawiły się w połowie lat 90. XX w. i rozprzestrzeniły się głównie przez pocztę elektroniczną lub fora Usenet⁴. Fora i grupy dyskusyjne również były popularne, gdyż umożliwiały komunikację w prosty i szybki sposób z ogromną populacją Internetu w krótkim czasie. Środowiska te aktywnie promowały dzielenie się memami internetowymi wewnątrz grupy lub forum, komentując czy dzieląc się opinią na temat mema. Transmisji memów internetowych sprzyja interaktywna natura Internetu, której prasa, radio czy telewizja nie oferują [14]. W celu ułatwienia dalszych rozważań, w dalszej części artykułu memy internetowe będą określane po prostu memami.

Za pierwszy cyfrowy mem uznaje się tańczące dziecko z 1996 r. [16]. Grafik Michael Girard stworzył oprogramowanie pokazujące, jak ruch może zostać zaprogramowany i wyświetlony na komputerze. Efektem był model dziecka przedstawiający różne ruchy cha-cha. Pracodawca Girarda wysłał wersję demonstracyjną do programistów, aby pokazać potencjał ich oprogramowania. Jedno z dem zostało wysłane do pracownika LucasArts, który następnie przekształcił wideo w GIF i udostępnił je za pośrednictwem poczty e-mail i forów, tworząc w ten sposób jeden z pierwszych *wirali* w Internecie [49].

Kolejnym słynnym memem był Hampster Dance. Była to strona internetowa napisana w sierpniu 1998 r., przedstawiająca rzędy animowanych chomików w formacie GIF tańczących do przyspieszonej wersji *Whistle Stop*, piosenki pochodzącej z napisów końcowych animacji Disneya – *Robin Hood*. Stronę stworzyła kanadyjska studentka sztuki Deidre LaCarte, która rywalizowała ze swoją przyjaciółką oraz siostrą, aby zobaczyć, kto będzie w stanie wygenerować największy ruch w sieci. Od momentu jej powstania do marca 1999 r. stronę odwiedzano około 800 razy. W lutym 1999 r. informacja o witrynie zaczęła się roznosić przez pocztę e-mail i pierwsze blogi. W pewnym momencie, w przeciągu czterech dni, strona uzyskiwała 60 tys. wyświetleń. Niedługo później strona była elementem naklejek na zderzaki oraz reklamy telewizyjnej dostawcy usług internetowych EarthLink. Popularnym dowcipem w tamtych czasach było ustawienie strony Hampster Dance jako strony domowej na komputerze biurowym współpracownika. Żart doprowadził do relacjonowania tego zjawiska w telewizyjnych wiadomościach, a to z kolei – do jeszcze większego rozgłosu [11].

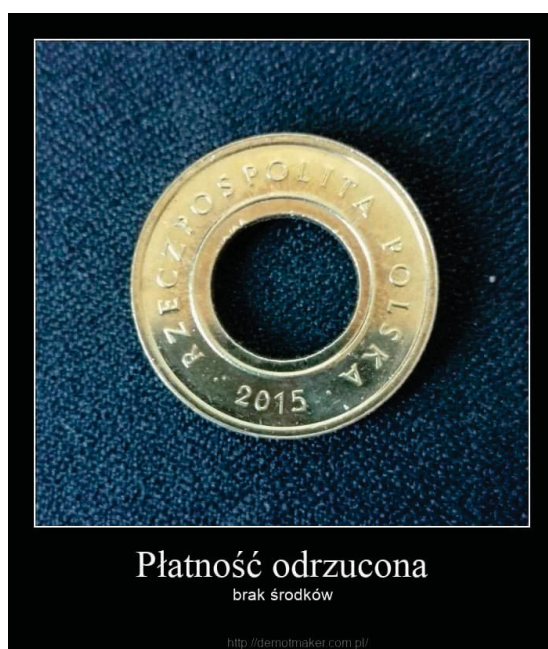
Memy ewoluowały wraz z Internetem. W 2005 r. powstał YouTube, a wraz z nim pojawiły się pierwsze memy wideo ze zjawiskiem *rickrollingu* na czele. Jest to mem funkcjonujący na zasadzie reklamy-przynęty, gdzie pod przykrywką linku mającego prowadzić do czegoś innego, użytkownik po kliknięciu i przekierowaniu strony trafia do klipu *Never*

⁴ Ogólnosiwiatowy system grup dyskusyjnych składający się z tysięcy grup tematycznych, ułożonych w strukturę hierarchiczną. Wiadomości przypominające pocztę elektroniczną użytkownicy wysyłają do serwerów Usenetu, a serwery tworzące sieć P2P automatycznie wymieniają je między sobą. Szerzej zob. *Usenet* [45].

Gonna Give You Up Ricka Astleya na YouTube. Wraz z powstaniem serwisów społecznościowych, takich jak Twitter czy Facebook, wymiana treści stawała się coraz łatwiejsza. Wiele memów narodziło się w serwisie 4chan. Z czasem zaczęły się pojawiać strony internetowe umożliwiające tworzenie własnych memów z istniejących szablonów. W przeciwieństwie do współczesnych memów, memy z tamtego okresu pozostawały popularne przez dłuższy czas – od paru miesięcy do nawet dekady [14].

Wczesne formaty memów bazujących na grafikach to m.in. demotywatory, *image macro*, „sfotoszopowane”⁵ obrazy, *LOLCats*, *advice animal* czy komiksy (zob. il. 3-8). Demotywatory wzięły swoją nazwę od plakatów motywacyjnych, które parodiują. Jest to najczęściej obrazek z czarnym tłem, podpisany fontem Times New Roman [14].

Ilustracja 3. Przykład demotywatora będącego hanuszką⁶

Źródło: materiały własne.

Image macro lub *macro meme* to zazwyczaj obraz z naniesionym tekstem u góry i na dole pisanym fontem Impact (il. 4).

⁵ Inaczej poddane obróbce lub modyfikacji w programie graficznym. Określenie pochodzi od programu do edycji grafiki rastrowej Adobe Photoshop. Termin oficjalnie funkcjonuje już w słowniku *Najnowsze słownictwo polskie* pod red. M. Bańko, M. Czeszewskiego i J. Burzyńskiego [19].

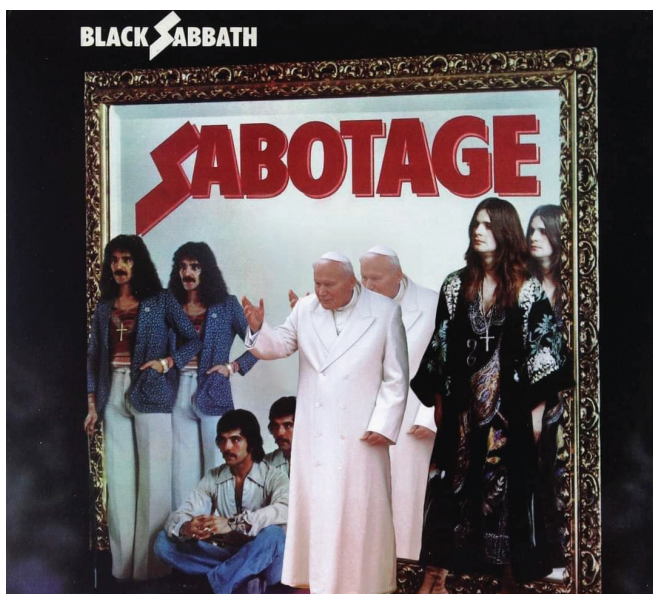
⁶ Memy tworzone w formie demotywatorów, posiadające w sobie grę słowną połączoną z nutą bezsensownej ironii, abstrakcji, wykrzyknienia bądź żartobliwą obrazą znanej marki czy osoby, z wykorzystaniem jej nazwy czy imienia. Szerzej zob. *Mem internetowy* [26].

Ilustracja 4. Przykład *image macro*

Źródło: Wykop.pl [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.wykop.pl/wpis/45327377/>.

Ilustracja 5. Przykład sfotoszopowanego obrazka

Źródło: materiały własne.

LOLCats to *image macro* zawierające jednego kota lub więcej, gdzie tekst jest często idiosynkratyczny i niepoprawnie gramatyczny, co czynione jest z premedytacją [23] (il. 6).

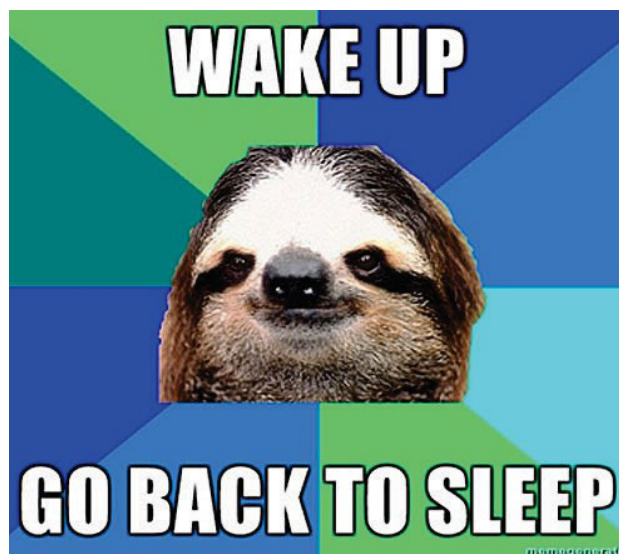
Ilustracja 6. Przykład mema *lolcat*

Źródło: *LOLCats* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://knowyourmeme.com/photos/1284242-lolcats>.

Advice animal to *image macro* zawierające zwierzę z podpisem odnoszącym się do archetypu reprezentującego dane zwierzę.

Ilustracja 7. Przykład mema *advice animal* z leniwcem

Źródło: *Comics Alliance* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://comicsalliance.com/advice-animals-guide-courage-wolf-advice-dog/>.

Jeśli chodzi o komiksy, to opisuje je Katarzyna Marak we wspomnianej wcześniej pracy. Autorka pisze: „Wśród obrazów, obok *image macro* popularne i znane są też komiksy internetowe. Komiksy to w większości przypadków prosto rysowane, kilkukadrowe historyjki. Do bardzo znanych komiksów internetowych należą *Rage Comics* i występujące w nich postacie, takie jak Okay Guy, Cereal Guy czy Me Gusta (zob. il. 8). Postacie z *Rage Comics* ilustrują pewne postawy życiowe, zachowania lub uczucia mające umożliwić użytkownikom identyfikację z nimi: Okay Guy symbolizuje nieasertywną postawę i uleganie otoczeniu, Cereal Guy – reakcję na coś nieoczekiwanego lub szokującego, zaś Me Gusta (hiszp. «podboba mi się») pojawia się w kontekście krępujących lub odrażających sytuacji jako wyraz niespodziewanej aprobaty” [24, s. 139].

Ilustracja 8. Przykład klasycznego komiksu z Cereal Guy’em

Źródło: *Know your meme* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://knowyourmeme.com/memes/cereal-guy/photos/page/14>.

Katarzyna Marak zwraca uwagę na to, że jednym z najbardziej znanych gatunków memu obok *image macro* jest *viral video*, czyli film, który poprzez udostępnianie roznosi się w sieci błyskawicznie. Jednym z takich filmów jest przemówienie motywacyjne aktora Shia LeBeoufa, które w 2015 r. podbiło Internet [37]. Film doczekał się licznych parodii, w tym jednej o odwrotnym przekazie [9].

Memy współcześnie

W połowie drugiej dekady XXI w. zaczęły pojawiać się pierwsze memy *dank* lub *dank-memy* – podgatunek memów wykorzystujący formaty memów w sposób inny niż wspo-

mniane wcześniej *image macro*. Termin *dank* oznaczał pierwotnie mema, który znacząco różnił się od normy, lecz obecnie używany jest, aby rozróżnić współczesne rodzaje memów od wcześniejszych, takich jak *image macro* [14]. Dankmemy mogą się odnosić też do tych memów, które są „wyjątkowo unikalne lub dziwne” [7].

Wiele współczesnych memów wywodzi się z nonsensu lub w inny sposób niepowiązanych zdań, które są umieszczane w innych formatach. Ironia jako rosnący trend w kulturze memów dała początek memom absurdalnym, które bazują na wielu warstwach znaczeń wywodzących się z innych memów. Te nie będą zrozumiałe dla internauty bez znajomości poprzednich. Memy w ciągu kilkunastu lat przeszły ogromną ewolucję od prostych, humorystycznych form w postaci *image macro* do form surrealistycznych i skrajnie niezrozumiałych, które mogą wywołać uczucie lekkiego dyskomfortu ze względu na fakt, że użytkownik nie do końca wie, z czego się właściwie śmieje [3]. Sama ewolucja memów potrafi być treścią mema.

Wraz z upływem czasu memy stały się formą wyrazu i ekspresji internautów, a także narzędziem eksponowania różnych problemów pojawiających się na świecie [29]. Memy odegrały ogromną rolę podczas Arabskiej Wiosny (2010-2012), kiedy to ludzie za pomocą komedii i satyry wyśmiewali panujący reżim. Obiektem żartu były także wyzwania, przed jakimi muszą stanąć obywatele i problemy, z którymi jako społeczeństwo muszą się zmierzyć [29]. Kultura memów staje się coraz bardziej wszechobecna, przez co i również bardziej złożona. Memy odnoszą się do różnych części kultury i występują w wielu różnych mediach. Każdy mem odzwierciedla jakiś określony kontekst kulturowy i opiera się na pewnej wiedzy lub opinii o świecie.

Memy internetowe w świecie książek

Memy oferują możliwość łączenia się ludzi ze sobą i tworzenia klik. Świadomość określonych memów pozwala na bycie częścią grupy, dając poczucie spójności [41]. Nie umknęły one uwadze miłośnikom czytelnictwa czy bibliotek, którzy formują w Internecie społeczności o różnych charakterach. Jedną z takich, liczącą ponad 93 tys. użytkowników, jest subreddit *bookscirclejerk* [38], którego można uznać za swego rodzaju czytelniczą lożę szyderców (zob. il. 9). W regulaminie widnieją takie zasady, jak „Żadnych memów” czy „Żadnych bibliotekarzy”. Członkowie poruszają w ironicznym treściach takie kwestie, jak uproszczone interpretacje książek [13], statystyki odnośnie piśmienności [12], kontrowersje związane z historycznymi postaciami [33] czy audiobooki to czytelnicze oszustwo [21].

Jednym z *rolling joke'ów*⁷ grupy jest określanie powieści *1984* autorstwa George'a Orwella „instrukcją obsługi”. Odnosi się to do nagminnego interpretowania jakichkolwiek regulacji jako stopniowo postępującej cenzury i zniewolenia społeczeństwa. Internauci ze względu na kolejne regulacje i nieufność do władz w dobie pandemii COVID-19 często przytaczali *1984* w komentarzach. Było to tak powszechne, że w środowisku *bookscirclejerk* stało się obiektem żartu i jest ironicznie przytaczane. Użytkownicy na bieżąco śledzą trendy,

⁷ Inaczej: wałkowany dowcip.

opinie i newsy powiązane z literaturą i tematami pokrewnymi, co sprawia, że memy tworzone są na bieżąco, dając pole do (ironicznych) dyskusji w komentarzach.

Ilustracja 9. Przykład mema pochodzącego z subreddita *bookscirclejerk*

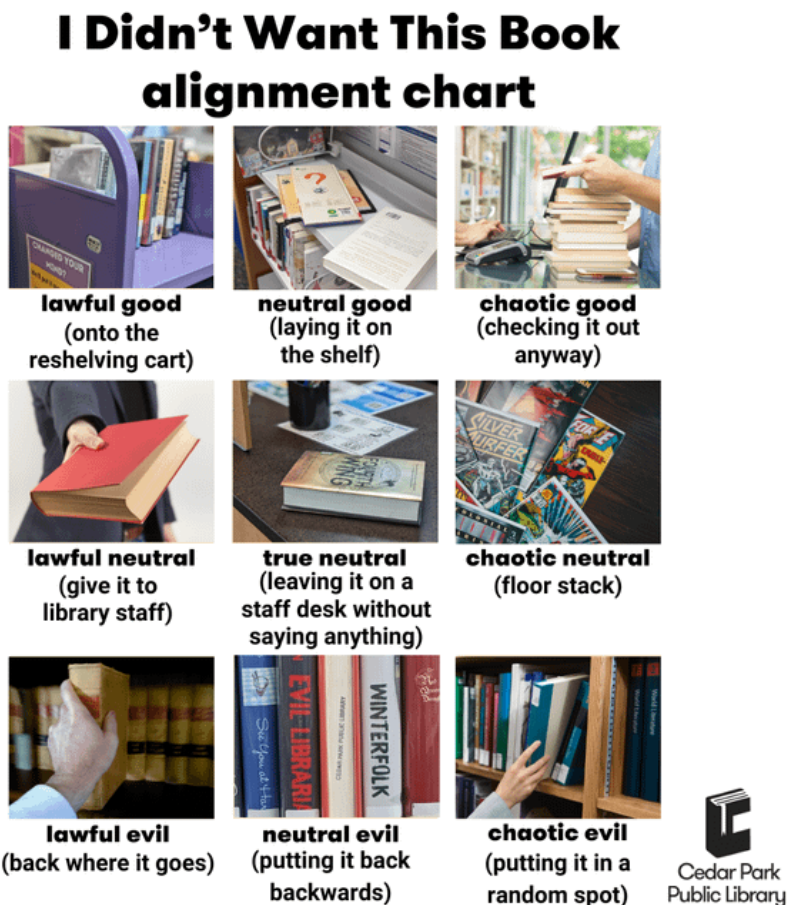

Źródło: TANTRICEMU. *Dankmemes with the high IQ take* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/bookscirclejerk/comments/16cgkb5/dankmemes_with_the_high_iq_take/.

Społecznością mniej ironiczną i skupiającą się na bibliotekach jest subreddit *libraries*, zrzeszający ponad 88 tys. użytkowników. Fundamentem tej społeczności nie jest stricte humor czy ironia, a zamiłowanie do wszystkiego co związane z bibliotekami. Subreddit ten określa się jako „miejsce dyskusji na temat wszystkich aspektów bibliotek i pracy w bibliotece” [1]. W przeciwieństwie do szyderczego *bookscirclejerk* społeczność subreddita *libraries*

można uznać za swego rodzaju grupę wsparcia środowiska bibliotekarskiego. W zasadach społeczności widnieje informacja, że posty i komentarze muszą być związane z biblioteką i pracą bibliotekarza. Użytkownicy dzielą się historiami z życia [36], poszukują rad [2], wyrażają wdzięczność [43], ale też wymieniają się memami. Przykład mema pochodzącego z subreddita *libraries* zaprezentowano na ilustracji 10.

Ilustracja 10. Przykład mema pochodzącego z subreddita *libraries*

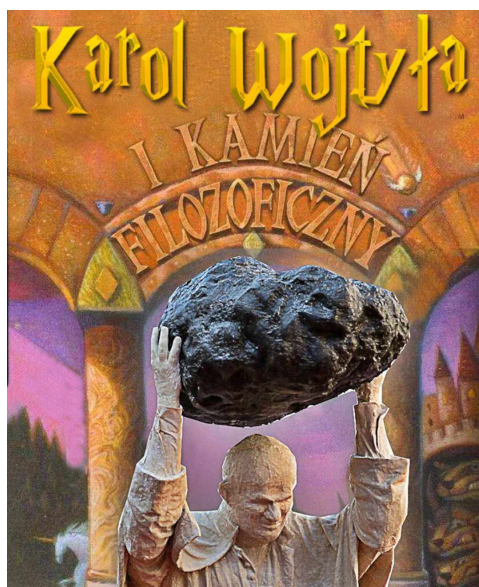

Źródło: FULLYBOOKEDTX. *The «I Didn't Want This Book» alignment chart* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/1atbm54/the_i_didnt_want_this_book_alignment_chart/.

Tematyka memów oscyluje m.in. wokół wykształcenia bibliotekarzy [34], biblioteczek [47], polityki [44], finansowania bibliotek [5] czy wewnętrznych żartów dotyczących kultury organizacyjnej bibliotekarzy [32]. Liczba subskrybentów społeczności stale rośnie i średnio można liczyć przynajmniej na jeden nowy wątek dziennie, nie licząc aktywnych dyskusji pod obecnymi już wątkami [49].

Memy są wszechobecne. Trudno wyobrazić sobie internetową dyskusję w dowolnym środowisku bez obecności memów niezależnie od ich postaci. Należy przy tym zwrócić uwagę, że memy to nie tylko humorystyczne grafiki, ale też określone cytaty, zdania, sposób wypowiedzi (pisanie) czy rolling joke'i. Jest to samonapędzający się mechanizm, przybierający coraz to nowsze formy, które potrafią ewoluować. Również w Polsce można zaobserwować zainteresowanie memami z obszaru literatury oraz tymi dotyczącymi bibliotek i bibliotekarzy (zob. np. il. 11). Odpowiednio wykorzystane mogą stać się narzędziem marketingu bibliotecznego oraz zostać wplecione w strategię działania biblioteki [szerz. na temat strategii biblioteki zob. 30; 50; 51]. Co ważne, mogą także „odświeżyć” wizerunek księżnic oraz przyciągnąć nowe grupy odbiorców jej usług (np. młodzież).

Ilustracja 11. Przykład czytelniczego mema w języku polskim

Źródło: materiały własne.

Bibliografia

1. "Do you have any transgenerdy books?" [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/16yvpxe/do_you_have_any_transgenerdy_books/. Stan z dnia 15.12.2023.
2. *As a formerly homeless person, thank you for allowing homeless people to take up space in your library* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/1atftg1/as_a_formerly_homeless_person_thank_you_for/. Stan z dnia 15.12.2023.
3. BRYAN Chloe. *Surreal memes deserve their own internet dimension* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://mashable.com/article/surreal-memes#dBMHaD8Josqt>. Stan z dnia 15.12.2023.

4. BURGESS Jean. „All your chocolate rain are belong to us?": Viral video, YouTube and the dynamics of participatory culture. In *Video Vortex Reader: Responses to YouTube* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://eprints.qut.edu.au/18431/1/18431.pdf>. Stan z dnia 15.12.2023.
5. *Can we talk about cardigan sweaters?* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/18ox7g5/can_we_talk_about_cardigan_sweaters/. Stan z dnia 15.12.2023.
6. COSCIA Michele. Competition and success in the meme pool: a case study on Quickmeme.com. In *Proceedings of the Seventh International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, July 8-11, 2013 Cambridge, Massachusetts USA* [Dokument elektroniczny]. Palo Alto: Association for the Advancement of Artificial Intelligence, 2013. Tryb dostępu: <https://ojs.aaai.org/index.php/ICWSM/article/view/14385/14234>. Stan z dnia 12.10.2024.
7. Dank meme. In *Dictionary.com* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.dictionary.com/e/slang/dank-meme/>. Stan z dnia 15.12.2023.
8. DAWKINS Richard. *Samolubny gen*. Warszawa: Prószyński i Spółka, 1996. ISBN 83-7255-112-X.
9. *Demotivational Shia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.youtube.com/watch?v=Src0l4a51sk>. Stan z dnia 15.12.2023.
10. DON. *YOLO* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://knowyourmeme.com/memes/yolo>. Stan z dnia 15.12.2023.
11. Hamster dance. In *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://en.wikipedia.org/wiki/Hamster_Dance. Stan z dnia 15.12.2023.
12. *Happens far too often.....* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/bookscircle-jerk/comments/15s0bvp/happens_far_too_often/. Stan z dnia 15.12.2023.
13. *If Fistgerald had more media literacy he would of put a red light at the end of the dock and not a green one to show that stalking is NOT ok* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/bookscircle-jerk/comments/1ekv38w/if_fistgerald_had_more_media_literacy_he_would_of/. Stan z dnia 15.12.2023.
14. Internet meme. In *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://en.wikipedia.org/wiki/Internet_meme. Stan z dnia 12.10.2024.
15. KAMIŃSKA Magdalena. *Nieczne memy. Dwanaście wykładów o kulturze Internetu*. Poznań: Galeria Miejska „Arsenal”, 2011. ISBN 978-83-61886-21-1.
16. KEEP Lennlee. *From Kilroy to Pepe: A brief history of memes* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.pbs.org/independentlens/blog/from-kilroy-to-pepe-a-brief-history-of-memes/>. Stan z dnia 15.12.2023.
17. Kilroy was here. In *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://en.wikipedia.org/wiki/Kilroy_was_here. Stan z dnia 15.12.2023.
18. KNOBEL Michele, LANKSHEAR Colin. Online memes, affinities, and cultural production. In KNOBEL Michele, LANKSHEAR Colin (red.). *A new literacies sampler*. New York: Peter Lang, 2007, s. 199-227. ISBN 978-0820495231.
19. KOSTROWIECKA Agnieszka. Fotoszopować, sfotoszopować, wyfotoszopować. In BURZYŃSKI Jan (red.). *Najnowsze słownictwo polskie* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://nowewyrazy.pl/haslo/fotoszopowac-sfotoszopowac-wyfotoszopowac.html>. Stan z dnia 15.12.2023.
20. LEVY D.A., NAIL P. R. Contagion: A theoretical and empirical review and reconceptualization. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*. 1993, nr 2, s. 233-284. ISSN 8756-7547.
21. *Libraries and librarians* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.reddit.com/r/Libraries/>. Stan z dnia 15.12.2023.
22. LINDZEY Gardner, ARONSON Elliot (red.). *Handbook of social psychology: group psychology and the phenomena of interaction*. New York: Random House, 1985.
23. Lolcat. In *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://en.wikipedia.org/wiki/Lolcat>. Stan z dnia 15.12.2023.
24. MARAK Katarzyna. Memy internetowe. Informacja i transformacja w sieci. In GROCHOWSKI Piotr (red.). *Netlor. Wiedza cyfrowych tubylców*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013, s. 133-165. ISBN 978-83-231-3020-8.

25. MARSDEN Paul. Memetics and social contagion: two sides of the same coin? *Journal of Memetics – Evolutionary Models of Information Transmission*. 1998, nr 1, s. 171-185. ISSN 1366-4786.
26. Mem internetowy. In *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://pl.wikipedia.org/wiki/Mem_internetowy. Stan z dnia 15.12.2023.
27. Meme. In *Britannica* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.britannica.com/topic/meme>. Stan z dnia 12.10.2024.
28. Meme. In *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://en.wikipedia.org/wiki/Meme>. Stan z dnia 12.10.2024.
29. NAWAR Belal. *What makes memes so incredibly powerful?* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://scoopempire.com/the-power-of-memes/>. Stan z dnia 15.12.2023.
30. NOWAK Mariusz, PIOTEREK Paweł, PRZYBYSZ Janina (red.). *Zarządzanie strategiczne i marketingowe w bibliotekach*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, 2004. ISBN 83-7205-202-6.
31. PAULIKS Kevin. *The viral visuality of memes: some afterthoughts on the visual contagions conference* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.digitalesbild.gwi.uni-muenchen.de/the-viral-visibility-of-memes/>. Stan z dnia 12.12.2023.
32. *R/Libraries stats* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://subredditstats.com/r/libraries>. Stan z dnia 15.12.2023.
33. *Reject books, return to illiteracy* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/bookscirclejerk/comments/1e72jq9/reject_books_return_to_illiteracy/. Stan z dnia 15.12.2023.
34. *Related rant in the comments (and source)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/1925bi8/related_rant_in_the_comments_and_source/. Stan z dnia 15.12.2023.
35. Replikator. In *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Replikator>. Stan z dnia 12.10.2024.
36. *Seeking advice: a patron checked out all the books on our pride display...what would your library do?* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/1dbfwf0/seeking_advice_a_patron_checked_out_all_the_books/. Stan z dnia 15.12.2023.
37. Shia LaBeouf „Just Do It” Motivational Speech (Original Video by LaBeouf, Rönkkö & Turner) [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.youtube.com/watch?v=ZXsQAXx_ao0. Stan z dnia 15.12.2023.
38. *Show us that fat bookussy you literal little literary whore* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.reddit.com/r/bookscirclejerk>. Stan z dnia 15.12.2023.
39. Social contagion. In *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://en.wikipedia.org/wiki/Social_contagion. Stan z dnia 12.10.2024.
40. *Taneczna mania* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://artsandculture.google.com/entity/m06th81?hl=pl>. Stan z dnia 12.10.2024.
41. *The relationship between memes and social change* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://medium.com/@VEMEapp/the-relationship-between-memes-and-social-change-dbf168520eb>. Stan z dnia 15.12.2023.
42. *The rise and fall of an internet meme [CHART]* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.cracked.com/article_19240_the-rise-fall-internet-meme-5Bchart5D.html. Stan z dnia 12.10.2024.
43. *The spectrum of opinions I've seen after working in a library for 6 years* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/1e45xgg/the_spectrum_of_opinions_ive_seen_after_working/. Stan z dnia 15.12.2023.
44. *This is a serious proposal* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/f3u1ox/this_is_a_serious_proposal/. Stan z dnia 15.12.2023.
45. Usenet. In *Wikipedia. Wolna encyklopedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Usenet>. Stan z dnia 15.12.2023.
46. *We're finally winning the war on books* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/bookscirclejerk/comments/16vzkyl/were_finally_winning_the_war_on_books/. Stan z dnia 15.12.2023.
47. *Wear the badge proudly, y'all* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.reddit.com/r/Libraries/comments/xltq/wear_the_badge_proudly_yall/. Stan z dnia 15.12.2023.

48. WĘŻOWICZ-ZIÓŁKOWSKA Dobrosława. Mimesis i anthropos albo o przymusie naśladownictwa. Dawkins – Tarde – Girard. *Teksty z Ulicy. Zeszyt Memetyczny*. 2018, nr 19, s. 361-373. ISSN 2081-3961.
49. *What is the history of Internet memes?* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://skeptikai.com/what-is-the-history-of-internet-memes/>. Stan z dnia 15.12.2023.
50. WOJCIECHOWSKA Maja. Strategia działania biblioteki. *Zarządzanie Biblioteką*. 2022, nr 1, s. 187-194. ISSN 2081-1004.
51. ZIEBA Urszula. Planowanie strategiczne w bibliotece nie tylko akademickiej. *Zarządzanie Biblioteką*. 2009, nr 1, s. 75-83. ISSN 2081-1004.

Literatura fantastyczna na rynku wydawniczym. Perspektywy działań bibliotek wobec preferencji czytelników

Słowa kluczowe: literatura fantastyczna, czytelnictwo, rynek wydawniczy, biblioteki, usługi biblioteczne

Abstrakt: W artykule przedstawiono zagadnienie rynku książki fantastycznej w kontekście oczekiwań czytelników oraz nowo projektowanych usług bibliotek. Zwrócono uwagę na zmieniające się gusta odbiorców książki, które determinują przeobrażenia na rynku książki fantastycznej oraz w samych bibliotekach. Placówki te, aby wykreować wizerunek nowoczesnych i prężnie działających instytucji, powinny reagować na trendy w literaturze. Zarówno projektowanie oferty bibliotecznej, jak i komunikacja marketingowa, żeby były efektywne, muszą odpowiadać na zainteresowania czytelników oraz korespondować z ich potrzebami. W związku z tym biblioteki powinny prowadzić badania potrzeb i zainteresowań swoich czytelników. Na potrzeby artykułu przeprowadzono analizę sektora rynku książki fantastycznej, która może być przydatna w procesie projektowania nowych usług bibliotecznych oraz rozwijania księgozbioru bibliotecznego. W toku badań zastosowano różne metody badawcze. Metodę analizy i krytyki źródeł wykorzystano do opracowania zagadnienia produkcji wydawniczej i czytelnictwa literatury fantastycznej w latach 2013-2021. W celu zbadania obecnego stanu czytelnictwa fantastyki zastosowano z kolei metodę sondażu diagnostycznego z jej techniką ankiety. Jednocześnie wykorzystano metodę statystyczną do ilościowego przedstawienia materiału badawczego oraz metodę porównawczą w celu zestawienia ze sobą danych dotyczących minionego oraz aktualnego stanu literatury fantastycznej. I na koniec, metoda obserwacyjna pozwoliła na zgromadzenie potrzebnych informacji dotyczących bestsellerów, a dokładniej na przeprowadzenie obserwacji książkowych *social mediów*.

Keywords: fantasy literature, readership, publishing market, libraries, library services

Abstract: The article addresses the issue of the fantasy book market in the context of reader expectations and newly designed library services. Attention is drawn to the changing tastes of book audiences, which drive transformations both in the fantasy book market and within libraries themselves. In order to cultivate an image as a modern and dynamic institution, libraries must respond to trends in literature. Both the design of library offerings and marketing communications need to be effective so that they align with readers' interests and address their needs. Consequently, libraries should conduct research on the needs and interests of their users. For the purposes of this article, an analysis of the fantasy book market sector was conducted, which may prove useful in the process of designing new library services and developing library collections. Various research methods were employed during the study. The method of source analysis and criticism was used to elaborate on

the production and readership of fantasy literature between 2013 and 2021. To investigate the current state of fantasy readership, a diagnostic survey method was applied, utilizing questionnaires as its technique. Additionally, statistical methods were employed for the quantitative presentation of research material, and a comparative method was used to juxtapose data concerning past and current states of fantasy literature. Finally, the observational method allowed for the collection of necessary information regarding bestsellers, specifically through the observation/assessment of book-related social media.

Produkcja wydawnicza literatury fantastycznej

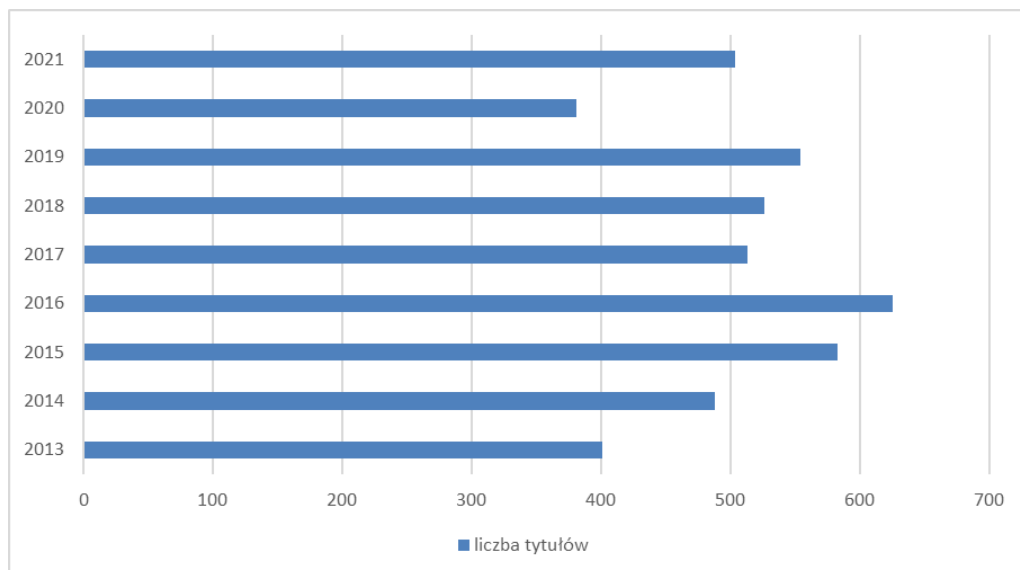
Jak można przeczytać w jednym z artykułów: „Współczesna koncepcja organizacji bibliotek, nastawiona na aktywną współpracę z użytkownikiem oraz realizowanie jego potrzeb i oczekiwań, niejednokrotnie determinuje konieczność prowadzenia przez bibliotekarzy różnego typu pomiarów i badań opinii. Wdrażanie przez biblioteki rozmaitych metod zarządzania oraz zwykła potrzeba nawiązania dialogu z czytelnikiem, poznania jego osądu i opinii, tworzą sytuację, w której nawet najmniejsze ośrodki przeprowadzają badania sondażowe” [27, s. 137]. Prowadzenie tego typu badań, jak również analiz rynku wydawniczego wymaga jednak uwagi, czasu oraz pewnej znajomości tematu. Dlatego mniejsze placówki biblioteczne, o ograniczonych możliwościach, mogą wspomagać się gotowymi analizami, które pozwolą im podążać za aktualnymi trendami i dostosowywać swoje usługi do potrzeb czytelników. W związku z tym przeprowadzono analizę dotyczącą literatury fantastycznej, która może zostać wykorzystana w procesie kształtowania księgozbioru oraz projektowania usług i komunikacji marketingowej biblioteki. Podkreślić trzeba bowiem, że literatura fantastyczna zyskuje coraz większe zainteresowanie wśród czytelników i związku z tym może stanowić ważną część księgozbioru bibliotecznego oraz stać się motywem niektórych usług, zwłaszcza dla młodych odbiorców (np. w bibliotekach szkolnych czy publicznych). Przygotowane przez autorkę artykułu materiały dotyczą zarówno rynku wydawniczego, jak i opinii czytelników na temat szeroko pojętej literatury fantastycznej.

W pierwszej kolejności warto omówić samą produkcję wydawniczą literatury fantastycznej. Jak pokazują statystyki, każdego roku nakłady książek z gatunku fantastyki są różne. Wpływ na to mają rozmaite czynniki, jak np. aktualna sytuacja społeczna, dostęp do zagranicznych tytułów i ich tłumaczeń oraz wiele innych. Na rysunku 1 zaprezentowano zmiany w produkcji wydawniczej, które zaszły w latach 2013-2021.

Jak widać na rysunku, w latach 2013-2016 produkcja wydawnicza miała charakter wzrostowy, co oznacza zwiększającą się popularność fantastyki. Największe nakłady zanotowano w 2016 r., kiedy to wydano aż 625 tytułów. Niestety taki wynik już się nie powtórzył, a w następnych latach produkcja nie przekroczyła już 600 tytułów. W roku 2017 nakłady znacznie się zmniejszyły wydano jedynie 513 tytułów. Następnie w latach 2017-2021 zaobserwowano stopniowy wzrost, z wyjątkiem roku 2020, w którym nastąpił ogromny spadek, aż o 30% w porównaniu z rokiem poprzednim (2019 – 554 tytuły; 2020 – 381 tytułów).

Głównym powodem tego spadku była pandemia Covid-19, z powodu której większość pracowników rynku książki musiała realizować swoje zadania zdalnie, co na początku spowodowało wielkie opóźnienia w produkcji. Ponadto wydawcy przenosili na dalsze terminy premiery książkowe w obawie o ograniczone możliwości ich promocji, a następnie sprzedaży, zwłaszcza w księgarniach stacjonarnych. Jednakże ta sama pandemia spowodowała wzrost zainteresowania książkami, co następnie podniosło liczbę wydawanych tytułów (np. w 2021 r.). Ludzie zostali odizolowani od świata zewnętrznego i jednym ze sposobów na zabicie nudy stało się czytanie książek. Zaczęto ich kupować więcej, a zapotrzebowanie na ofertę wydawnictw wzrosło. Ponadto zaczęto też odkrywać nowe gatunki i podgatunki. Fantastyka otwierająca drogę do niezbadanych, alternatywnych światów pełnych magii, stała się ucieczką od tragicznej, pandemicznej sytuacji panującej na całym świecie. Podsumowując, w latach 2020-2021 można było zaobserwować wzrost produkcji tytułów literatury fantastycznej. Również później, po 2021 r. gatunek ten był bardzo popularny, głównie wśród młodzieży i młodych dorosłych, co potwierdziły badania ankietowe.

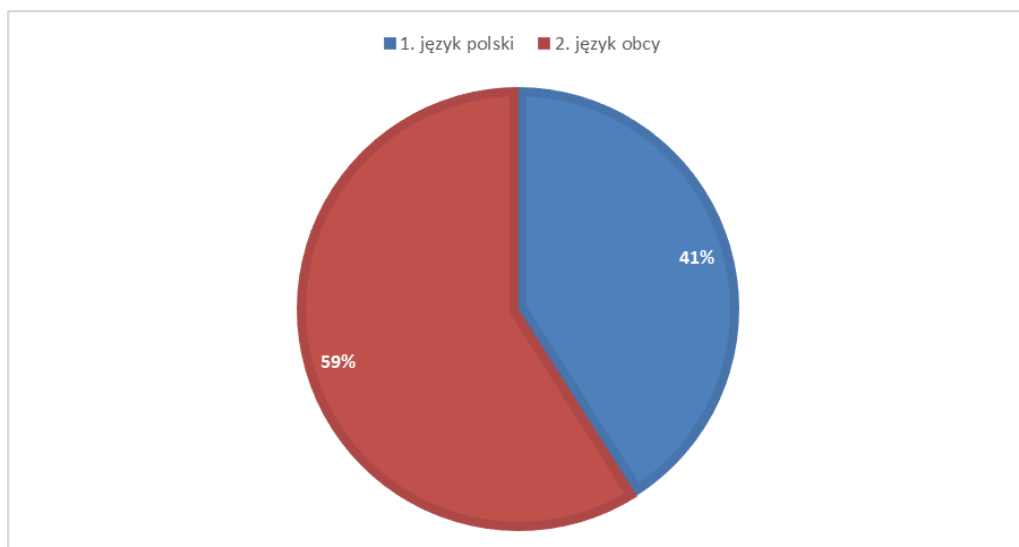
Rysunek 1. Liczba tytułów książek z segmentu literatury fantastycznej wydanych w latach 2013-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>.

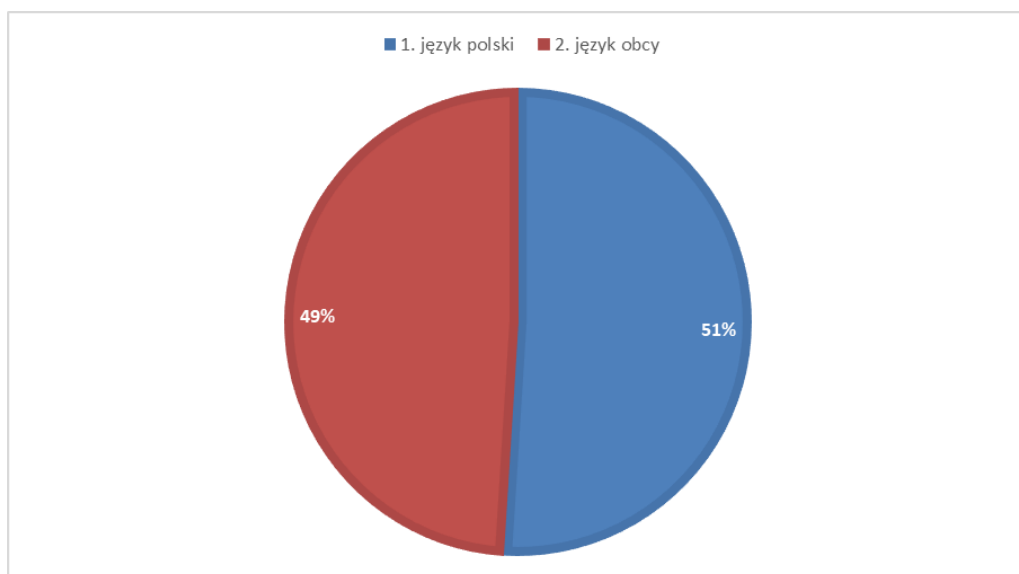
Co ciekawe, w omawianym przedziale czasu znacznie zmienił się też stosunek książek polskich autorów do książek tłumaczonych z języków obcych. Najczęściej tłumaczono dzieła z takich języków, jak: angielski (który zawsze był językiem dominującym), niemiecki, rosyjski i japoński. Rysunki 2 i 3 przedstawiają procentowy udział książek polskich i książek tłumaczonych na rynku wydawniczym literatury fantastycznej w roku 2013 i 2021.

Rysunek 2. Książka polska a książka tłumaczona w 2013 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>.

Rysunek 3. Książka polska a książka tłumaczona w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>.

Jak można zaobserwować na wykresach, w 2013 r. przeważały książki tłumaczone, jednak w 2021 r. sytuacja uległa zmianie i na rynku zaczęły dominować książki polskojęzyczne. Zmiana ta następowała stopniowo, z roku na rok. W latach 2013-2019 utrzymywała się przewaga tłumaczeń, jednak ich procent powoli malał. W 2018 r. wydano po równo książek tłumaczonych i książek polskich, zaś w 2020 r. można było odnotować wręcz spadek tłumaczeń, których produkcja wyniosła zaledwie 45% [1].

Najbardziej popularnym podgatunkiem literatury fantastycznej było przez te wszystkie lata *fantasy*, co nie zmieniło się do dziś. Na drugim miejscu uplasowało się *science fiction*, a najmniej popularnym podgatunkiem był horror. Zainteresowaniem cieszyły się więc przede wszystkim takie wydawnictwa, jak: Novae Res, Wydawnictwo Rebis, Fabryka Słów, Albatros, Amber, Jaguar, Mag, Zysk i S-ka, Wydawnictwo Literackie, SQN, Grupa Wydawnicza Foksal, Insignis Media, Prószyński Media oraz Poligraf.

W latach 2016-2021 najpopularniejszymi i najczęściej wydawanymi autorami fantastyki byli, wśród autorów zagranicznych: Terry Pratchett, Trudi Canavan, George R.R. Martin, Stephen King, Frank Herbert, Orson Scott Card, J.R.R. Tolkien, Herbert George Wells, Graham Masterton, Philip K. Dick, Isaac Asimov. Natomiast wśród autorów polskich największą uwagę czytelników zwrócili: Stanisław Lem, Katarzyna Michalak, Jakub Ćwiek, Jacek Dukaj oraz Aneta Jadowska.

Bestsellery i najpopularniejsi autorzy

Na przestrzeni lat preferencje czytelników fantastyki zmieniały się, co miało wpływ na listę bestsellerów. Z kolei motywy (które opisano w poprzednim artykule [19]), nie zmieniały się, a jedynie ulegały modyfikacjom. Do dziś popularne są duchy, upiory, czarodzieje, elfy i inne mityczne stwory, jednak sposób pisanie o nich i styl są bardziej przystępne dla współczesnego czytelnika, a fabuły bardziej rozwinięte. Na początku rozwoju *fantasy* popularne były takie tytuły, jak: *Władca Pierścieni* J.R.R. Tolkiena, *Świat dysku* Terrego Pratchetta, *Opowieści z Narnii* C.S. Lewisa, *Ziemiomorze* Ursuli Le Guin czy *Conan Barbarzyńca* Roberta E. Howarda. W przypadku *science fiction* czytelnicy sięgali po: *Podróż do wnętrza Ziemi* Julesa Verne'a, *Wehikuł czasu* Herberta G. Wellsa, *Nowy wschodni świat* Aldousa Huxleya, *Rok 1984* George'a Orwella, *Na srebrnym globie* Jerzego Żuławskiego czy *Solaris* Stanisława Lema. Wśród horrorów zaś znanymi tytułami były: *Frankenstein* Marry Shelley, *Drakula* Brama Stokera, *Upiór w operze* Gastona Leroux, *Doktor Jekyll i pan Hyde* Roberta Louisa Stevensona i *Zew Cthulhu* H.P. Lovecrafta. Niektóre z tych tytułów są nadal czytane przez miłośników fantastyki, jak np. *Władca pierścieni*.

W ostatnim czasie pojawiło się jednak dużo nowych pozycji. Utworzono nawet osobną podkategorię literatury fantastycznej – fantastykę młodzieżową, do której zaliczane są książki przeznaczone dla czytelników w przedziale wiekowym 12-18 lat, a które współcześnie cieszą się największą popularnością. W 2022 r. na pierwszych trzech miejscach w kategorii *Bestsellery Empiku fantastyka i horror* znajdowały się: *Krew i popiół* Jennifer L. Armentrout, *Ostatnie życie* Andrzeja Sapkowskiego oraz *Niewidzialne życie Addie Laure* Victorii E. Schwab (il. 1).

Ilustracja 1. Bestsellery Empiku 2022 w kategorii fantastyka i horror

Źródło: EMPIK. *Top 100 w Kategorii książki fantastyka, horror* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.empik.com/bestsellery/ksiazki/fantastyka-horror?sort=topPreviousYear>.

Na liście tej, na dalszych pozycjach, pojawiły się jeszcze książki takich autorów, jak: Sarah J. Maas, Stephen King, Andrzej Pilipiuk, Aneta Jadowska, J.R.R. Tolkien, Katee Robert oraz Olivie Blake. Niektórzy z tych twórców cieszyli się popularnością wśród czytelników już we wcześniejszych latach, jak na przykład Andrzej Sapkowski czy J.R.R. Tolkien.

Na stronie *Lubimy czytać* co roku odbywa się głosowanie na „książki roku”, podczas którego, na podstawie oceny czytelników, wybierane jest dziesięć najlepszych pozycji (w różnych kategoriach). W roku 2022 na takiej liście w kategorii „fantasy” znalazły się książki Stephena Kinga, Anety Jadowskiej, Katarzyny Bereniki Mischuk, Jamesa Islingtona, Magdaleny Kubasiewicz, Sarah J. Maas, Holy Black, Kerri Maniscalco, Tricii Levenseller oraz Ilony Andrews [15]. Na podstawie tego można wywnioskować, że współcześni czytelnicy najczęściej sięgają po zagranicznych autorów. Powtarzają się również autorzy wytypowani w bestsellerach Empiku, jak Stephen King czy Aneta Jadowska.

W kategorii „science fiction” znaleźli się: Remigiusz Mróz, James S.A. Corey, Matthew Baker, Bethany Clift, Gaja Grzegorzewska, Kay Dick, Simon Jimenez, Robert J. Szmidt, B.V. Larson oraz Marko Kloos [17]. W porównaniu do poprzednich lat można zaobserwować ogromną zmianę. Nie pojawili się bowiem żadeni znani z tego podgatunku autorzy, jak Stanisław Lem czy Jacek Dukaj. Za to zadebiutował w wykazie Remigiusz Mróz, który raczej kojarzy się z kryminałami i thrillerami, a jako autor *science fiction* jest jednak mało znany.

W kategorii „horror” czytelnicy zagłosowali na: Jolantę Bartoś, Grahama Mastertona, Susan Hill, Artura Urbanowicza, Tomasza Sablika, Johnego Langana, Klaudię Zacharską, Thomasa Olde Heuvelta, Andrzeja Wardziaka oraz Scotta Hawkinsa [16]. Jedynie Graham Masterton jest autorem, który w głosowaniu pojawiał się już w poprzednich latach.

W omawianym plebiscycie wyodrębniono także kategorię „fantastyka młodzieżowa”, w której wyróżniono: Jennifer L. Armentrout, Radka Raka, Travia Johna Klune, Paulinę Hendel, Victorię Schwab, Anne-Marie Mclemore, Annę Benning, Shelby Mahurin, Chloe Gong oraz Stephanie Garber [14]. Jennifer L. Armentrout pojawiła się na pierwszym miejscu bestsellerów Empiku z tym samym tytułem *Krew i popiół*.

W latach 2019-2021 bardzo popularną przestrzenią promującą literaturę stała się aplikacja TikTok, na której czytelnicy publikują filmy o książkach, zachęcając innych do ich

kupna i czytania. W społeczności *BookToka* (bo tak nazywa się sfera czytelników w omawianej aplikacji) na podstawie „tiktoków” można wyodrębnić najpopularniejsze książki z różnych gatunków. Bardzo popularne jest tam *fantasy*, a najbardziej poczytnymi tytułami są – seria *Okrutny książę* Holly Black, seria *Dwory* oraz seria *Szklany tron* od Sarah J. Maas, *Cień i kość* oraz *Szóstka wron* Leigh Bardugo, *Wojna makowa* oraz ostatnio wydana w Polsce *Babel* Rebeci F. Kuang, seria *Dotknij mnie* Teherah Mafi, *Cud, miód, malina* Anety Jadowskiej czy książki z uniwersum Nocnych Łowców Cassandry Clare (jak na przykład *Dary Anioła*, *Diabelskie maszyny* i *Ostatnie godziny*).

Wspomniane książki należą do literatury popularnej, a większość z nich jest przeznaczona dla młodych czytelników (12-18 lat), jednak zaobserwowano, że sięgają po nie również osoby dorosłe – zatem są to tytuły uniwersalne, w których wielu odbiorców znajdzie coś dla siebie. W przedstawionych tytułach dominują takie motywy, jak: elfy, magiczne moce, intrygi, walka o władzę, anioły, demony, czarownice i czarodzieje oraz wampiry, czyli typowe motywy pojawiające się niemal w każdej popularnej książce fantastycznej. Niektóre z nich łączą elementy charakterystyczne dla obu podgatunków – SF i *fantasy*. Takimi książkami jest seria *Dotknij mnie*, która łączy cechy *fantasy* – jak np. posiadanie przez bohatera magicznych mocy (główna bohaterka zabija swym dotykiem) oraz cechy *science fiction*, a dokładniej – dystopii (akcja dzieje się w świecie po klęsce ekologicznej, gdzie kraj został podzielony na sektory, w których rządy sprawują apodyktyczni władcy – podobnie jak świat przedstawiony w *Igrzyskach śmierci*, w których zastosowano podział na dystrykty). Oprócz motywów fantastycznych występują jeszcze wątki romantyczne, wśród których można wyróżnić różne typy, jak choćby: *enemies to lovers* (od wrogów do kochanków), *friends to lovers* (od przyjaciół do kochanków), *slow burn* (wolno rozwijająca się relacja), *fake dating* (udawane randkowanie) czy *fake marriage* (udawane małżeństwo), które stały się ostatnio bardzo popularne [szerz. zob. 21]. Zazwyczaj motywy te łączą się ze sobą, tworząc *romantasy* (tak obecnie czytelnicy mówią na połączenie fantastyki z romansem).

Czytelnictwo literatury fantastycznej w świetle badań ankietowych

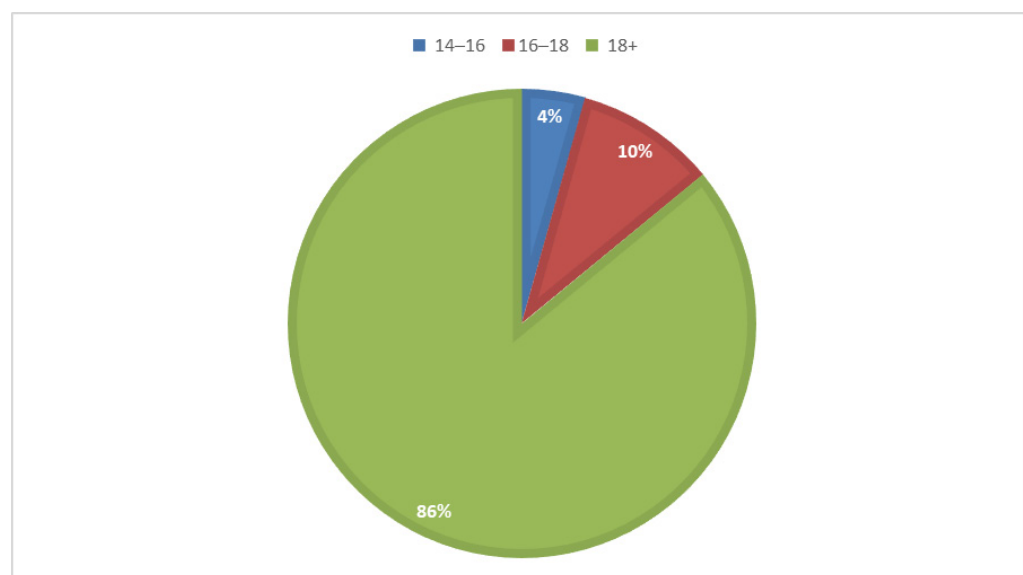
Pod koniec 2022 r., w celu zbadania stanu czytelnictwa literatury fantastycznej, wśród użytkowników *Facebooka* przeprowadzono anonimową ankietę. Badania ankietowe są często wybieraną przez biblioteki metodą służącą ocenie preferencji czytelników, która pozwala ocenić potencjalne zainteresowanie określonymi formami usług oraz obszarami tematycznymi księgozbioru [zob. m.in. 18; 20; 22; 27; 28]. Patrząc szerzej – tego typu badania mogą służyć zebraniu informacji na temat: (1) klientów bibliotek; (2) skali świadczenia usług przez bibliotekę w grupie docelowej; (3) biblioteki i sektora, w którym funkcjonuje; (4) oferowanych przez nią usług; (5) prawnych uwarunkowaniach funkcjonowania biblioteki; (6) cen; (7) dystrybucji usług biblioteki, czyli przestrzennego ulokowania agend biblioteki i metodach ich działania; (8) działaniach biblioteki w zakresie public relations [25]. Dzięki ankietom możliwe jest także badanie wizerunku książki, zainteresowania akcjami promującymi czytelnictwo oraz aktywności czytelniczej na terenie różnych aglomeracji [23]. W tym przypadku skupiono się na preferencjach czytelniczych oraz analizie rynku wydawniczego,

co może mieć kluczowy wpływ na kształtowanie księgozbioru bibliotecznego oraz wybór tematyki eventów bibliotecznych, mających na celu zainteresowanie uczestników książką i biblioteką, a zwłaszcza książką z obszaru fantastyki¹.

Grupa respondentów składała się z 805 czytelników. Większość ankietowanych (86,6%) stanowiły kobiety, które jak pokazują wszystkie badania [np. 29, s. 9; 30, s. 8; 31], czytają statystycznie więcej.

W ankiecie skupiono się na badaniu młodych czytelników, dlatego wyróżniono trzy kategorie wiekowe: 14-16 lat, 16-18 oraz 18+. Rysunek 4 przedstawia wiek badanych.

Rysunek 4. Wiek respondentów

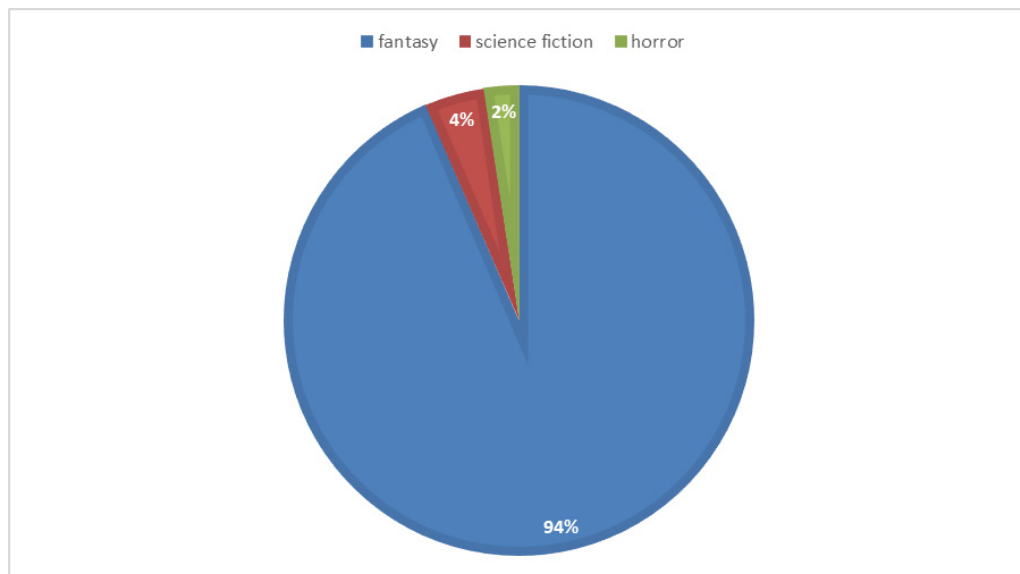
Źródło: opracowanie własne.

Duża część respondentów (aż 86%, czyli 692 osób) to czytelnicy powyżej osiemnastego roku życia. Tylko 4% stanowiła młodzież w przedziale wiekowym 14-16 lat. Ankietowani pochodzili z różnych stron Polski. Najwięcej badanych pochodziło z województwa śląskiego, a najmniej z pomorskiego i dolnośląskiego. Pozostałe województwa, które pojawiły się w odpowiedziach, to województwo: wielkopolskie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, warmińsko-mazurskie, lubelskie, mazowieckie, łódzkie i świętokrzyskie. Większość z badanych zamieszkiwała miasta powyżej 20 tys. mieszkańców, zaś najmniej osób pochodziło ze wsi. Wnioskując na podstawie udzielonych odpowiedzi, można przyjąć, że większość czytelników fantastyki to kobiety, osoby powyżej osiemnastego roku życia, mieszkające w dużych miastach, częściej w południowej części Polski.

¹ Szerzej na temat eventów bibliotecznych można przeczytać w pracach A. Has-Tokarz [13] oraz M. Wojciechowskiej [24].

Najczęściej wybieranym podgatunkiem literatury fantastycznej wśród ankietowanych było *fantasy* (94% odpowiedzi). Znacznie mniej popularnymi podgatunkami okazały się *science fiction* oraz horror. Ich udział procentowy przedstawiono na rysunku 5.

Rysunek 5. Najchętniej wybierane podgatunki literatury fantastycznej

Źródło: opracowanie własne.

Większość badanych (90,9%) wskazała, że preferuje czytanie książek wydanych w ramach serii. Jedynie 9,1% czytelników woli tzw. jednotomówki. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że literatura fantastyczna publikowana jest obecnie bardzo często w kilku, a nawet kilkunastu tomach, gdyż trudno wykreować cały świat przedstawiony na kartach jednego tylko woluminu. Czytelnicy przywykli do tej rozwiniętej formy i polubili ją, przywiązując się do bohaterów i stworzonych światów.

W ostatnich latach na rynku wydawniczym pojawiło się wielu nowych autorów fantastyki, zmienił się również ranking najlepszych pisarzy tego gatunku. Najbardziej lubianymi przez respondentów okazali się: Brandon Sanderson, Sarah J. Mass, Cassandra Clare, Aneta Jadowska, Stephen King, Andrzej Sapkowski, J.R.R. Tolkien, Leigh Bardugo, Anne Bishop, Paulina Hendel, Holly Black, Samantha Shannon, Neil Gaiman, Katarzyna Berenika Miszczuk, Jay Kristoff, Ilona Andrews, Victoria Schwab, Rick Riordan, George R.R. Martin, Brandon Mull, Terry Pratchett, Trudi Canavan, Steven Erikson, Robin Hobb, Rebecca F. Kuang, Danielle L. Jensen, Naumi Novik, Stanisław Lem, Joe Abercrombie, Olga Gromyko, Marta Kisiel, Adam Przechrzt, Edgar Allan Poe, Laini Taylor, Jennifer L. Armentrout, J.K. Rowling, Patricia Briggs, Maggie Stiefvater, Ursula K. Le Guin oraz Peter V. Brett. Znaczna ich część to autorzy *fantasy*, co odpowiada preferencjom podgatunkowym opisanym wcześniej. Jedynym z autorów zajmujących się wyłącznie SF jest Stanisław Lem. Pojawiają się też tacy, którzy tworzą jednocześnie *fantasy* oraz SF, na przykład Jay

Kristoff czy Robin Hobb. Z kolei fantastyką grozy zajmują się między innymi Neil Geiman i Edgar A. Poe. Ponadto jak pokazały odpowiedzi, czytelnicy nadal są miłośnikami książek dawnych klasyków literatury fantastycznej, takich jak Terry Pratchett, Andrzej Sapkowski czy Stanisław Lem.

Co ciekawe, niektórzy z ankietowanych podawali jako najmniej lubianych autorów tych, których inni uznali za najlepszych. Na przykład wielu badanych nie przypadła do gustu proza Sarah J. Mass, Holly Black, Stephena Kinga, Cassandry Clare, J.R.R. Tolkiena, J.K. Rowling, Andrzeja Sapkowskiego czy Stanisława Lema. Wynika to z różnorodnych upodobań ankietowanych – niektórzy autorzy przez jednych są uwielbiani i jednocześnie przez innych odrzucani. Szeroko dyskutowana była m.in. historia J.K. Rowling, która została wręcz znienawidzona przez wielu czytelników za swoje poglądy społeczne, podczas gdy wielcy fani *Harrego Pottera* nie zrezygnowali z czytania jego przygód i popularyzowania tego tytułu. W przypadku autorki opowieści o nastoletnim czarodzieju nie chodzi jednak tylko o ocenę twórczości. Pojawia się tu ważna kwestia: czy da się oddzielić autora od jego dzieła?

W kategorii nielubianych twórców pojawiły się jeszcze takie nazwiska, jak: Andrzej Pilipiuk, Jacek Piekara, Stephanie Mayer, Remigiusz Mróz oraz Olga Tokarczuk.

Popularność *fantasy* – ulubionego podgatunku fantastyki – przekłada się na popularność niektórych motywów, na co zresztą badani zwrócili uwagę w ankiecie. Najczęściej wymienianymi ulubionymi tropami okazały się: magia, elfy, wampiry, smoki, czarodzieje, anioły, demony, rycerze, wiedźmy, inne światy, moce nadprzyrodzone, motyw wybrańca, zawodów magicznych, krasnoludy, syreny, kosmos, inne cywilizacje, podróże w czasie, motyw drogi, piratów, szkoły magii, mówiące zwierzęta, przeznaczenie, fatum. Najpopularniejszym jednak motywem jest mitologia słowiańska, grecka i nordycka.

Najbardziej rozpoznawalnymi na rynku polskim wydawcami, zajmującymi się między innymi publikowaniem literatury fantastycznej, okazali się: Wydawnictwo MAG, Fabryka Słów, SQN, We need ya, Wydawnictwo Jaguar, Vesper, You and Ya, Zysk i ska, Media Rodzina, Albatros, Galeria Książki, Moondrive, Rebis, Wydawnictwo Mięta, Insignis Media, Wydawnictwo Czarne, Prószyński i ska, W.A.B oraz Filia.

W jednym z pytań ankietowani zostali poproszeni o wymienienie swoich ulubionych, ale też i nielubianych tytułów jednotomówek oraz serii książek z obszaru literatury fantastycznej. Znaczna część wskazanych pozycji należała do podgatunku *fantasy*. Najczęściej pojawiającymi się ulubionymi jednotomówkami były: *Hobbit* i *Dzieci Húrina* J.R.R. Tolkiena, *Niewidzialne życie Addie LaRue* oraz *Gallant* V.E. Schwab, *Lore* Alexandry Bracken, *Magia cierni* Margaret Rogerson, *Pocątunek* Kier Lynn Raven, *Pieśń syreny* Alexandry Christo, *Pieśń o Achillesie* i *Kirke* Madeline Miller, *Księgi zapomnianych żyć* Bridget Collins, *Wampirze cesarstwo* Jay'a Kristoffa, *Ostatnia godzina* Anny Bartłomiejczyk i Marty Gajewskiej, *Czerwona baśń* Wiktorii Korzeniewskiej, *Elentris* Brandona Sandersona, *Dobry Omen* Terry'ego Pratchetta oraz Neila Gaimana, *Wisielcza góra* Pauliny Hendel, *Zakon drzewa pomarańczy* Samantha Shannon oraz *Córka bogini księżycy* Sue Lynn Tan.

Jako ulubione serie ankietowani wymieniali: *Wiedźmina* Andrzeja Sapkowskiego, *Szklany tron* i *Dwory* Sarah J. Mass, *Harrego Pottera* J.K. Rowling, *Władcę pierścieni*

J.R.R. Tolkiena, *Wojnę makową* Rebecci F. Kuang, *Archiwum burzowego światła* Brandona Sandersona, *Grę o tron* George'a R.R. Martina, *Kwiat paproci* Katarzyny Bereniki Miszczuk, *Okrutnego księcia* Holly Black, *Szóstkę wron* Leigh Bardugo, *Zwiadowców* Johna Flanagana, *Dary anioła* Cassandry Clare, *Diunę* Franka Herberta, *Nibynoc* Jaya Kristoffa, *Żniwiarza* Pauliny Hendel, *Królestwo mostu* Danielle L. Jensen, *Percy Jacksona* Ricka Riordana, *Baśniobór* Brandona Mulla, *Dorę Wilk* Anety Jadowskiej, serię *Lustrzanną* Christelle Dabos, *Odcienie magii* V.E. Schwab oraz *Czas żniw* Samantha Shannon.

W badaniu zapytano również o pozycje książkowe, których respondenci nie poleciliby nikomu. Wśród nich powieły się takie tytuły jak: *Okrutny książę*, *Szklany tron*, *Zakon drzewa pomarańczy*, *Harry Potter*, *Diuna*, *Dary anioła*, *Dora Wilk* i *Dwory*, które inni wymieniali jako swoje ulubione. Oprócz tych pozycji ankietowani wspomnieli jeszcze: *Zmierzch* Stephanie Mayer, *Krew i popiół* Jennifer L. Armentrout, *Cienie między nami* Tricii Levenseller, *Gołębia i węża* Shelby Mahurin, *Księżycowe miasto* Sarah J. Mass, *Ja, diablica* Katarzyny Bereniki Miszczuk, *Czarnego maga* Trudi Canavan, *Cień i kość* Leigh Bardugo, *Siedem sióstr* Lucindy Riley, *Harrego Pottera i Przekłęte dziecko* J.K. Rowling, *Porwaną pieśniarkę* Danielle L. Jensen oraz *Opowieści z Narnii* C.S. Lewisa.

Przedstawione odpowiedzi respondentów potwierdzają wcześniej ustalony fakt, że współcześnie czytelnicy najchętniej sięgają po literaturę *fantasy* dla młodzieży, a także preferują autorów zagranicznych ponad autorami polskimi (pomimo iż coraz więcej wydawanych jest książek autorów polskich).

Wpływ wyników badań na rozwój praktyk bibliotecznych i kształtowanie oferty usługowej

Literatura fantastyczna już od lat dziewięćdziesiątych XX w. była jednym z popularniejszych gatunków literackich. Gatunek ten nieustannie się rozwija – pojawiają się nowi autorzy, którzy wykorzystując stare schematy i motywy, tworzą nowe historie, dopasowując je do zainteresowań współczesnego czytelnika. W tym miejscu można zadać pytanie: Jak wiedza na temat tego segmentu może zostać wykorzystana przez biblioteki?

Autorka, prowadząc badania oraz przygotowując niniejszy artykuł, miała na celu ustalenie poziomu popularności literatury fantastycznej pod kątem wprowadzania jej przez biblioteki do księgozbiorów. Ponadto znajomość aktualnych trendów czytelnich może ułatwiać bibliotekarzom projektowanie kampanii marketingowych oraz oferty usługowej, np. wystaw, pokazów, warsztatów, które wykorzystywałyby zainteresowanie literaturą fantastyczną oraz motywy w niej występujące.

Za hipotezę badawczą przyjęto w artykule twierdzenie, że zainteresowanie literaturą fantastyczną w Polsce wzrasta. Głównym problemem było znalezienie odpowiedzi na pytanie: Jak bardzo zmieniła się literatura fantastyczna w obecnych czasach oraz co jest aktualnie popularne wśród czytelników omawianego gatunku (jakie motywy, konkretne tytuły i autorzy)? I wreszcie, na jakiej literaturze swoją uwagę powinni skupić bibliotekarze, aby dzięki niej przyciągnąć czytelników do biblioteki oraz zachęcić ich do czytania?

W wyniku badania, polegającego na przeprowadzeniu ankiety na 805 użytkownikach *Facebooka*, udało się odpowiedzieć na główne pytanie oraz zweryfikować pozytywnie przyjętą hipotezę. Literatura fantastyczna jest bardzo popularnym gatunkiem wśród czytelników, na co wskazuje choćby liczebność *facebookowej* grupy „Fantastyka na luzie” (16,2 tys. członków)² oraz rosnąca społeczność czytelników fantastyki w *social mediach* (Instagramie, TikToku i YouTubie). Rośnie nie tylko liczba fanów gatunku, ale także liczba profili szerzących zainteresowanie oraz wiedzę na temat fantastyki. Na tego typu kontach społecznościowych można znaleźć recenzje książek w różnych formach (tekstowej, filmowej), zapowiedzi premier oraz posty zachęcające czytelników do sięgania po literaturę fantastyczną i nie tylko. Literatura fantastyczna dynamicznie zaczęła rozwijać się od 2013 r., na co wskazuje m.in. fakt, że gatunek ten był brany pod uwagę właśnie od tego roku w rocznym podsumowaniu Biblioteki Narodowej *Ruch Wydawniczy w Liczbach*. Dane statystyczne opublikowane we wspomnianym zestawieniu uwiadcniają stopniowy wzrost liczby tytułów należących do literatury fantastycznej. Ponadto warto dodać, że jak pokazują inne badania [26, s. 238], wśród ulubionych gatunków literackich młodzież szkolna na pierwszym miejscu wymienia właśnie powieści *fantasy* i *science fiction* (45%).

W fantastyce w ostatnich latach nie zachodziły jednak drastyczne zmiany. Nadal popularnymi motywami wśród czytelników były duchy, upiory, anioły, demony, smoki, czarodzieje, wiedźmy, magia, alternatywne światy, kosmos, obce cywilizacje itp. Za najbardziej cenione wątki uznano mitologię słowiańską, nordycką oraz grecką, które przeszły pewne przeobrażenia i rozwój, np. łącząc się z motywami romansu.

Według przeprowadzonego badania najbardziej popularnym podgatunkiem jest *fantasy*, a konkretnie tytuły należące do kategorii *young adult fantasy*, czyli książek dla młodych dorosłych. Mimo że większość respondentów miała więcej niż 18 lat, to jednak chętnie sięgali oni po pozycje dla młodszych, dlatego można wysunąć wniosek, że fantastyka młodzieżowa jest podgatunkiem uniwersalnym, idealnym dla miłośników gatunku w każdym wieku.

Chociaż wśród czytelników króluje *fantasy*, ostatnio na polskim rynku wydawniczym zaczęło pojawiać się coraz więcej dystopii, podgatunku *science fiction*. Znany jest on wśród czytelników z takich tytułów, jak: *Igrzyska śmierci* czy *Niezgodna*. Z najnowszych pozycji można wymienić serię *Dotyk Julii* (wznowienie) czy *Vortex*.

Czytelnicy chętnie sięgają po twórczość zagranicznych pisarzy, jak i polskich twórców. W wynikach ankiety pojawiały się m.in. nazwiska Anety Jadowskiej czy Andrzeja Sapkowskiego. Oczywiście w poszczególnych latach procent tłumaczeń i książek polskojęzycznych nieznacznie się różnił, ale nie można mówić o zdecydowanej przewadze którejś z kategorii, zatem biblioteki powinny zadbać, aby posiadać każdą z nich w swoich zbiorach.

Literatura fantastyczna to bardzo „pojemny gatunek”, posiadający wiele podgatunków o zróżnicowanej tematyce i niekończącej się liście motywów, które można do woli modyfikować, tworząc nowatorskie dzieła. Na podstawie własnych obserwacji oraz przeprowadzonych badań wysunięto wniosek, że gatunek ten w najbliższej przyszłości pozostanie jednym z najczęściej wybieranych gatunków literackich przez czytelników. Dzięki jego „elastyczności”

² Stan na 21.04.2024. Źródło: <https://www.facebook.com/groups/fantastyka>.

każdy znajdzie w nim coś, co będzie odpowiadało jego preferencjom czytelniczym. Literatura fantastyczna rozbudza w wielu młodych osobach pasję czytania, dlatego można dojść do konkluzji, że dalej rozwijać się będzie w szczególności fantastyka młodzieżowa. W związku z tym bibliotekarze powinni poważnie rozważyć nie tylko poszerzenie kolekcji książek z obszaru szeroko pojmowanej fantastyki, ale także przygotowanie eventów bibliotecznych bazujących na tym typie literatury. Mogą to być zarówno jednorazowe spotkania, jak też wydarzenia cykliczne, a nawet grupy działające w sposób regularny w ramach biblioteki. Konieczne jest również zaktywizowanie tych placówek w Sieci, ponieważ wielu czytelników fantastyki właśnie w niej szuka informacji, kolekcjonuje tytuły oraz czyta artykuły poświęcone ich ulubionemu gatunkowi. Jak pokazują badania, coraz więcej czytelników, poszukując informacji o interesujących książkach, sięga po materiały publikowane w mediach społecznościowych, takich jak BookTube czy BookTok [29]. Biblioteki powinny uwzględnić ten trend w swoich działaniach, przykładając równocześnie dużo uwagi do formy komunikacji z różnymi grupami odbiorców oraz potrzeb i zachowań użytkowników [szerz. zob. 11].

Bibliografia

1. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>. Stan z dnia 05.06.2023.
2. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2013, t. 59. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1423045683.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
3. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2014, t. 60. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1535454068.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
4. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2015, t. 61. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1535453557.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
5. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2016, t. 63. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1535452662.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
6. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2017, t. 65. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1535452420.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
7. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2018, t. 67. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1564138112.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
8. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2019, t. 69. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1592997703.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
9. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2020, t. 71. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1624448572.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
10. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2021, t. 73. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1652727219.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
11. BIEGALSKA Alicja, WOJCIECHOWSKA Maja. Zagadnienia współczesnej komunikacji w kontekście zarządzania instytucją biblioteczną oraz potrzeb i zachowań jej użytkowników. Studium teoretyczne. *Zarządzanie Biblioteką*. 2022, nr 1, s. 53-65. ISSN 2081-1004.
12. EMPIK. *Top 100 w Kategorii Książki Fantastyka, horror* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.empik.com/bestsellery/ksiazki/fantastyka-horror?sort=topPreviousYear>. Stan z dnia 20.03.2023.
13. HAS-TOKARZ Anita. Event marketing. In WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023, s. 601-620. ISBN 978-83-89316-82-0.

14. LUBIMY CZYTAĆ. *Plebiscyt Książka Roku 2022. Fantastyka młodzieżowa* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://lubimyczytac.pl/plebiscyt/kategoria/136/fantastyka-mlodziezowa>. Stan z dnia 20.03.2023.
15. LUBIMY CZYTAĆ. *Plebiscyt Książka Roku 2022. Fantasy* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://lubimyczytac.pl/plebiscyt/kategoria/132/fantasy>. Stan z dnia 20.03.2023.
16. LUBIMY CZYTAĆ. *Plebiscyt Książka Roku 2022. Horror* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://lubimyczytac.pl/plebiscyt/kategoria/134/horror>. Stan z dnia 20.03.2023.
17. LUBIMY CZYTAĆ. *Plebiscyt Książka Roku 2022. Science fiction* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://lubimyczytac.pl/plebiscyt/kategoria/133/science-fiction>. Stan z dnia 20.03.2023.
18. ORZOŁ Monika, WOJCIECHOWSKA Maja. Badania czytelnictwa jako instrument diagnozy nawyków i zachowań czytelniczych użytkowników bibliotek. Geneza i stan obecny. *Biblioteka i Edukacja*. 2021, nr 20, s. 65-85. ISSN 2299-565X.
19. SEROKA Antonina. Wędrówka po świecie wyobraźni – geneza i ewolucja literatury fantastycznej w kontekście projektowania oferty usługowej bibliotek. *Zarządzanie Biblioteką*. 2023, nr 1, s. 101-119. ISSN 2081-1004.
20. STRZELCZYK Edyta, ZAWAŁKIEWICZ Aldona, SOBIELGA Jolanta. *Jak przeprowadzić badania satysfakcji użytkowników biblioteki: poradnik dla bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://afb.sbp.pl/wp-content/uploads/2023/12/jak-przeprowadzic-badania-satysfakcji.pdf>. Stan z dnia 15.02.2024.
21. TROKA Ewelina. Romans w bibliotece: możliwości wykorzystania literatury popularnej w kreowaniu usług dla czytelników. Zarys historii romansu. *Zarządzanie Biblioteką*. 2023, nr 1, s. 121-144. ISSN 2081-1004.
22. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Czytelnictwo w dobie informacji cyfrowej. Rozwój, bariery, technologie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2015. ISBN 978-83-64203-38-1.
23. WOJCIECHOWSKA Maja, LASKOWSKA Jolanta, SITKIEWICZ Piotr. *Gdańsk jako miasto literatury: badanie wizerunku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023. ISBN 978-83-67723-03-9.
24. WOJCIECHOWSKA Maja. Event marketing jako forma promocji bibliotek i czytelnictwa. *Zarządzanie Biblioteką*. 2023, nr 1, s. 217-223. ISSN 2081-1004.
25. WOJCIECHOWSKA Maja. Możliwości wykorzystania badań marketingowych w bibliotekach. In: PIGLA Marlena (red.). *Zarządzanie marketingowe biblioteką*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, 2008, s. 213-220. ISBN 978-83-7205-265-0.
26. WOJCIECHOWSKA Maja. Organizacja czasu wolnego młodzieży szkolnej w kontekście kompetencji czytelniczych i kontaktu z literaturą. In: JASIEWICZ Justyna, ZYBERT Elżbieta Barbara (red.). *Czas przemian – czas wyzwań. Rola biblioteki i ośrodków informacji w procesie kształtowania kompetencji współczesnego człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2014, s. 234-242. ISBN 978-83-64203-23-7.
27. WOJCIECHOWSKA Maja. Sondażowe badania opinii w działalności bibliotekoznawczej. *Zarządzanie Biblioteką*. 2010, nr 1, s. 137-140. ISSN 2081-1004.
28. WOJCIECHOWSKA Maja. Zachowania klientów sektora usług bibliotecznych. In: WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023, s. 288-306. ISBN 978-83-89316-82-0.
29. ZASACKA Zofia, CHYMKOWSKI Roman, KORYŚ Izabela. *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023 roku* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1712262172>. pdf. Stan z dnia 12.03.2024.
30. ZASACKA Zofia, CHYMKOWSKI Roman. *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2022 roku* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1688127220>. pdf. Stan z dnia 12.03.2024.
31. ZASACKA Zofia, CHYMKOWSKI Roman. *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021-2022)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1656416398>. pdf. Stan z dnia 12.03.2024.

Problemy współczesnej biblioteki szkolnej ze szczególnym uwzględnieniem promocji biblioteki i czytelnictwa. Na przykładzie biblioteki szkolnej I Liceum Ogólnokształcącego im. Władysława Broniewskiego w Bełchatowie

Słowa kluczowe: biblioteki szkolne, promocja biblioteki, promocja czytelnictwa, problemy bibliotek

Abstrakt: W artykule podjęto próbę pokazania pracy biblioteki szkolnej na przykładzie biblioteki szkolnej w I Liceum Ogólnokształcącym im. Władysława Broniewskiego w Bełchatowie. Przedstawione zostały formy pracy z czytelnikiem, które mają pomóc w promocji książki i czytelnictwa. Przykłady te służą również zobrazowaniu problemów, z którymi mierzą się nauczyciele-bibliotekarze w swojej pracy.

Keywords: school libraries, promotion of library, promotion of reading, library issues

Abstract: The article seeks to present the functioning of a school library, using the example of the library at Władysław Broniewski First High School in Bełchatów. It outlines various forms of reader engagement aimed at promoting books and encouraging reading. These examples also illustrate the challenges faced by teacher-librarians in the course of their professional duties.

Tempo zmian zachodzących w różnych obszarach, którym próbuje sprostać współczesne społeczeństwo, jest ogromne. Przed ważnymi wyzwaniami staje również edukacja publiczna. Szkoły musiały w ostatnich latach podjąć się szeregu działań będących odpowiedzią m.in. na wybuch pandemii (która zaowocowała przyspieszonym wdrożeniem zdalnego nauczania oraz pojawieniem się licznych problemów emocjonalnych wśród uczniów mierzących się z długotrwałą izolacją w decydującym dla nich momencie życia), na wojnę z wschodnią granicą, czy na nowe realia po strajku nauczycieli w 2019 r. Oczywiście to nie wszystkie trudności i zmiany. Problemy, z którymi mierzy się współczesna edukacja, opisane zostały już w wielu opracowaniach. Wydaje się jednak, że zbyt mało mówi się o znaczeniu i zadaniach biblioteki w polskiej szkole, a przecież jej rola, zwłaszcza w zakresie promocji książki wśród dzieci i młodzieży, jest nie do przecenienia. Już Joanna Papuzińska sygnalizowała konieczność prowadzenia w tej grupie wiekowej działań z obszaru animacji czytelniczej, podkreślając równocześnie znaczenie posiadania odpowiedniego zaplecza

materialnego, jak również kształcenia kadr, które mogłyby sprostać temu jakże ważnemu zadaniu [szerz. zob. 3]. Z kolei Justyna Truskolaska proces rozwijania pasji czytelnich, za który w dużej mierze odpowiedzialni są bibliotekarze szkolni, nazywała „wychowywaniem miłośnika książki” [4]. Wiele uwagi dzieciom i młodzieży jako osobnej grupie czytelników o specjalnych potrzebach, odmiennych zachowaniach i nawykach, poświęciła także Zofia Zasacka, wyodrębniając w swoich badaniach nurt czytelnictwa dzieci i młodzieży [8]. Na końcu warto także wspomnieć rozważania Jacka Wojciechowskiego, który podkreślał konieczność pracy z czytelnikiem w bibliotece, formułując szereg postulatów i reguł w tym zakresie [6; 7].

Mimo pojawienia się wspomnianych publikacji, wydaje się, że o bibliotekach szkolnych i pracy z młodym czytelnikiem pisze się ciągle zbyt mało. Dlatego przedmiotem niniejszego artykułu będą rozważania dotyczące właśnie tej grupy książnic. Problemy pracy biblioteki szkolnej funkcjonującej w szkole ponadpodstawowej zostaną opisane na przykładzie biblioteki w I Liceum Ogólnokształcącym im. Władysława Broniewskiego w Bełchatowie.

Warto nakreślić w skrócie środowisko, w którym opisywana szkoła funkcjonuje. A zatem, Bełchatów jest miastem średniej wielkości, położonym w centralnej Polsce i skupionym wokół kompleksu wydobywczo-energetycznego. W chwili obecnej, w konsekwencji przemian gospodarczych, stoi ono wobec konieczności zdefiniowania siebie na nowo, co może mieć także wpływ na szeroko rozumianą edukację.

Szkoła opisana w artykule, czyli I LO w Bełchatowie, jest najstarszą placówką edukacyjną w mieście. Rozpoczęła swoje funkcjonowanie 1 września 1948 r. jako Państwowe Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza w Bełchatowie. W nowej siedzibie, w której funkcjonuje do dzisiaj, rozpoczęto nowy rok szkolny 3 września 1963 r. W tym samym czasie szkoła otrzymała patrona. Został nim poeta Władysław Broniewski, od którego wzięła się potocznie używana nazwa szkoły, funkcjonująca do dziś, czyli „Broniek” [2, s. 10-14]. Tak długa historia funkcjonowania szkoły, przy jednoczesnej dbałości o poziom kształcenia, zaowocowały bardzo dobrym poziomem nauczania, a co za tym idzie, wysokimi miejscami, które placówka osiąga w rankingach edukacyjnych na poziomie wojewódzkim i ogólnopolskim.

Jak już wspomniano, instytucja ta funkcjonuje od lat sześćdziesiątych XX w. w tym samym budynku, który nie spełnia niestety wymagań współczesnej edukacji. Dotyczy to także biblioteki szkolnej. Zarówno jej lokalizacja, jak i układ oraz wielkość nie są dostosowane do potrzeb współczesnej książnicy, np. czytelnia nie jest odizolowanym pomieszczeniem, które rzeczywiście mogłoby być miejscem cichej pracy. Pomieszczenia, w których znajdują się regały ze zbiorami bibliotecznymi, są zbyt małe i utrudniają swobodny dostęp oraz wygodę wyszukiwania książek. Problem stanowi także długoletnia, zupełnie inna od współcześnie zalecanej, polityka gromadzenia zbiorów. Jednakże na kilka lat przed planowanym zautomatyzowaniem procesów bibliotecznych dokonano dokładnej selekcji księgozbioru. Zubytковано wiele woluminów wieloegzemplarzowych wydań klasyków czy też zdeaktualizowane książki popularnonaukowe. Przeorganizowano też ustawienie regałów, aby sprzyjało samodzielnemu wyborowi zbiorów bibliotecznych.

Potencjalnymi czytelnikami biblioteki są wszyscy uczniowie i pracownicy (nauczyciele, a także pracownicy administracji oraz obsługi) I LO, czyli ponad 700 osób. Wydaje się, że systematycznie ze zbiorów korzysta ok. połowa z nich. Liczba etatów nauczycieli-bibliotekarzy zmieniała się na przestrzeni lat. Gdy szkoła była mała, wystarczył jeden etat; w czasie funkcjonowania popołudniowej szkoły wieczorowej były to trzy pełne etaty dla nauczycieli-bibliotekarzy, zaś w chwili obecnej zatrudnienie w bibliotece wynosi półtora etatu. Jeżeli więc chodzi o liczbę pracowników, to można zaobserwować tendencję spadkową i wydaje się, że nie ma ona związku z liczbą uczniów i pracowników szkoły. Liczba etatów jest redukowana, co najczęściej jest związane z przechodzeniem kolejnych pracowników na emeryturę oraz zmniejszaniem liczby godzin pracy biblioteki. Nie widać w tej chwili korelacji między liczbą uczniów i pracowników a liczbą etatów bibliotecznych.

Wobec tych problemów, niezależnych zupełnie od pracujących w bibliotece nauczycieli-bibliotekarzy, trzeba zastanowić się nad jak najbardziej optymalnym funkcjonowaniem biblioteki w zmieniającym się środowisku szkolnym. W szkole ponadpodstawowej, jaką jest liceum, biblioteka pełni, oprócz podstawowych funkcji gromadzenia, opracowywania i udostępniania zbiorów, także funkcję opiekuńczą, czyli jest niejako zastępczą świetlicą szkolną. Podkreślić ponadto trzeba, że książka i czasopismo nie są obecnie najważniejszymi i jedynymi nośnikami wiedzy i informacji, więc i biblioteka musi zmieniać zakres swojego działania. Istnieje wiele czynników, które mają wpływ na sposób funkcjonowania takiej placówki. Ogromny wpływ na jej pracę ma na pewno sposób finansowania jej działalności. Wydaje się, że biblioteki szkolne są w o wiele trudniejszej sytuacji finansowej niż biblioteki publiczne. Podstawowym problemem jest brak możliwości systematycznego planowania wydatków, a więc i pracy z czytelnikiem oraz dla czytelnika. Finansowanie zakupu zbiorów i działalności odbywa się tutaj w zupełnie inny sposób. Można np. liczyć na życzliwość Rady Rodziców funkcjonującej w szkole lub na fundusze przeznaczane przez powiat na zakup pomocy dydaktycznych. Trudno jednak mówić o stałych i systematycznie przyznawanych kwotach, które zapewniałyby różnorodne formy pracy biblioteki szkolnej. Fundusze potrzebne są nie tylko na regularny zakup lektur szkolnych, pomocy dydaktycznych, nowości wydawniczych, ale również na zakup wyposażenia czy promocję czytelnictwa (np. kupno nagród, honoraria autorskie). Przy tym wszystkim biblioteka coraz częściej staje się centrum aktywności kulturalnej szkoły. Ważniejsze przedsięwzięcia podejmowane i prowadzone są na jej terenie, głównie dzięki osobistemu zaangażowaniu nauczycieli-bibliotekarzy. W opisywanej w artykule placówce prowadzonych jest kilka różnego rodzaju działań, które zostaną po krótkce przedstawione.

Jednym z wydarzeń na stałe wpisanych do kalendarza uroczystości szkolnych jest Dzień Patrona Szkoły. Impreza na przestrzeni lat ewoluowała. Święto to skierowane jest do uczniów klas pierwszych i ma na celu przybliżenie sylwetki Patrona Szkoły wszystkim nowym uczniom, którzy najczęściej nie słyszeli w ogóle lub mało wiedzą o Władysławie Broniewskim. Początkowo święto obchodzono wielotorowo. Uczniowie klas pierwszych odwiedzali Muzeum Władysława Broniewskiego w Warszawie, zaś w grudniu, w okolicach rocznicy urodzin patrona, organizowano spotkanie z pisarką Mariolą Pryzwan (fot. 1), autorką książek wspomnieniowych o W. Broniewskim, a także innych znanych twórcach, jak

np. Anna German, Zbigniew Cybulski, Maria Dąbrowska, Anna Jantar czy Halina Poświatowska. Trzeba nadmienić, że honorarium autorskie opłacane było ze składek uczniów. W okolicach tego święta przeprowadzane były także konkursy poświęcone osobie poety. Były to: konkurs plastyczny, recytatorski oraz biograficzny – dotyczący życia i twórczości W. Broniewskiego. Obecnie najczęściej jest to konkurs translatorski, czyli na najlepszy przekład wybranego wiersza Władysława Broniewskiego, na jeden z trzech języków nauczanych w szkole (język angielski, język niemiecki, język francuski). 17 grudnia organizowana jest w szkole także część artystyczna, poświęcona osobie poety. Dwukrotnie, zamiast części artystycznej, uczniowie zorganizowali dla rówieśników grę terenową, której tematem przewodnim był patron szkoły.

Fotografia 1. Dzień Patrona Szkoły – spotkanie z pisarką Mariolą Pryzwan

Źródło: fotografia własna.

Ważne miejsce w bibliotece zajmuje Szkolny Klub Wolontariusza. Jego działalność nie jest ściśle związana z działalnością księżnicy, jednak wolontariusze mają swoją siedzibę właśnie w bibliotece szkolnej. To tu organizowana jest praca wolontariatu, który działa szeroko na terenie szkoły i miasta. Niektóre formy działalności są związane z książką i biblioteką, np. obchody Światowego Dnia Pluszowego Misia. Zapraszane wtedy do biblioteki szkolnej są dzieci z pobliskiego Samorządowego Przedszkola nr 1 lub Szkoły Podstawowej nr 1 w Beł-

chatowie. W trakcie trwającego ok. 2-3 godziny spotkania wolontariusze prowadzą dla najmłodszych szereg zabaw, jak np. zagadki literackie związane ze znanymi z bajek misiami, głośne czytanie, tańce, misiowe origami, kolorowanki i wiele innych.

Nową imprezą organizowaną przez bibliotekę szkolną jest Mikołajkowy Turniej Szachowy. Wpisano ją do kalendarza szkolnego jako odzew na coraz większe zainteresowanie grą w szachy oraz gry planszowe. Mimo że w szkole nie ma zajęć szachowych, to uczniowie I LO często biorą udział w wielu powiatowych, wojewódzkich i krajowych turniejach szachowych. Odpowiedzią na to jest, oprócz organizacji turnieju szkolnego, systematyczny zakup gier planszowych do biblioteki. Najpopularniejszymi, poza oczywiście szachami, są *Double*, *Uno*, *Dixit*, *5 sekund* oraz tradycyjne gry karciane. Z gier uczniowie korzystają na zajęciach opiekuńczych realizowanych w bibliotece, w czasie godzin do dyspozycji wychowawcy klasy lub podczas innych zajęć.

Próba uatrakcyjnienia działalności biblioteki jest organizacja spotkań z ciekawymi ludźmi, w tym z pisarzami. Aby ominąć kwestie finansowe, chętnie zapraszani są do szkoły pisarze-absolwenci I LO lub osoby związane ze środowiskiem bełchatowskim. Wśród zaproszonych gości był między innymi Mateusz Kuśmierek (fot. 2) – autor powieści *Historie śmiertelne* – dziennikarz, członek zespołu muzycznego *Antynomia*, obecnie związany z radiem *Nowy Świat*. Innym gościem była Malwina Wrotniak-Chałada – autorka książki *Tam mieszkam*, na co dzień zajmująca się bankowością. Spotkanie autorskie poprowadził również znany w środowisku bełchatowskim pisarz i muzyk Piotr Kulpa – autor takich książek, jak *Ciepetko* czy trylogia *Pan na Wisiołach*.

Fotografia 2. Spotkanie literackie z Mateuszem Kuśmierzem

Źródło: fotografia własna.

Szczególną formą spotkań z ciekawymi ludźmi są zajęcia z najmłodszymi absolwentami I LO – studentami różnych kierunków (fot. 3). Ich celem jest wskazanie uczniom możliwości kształcenia na dalszym etapie, czyli po ukończeniu szkoły średniej. Wśród zaproszonych byli m.in. studenci różnych kierunków medycznych, np. lekarskiego, pielęgniarstwa, ratownictwa medycznego, weterynarii, inżynierii biomedycznej, oraz innych, jak psychologia, dziennikarstwo, prawo, malarstwo.

Fotografia 3. Spotkanie z absolwentką I LO Anną Marią Macugowską

Źródło: fotografia własna.

W bibliotekach szkolnych pracuje wielu nauczycieli-bibliotekarzy, którzy swoje pasje i zainteresowania starają się przekazać uczniom, a przynajmniej uatrakcyjnić funkcjonowanie biblioteki szkolnej. Ilu nauczycieli-bibliotekarzy, tyle modeli funkcjonowania bibliotek szkolnych. Zaangażowania, wyobraźni i umiejętności osobom pracującym w bibliotekach, nie tylko szkolnych, nie brakuje. Warto jednak zastanowić się, jakie są przeszkody, które nie pozwalają im na realizację wszystkich planów? Wydaje się, że istotnym czynnikiem blokującym rozwój i sprawne funkcjonowanie bibliotek szkolnych, są nieuregulowane kwestie finansowania ich działalności. Problemem jest systematyczny zakup nowości wydawniczych, a zwłaszcza beletrystyki, uzupełnianie zbiorów lektur szkolnych i literatury popularnonaukowej, ale także kwestie finansowe związane z promocją czytelnictwa i biblioteki. Rozwiązaniem, wydawać by się mogło, że idealnym, jest powszechny udział bibliotek szkolnych

w kolejnych edycjach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa. Program mimo iż atrakcyjny, to w swoich założeniach jest dość schematyczny i mało elastyczny. Podstawowym problemem jest konieczność realizacji zadań w określonych, dość krótkich, ramach czasowych. Wydanie kwoty kilkunastu tysięcy złotych na zakup nowości wydawniczych w ograniczonym okresie dla niewielkiej placówki szkolnej może być problemem. W związku z tym nie zawsze te zakupy są do końca przemyślane i optymalne z punktu widzenia potrzeb czytelników oraz rozwoju księgozbioru. W przypadku wydłużenia czasu na dokonanie zakupów byłyby one na pewno bardziej racjonalne. Wyjaśnić należy, iż w krótkim czasie nie zawsze dostępne są na rynku szczególnie poszukiwane przez biblioteki szkolne tytuły. Można tu wymienić niektóre z wprowadzonych niedawno na listy lektur książek, jak np. *Antygona w Nowym Jorku* Janusza Głowackiego, *Opowieści galicyjskie* Andrzeja Stasiuka czy *Mała apokalipsa* Tadeusza Konwickiego. Niejasne wydają się dla nauczycieli-bibliotekarzy również zasady, według których wniosek danej biblioteki nie został zaakceptowany.

Taki, a nie inny sposób finansowania bibliotek szkolnych powoduje, że nie można racjonalnie uzupełniać księgozbioru oraz zaplanować działań promujących bibliotekę szkolną i czytelnictwo. Wszystko to ma także wpływ na strukturę księgozbioru, gdyż w takiej sytuacji trudno jest zakupić np. wydawnictwa wielotomowe lub serie wydawnicze (szczególnie reprezentujące literaturę fantasy), na które często jest zapotrzebowanie ze strony czytelników, a szczególnie uczniów. Wydaje się więc, że problemy finansowe są tymi, które w najbardziej znaczący sposób determinują funkcjonowanie biblioteki szkolnej. Ponadto w kształtowaniu wizerunku biblioteki oraz promocji czytelnictwa kluczowe znaczenie ma komunikacja elektroniczna, w tym strona www biblioteki, katalogi i zestawienia elektroniczne czy biblioteczne social media, na których prowadzenie biblioteki szkolne przy niewielkiej obsadzie często nie mają czasu – a przecież jest to ważne medium dla współczesnych nastolatków, z którymi bibliotekarze chcieliby nawiązać kontakt. Jak pisze Anna Sobiech w książce poświęconej elektronicznemu wizerunkowi biblioteki: „Aby w obecnych realiach biblioteki mogły realizować swoje cele, muszą wprowadzać innowacyjne rozwiązania. Procesy zachodzące we współczesnych bibliotekach powinny być analizowane w kontekście zachodzących obecnie przemian cywilizacyjno-społecznych. Charakter tych zjawisk określony jest przyspieszonym obiegiem informacji i wzrostem zapotrzebowania społecznego na otwarty do niej dostęp, nieograniczony przez lokalizację i czas” [5, s. 7]. Zapotrzebowanie to jest szczególnie widoczne wśród dorastającej młodzieży szkolnej, która oczekuje informacji podanej szybko i w wygodnej dla siebie formie. W podobnym tonie wypowiada się Piotr Karwasiński, który jednak stawia pytanie, czy zdalny dostęp do informacji jest szansą rozwoju dla bibliotek, czy też zagrożeniem? [5, s. 17]. Na pytanie to powinny odpowiedzieć sobie biblioteki szkolne, które mają niebagatelny wpływ na kształtowanie przyszłych postaw czytelniczych i nawyków informacyjnych młodzieży. Z kolei, jakby w odpowiedzi, Adam Mazurkiewicz pisze: „Media i ich społeczna recepcja, czytanie jako czynność będąca przejawem praktyk społecznościowych, promocja sztuki słowa w dobie ekspansji kultury audiowizualnej – oto najważniejsze punkty odniesienia dla uczestnictwa w kulturze dzieci i młodzieży” [1]. Warto o tym pamiętać w dyskursie na temat roli bibliotek szkolnych we współczesnym społeczeństwie.

Bibliografia

1. ANTCHAK Mariola, BRZUSKA-KĘPA Alina, WALCZAK-NIEWIADOMSKA Agata (red. nauk.). *Media a czytelnicy. Studia o popularyzacji czytelnictwa i uczestnictwie kulturowym młodego pokolenia*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013. ISBN 978-83-7525-990-2.
2. BARASIŃSKA Barbara. *55 lat dziejów szkoły I LO im. Władysława Broniewskiego w Bełchatowie 1948-2003*. Bełchatów: Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych Nr 1 im. Władysława Broniewskiego, 2003. ISBN 83-919370-0-3.
3. PAPUZIŃSKA Joanna. *Książki, dzieci, biblioteka. Z zagadnień czytelnictwa i książki dziecięcej*. Warszawa: Fundacja „Książka dla Dziecka”, 1992. ISBN 83-900782-0-1.
4. TRUSKOLASKA Justyna. *Wychować miłośnika książki czyli czytelnictwo i okolice*. Tychy: Maternus Media, 2007. ISBN 978-83-89701-35-0.
5. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Gdańsk: Wydawnictwo Ateneum, 2008. ISBN 978-83-61079-01-9.
6. WOJCIECHOWSKI Jacek. *Podstawy pracy z czytelnikiem*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 1991. ISBN 83-900042-2-4.
7. WOJCIECHOWSKI Jacek. *Praca z użytkownikiem w bibliotece*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2000. ISBN 83-87629-49-9.
8. ZASACKA Zofia. *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 2014. ISBN 978-83-61693-66-6.

Romans kieszonkowy w Polsce. Zmiany na rynku wydawniczym a potrzeby i oczekiwania czytelników

Słowa kluczowe: romans, rynek wydawniczy, czytelnictwo, potrzeby czytelników, trendy czytelnicze, biblioteki

Abstrakt: W artykule omówiono zagadnienie romansu jako podgatunku literackiego. Rozważania te przedstawiono w kontekście zmian zachodzących na polskim rynku wydawniczym. Zaprezentowano cechy romansu kieszonkowego (ze szczególnym uwzględnieniem *Harlequinów*), popularne serie, kanały sprzedaży i ogólną sytuację tych pozycji na rynku. Zgromadzenie wspomnianych informacji miało na celu ułatwienie dokonania oceny, czy literatura romansowa jest literaturą wartościową, czy warto kolekcjonować jej zasoby w bibliotekach, a także projektować usługi bazujące na jej motywach i kontekstach. Przeprowadzenie analizy pozwoliło nie tylko na zrozumienie dynamiki rozwoju literatury romansowej na polskim rynku wydawniczym (w latach 2019-2022), ale także na postawienie pytania, jakie miejsce w polskiej produkcji wydawniczej zajmuje ten podgatunek oraz czy biblioteki, planując swoją ofertę usługową, powinny uwzględnić zainteresowanie nim czytelników? Artykuł przygotowano w oparciu o dane statystyczne Biblioteki Narodowej oraz literaturę przedmiotu.

Keywords: romance, publishing market, readership, reader needs, reading trends, libraries

Abstract: The article discusses the subject of romance as a literary subgenre, presenting the analysis in the context of changes occurring in the Polish publishing market. It examines the characteristics of pocket romance novels (with particular emphasis on *Harlequin* titles), popular series, sales channels, and the overall market situation of this type of literature. The collection of this information is aimed to facilitate an assessment of whether romance genre holds literary value, whether it is worth including in library collections, and whether it can serve as a basis for designing library services inspired by its themes and contexts. The analysis not only provides insight into the development dynamics of romance literature within the Polish publishing market (in the years 2019-2022), but also raises questions about the subgenre's position in national book production and whether libraries, when planning their service offerings, should take reader interest in this genre into account. The article is based on statistical data from the National Library of Poland and subject literature.

Harlequin jako rodzaj romansu kieszonkowego

Harlequin to specyficzny podgatunek literatury romansowej, który zdobył popularność na całym świecie, oferując czytelnikom emocjonujące opowieści o miłości, namiętności i romantycznych zawirowaniach, zawsze kończące się szczęśliwie. Początkowo nazwa Harlequin odnosiła się do jednego z wydawców specjalizujących się w tego typu literaturze, z czasem jednak termin ten stał się synonimem romansu w określonym stylu, który zyskał szerokie grono czytelników, ale też przez wielu stał się mocno krytykowany. Wydawnictwo HarperCollins, które podjęło się publikacji właśnie tego typu książek, pierwotnie nie miało tego w zamyśle – wydając literaturę z zupełnie innych obszarów, takich jak m.in. kryminały, książki kucharskie, westerny itp. Jednak w latach pięćdziesiątych XX w. żona założyciela – Mary Bonnycastle, przejęła obowiązki redaktora wydawnictwa i zainteresowała się nowym segmentem rynku. Skontaktowała się z firmą Mills & Boon, zdobywając prawa autorskie do niektórych jej powieści. Na tej podstawie opracowała szablon dla własnych wydań. Okazało się, że formuła zadziałała i to właśnie te powieści romansowe stały się znakiem rozpoznawczym wydawnictwa [13; 14; 26; 27, s. 11-28].

Najważniejszym wyróżnikiem harlequinów – najbardziej rozpoznawalnej serii wśród romansów kieszonkowych – oprócz ich niewielkiego rozmiaru i wymogów co do wyglądu, jest schemat treściowy. Każdy utwór musi spełniać pewne warunki, aby zaliczać się do tej kategorii. Głównymi cechami jest właśnie schematyczność, prostota i przewidywalność. Można by się pokusić o stwierdzenie, że nie posiadają one klasycznie rozumianej fabuły, lecz jej uproszczoną formę. W publikacjach tych można bowiem podzielić ją na trzy etapy, według powtarzalnego, niezmiennego schematu:

1. Wprowadzenie do powieści/wydarzenie, które skutkuje spotkaniem bohaterów.
2. Rozwój relacji bohaterów.
3. Związek/zaręczyny/ślub.

Jak łatwo zauważyć, nacisk kładziony jest na główny wątek miłosny bohaterów, ich emocje i szczęśliwe zakończenie. Narracja, jej cel i logika są ściśle określone. Akcja prawie zawsze ma miejsce w teraźniejszości, o której czytelnik dowiadyuje się, obserwując konwersacje i życie bohaterów; trwa zazwyczaj od kilku dni do kilku tygodni w miejscu związanym z kulturą angloamerykańską. Jednowątkowość fabuły, która ogranicza się do miłości głównych postaci, powoduje eliminację jakichkolwiek pobocznych historii – jeśli się pojawiają, to pełnią jedynie funkcje podrzędne, stanowiąc pomoc w rozwoju relacji kochanków. Sami bohaterowie również są powtarzalni i schematyczni. Mężczyzna musi być przystojny, wysoki, z dobrą pozycją społeczną i finansową, zazwyczaj trochę starszy od swojej wybranki. Pokazywany jest jako symbol niepodważalnej męskości, atrakcyjności, siły i seksu. Bohaterka jest przede wszystkim podmiotem opowiadania. To ona przeprowadza nas przez całą historię. Jest zwykle młodą osobą, która niekoniecznie miała łatwe życie (sierota, pokłócona z rodziną albo zmuszona do życia daleko od niej). Jej charakter jest słabszy od głównego bohatera – dostosowuje się do jego życia, często zmienia dla niego miejsce zamieszkania, pracę, a nawet aspiracje życiowe, choć coraz częściej pojawiają się w romansach kobiety silne i niezależne. W harlequinach nie znajdziemy żadnych niespodziewanych zwrotów akcji.

Właściwie przed przeczytaniem utworu wiadomo już, jak historia się zakończy – szczęśliwie, najprawdopodobniej zaręczynami lub małżeństwem dwójki kochanków [15, s. 49-51; 34, s. 203-204].

Styl pisania tych utworów jest prosty, nieskomplikowany i łatwy w odbiorze, ale mimo wszystko działa na wyobraźnię. Widoczne jest to najbardziej w opisach postaci lub w scenach przedstawiających ich zbliżenie. Erotyzm zwykle nie istnieje tu bez miłości. Wzajemna fascynacja i uczucia są warunkiem, który musi zostać spełniony, aby doszło do postępu relacji, a co za tym idzie, do aktu seksualnego. Współżycie w harlequinach nie jest potępiane. Wręcz przeciwnie – przedstawiane jest jako sposób wyrażania głębokich emocji między dwójką ludzi.

Bardzo ważną wartością, gloryfikowaną w tych utworach, jest rola rodziny i małżeństwa. Zaręczyny, ślub i zakładanie rodziny są idealnym szczęśliwym zakończeniem harlequinów. Staje się to celem postaci i główną wizją przyszłości – zwykle nie ma tu miejsca na związki partnerskie. Aby związek był doskonały i spełniony, para musi się połączyć przed ołtarzem i założyć rodzinę. Tylko taki rodzaj odwzajemnionej miłości daje bohaterom szczęście [18, s. 81-88, 91-94]. Co ciekawe, w harlequinach można znaleźć wiele nawiązań do bibliotek, czytania czy pisarzy. Książki te często ukazują również zakorzenione w społeczeństwie stereotypy, poglądy oraz przekonania związane z bibliotekarstwem i książkami [szerz. zob. 17, s. 50].

Harlequiny w Polsce – popularne serie, kanały sprzedaży i sytuacja na rynku wydawniczym

Na przestrzeni lat wydawnictwo HarperCollins wydawało wiele różnych serii harlequinów. Część z nich przetrwała do dzisiaj, inne nie są kontynuowane. Do najbardziej popularnych (nie tylko w Polsce) zaliczyć można: *Harlequin Presents*, *Harlequin Romance*, *Harlequin Desire*, *Harlequin Intrigue*, *Harlequin Medical*, *Harlequin Historical* oraz *Harlequin Nocturne*. Każda z tych serii ma swoją własną tożsamość wizualną. Oczywiście istnieją też cechy wspólne. Na tylnej części okładki zawsze umieszczany jest krótki opis fabuły, zwracający uwagę na główne wydarzenia powieści, przód natomiast zdobi zdjęcie bądź ilustracja, w większości przypadków przedstawiająca dwójkę partnerów, którzy mają odzwierciedlać głównych protagonistów danego romansu. Są to często postacie bardzo wyidealizowane, które przybierają intymną lub romantyczną pozę na tle pięknej scenerii. Kolory takich ilustracji są najczęściej jaskrawe i odpowiednio dopasowane do danej serii, co pomaga w ich rozróżnieniu. Odpowiednio dopasowane są również czcionki, które są konsekwentnie stosowane w różnych cyklach, a także loga, umiejscowione w wyraźnym, stałym miejscu na okładce.

Na początku w Polsce dostępne były serie: *Romance* (biała okładka, na której w okręgu widoczna była ilustracja nawiązująca do treści utworu), *Desire* (okładka różowa lub czerwona), *Temptation* (okładka fioletowa lub różowa), *Super Romance* (różowa okładka z ilustracją w kształcie okręgu), *Medical Romanse* (okładka biała lub niebieska z ilustracją w kształcie okręgu), *Special* (nie miała jednego typowego wzoru okładki), *Orchidea* (promowana utworami Nory Roberts z kolorową okładką z kwiatem orchidei i ilustracją w kształcie kwadratu)

[24, s. 33-34]. Nazwa cyklu i logo umieszczane były na górze okładki, a tytuł i nazwisko autora u dołu. We wnętrzu książki na samym początku można było znaleźć krótki zwrot do czytelniczki, informacje o adresie pocztowym, na który można wysłać listy do wydawnictwa, warunki prenumeraty, rekomendacje innych tytułów z danej serii oraz hasło reklamowe: „Romansów jest wiele – miłość jest tylko jedna... książki *Harlequin* to ogrody miłości”, a także ostrzeżenie czytelników przed zakupem książki z kradzieży [12, s. 1-2]. Jednak z upływem lat wygląd publikacji, a także nazwy serii zmieniały się. Okładki stały się bardziej ujednolicone, a odróżnieniu serii zaczął służyć kolor specjalnie do nich przypisany. Niezależnie od tego wszystkie książki wydawane są według złotej zasady wydawnictwa, według której wymiary tomu powinny być niezmiennie, tj. wysokość 170 mm, a szerokość 107 mm. Jednak objętość (liczba stron) zależy już od serii. Obecnie na polskim rynku wydawane są:

- *Światowe życie* (kolor zielony, od 160 do 170 stron) – prezentowane w serii postaci są przedstawicielami elity społecznej. Od milionerów, przedsiębiorców aż po gwiazdy sceny rozrywkowej. Przyzwyczajone są do komfortu, luksusu i podróży po całym świecie. Jednak mimo wszystkich wygod, w głębi duszy czegoś im brakuje. Szukają szczęścia i miłości, która mogłaby wypełnić pustkę w sercu.
- *Gorący romans* (kolor czerwony, od 160 do 170 stron) – historie pełne energii i obfitujące w zwroty akcji. Centralnym elementem jest tu namiętność bohaterów. Niestety różne okoliczności stanowią przeszkodę na drodze do rozwoju ich relacji, ale paradoksalnie to właśnie one pozwalają im się do siebie zbliżyć. Opisywana miłość jest nieopanowana i pełna namiętności.
- *Medical* (kolor niebieski, od 160 do 170 stron) – bohaterami tej serii są lekarze i pielęgniarki. Czytelnicy mogą zanurzyć się w ich uczuciowe rozterki i trudności życia (codziennego oraz zawodowego). Napięcie budują momenty, w których muszą walczyć o życie pacjenta, ale też narastające pomiędzy nimi uczucia.
- *Gwiazdy romansu* (kolor złoty, mniej więcej 224 strony) – co miesiąc w tej serii wydawana jest pozycja jednej z uznanych autorek literatury kobiecej, która znajduje się na prestiżowej liście bestsellerów *New York Timesa*. Są to utwory autorstwa rozpoznawalnych pisarek, takich jak Nora Roberts czy Diana Palmer.
- *Romans historyczny* (brak przypisanego koloru, symbol pieczęci woskowej, około 272 strony) – oprócz romansu obecne są tutaj wątki przygodowe, sensacyjne i oczywiście odniesienia do wydarzeń historycznych. W serii publikowane są także utwory znanych pisarek tego podgatunku, takie jak Rosemary Rogers, Stella Cameron, Anna Stuart i wiele innych, których twórczość nagradzana jest wyróżnieniami literackimi, zyskując uznanie krytyków i czytelników.
- *Powieść historyczna* (brak przypisanego koloru, charakterystyczny styl liter, od 170 do nawet 384 stron) – opowieści o uczuciach bohaterów, które przeplatają się z fascynującymi historiami pełnymi dworskich intryg, afer salonowych, rycerskich pojedynków, tajemnic na skalę państwową. Wszystkie wydarzenia ukazane są na tle różnych epok historycznych, rozciągających się od początków średniowiecza aż do dziewiętnastego stulecia [13].

Wymienione serie są głównymi seriami harlequinów w ofercie wydawnictwa HarperCollins Polska. Można także wspomnieć o ich kilku wariantach. *Gorący romans* i *Światowe*

życie występują również w wersji duo, a ta druga dodatkowo w wersji extra. Duo od zwykłej wersji różni się tym, że w jednej publikacji czytelnik otrzymuje dwie niezależne od siebie historie. Wewnątrz każdej książki, podobnie jak w przypadku tych starszych, znajduje się zwrot do czytelniczki, w którym polecane są inne tytuły z danej serii, a także adres pocztowy, na który można wysłać listy. Kilka ostatnich stron poświęconych jest reklamie portalu booktime.pl, na którym można dokonać zakupu harlequinów. Prezentowana jest również lista z polecanymi do przeczytania w danym miesiącu tytułami z każdej z serii. Oprócz designu wydawnictwo zmieniło również swoje hasło reklamowe. Teraz brzmi ono „Harlequin. Każda chwila może być niezwykła” [7, s. 2, 157-159].

Wydawnictwo HarperCollins, znane wcześniej jako Arlekin, zdobyło uznanie na rynku polskim dzięki swoim unikatowym i innowacyjnym strategiom marketingowym. Przez lata ewoluowało, dostosowując prowadzone kampanie reklamowe do zmieniających się trendów i potrzeb czytelników. W początkach swojej działalności skupiało się na tradycyjnych formach promocji, takich jak ogłoszenia prasowe, ale tym, czym zaskoczyło konkurencję, była reklama telewizyjna. Zazwyczaj przedstawiała ona rozmarzoną kobietę czytającą książkę w domowym zaciszu, ale także na plaży, w tramwaju czy innym miejscu publicznym. Czasami pojawiał się też w nich mężczyzna – wymarzony kochanek niczym postać z książki. Temu wszystkiemu towarzyszył głos męskiego lektora, prezentujący hasło reklamowe: „Książki harlequin to ogrody miłości”. Kampanie różniły się w zależności od krajów, w których były prowadzone. Ten sam produkt w jednym regionie stanowił symbol kobiety niezależnej, która sama decyduje o swoich wyborach, a w drugim przedstawiany był jako tania rozrywka. W Polsce wydawnictwo budowało swój wizerunek producenta książek, których czytelniczki mogą znaleźć ulgę od codziennej rzeczywistości, gdy dzięki lekturze mogą na chwilę zajrzeć do lepszego i łatwiejszego życia innych [24, s. 31-32; 16]. Taka strategia z całą pewnością przynosiła zyski, czego dowodem jest wielkość nakładów oraz liczba wydanych tytułów.

W latach 1991-1995 Arlekin znajdował się w czołówce wydawców literatury pięknej, posiadając na swoim koncie nawet do 20 mln wydanych egzemplarzy (co stanowiło prawie połowę produkcji tego typu pozycji). Jednak w następnych latach udział harlequinów w rynku stopniowo się obniżał. Najbardziej gwałtowny spadek miał miejsce w 1996 r. – ze 119 tys. na 70 tys. Natomiast w 1997 i 1998 nakład jednego tytułu zmniejszył się aż do około 55 tys., a w 2000 r. do około 36 tys. [23, s. 50; 24, s. 30-32]. Sam spadek mógł mieć związek z pojawieniem się na rynku konkurencyjnych wydawnictw oraz ze zbyt wysoką ceną książek. Spowodowało to zmianę strategii marketingowej wydawnictwa. Zrezygnowano z udziału w dużych uroczystościach (oficyna udział brała odtąd tylko w tych mniejszych, mniej kosztownych), a także z tak słynnej reklamy telewizyjnej. Zastąpiła ją forma radiowa i prasowa, w dalszym ciągu ogłaszano też konkursy z nagrodami. Starano się również utrzymywać jak najbliższą relację z odbiorcami. Wciąż przyjmowano listy, a nawet przeprowadzano ankiety, które umieszczane były na końcu książki. Wprowadzane były nowe serie oraz rezygnowano z tych, które się nie przyjęły. Rokiem znaczących zmian był dla wydawnictwa rok 2000. Ponownie pojawiły się reklamy telewizyjne przedstawiające młodą kobietę czytającą harlequina. Obniżono ceny książek. Zmieniono nazwy niektórych serii, a także ich

szatę graficzną. Od tej pory na okładkach nie było już rysunków – zastąpiły je zdjęcia [24, s. 33-34].

Obecnie HarperCollins Polska nie reklamuje już tak hucznie swoich romansów kieszonkowych. Znacznie bardziej popularne wydają się teraz ich pełnowymiarowe, dłuższe wersje, ale także literatura obyczajowa, kryminały, poradniki, a nawet literatura młodzieżowa. Można by nawet zaryzykować stwierdzenie, że właśnie z takimi książkami wydawnictwo jest teraz bardziej kojarzone. Wraz z przeobrażeniami kultury i zmianami społecznymi zmieniły się również preferencje i potrzeby czytelników. Harlequiny przestały być tak bardzo promowane ze względu na mniejsze zainteresowanie ich tematyką oraz formą. Dla wielu czytelniczek ich objętość, powtarzalność i schematyczność przestały być atrakcyjne. Lecz pomimo wszystko wciąż są one regularnie produkowane. Nadal w większości serii nowe pozycje pojawiają się co miesiąc. Jak podaje Biblioteka Narodowa, w 2019 r. ukazało się w Polsce 198 tytułów z kategorii książki romansowo-obyczajowej. W następnych latach liczba ta na zmianę zmniejszała się i zwiększała, a ostatni raport z 2022 r. informuje o 157 publikacjach w tej kategorii [8, s. 33-34; 9, s. 43-45; 10, s. 37-38; 11, s. 39-40].

Oficyna HarperCollins Polska stosuje też obecnie zupełnie inne niż kiedyś formy promocji harlequinów. Raczej nie korzysta już z typowej dla siebie wcześniej formy reklamy – informacje o książkach nie pojawiają się już w telewizji, radiu czy prasie – wyparły ją popularne teraz social media. Zaskoczeniem dla wielu mogą okazać się nowe kanały sprzedaży harlequinów. Oprócz tradycyjnych kiosków, miejscami, w których można je znaleźć, stały się supermarkety, niektóre księgarnie, a także księgarnie i hurtownie internetowe, które oprócz fizycznych wydań, oferują również ebooki. Dystrybutorami oferty HarperCollins są między innymi Empik, Tania Książka, Auchan, a nawet Rossmann. Nie są to jednak jedyne sklepy, w których można znaleźć publikacje wydawnictwa. Serie Harlequin niezmiennie są dostępne na witrynie serwisu booktime.pl, która reklamowana jest także na ostatnich stronach książek. Ciekawą opcją dla czytelników jest dołączenie do klubu harlequin. Sama rejestracja i członkostwo są bezpłatne, a po zapisaniu każdy czytelnik otrzymuje dziesięć procent zniżki oraz status klienta premium ze stałym pięcioprocentowym rabatem. Dodatkowo członkowie otrzymują czteromiesięczny dostęp do planu wydawniczego, kartę członkowską i kubek, a wszystkie premierowe wydania mogą dostać w jednej przesyłce na początku miesiąca (oczywiście po zdecydowaniu się na ich zakup). Należy podkreślić, że zmiany form promocji książek, a zwłaszcza zwiększona aktywność wydawnictw w social mediach jest typowa dla całego sektora – ewoluują zarówno formy reklamy wydawnictw (nie tylko tych zajmujących się produkcją romansów), ale także formy promocji książki prowadzone przez biblioteki czy inne instytucje kultury [szerz. zob. 33; 3].

Serie wydawnicze Harlequin z całą pewnością stanowią zjawisko literackie o znaczącym wpływie oraz dużych możliwościach adaptacji w ramach nieustannie zmieniającego się rynku książki. Różnorodność treści i ogólny zamysł dowodzą uniwersalności literatury romansowej oraz jej zdolności do spełniania czytelniczych oczekiwań i aspiracji. Romanse harlequin rysują się jako fenomen literacki, będący w stanie przetrwać, ale i okresowo doskonale prosperować, mimo zmieniających się okoliczności rynkowych oraz kulturowo-społecznych. Konsekwencja i spójność w dostarczaniu narracji, w której miłość znajduje

centralne miejsce, kontrastuje z dynamicznie ewoluującym kontekstem rynkowym i społecznym. Wartość harlequinów jako istotnego uczestnika sceny literackiej nie jest ograniczona jedynie do ich roli jako dostawcy treści, ale także jako elementu, który reaguje na zmiany swojego gatunku literackiego. Strategie marketingowe oraz dystrybucyjne wydawnictwa, a także podejście do kreowania treści okazują się imperatywem w kontekście budowania i utrzymywania lojalności czytelników. Przyglądając się historii marki i działaniom wydawnictwa, można zauważyć ewolucję trendów, zachowań czytelniczych oraz praktyk wydawniczych i konsumpcji literatury.

Literatura romansowo-obyczajowa na rynku wydawniczym w Polsce w latach 2019-2022

Romanse, niezmiennie od dziesięcioleci, stanowią nieodłączny element historii literatury. Są jednym z najpopularniejszych gatunków literackich na świecie. Oferują czytelnikom ucieczkę od codzienności oraz możliwość zanurzenia się w wyidealizowanym, aczkolwiek fascynującym świecie. Historie o miłości, przyjaźni i rodzinie od zawsze cieszyły się zainteresowaniem czytelników. W ostatnich latach ich popyt przeżywa prawdziwy renesans, czego dowodem są rosnące wyniki sprzedaży, coraz większa liczba nowości wydawniczych oraz popularność literatury romansowej w mediach społecznościowych. W celu przeprowadzenia analizy czytelnictwa literatury romansowej należy przyjrzeć się kilku zagadnieniom – rozwojowi rynku literatury romansowej w Polsce, charakterystyce współczesnych romanów oraz czynnikom wpływającym na ich popularność.

Jak już wspomniano, w ostatnich latach obserwuje się duże zainteresowanie literaturą romansową. Warto zatem przeanalizować jej pozycję na rynku wydawniczym na przestrzeni lat 2019-2022, co łatwo uczynić na podstawie danych zgromadzonych przez Bibliotekę Narodową, zaprezentowanych w *Ruchu wydawniczym w liczbach*. I tak w roku 2019 Biblioteka Narodowa otrzymała 36138 publikacji książkowych, z czego teksty literackie stanowiły 27% [8, s. 11-12]. W tym okresie najwięcej wydawanych było pozycji z kategorii literatury pięknej (21% tekstów literackich), a zaraz po niej literatura romansowo-obyczajowa (18% tekstów literackich) z liczbą 1808 książek. Ponad połowa z nich napisana była przez polskich autorów, ale nie zabrakło również tłumaczeń zagranicznych (najwięcej z języka angielskiego). Wśród wydawców tego typu literatury królowało HarperCollins, Edipresse Polska, Wydawnictwo Poznańskie oraz Wydawnictwo Kobiectwo [8, s. 33-34].

Rok 2020 był czasem kryzysu dla całego rynku wydawniczego, choć systematyczny spadek aktywnych czytelników można było zauważyć już dużo wcześniej [por. 32, s. 40]. Jednak to w 2020 r. odnotowano najbardziej gwałtowny spadek liczonej w tytułach produkcji wydawniczej w ciągu ostatnich trzydziestu lat. W formie papierowej opublikowano zaledwie 30 391 książek [9, s. 4]. Do Biblioteki Narodowej dostarczonych zostało 1590 tytułów z kategorii literatury romansowo-obyczajowej, z czego aż 58% napisanych było przez polskich twórców – można tutaj zaobserwować przyrost aż o sześć punktów procentowych [9, s. 41, 43-45]. Pomimo mniejszej liczby pozycji, literatura romansowo-obyczajowa wciąż zajmowała trzecie miejsce zaraz za literaturą dla dzieci. Przyczyną

spadku produkcji bez wątpienia był wybuch pandemii Covid-19, która utrudniła pracę wielu wydawnictwom. Wydawcy często rezygnowali z premier lub przekładali je w czasie. Działali bardzo ostrożnie ze względu na ryzyko zamknięcia księgarni, co mogłoby znacząco ograniczyć sprzedaż książek drukowanych. W przypadku literatury popularnej, a w szczególności kryminałów i romansów, zaobserwowano nieduży regres w liczbie tytułów [9, s. 61-67]. W następnym roku sytuacja ustabilizowała się. Biblioteka Narodowa odnotowała 33 957 tytułów, czyli aż 12% więcej niż w roku poprzednim. Straty spowodowane przez pandemię stopniowo niwelowano, a nawet nadrabiano, choć wynik wciąż był gorszy od tego w 2019 r. W 2021 r. królowały teksty literackie (30% wszystkich pozycji, czyli aż 10 321 tytułów), których liczba była dotychczas największą w historii badań Biblioteki Narodowej. Do kategorii literatury romansowo-obyczajowej przypisano aż 2113 książek, czyli najwięcej w przeciągu minionych lat. Był to rekordowy wynik, który udało się przebić tylko raz w 2015 r. Najwięcej utworów zostało napisanych przez pisarzy polskich, bo aż 64%, a z tłumaczeń najpopularniejsza ponownie okazała się literatura amerykańska (47%). Czołowymi wydawcami tego typu publikacji było między innymi wydawnictwo HarperCollins Polska, Wydawnictwo Niezwykłe, Wydawnictwo Kobiectwo oraz Prószyński Media [10, s. 4, 15, 37-38]. W roku 2022 do Biblioteki Narodowej przesłano 32 408 książek – mniej niż w 2021 r. Warto podkreślić, że obserwowany spadek dotyczył jedynie pewnych rodzajów publikacji, a nie prawie wszystkich kategorii książek, jak miało to miejsce w roku 2020 [11, s. 4]. Spadki sprzedaży nie były gwałtowne w stosunku do wysokiego poziomu z 2021 r. Wciąż widoczne było zainteresowanie i rozwój niektórych typów literatury. Można było zauważyć m.in. wzrost popularności literatury romansowej, której sprzedaż wyniosła 1,2 miliarda złotych, co stanowi ponad 20% udziału w rynku książki. W tym samym roku pojawiło się 2284 nowych tytułów, z czego aż 70% polskiego autorstwa. Jest to najwyższa liczba w historii badań. W tym roku w gronie pisarek wyróżniły się m.in. Colleen Hoover, K.N. Haner, Joanna Jax, Agata Przybyłek, Karolina Wilczyńska, Danielle Steel [11, s. 39-40, 55-59].

Przyglądając się raportom Biblioteki Narodowej na temat stanu czytelnictwa w Polsce, można zauważyć ogólny wzrost czytelnictwa, ale też i spadki w niektórych przypadkach. Przed pandemią wirusa Covid-19 w roku 2019 przeczytanie co najmniej jednej książki deklarowało 39% ankietowanych [22, s. 1-9]. Zaskoczeniem okazał się rok 2020, ponieważ pomimo niskiej produkcji książek, to właśnie wtedy czytelnictwo w Polsce osiągnęło najwyższy wynik – 42% respondentów sięgało w tym okresie po literaturę. W tym roku zauważono też nieznaczny wzrost intensywności korzystania z treści cyfrowych, w tym ebooków i audiobooków [6, s. 1]. To zwiększenie liczby czytających w pierwszym roku pandemii najprawdopodobniej było spowodowane wprowadzonymi obostrzeniami. Polacy zmuszeni byli do pracy zdalnej, zamknięto sklepy, siłownie, kina, a takie ograniczenie źródeł rozrywki skłoniło ich do większej konsumpcji książek. Najpopularniejszym sposobem wejścia w posiadanie książki był jej zakup. Ze względu na obostrzenia i zamknięcie bibliotek można było zauważyć zmniejszenie liczby osób wypożyczających lektury. W 2021 r. odnotowano spadek czytelnictwa (do 34% respondentów, którzy przeczytali co najmniej jedną książkę, co powtórzyło się w badaniach z 2022 r.) [4].

Niezmienną tendencją na przestrzeni tych wszystkich lat jest przewaga czytelniczek nad czytelnikami. Kobiety zdecydowanie częściej spędzają czas przy lekturze. Najnowszy raport z 2022 r. pokazuje, że co najmniej jedną książkę przeczytało 42% kobiet i 26% mężczyzn [4, s. 6-9]. Wiek również ma wpływ na czytanie przez Polaków. We wszystkich raportach powtarza się schemat częstszego czytania przez osoby młodsze, co może wiązać się z obowiązkiem edukacyjnym (w roku 2022 aż 72% nastolatków przeczytało chociaż jedną książkę). Ponadto na częstotliwość czytania wpływa wykształcenie, miejsce zamieszkania, a także sytuacja materialna (lepsze wyniki odnotowuje się u absolwentów szkół wyższych i mieszkańców większych miast oraz osób, które mają poczucie bezpieczeństwa materialnego).

Skąd Polacy biorą książki? Najczęściej je kupują. W 2019 r. książkę zakupiło 41% respondentów, zaś w roku pandemii 21% (ze względu na trudności związane z obostrzeniami czytelnicy częściej decydowali się na czytanie w ramach płatnego abonamentu lub bezpłatnego pobrania książek z Internetu), w 2021 r. było to 39%, a w 2022 – 36% [4, s. 11-15; 22, s. 3; 6, s. 8; 5, s. 18]. W badanym okresie niezmiennie królowała książka papierowa, choć można zauważyć nieznaczny wzrost popularności czytania książek za pomocą czytników, smartfonów, komputerów czy tabletów, co z pewnością jest wynikiem przyzwyczajenia z okresu pandemii.

Ulubionymi gatunkami polskich czytelników w okresie 2019-2022 była literatura kryminalno-sensacyjna oraz romansowo-obyczajowa, która na ogół utrzymuje się na drugim miejscu. W roku 2020 udział romansów wynosił 20%, a w 2022 już 22%. Tego typu literaturę w zdecydowanej większości wybierały kobiety. Jedynie 6% ankietowanych mężczyzn zadeklarowało jej czytanie w minionym roku. Można też zauważyć pewne tendencje, jeśli chodzi o wiek czytelników romansów. Najliczniejszą grupą czytających ten typ literatury są osoby po sześćdziesiątym roku życia. W roku 2020 było to aż 28% badanych, a dwa lata później 30%. Z kolei najmniej liczną grupą wiekową czytającą literaturę romansowo-obyczajową według Biblioteki Narodowej są nastolatki [6, s. 16-17; 5, s. 30, 37-40; 4, s. 36, 38-40].

Zainteresowanie literaturą romansowo-obyczajową w kontekście oferty bibliotek

Analiza literatury romansowej na polskim rynku wydawniczym w latach 2019-2022 pokazała, jak dynamicznie i różnicowanie rozwija się ten gatunek. Wyraźnie widać, że preferencje czytelników mają ogromne znaczenie w kształtowaniu oferty wydawniczej. Kiedyś dominujące harlequiny, które w wielu przypadkach były synonimem romansu, dziś ustępują miejsca bardziej nowoczesnym i różnicowanym formom, które łączą klasyczne elementy z nowymi trendami i tematami. Ta zmiana nie jest przypadkowa – odzwierciedla szerokie spektrum oczekiwań współczesnych czytelników.

Nie można jednak zapominać o potęgze tradycji i historii, która towarzyszy literaturze romansowej. Harlequiny, mimo iż nie są już tak chętnie wybierane przez czytelników, miały kluczowy wpływ na kształtowanie się tego gatunku w Polsce. Z kolei nowoczesne romanse,

choć często bardziej otwarte i eksperymentalne, wciąż nawiązują do pewnych klasycznych schematów, jednocześnie łamiąc je i wprowadzając świeże perspektywy. Te nowe podejścia, często dotyczące ważnych i aktualnych problemów społecznych, uczyniły z romansu nie tylko formę rozrywki, ale też ważny komentarz społeczny.

Mimo zmian, literatura romansowo-obyczajowa ciągle pozostaje w czołówce wyborów czytelników, tuż obok kryminałów. Chociaż romanse często postrzegane są jako łatwa rozrywka, wiele z nich skrywa w sobie głębokie wartości i przemyślenia. Oczywiście, jak w każdym gatunku, można znaleźć zarówno tytuły wybitne, jak i te mniej udane. Kluczem jest umiejętność dostrzeżenia w literaturze romansowej jej wielowymiarowości i różnorodności.

Biblioteki, pomimo rozmaitych trudności, wciąż pełnią ważną rolę w kształtowaniu czytelnictwa. Zaskakująco wiele z nich oferuje bogaty wybór romansów, stając się miejscem wymiany myśli i spotkań dla miłośników gatunku (zob. il. 1–4). W odpowiedzi na potrzeby społeczności lokalnych wiele bibliotek organizuje wydarzenia, takie jak kluby książki, spotkania z autorami czy warsztaty artystyczne, przyciągając różne grupy wiekowe czytelników, choć jak pokazują badania, typem imprez literackich, w których najchętniej biorą udział czytelnicy, są targi książki, a dopiero w następnej kolejności spotkania autorskie – także te organizowane przez biblioteki [29, s. 119]. Warto mieć na względzie, że imprezy kulturalne (również te, które bazują na literaturze i wątkach romansowych) realizowane przez biblioteki mogą stanowić znakomitą formę ich promocji [30].

Ilustracja 1. Zbiór romansów w Bibliotece Publicznej w Nisku

Źródło: MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA W NISKU. *Książki* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.mbp.nisko.pl/nowosielec/ksiazki/>.

Ilustracja 2. Fragment artykułu zamieszczonego na stronie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Starachowicach poświęconego czytelnictwu Harlequinów

hwona / 17 lipca, 2020 / Aktualności, Ogólne

Statystyki nie kłamią, harlequiny od lat mają swoje rzesze fanek, choć zdarza się, że czytają również panowie. Skąd wzięta się nazwa?

Harlequin Enterprises Limited – to wydawnictwo książkowe z siedzibą w Toronto. Specjalizuje się w publikacji serii romansów, przeznaczonych dla kobiet. Każdego miesiąca wydaje około 120 tytułów w 29 różnych językach, na sześciu kontynentach.

Dlaczego wybieramy harlequiny? Są tanie, powszechnie dostępne i wydawane w niewielkim formacie, co ma znaczenie. Otóż taką książkę można wszędzie zabrać ze sobą bo zmieści się w kobiecej torebce 😊

Harlequin to krótka forma z lekką i przyjemną fabułą, można go przeczytać w całości np. podczas podróży czy pomiędzy domowymi zajęciami.

Źródło: MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA W STARACHOWICACH. *Nadal czytamy harlequiny* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://e-mbp.pl/nadal-czytamy-harlequiny/>.

Ilustracja 3. Wieloegzemplarzowa oferta Harlequinów w zbiorach Gminnej Biblioteki Publicznej w Górznie

Zagubiona w miłości
 Tyt. oryg.: "Lost and found",

AUTOR:	Pickart, Joan Elliott.	
POZ/ODP:	Robin Elliot [i. e. Elliott, pseud. ; przel. z ang. Małgorzata Michalik].	
ADRES WYD.:	Toronto ; Warszawa [etc.] ; "Arlekin" - Wydaw. Harlequin Enterprises, 1992	
SERIA:	Harlequin Desire : 20	
HASŁA:	Powieść amerykańska - 20 w.	
OPIS FIZYCZ.:	158 s. ; 18 cm.	
SYGNATURA:	82-3 M4 82-3	
KOD/INWENT:	145200002901 145000199092 145000199160 145000199368 145000199375	BR290 19909 19916 19936 19937
UWAGI:	Właściwa nazwa aut. : Joan Elliott Pickart.	
DOSTĘPNOŚĆ:	Dostępnych jest 5 egzemplarzy. Pozycję można wypożyczyć na 30 dni	

[KOMENTARZE \(0\)](#)

CZY UWZGLĘDNIĆ PRZY WYDRUKU? ☒

Źródło: GMINNA BIBLIOTEKA PUBLICZNA W GÓRZNIE. *Katalog* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.gorzno.ugm.pl/bibliotekanew/gbpgorzno/>.

Ilustracja 4. Nowsze wersje Harlequinów dostępne w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Józefowie

Źródło: MIEJSKA BIBLIOTEKA PUBLICZNA W JÓZEFOWIE. *Katalog księgozbioru – Filia Michalin* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.katalog.biblioteka.jozefow.pl/>.

Nie można też zapomnieć o sile mediów społecznościowych w promowaniu literatury romansowej. Współczesny czytelnik, w tym szczególnie młodsze pokolenie, coraz częściej kieruje się rekomendacjami z Internetu, gdzie influencerzy literaccy odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu trendów czytelniczych. Reklamy wydawnictw, recenzje online, a także dyskusje i rekomendacje na platformach, takich jak Instagram czy TikTok, mają ogromny wpływ na wybory czytelnicze, co dostrzegają również bibliotekarze, tworząc własne strony z rekomendacjami. Na znaczeniu zyskuje tzw. marketing szeptany, który wykorzystywany bywa zarówno przez wydawnictwa, jak i biblioteki [szerz. zob. 31; 1], wspierając również ich elektroniczny wizerunek [28], jakże ważny dla młodego czytelnika, szukającego opinii o literaturze przede wszystkim w Internecie. Jak możemy przeczytać w jednym z artykułów: „nowe media spowodowały szereg zmian komunikacyjnych, zarówno o pozytywnym, jak i negatywnym wymiarze, które muszą uwzględniać biblioteki w toku projektowania swoich działań. Charakterystyczne dla młodych pokoleń jest zastąpienie potrzeby poszukiwania prawdy (wiedzy) przez poszukiwanie rozrywki” [2, s. 62]. Taką rozrywkę niewątpliwie stanowi literatura obyczajowa, w tym literatura romansowa, po którą chętnie sięgają przedstawiciele różnych pokoleń.

Mimo rosnącej popularności e-booków i audiobooków, wciąż dominującym formatem pozostaje tradycyjna, papierowa książka [szerz. zob. 25]. Warto zaznaczyć, że młodzi czytelnicy, chociaż często korzystają z cyfrowych form, wciąż cenią sobie fizyczne egzemplarze książek, które mają dla nich wartość emocjonalną i estetyczną.

Biorąc pod uwagę szerokie spektrum opinii na temat literatury romansowej, nie można zapomnieć o jej krytykach. Wielu z nich wciąż poddaje w wątpliwość wartość literacką romansów, uważając je za mniej wartościowe w porównaniu z innymi gatunkami. Jednocześnie krytyka feministyczna analizuje romanse pod kątem ich podejścia do relacji międzypłciowych, władzy i autonomii kobiet. Te debaty wskazują na złożoność i wielowymiarowość romansu jako gatunku.

Rynek literatury romansowej w Polsce w latach 2019-2022 jest świadectwem dynamicznych zmian w czytelnictwie. Choć romanse często są bagatelizowane jako „prosta rozrywka”, to mają one głęboką wartość kulturową, społeczną i literacką (stąd też powinny być uwzględniane w dyskursie na temat czytelnictwa, jego roli w tworzeniu kapitału kulturowego oraz społecznej roli bibliotek [21]). Ewolucja romansu wskazuje na jego zdolność adaptacji do zmieniających się potrzeb i oczekiwań współczesnych czytelników, co przewiduje obiecującą przyszłość dla tego gatunku w Polsce. Biblioteki, jako instytucje, które powinny odpowiadać na potrzeby czytelników, ale z drugiej strony dbać również o ich rozwój, muszą regularnie monitorować bieżące trendy wydawnicze oraz preferencje czytelników. Badania czytelnictwa oraz badania ranku wydawniczego, również te skoncentrowane na określonych segmentach literatury, mogą stanowić instrument diagnozy nawyków i zachowań czytelniczych użytkowników bibliotek [szerz. zob. 20]. Są zatem użytecznym narzędziem, które może wspierać decyzje dotyczące doboru księgozbioru, form promocji usług bibliotecznych oraz innych aspektów, mogących wpłynąć na zwiększenie atrakcyjności tych instytucji. Bogaty księgozbiór oraz ciekawa oferta usługowa powinny zostać z kolei wsparte przez skuteczną komunikację z otoczeniem [2; 19], która pomoże w kreowaniu wizerunku biblioteki, jako instytucji otwartej na sygnały płynące z otoczenia, skłonnej zapewniać swoim czytelnikom nie tylko literaturę do poważnych studiów, ale także rozrywki, jaką daje m.in. powieść romansowo-obyczajowa.

Bibliografia

1. ANISZEWSKA Anna. Word-of-mouth w działalności marketingowej bibliotek. *Zarządzanie Biblioteką*. 2009, nr 1, s. 31-40. ISSN 2081-1004.
2. BIEGALSKA Alicja, WOJCIECHOWSKA Maja. Zagadnienia współczesnej komunikacji w kontekście zarządzania instytucją biblioteczną oraz potrzeb i zachowań jej użytkowników. Studium teoretyczne. *Zarządzanie Biblioteką*. 2022, nr 1, s. 53-65. ISSN 2081-1004.
3. BOBROWSKA Agata. Instrumenty promocji książek stosowane przez trójmiejskie wydawnictwa – wyniki badania. *Zarządzanie Biblioteką*. 2021, nr 1, s. 87-114. ISSN 2081-1004.
4. CHYMKOWSKI Roman, ZASACKA Zofia. *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2022 roku* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1682012775.pdf>. Stan z dnia 21.10.2024.

5. CHYMKOWSKI Roman, ZASACKA Zofia. *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021-2022)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1656416398.pdf>. Stan z dnia 21.10.2024.
6. CHYMKOWSKI Roman, ZASACKA Zofia. *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1621420376.pdf>. Stan z dnia 10.11.2024.
7. CRAVEN Sara. *Grecki uwodziciel*. Warszawa: HarperCollins, 2018. ISBN 978-83-27638465.
8. DAWIDOWICZ-CHYMKOWSKA Olga. *Ruch wydawniczy w liczbach: 2019: książki*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2019. ISBN 978-83-7009-828-5.
9. DAWIDOWICZ-CHYMKOWSKA Olga. *Ruch wydawniczy w liczbach: 2020: książki*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2021. ISBN 978-83-8259-096-8.
10. DAWIDOWICZ-CHYMKOWSKA Olga. *Ruch wydawniczy w liczbach: 2021: książki*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2022. ISBN 978-83-8259-483-6.
11. DAWIDOWICZ-CHYMKOWSKA Olga. *Ruch wydawniczy w liczbach: 2022: książki*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2023. ISBN 978-83-8259-503-1.
12. GORDON Lucy. *Z miłości do Emmy*. Toronto; Warszawa: Arlekin, 1997. ISBN 83-7149050X.
13. *HarperCollins Polska* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://harpercollins.pl/pl/navigation/harlequin-299.html>. Stan z dnia 28.09.2024.
14. *Historia HarperCollins* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://harpercollins.pl/pl/cms/o-nas-historia-30.html>. Stan z dnia 27.09.2024.
15. JAXA-ROŻEN Hanna. Sukienka z supermarketu. Harlequin jako produkt kultury masowej. In JAKUBOWSKI Witold, ZIERKIEWICZ Edyta (red.). *Edukacyjne konteksty kultury popularnej*. Kraków: Impuls, 2002, s. 43-57. ISBN 83-7308-187-9.
16. KALITA Anna, KOWALEWSKA-MOTLIK Nina. *Harlequin w Polsce miał na imię Nina. „Dla Amerykanek to była rozrywka, dla nas coś całkiem innego”* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://weekend.gazeta.pl/weekend/7,177333,29988725,harlequin-w-polsce-mial-na-imie-nina-dla-amerykanek-to-byla.html>. Stan z dnia 10.10.2024.
17. KITLIŃSKA Maja. Książka i biblioteka w oczach „Amora”, czyli ich wizerunek w literaturze romansowej lat 90. XX wieku. *Bibliotekarz Zachodniopomorski*. 2002, nr 1, s. 44-50. ISSN 0406-1578.
18. MARTUSZEWSKA Anna, PYSZNY Joanna. *Romanse z różnych sfer*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003. ISBN 83-229-2392-9.
19. MARZĘDA Agnieszka. Kreowanie wizerunku biblioteki i jej komunikacja z otoczeniem. *Zarządzanie Biblioteką*. 2022, nr 1, s. 19-33. ISSN 2081-1004.
20. ORZOŁ Monika, WOJCIECHOWSKA Maja. Badania czytelnictwa jako instrument diagnozy nawyków i zachowań czytelniczych użytkowników bibliotek. Geneza i stan obecny. *Biblioteka i Edukacja*. 2021, nr 20, s. 65-85. ISSN 2299-565X.
21. ORZOŁ Monika, WOJCIECHOWSKA Maja. Czytelnictwo w kontekście analiz i dyskusji nad kapitałem kulturowym i społeczną rolą bibliotek. *Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych*. 2021, nr 2, s. 149-175. ISSN 1426-3777.
22. *Stan czytelnictwa w Polsce w 2019 roku. Wstępne wyniki* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1587585168.pdf>. Stan z dnia 10.10.2023.
23. STRAUS Grażyna, WOLF Katarzyna. *Sienkiewicz, Mickiewicz, Biblia, harlequiny... społeczny zasięg książki w Polsce w 2000 roku*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2002. ISBN 83-7009-408-2.
24. SZYSZKOWSKA Ewelina Maria. *Odmiany uczuć: popularny romans kieszonkowy w Polsce 1990-2000*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2003. ISBN 83-7009-424-4.
25. TELEFUS Nina. Rola audiobooków w kulturze, procesie czytania i zarządzaniu ofertą usługową bibliotek. *Zarządzanie Biblioteką*. 2022, nr 1, s. 67-89. ISSN 2081-1004.
26. TROKA Ewelina. Romans w bibliotece: możliwości wykorzystania literatury popularnej w kreowaniu usług dla czytelników. Zarys historii romansu. *Zarządzanie Biblioteką*. 2023, nr 1, s. 121-144. ISSN 2081-1004.

27. VIVANCO Laura. *For love and money: the literary art of the Harlequin Mills and Boon Romance* [Dokument elektroniczny]. 2011. Tryb dostępu: https://books.google.pl/books?hl=pl&lr=&id=8dNm3F6fZOMC-&oi=fnd&pg=PA1&dq=For+Love+and+Money:+the+Literary+Art+of+the+Harlequin+Mills+%26+Boon+Romance&ots=WpBaC9XFGv&sig=HP8l3zvUboBANycQ0vxhE6bjVJE&redir_esc=y#v=onepage&q&cf=false. Stan z dnia 27.09.2024.
28. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Gdańsk: Ateneum – Szkoła Wyższa, 2008. ISBN 978-83-61079-01-9.
29. WOJCIECHOWSKA Maja, LASKOWSKA Jolanta, SITKIEWICZ Piotr. *Gdańsk jako miasto literatury: badanie wizerunku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023. ISBN 978-83-67723-03-9.
30. WOJCIECHOWSKA Maja, ORZOŁ Monika. Imprezy kulturalne realizowane w ramach Nocy Bibliotek jako przykład formy promocji biblioteki. *Biblioteka i Edukacja*. 2021, nr 19, s. 109-130. ISSN 2299-565X.
31. WOJCIECHOWSKA Maja. Marketing szeptany – instrument propagandy współczesnych bibliotek? In KUŹMINA Dariusz (red.). *Bibliologia polityczna*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2011, s. 398-405. ISBN 978-83-61464-88-4.
32. WOJCIECHOWSKA Maja. The readership indicators in Poland and programs promoting the reading. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*. 2017, nr 1, s. 39-48. ISSN 2241-1925.
33. WOJCIECHOWSKA Maja. Współczesne formy reklamy książki. *Zarządzanie Biblioteką*. 2009, nr 1, s. 97-110. ISSN 2081-1004.
34. ŻABSKI Tadeusz (red.). *Słownik literatury popularnej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. ISBN 83-229-2767-3.

Beata Taraszkiewicz

Uniwersytet Pomorski w Słupsku

beata.taraszkiewicz@upsl.edu.pl

Organizacja bibliotek słupskich w latach 1903-1945

Słowa kluczowe: biblioteki, Słupsk 1903-1945, organizacja bibliotek, Ludwika Ruszczyc, Ignacy Jurewicz, Stanisław Repelowski

Abstrakt: Celem artykułu jest przedstawienie organizacji pierwszych bibliotek w Słupsku w okresie od 1903 do 1945 r. Dzięki zastosowaniu metody analizy i krytyki dokumentów zaprezentowano w nim ponadto sylwetki założycieli tychże bibliotek: Ludwika Ruszczyc, Ignacego Jurewicza, Stanisława Repelowskiego.

Keywords: libraries, Słupsk 1903-1945, organization of libraries, Ludwika Ruszczyc, Ignacy Jurewicz, Stanisław Repelowski

Abstract: The aim of the article is to present the organization of the first libraries in Słupsk during the period from 1903 to 1945. Using the method of document analysis and critique, the article also highlights the profiles of the founders of these libraries: Ludwika Ruszczyc, Ignacy Jurewicz, and Stanisław Repelowski.

Zgodnie z łacińską sentencją „Habent sua fata libelli” bibliotekarze wiedzą najlepiej o tym, że „i książki mają swoją historię”. Swoją historię, często bardzo skomplikowaną, posiadają też biblioteki, szczególnie w mieście takim jak Słupsk, mieście o wielowiekowej tradycji, które przez stulecia kilkakrotnie zmieniało swoją przynależność państwową, aby w końcu po drugiej wojnie światowej powrócić w granice Polski. Jako część tzw. Ziem Odzyskanych¹ „mlekiem i miodem płynących” stało się ono celem wędrowki przybyszów z różnych stron Polski. Tuż po wojnie w Słupsku, już częściowo opuszczonym przez niemieckich mieszkańców, można było znaleźć mieszkanie (często dobrze wyposażone) i rozpocząć nowe, lepsze życie. Szacuje się, że w kwietniu 1945 r. w mieście zamieszkiwało około 26 tys. Niemców i 300 Polaków, w maju tegoż roku 32 tys. Niemców (w tym 6 tys. uchodźców z Prus Wschodnich), 1100 Polaków, 500 Rosjan i 26 polskich rodzin zamieszkujących w Słupsku przed 1939 r. [16, s. 236]. Natomiast według spisu ludności w 1950 r. w mieście zamieszkiwało już 33 115 mieszkańców, w tym 32 026 mieszkańców napływowych (97%) i 1089 autochtonów (3%). Wśród nich było ponad 11 tys. osób przybyłych z kresów II Rze-

¹ Właściwie Ziemie Zachodnie i Północne.

czypospolitej (35% ludności), co najmniej 2 tys. osób przybyłych z Warszawy [4]² (15,8% ludności), grupa repatriantów z Niemiec i Francji (około 500 osób) [9, s. 39] oraz pozostali przybysze z różnych stron kraju i świata.

Budzące się do nowego życia miasto szybko rozpoczęło budowę administracji, a wraz z nią struktur życia gospodarczego i kulturalnego. Osadnicy przybywający do Słupska, często bez żadnego dobytku, potrzebowali nie tylko mieszkań, pożywienia i pracy, ale również kulturalnej rozrywki, aby móc zapomnieć czas wojny i rozpocząć nowy rozdział w swoim życiu. Tuż po wyzwoleniu w mieście działały nieliczne placówki kultury, jak np. Teatr tzw. Stary (dziś już nieistniejący); wystawiający sztuki 6-7 razy w tygodniu (po polsku, po niemiecku i po rosyjsku³) [2, s. 5-6; 11, s. 281-282], kino Polonia na 300 miejsc, uruchomione już w kwietniu 1945 r.⁴ [2, s. 6] (wyświetlające od 1 do 3 seansów dziennie, zależnie od dostaw prądu) oraz Biblioteka Miejska, która jak się szybko okazało, z braku polskich książek była praktycznie nieprzydatna dla potrzeb polskich mieszkańców. W jej księgozbiorze, który na dzień 25 sierpnia 1945 r. liczył 18 186 woluminów [3, s. 457] (w tym ok. 65% książek naukowych)⁵ [22, s. 31], odnotowano tylko dwa tytuły w języku polskim: *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramuła, wydany w 1893 r. przez Akademię Umiejętności w Krakowie, oraz dwa woluminy *Roczników Towarzystwa Naukowego w Toruniu* z lat 1929-1930 (numery 35 i 36) [22, s. 31; 3, s. 457]. Wśród książek znalazł się również egzemplarz książki Józefa Kisielewskiego pod tytułem *Ziemia gromadzi prochy* w tłumaczeniu na język niemiecki⁶ oraz liczne polonika, nie tylko w postaci książek propagandowych i paszkwilów. W księżnicy zachowała się też tzw. Biblioteka Naukowa (Studienbücherei) – księgozbiór liczący 3 tys. woluminów, który spełniał funkcje księgozbioru czytelnicy. Niestety tylko niewielka część tych książek pozostała w księgozbiorze Biblioteki Miejskiej w Słupsku do dziś [22, s. 31].

Stan Biblioteki Miejskiej (Die Städtische Volksbücherei in Stolp) w wyniku „odwieziny” szabrowników, którzy już od kilku miesięcy grasowali w mieście, pozostawiał wiele do

² Zygmunt Szultka w swojej książce *Pomniki i miejsca pamięci narodowej w Słupsku* [20, s. 23-24] podaje, że w listopadzie 1945 r. na 13 500 mieszkańców miasta około 10% stanowili warszawiacy, natomiast Wojciech Skóra pisze z kolei, że w innych publikacjach ich liczba była oceniana na 2-3 tys. osób [17, s. 314]. W odpowiedzi na pytanie o miejsce zamieszkania przed wybuchem wojny w 1939 r., aż 11 425 osób (35%) odpowiedziało, że przybyło z kresów II Rzeczypospolitej, natomiast 5246 osób (16%) to mieszkańcy Warszawy i okolic [14, s. 8].

³ Teatr, który w czerwcu 1945 r. przekazany został polskiemu zarządowi, mieścił się przy ówczesnej ulicy Ringstrasse (dzisiejsza ulica Jagiello) w budynku dawnej ujeżdżalni koni. Zespół tego teatru liczył ok. 100 osób, narodowości niemieckiej, polskiej i rosyjskiej. Byli to zarówno amatorzy, jak i zawodowi aktorzy (głównie Niemcy). W przedstawieniach brali też udział żołnierze i sanitariuszki ze słupskich jednostek radzieckich. Niezależnie od języka, w jakim grano przedstawienie, cieszyły się one ogromną popularnością. Dwa razy w tygodniu w teatrze odbywały się też koncerty muzyczne [2, s. 5-6; 11, s. 281-282].

⁴ Kino Polonia zostało przekazane polskiemu zarządowi miasta w lipcu 1945 r. [2, s. 6].

⁵ Najliczniejsze w niej były działy historii – 1930 woluminów oraz historii sztuki – 914 woluminów [22, s. 31].

⁶ Czesław Domaradzki zaznacza, że odnaleziono 200 numerowanych egzemplarzy, z oznaczeniem „tylko do użytku służbowego”, które zostały przekazane do Ministerstwa Obrony Narodowej. Niestety nie podaje dokładnie, gdzie odnaleziono owe maszynopisy. Nie wiadomo, czy miało to miejsce w budynku parafii ewangelickiej w Smołdzinie, gdzie odnaleziono starodruki gnieźnieńskie, o których pisał wcześniej, czy właśnie w Słupsku [2, s. 3-4].

życzenia. Księgozbiór był zdziesiątkowany, książki leżały porozrzucane na podłodze, strątowane, zniszczone i brudne. Katalogi biblioteczne również znajdowały się w stanie szczątkowym. Mimo to ustalono, że biblioteka posiadała wiele cennych starodruków. Najstarszymi z nich były: Biblia Lutra (wydania z 1558 i 1564 r.) oraz kroniki Kołobrzegu (do 1767 r.) [22, s. 31; 13, s. 313].

Niemiecki personel [22, s. 31]⁷, który pozostał w bibliotece, przekazał nowym władzom informacje o tym, że wiele cennych książek skradziono – straty te szacuje się na około 2 tys. woluminów [22, s. 30]. Braki dotyczyły zwłaszcza tych egzemplarzy, które traktowały o Pomorzu Zachodnim (Heimatkunde). Zginęło również dużo pozycji angielsko- i francuskojęzycznych. Te ostatnie oraz inne książki odnalazły się jednak w późniejszym czasie w słupskich domach podczas akcji zbierania ponemieckich księgozbiorów w listopadzie 1945 r. [22, s. 31]. Znalezione również starodruki na strychu parafii ewangelickiej w Smołdzinie, w której w owym czasie rezydował radziecki komendant. Okazało się, że to część zbiorów wywiezionych z Katedry Gnieźnieńskiej. Wkrótce powróciły one do Gniezna. Natomiast 150 starodruków znajdujących się w Bibliotece Miejskiej w Słupsku zostało przekazanych do bibliotek uniwersyteckich i naukowych: Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, ówczesnej Akademii Lekarskiej w Gdańsku, Archiwum Państwowego w Bydgoszcy, Biblioteki Miejskiej w Gdańsku oraz zbiornicy w Katowicach [13, s. 317].

Ponieważ stworzenie nowej organizacji Biblioteki Miejskiej wymagało sporo czasu i nakładów finansowych, władze miejskie postanowiły poszukać innego, szybszego źródła dostępu do polskojęzycznej literatury. Wyjściem z tej trudnej sytuacji okazały się przywiezione do Słupska księgozbiory prywatne. Najliczniejsze z nich stanowiły własność: Ignacego Jurewicza, nauczyciela i bibliofila z Wilna, późniejszego radnego Miejskiej Rady Narodowej w Słupsku (zbiory liczące według różnych źródeł od 3 do 6 tys. woluminów)⁸, Zofii Maksymowicz⁹ oraz Ludwiki Ruszczyk, bibliotekarki, współzałożycielki i kierowniczkii Biblioteki im. Tomasza Zana w Wilnie (zbiory liczące około 2 tys. woluminów). Z tego ostatniego księgozbioru w szybkim czasie powstała Biblioteka im. Filaretów, której inicjatorem był kapłan i społecznik – ksiądz Jan Zieja.

Celem szybkiego umożliwienia polskim mieszkańcom Słupska dostępu do polskojęzycznych książek, władze miasta podpisały umowę z Zofią Maksymowicz¹⁰, na mocy której uruchomiono ze wspomnianego wcześniej księgozbioru, w jednym z pomieszczeń Biblioteki Miejskiej, płatną wypożyczalnię książek. Zgodnie z tym porozumieniem Biblioteka Miejska partycypowała w dochodach wypożyczalni i mogła brać udział w doborze jej zbiorów. Niestety nie udało się ustalić dokładnej daty podpisania umowy ani daty, kiedy owa

⁷ Jeszcze w 1946 r. w Bibliotece Miejskiej pracowało 9 osób narodowości niemieckiej: Johannes Harder, Lilly Flier, Elisabeth Knitt, Ursula Doering, Ursula Strauss, Edith Steinhorst, Johanne Fach, Magdalene Meh-ring, Margarete Schulz. Byli oni tam zatrudnieni do 31 grudnia 1947 r.

⁸ We wspomnieniach Władysława Kwapisza pada nawet bardzo zaniżona liczba 1500 tomów [7, s. 8].

⁹ Niestety nie udało się ustalić ani skąd pochodziła Zofia Maksymowicz, ani tego jak liczny był jej księgozbiór.

¹⁰ Hanna Maślankiewicz w pracy *Z najnowszych dziejów Słupska* mylnie podaje, że osobą, z którą podpisano umowę, był Ignacy Jurewicz. Biblioteka stworzona na bazie jego księgozbioru mieściła się co prawda również przy ulicy Popławskiego (dzisiejsza ulica Sienkiewicza), ale w siedzibie ZNP, a nie Biblioteki Miejskiej [13, s. 313-314; 22, s. 34].

Biblioteka została udostępniona mieszkańcom Słupska. Zdzisław Machura w swojej książce o księdzu Ziei tak skomentował to wydarzenie: „Drugą polską biblioteką prywatną [pierwszą była według niego Biblioteka im. Filaretów, stworzona na bazie księgozbioru Ludwika Ruszczy] była biblioteka pani Zofii Maksymowicz, która wynajęła w Bibliotece Miejskiej jedno pomieszczenie i tam wypożyczała za drobną opłatą książki polskie ze swoich prywatnych zbiorów. Biblioteka pani Ruszczy w parafii św. Ottona wypożyczała książki za darmo” [10, s. 22]. Jednak w związku z tym, że liczba polskich książek w Bibliotece Miejskiej szybko przyrastała, władze miasta w niedługim czasie zrezygnowały z usług płatnej wypożyczalni Zofii Maksymowicz.

Już 15 września 1945 r. Biblioteka Miejska w Słupsku otworzyła swoje podwoje dla polskich czytelników. Jej działalność opierała się na *Regulaminie* podpisanym 5 sierpnia 1945 r. przez burmistrza miasta Słupska [22, s. 33, 129]. Z biblioteki mogli korzystać obywatele narodowości polskiej. Korzystanie z czytelni było bezpłatne, jednak za wypożyczenie książek pobierano opłaty i dodatkowo kaucję w wysokości 30 zł za wypożyczenie książki polskiej. Świadczy to dobitnie o ówczesnej wartości polskich książek. Książkę naukową można było wypożyczyć maksymalnie na miesiąc, zaś pozostałe na 14 dni [22, s. 130]. Wypożyczalnia w Bibliotece Miejskiej była czynna w dni robocze w godzinach 15.30-18.30, a czytelnia dodatkowo w godzinach 10-13 [22, s. 129-130]. Biblioteka mieściła się na parterze budynku przy ulicy Popławskiego 18 (obecnie Sienkiewicza), gdzie znajdowały się: czytelnia z 32 miejscami, duża sala biblioteczna, 6 dużych pokoi i magazyn. Posiadała także 6 pokoi na trzecim piętrze. W budynku funkcjonowała winda, łącząca parter z trzecim piętrzem [22, s. 32].

W pierwszych dniach po otwarciu biblioteki dla czytelników jej stan pozostawiał wiele do życzenia. Dotacje (1846 zł) nie starczały ani na prenumeratę dzienników i czasopism, ani nawet na oszklelenie okien czy pensje dla pracowników. Poważnym problemem w perspektywie nadchodzącej zimy stał się też brak opału [13, s. 314; 22, s. 33-34]. Udało się jednak uporządkować księgozbiór i odtworzyć katalogi: katalog alfabetyczny oraz katalogi działowe (podział na 15 działów według systemu niemieckiego dla księgozbioru niemieckojęzycznego oraz uniwersalną klasyfikację dziesiętną dla książek polskich).

Według sprawozdań z tamtego okresu do 26 października 1945 r. biblioteka posiadała już 106 czytelników, którzy w tej samej liczbie skorzystali także z jej czytelni (ze sprawozdań Wydziału Kultury i Sztuki wynika, że w kwietniu 1946 r. księgozbiór polski Biblioteki Miejskiej w Słupsku liczył zaledwie 424 woluminy [13, s. 314]). Rok później według sprawozdania z wizytacji (lustracji w dniu 14 IX 1946 r.) w bibliotece znajdowało się już 1115 polskich książek, 14 czasopism i 5 dzienników oraz pracownia intrologatorska świadcząca usługi dla mieszkańców [3, s. 457]. W tym okresie biblioteka posiadała 251 czytelników, stan techniczny jej pomieszczeń nie budził już zastrzeżeń, a personel stanowiły 3 bibliotekarki i kierownik [13, s. 314-315]. Był nim Zbigniew Ogonowski, który w swoim artykule pt. *Trzy lata pracy Miejskiej Biblioteki* zamieszczonym na łamach *Tygodnika Wybrzeża* ubolewał, że w roku 1947 nastąpił zarówno spadek frekwencji, jak i liczby wypożyczeń, który był spowodowany otwarciem w Słupsku prywatnych wypożyczalni dysponujących bogatszymi księgozbiorami [15, s. 7].

Mniej więcej w tym samym czasie, kiedy uruchomiono płatną wypożyczalnię Zofii Maksymowicz, powstała w Słupsku biblioteka utworzona z księgozbioru Ignacego Jurewicza (zob. fot. 1). Księgozbiór ten zawierał liczne dzieła klasyków: Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Cypriana Kamila Norwida, Henryka Sienkiewicza, Stefana Żeromskiego, Marii Konopnickiej, Władysława Reymonta [24, s. 6]. Z braku innego lokum bibliotekę tę umieszczono w pobliżu siedziby byłej Die Städtische Volksbücherei in Stolp, w pomieszczeniu Oddziału Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP), na parterze budynku przy ul. Popławskiego 16 (obecnie Sienkiewicza) [7, s. 8]. Okoliczności jej powstania przybliżył w swoich wspomnieniach Władysław Kwapisz, który tak pisał na ten temat: „jeden kolega, nauczyciel liceum pedagogicznego, Jurewicz przyjechał z Wilna z własną biblioteką. Zaproponował mi, aby zorganizować bibliotekę publiczną. Zorganizowaliśmy przy Związku i całą jego bibliotekę włączyliśmy jako depozyt. On też został pierwszym jej kierownikiem. Tak więc pierwsza biblioteka była zorganizowana przez ZNP i liczyła około 1500 tomów” [7]. Według innych źródeł biblioteka ta liczyła od 3 do 6 tys. woluminów [1; 21, s. 43; 24, s. 6]. Mogli z niej korzystać nie tylko nauczyciele, lecz również inne osoby, gdyż Biblioteka Miejska została zorganizowana znacznie później¹¹. Co ciekawe, Ignacy Jurewicz urodzony w Wilnie w 1904 r. w rodzinie nauczycielskiej, w czasie, kiedy uczył się w wileńskim gimnazjum wieczorowym [21, s. 43], korzystał z Międzyszkolnej Czytelni im. Tomasza Zana. Bibliotekę tę stworzyła między innymi Ludwika Ruszczyc, inicjatorka powstania Biblioteki im. Filaretów w Słupsku i właścicielka księgozbioru, na bazie którego ją utworzono. To właśnie dzięki wizytom w Bibliotece im. Tomasza Zana w Wilnie młody Ignacy zainteresował się pedagogiką i bibliotekoznawstwem, zaczął kolekcjonować ekslibrisy i stał się prawdziwym bibliofilem. W późniejszym czasie uzyskał stopień magistra filologii polskiej na Uniwersytecie im. Stefana Batorego oraz zdał egzamin na profesora szkół średnich, dzięki czemu w powojennym Słupsku pracował jako nauczyciel polonista. Z braku wykwalifikowanych kadr zatrudniony został w kilku szkołach jednocześnie, w wymiarze dziś niespotykanym, bo aż 54 godzin tygodniowo [24, s. 6]. Jego zasługą stało się też uruchomienie i prowadzenie pierwszej biblioteki licealnej w mieście [1]¹². Po wyjeździe ze Słupska Ignacy Jurewicz pracował jako wizytator w Ministerstwie Oświaty, pracownik Samodzielnego Wydziału Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych oraz jako bibliotekarz w Zespole Szkół Łączności w Warszawie [21, s. 43]. Napisał także podręcznik dla bibliotekarzy pt. *Technika udostępniania księgozbioru w bibliotece szkolnej* (Warszawa 1958 i wydania późniejsze). Zmarł po długiej chorobie 22 stycznia 1979 r. w Otwocku.

¹¹ Istnieją sprzeczne opinie co do tego, jaka grupa odbiorców mogła korzystać z tej biblioteki. Czy byli to tylko członkowie ZNP, a później młodzież oraz osoby nienależące do tej organizacji, czy też wszyscy mieszkańcy Słupska. Władysław Kwapisz w swoich wspomnieniach pisze, że na początku korzystali z niej tylko członkowie ZNP, później młodzież oraz osoby nienależące do tej organizacji, natomiast Bolesław Wiśniewski podaje, że od początku mogli z niej korzystać nie tylko nauczyciele, ale również pozostałe osoby [7, s. 7; 2, s. 8].

¹² We wspomnieniach dr Leszka Mąki jest mowa o bibliotece stworzonej na bazie księgozbioru Ignacego Jurewicza przy Liceum Pedagogicznym, która służyła nie tylko szkole, ale całemu miastu. Według niego biblioteka ta liczyła ok. 3 tys. woluminów. Prawdopodobnie księgozbiór z ulicy Sienkiewicza został przeniesiony do ówczesnej siedziby Liceum Pedagogicznego przy ulicy Partyzantów 24. Musiało się to jednak stać po 29 września 1948 r. [1].

Niestety nie wiadomo, jak długo Ignacy Jurewicz prowadził bibliotekę działającą przy Związku Nauczycielstwa Polskiego, ale w protokole zdawczo-odbiorczym Inspektoratu Szkolnego w Słupsku z 29 września 1948 r. pojawia się już nazwisko Stanisław Repelowski jako osoba odpowiedzialna za stan Biblioteki ZNP i prowadzenie księgi inwentarzowej, która w myśl owego protokołu przekazana została Inspektorowi Szkolnemu Wacławowi Nowakowi [8, s. 2].

Fotografia 1. Ignacy Jurewicz – nauczyciel, bibliotekarz, działacz społeczny

Źródło: WITEK Władysław Marian. Wspomnienie Ignacego Jurewicza (1904-1979). *Zbliżenia*. 1984, nr 48, s. 6.

Stanisław Repelowski (fot. 2), urodzony w 1899 r. w Tarnopolu, prześladowany przez NKWD jako były żołnierz Armii Krajowej, przyjechał do Słupska z Dąbrowy Grodzieńskiej (obecnie Białostockiej) latem (w czerwcu lub sierpniu) 1945 r. Swoją pracę w tym mieście rozpoczął już 1 września 1945 r. jako podinspektor oświaty i kultury dorosłych. Dostrzegając analfabetyzm i braki w wykształceniu osadników i autochtonów, podjął intensywne działania zmierzające do rozwoju szkolnictwa dla dorosłych i popularyzowania wiedzy w regionie. Był on także inicjatorem powstania Biblioteki Powiatowej, do której osobiście zdobywał pierwsze książki (z darów od instytucji i osób prywatnych oraz z zakupu

w antykwariacie w Gdyni) [21, s. 107]. Fundusze na ten cel zostały pozyskane również ze zbiórki ulicznej – z zebranych środków udało się zakupić 150 książek [13, s. 315]. Kierownikiem owej biblioteki, która została ulokowana w budynku Biblioteki Miejskiej, od dnia 1 września 1946 r. został mianowany Andrzej Paluch. Stan księgozbioru z początku 1947 r. wynosił 780 woluminów, a z końcem 1947 r. 2816 woluminów [13, s. 315].

Fotografia 2. Stanisław Repelowski – pedagog, bibliotekarz, działacz społeczny

Źródło: KWIATKOWSKA-CZARZASTY Ewa. Mój dziadek. Stanisław Repelowski. *Tramwaj Słupski. Miesięcznik dla Ziemi Słupskiej*. 2021, nr 4, s. 13.

Z inicjatywy Stanisława Repelowskiego powstał także kurs dla bibliotekarzy (zorganizowany w związku z brakiem wykwalifikowanych kadr) oraz Powiatowy Komitet Bibliotekarzy, któremu przewodniczył [21, s. 108]. Należy też wspomnieć, iż dzięki jego staraniom powstała w Słupsku także szkoła muzyczna pierwszego, a później drugiego stopnia, Powiatowa Poradnia Oświatowa oraz Towarzystwo Teatru i Muzyki Ludowej. Stanisław Repelowski był też aktywnym działaczem Stowarzyszenia Polskich Zespołów Śpiewających i Instrumentalnych, Towarzystwa Miłośników Sceny, Komitetu Opieki nad Słowińcami, Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz współpracownikiem księdza Jana Ziei w Towarzystwie Uniwersytetów Ludowych w Orzechowie i Słupsku. Zmarł 12 marca 1990 r. Jego działania miały na celu przede wszystkim poprawę dostępu do wiedzy mieszkańców regionu, którzy

z powodu miejsca zamieszkania i dotkliwego braku polskiej literatury nie mogli korzystać z bibliotek istniejących w Słupsku, w tym niemieckojęzycznych zbiorów Biblioteki Miejskiej (byłej Die Städtische Volksbücherei in Stolp).

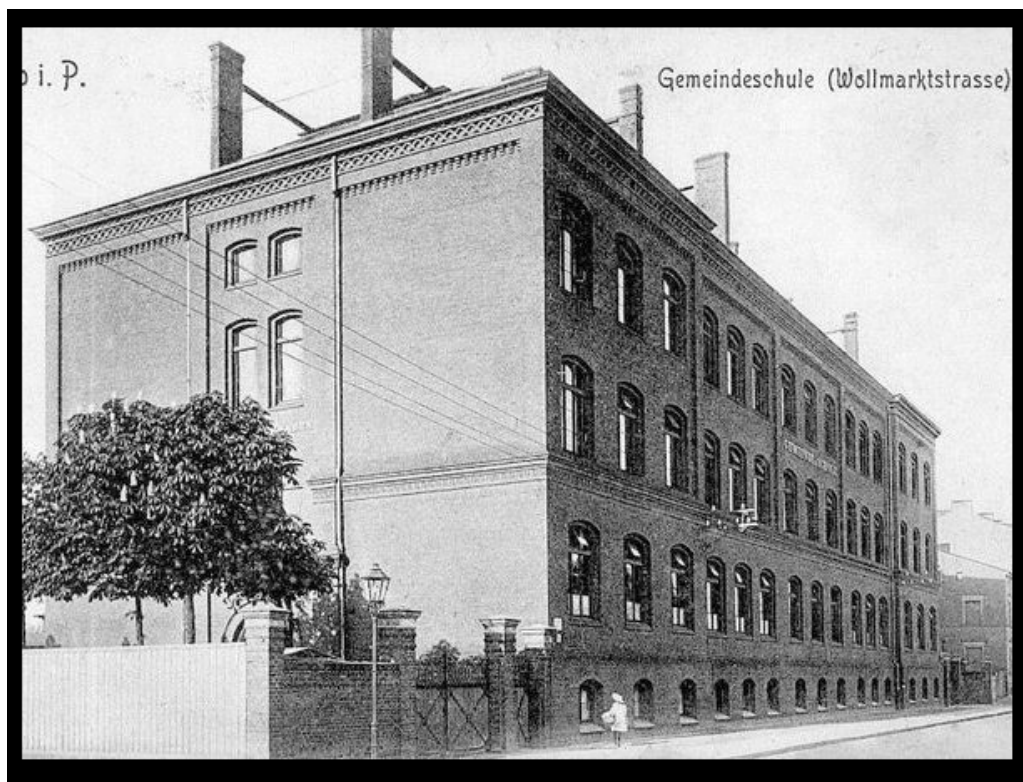
Die Städtische Volksbücherei in Stolp została powołana do życia przez Radę Miasta 30 września 1903 r. [19, s. 60]. Jej księgozbiór w chwili otwarcia liczył 680 woluminów, głównie z obszaru beletrystyki, historii i sztuki [23, s. 27]. Jak podaje Elżbieta Wiśławska, znaki proveniencyjne książek, które z tamtych czasów zachowały się do dziś w zbiorach obecnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Słupsku wskazują, że wiele z nich było darem od niemieckich szkół, uczelni i zamożnych rodów pochodzących ze Słupska lub okolic (np. rodziny von Zitzewitz). Pierwszą siedzibą biblioteki były pomieszczenia piwniczne ówczesnej Szkoły Podstawowej nr 1 (1. Gemeindeschule) przy ulicy Wollmarkstrasse 15a (dzisiejsza ul. Deotymy) (fot. 3). Udostępnienie owej biblioteki słupszczanom nastąpiło jesienią 1904 r. po remoncie piwnic szkoły (malowanie, doprowadzenie oświetlenia gazowego). Na remont, który trwał od marca 1904 r., miasto przeznaczyło 2 tys. marek¹³ [19, s. 62-63]. Pierwszym kierownikiem biblioteki został Otto Schmidt – nauczyciel w Szkole Podstawowej nr 2 (2. Gemeindeschule) przy ulicy Quebbenstrasse (dzisiejsza ul. Henryka Pobożnego), który w swoim pierwszym sprawozdaniu podawał, że 31 grudnia 1904 r. biblioteka liczyła 643 woluminy, w tym 19 książek z darów. Czynna była jedynie dwa razy w tygodniu – w niedzielę w godzinach 11:00-12:30 i w środy w godzinach 19:00-21:00, z wyłączeniem świąt i wakacji. Pomimo tego już przez dwa pierwsze miesiące istnienia liczba wypożyczeń osiągnęła rekordowy poziom – 768 książek przy około 100 czytelnikach (w październiku 1904 r. w bibliotece zapisanych było 118 czytelników, zaś w listopadzie 1904 r. – 187 [19, s. 64]). Rok później biblioteka posiadała już 2762 woluminy, wzrastała też nieustannie liczba czytelników i wypożyczeń. Wskutek tego w 1909 r. podjęto decyzję o przeniesieniu jej z piwnic do przybudówki, gdzie znajdowały się szkolne toalety¹⁴.

Obiekt ten o wymiarach 12,76x9,30 m stanowił murowany, parterowy, niepodpiwniczony budynek. Poddano go gruntownemu remontowi: dach pokryto papą, powiększono i ujednolicono część okien (na ścianach bocznych), zamurowano okna na ścianie szczytowej, zlikwidowano część wentylacji po toaletach, usunięto schody wejściowe do obiektu, wzmocniono i obniżono strop oraz wykonano wiatrołap i postawiono ścianki działowe. Wewnątrz budynku wydzielono pomieszczenia na: magazyn o powierzchni 49,8 m², wypożyczalnię o powierzchni 25,85 m² oraz czytelnię o powierzchni 20,75 m², które były ogrzewane przez piece. Budynek oddano do użytku prawdopodobnie na początku 1910 r., gdyż jego odbiór po remoncie nastąpił 27 grudnia 1909 r. [19, s. 67]. Źródła podają, że przed powołaniem do życia Biblioteki Miejskiej istniała w Słupsku jeszcze powiatowa biblioteka obwoźna (w latach 1901-1905), która posiadała 19 zestawów książek po 40-50 tomów każdy [5, s. 17], niestety nie wiadomo, z jakich powodów zakończono jej działalność, być może było to skutkiem powstania biblioteki stacjonarnej.

¹³ Oprócz remontu przybudówki szkolnej pieniądze te przeznaczone na opracowanie zakresu czynności kierownika biblioteki oraz przygotowanie regulaminu wypożyczeń [19, s. 62].

¹⁴ Budynek ten przeznaczony na kolejną siedzibę słupskiej biblioteki został wybudowany w 1898 r., a w latach pięćdziesiątych XX w. rozebrany. Na jego miejscu stoi obecnie budynek szkolny przylegający do hali gimnastycznej szkoły [23, s. 26; 19, s. 77].

Fotografia 3. Budynek Szkoły Podstawowej nr 1 (1. Gemeindschule), gdzie w pomieszczeniach piwnicznych mieściła się pierwsza siedziba Biblioteki Miejskiej w Słupsku (Die Städtische Volksbücherei in Stolp)

Źródło: *V Liceum Ogólnokształcące im. Zbigniewa Herberta w Słupsku* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://5lo.slupsk.pl/index.php/pl/>.

Z powodu wciąż rosnącej liczby czytelników i wypożyczeń w 1926 r. w Bibliotece Miejskiej wydłużono godziny otwarcia (była ona odtąd otwarta codziennie w godzinach od 17:00 do 19:00, a w niedziele od 11:00 do 11:30 [19, s. 64]). W późniejszym czasie z braku przestrzeni do dalszego rozwoju została ona przeniesiona do budynku przy ulicy Popławskiego 18 (niemiecki Bismarckplatz, dzisiejsza ul. Sienkiewicza) [19, s. 60]. Ten fakt poprzedziły jednak długie poszukiwania nowej lokalizacji. Wstępnie brano pod uwagę budynki przy ulicy Butterstrasse (dzisiejsza ul. Mikołajska), Blumenstrasse 24 (dzisiejsza ul. Partyzantów), Hospitalstrasse 4 (dzisiejsza ul. Tuwima), ale z różnych względów żaden z nich nie nadawał się do tego celu. Ostatecznie wybrano budynek przy zbiegu ulic Goldstrasse 13 (dzisiejsza ul. Zamenhoffa) i Bismarckplatz 18 (dzisiejsza ul. Sienkiewicza). Ten ostatni obiekt zaprezentowano na fotografii 4.

Fotografia 4. Budynek przy ul. Sienkiewicza 18 – siedziba Biblioteki Miejskiej w Słupsku od 1936 r.

Źródło: Historia Słupska. In *Facebook* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.facebook.com/groups/1038405960815488/>.

Gmach ten został wybudowany w 1913 r., a jego projektantem i pierwszym właścicielem był architekt Emil Roeser. Od 1920 r. budynek stanowił własność Bernharda Wohlgemutha, który ze względu na brutalną politykę Niemiec wobec ludności żydowskiej zgodził się go odsprzedać miastu w 1935 r. za kwotę 80 tys. marek¹⁵. Jednocześnie rodzina Wohlgemuth zobowiązała się opuścić budynek do 1 kwietnia 1936 r., aby od tego dnia można było zacząć remont i przekształcanie kamienicy w bibliotekę. Ostatecznie w wyremontowanym budynku wygospodarowano pomieszczenia na: archiwum miejskie, pracownię, wypożyczalnię, czytelnię dla dzieci i oddzielną czytelnię dla dorosłych, kącik prasowy oraz magazyn dla 20 tys. książek. Przewidziano też pomieszczenia na rzecz Centrali dla Pomorskich Bibliotek Granicznych (Zentrale für Pommersche Grenzbücherein in Stolp)¹⁶, biura, natryskownię,

¹⁵ Elżbieta Wiśławska w artykule *Stulecie Miejskiej Biblioteki Publicznej* mylnie datuje to wydarzenie na ok. 1932 r. [23, s. 26].

¹⁶ Była to instytucja doradcza dla bibliotek, których siedziby mieściły się w przygranicznych powiatach państwa niemieckiego. W 1935 r. było ich już 147 [19, s. 69].

suszarnię i dodatkowo dwa pomieszczenia piwniczne o kubaturze 51 m² na pakownię i skład książek [19, s. 68, 76-77]. Dużą zaletą było to, że budynek posiadał możliwości ewentualnej rozbudowy. W owym czasie w bibliotece zatrudnionych było siedem osób, w tym dwie z wykształceniem bibliotekarskim [19, s. 77]. Stanowisko kierownika Biblioteki Miejskiej piastował dr Karl Richert [16, s. 240].

Co ciekawe, Biblioteka Miejska w Słupsku działała również w czasie wojny, praktycznie prawie do chwili wkroczenia do miasta Armii Radzieckiej¹⁷, a jej statystyki z początku lat czterdziestych XX w. odnotowywały 2217 czytelników, 14 tys. książek oraz 52 tys. wypożyczeń [19, s. 77].

Mimo że Biblioteka Miejska przetrwała wojnę, jej ponowne udostępnienie dla nowych mieszkańców Słupska, jak już wspomniano wcześniej, musiało z różnych względów poczekać. Po wyzwoleniu Słupska faktyczną władzę w mieście sprawował radziecki komendant wojenny, którym został początkowo płk. Wasilij Aleksandrowicz Kukarkin (od marca do kwietnia 1945 r.), a tuż po jego odwołaniu mjr Nikołaj Fedorowicz Pietuchow (od maja do lipca 1945 r.), następnie zaś mjr Iwan Filipowicz Surkow. Z ramienia polskiego Rządu Tymczasowego od połowy kwietnia 1945 r. władzę sprawował pełnomocnik na obwód słupski Jan Kraciuk (warszawski tramwajarz, członek PPR, który przyjechał do Słupska 12 kwietnia) [14, s. 6], mianowany na to stanowisko 22 kwietnia przez pełnomocnika rządu na okręg Pomorza Zachodniego Leonarda Borkowicza. On z kolei mianował pierwszym powojennym burmistrzem miasta Słupska Władysława Fedorowicza¹⁸, który objął urząd z ramienia PPS 24 kwietnia 1945 r. i sprawował go do 11 sierpnia 1945 r. Tuż po nim burmistrzem został mianowany Teofil Kuna. Fakt istnienia polskich władz miasta nie miał początkowo wielkiego znaczenia, gdyż praktycznie wszystkie ważne decyzje podejmowane były przez wojskowe władze radzieckie. Jednak mimo wielu przeciwności i natłoku obowiązków polskie władze przejęły Bibliotekę Miejską w Słupsku (fot. 5) w dniu 2 lipca 1945 r.

Instytucją, która przejęła częściowo rolę Biblioteki Miejskiej w Słupsku tuż po wojnie, była Biblioteka im. Filaretów (Filarecka)¹⁹. Inicjatorem i założycielem tej prawdopodobnie pierwszej polskojęzycznej w mieście ksiąznicy, która powstała latem 1945 r., był ksiądz Jan Zieja, słupski społecznik, tłumacz, publicysta, pisarz religijny, proboszcz parafii pod wezwaniem św. Ottona i św. Rodziny w Słupsku oraz w Wytownie [13, s. 313-314; 21, s. 43]. Stało się to możliwe dzięki Ludwice Ruszczyc, współzałożycielce Biblioteki im. Tomasza Zana w Wilnie, która wraz z siostrami Urszulankami przyjechała do Słupska w połowie lipca 1945 r. i przywiozła swoją prywatną bibliotekę, liczącą 2 tys. książek [23, s. 26]. Otrzymała ją w testamencie od kuzynki Ireny Rodziewicz. Biblioteka ta zyskała miano Biblioteki im. Filaretów (Biblioteki Filareckiej) w Słupsku. Jej siedzibą początkowo było mieszkanie przy

¹⁷ 8 marca 1945 r. o godzinie 7 rano ulicami Szczecińską (Schlawerstrasse) i Poznańską (Kublitzerstrasse) wjechały do Słupska czołgi 18 Pancernej Brygady Gwardyjskiej, które stanowiły część 3. Korpusu Pancernego Gwardii pod dowództwem Aleksieja Panfilowa. Natomiast Wojciech Skóra podaje, że byli to zwiadowcy 239. Pułku Piechoty Armii Czerwonej pod dowództwem Michaiła Iwanycza Smilyka [19, s. 77; 18, s. 180].

¹⁸ Władysław Fedorowicz przybył do Słupska 14 kwietnia 1945 r., wcześniej pełnił funkcję I sekretarza Komitetu Miejskiego Polskiej Partii Robotniczej w Sanoku [16, s. 230].

¹⁹ Ponieważ nie wiadomo, kiedy dokładnie została uruchomiona ta biblioteka, trudno stwierdzić, czy powstała ona wcześniej, czy później niż biblioteka przy ZNP oraz płatna wypożyczalnia przy Bibliotece Miejskiej.

ulicy Zamkowej 4, potem zaś plebania parafii św. Rodziny. Ponieważ ksiądz Zieja właśnie uruchamiał w mieście Uniwersytet Ludowy²⁰, powstał pomysł wykorzystania polskojęzycznego, bogatego księgozbioru Ludwika Ruszczyc dla potrzeb jego słuchaczy.

Fotografia 5. Czytelnia Biblioteki Miejskiej w Słupsku przy ulicy Popławskiego 18 (dzisiejsza ulica Sienkiewicza). Stan z lat 1946-1948

Źródło: OGONOWSKI Zbigniew. Trzy lata pracy Miejskiej Biblioteki. *Tygodnik Wybrzeże*. 1948, nr 41, s. 7.

Według księdza Jana Zieja początki organizacyjne tej Biblioteki wyglądały następująco: „Któregoś dnia jesienno w r. 1945²¹ przed plebanie zajechał duży samochód ciężarowy pilotowany przez siostry Urszulanki, a w nim p. Ludwika Ruszczyc, współzałożycielka i kierowniczk Biblioteki im. Tomasza Zana w Wilnie – z pakami książek, stanowiących jej własność prywatną. Współpracowała w Wilnie z księdzem Miłkowskim. Wyraziła gotowość współpracowania z księdzem i w Słupsku. Znaleźliśmy jej odpowiednie mieszkanie. I w krótkim czasie ruszyła w Słupsku «Biblioteka Filarecka», nastawiona głównie na obsługiwanie kształcącej się młodzieży szkolnej i pozaszkolnej. Najpierw przy ul. Zamkowej, potem od r. 1947 – na plebanii przy ul. Grottera 9. Rozkoszna to była instytucja. Książki można było czytać tylko na miejscu” [10, s. 22]. „Poważna pani o surowym spojrzeniu siedziała za stolikiem zastawionym katalogami. Przychodzący chłopcy i dziewczęta musieli najpierw pokazać, że mają czyściutkie, umyte ręce, a potem mówili o swych zainteresowa-

²⁰ Jego pierwszą kierowniczką była inż. Krystyna Żelechowska. Uniwersytet w późniejszym czasie został przeniesiony do Orzechowa Morskiego.

²¹ Według Zdzisława Machury miało to miejsce w połowie lipca 1945 r. (zgodnie z zapiskami w Kronice Parafii św. Ottona prowadzonej przez Gabrielę Hołyńską) [9, s. 146].

niach: «Chcę przeczytać taką to a taką książkę, bo zadano mi w szkole napisać wypracowanie na taki to a taki temat». Pani Ruszczyc informowała, w jakich jeszcze książkach można znaleźć materiał do opracowania określonego tematu, znajdowała te książki lub czasopisma, otwierała nawet na odpowiedniej stronicy i podawała czytelnikom, wskazując jednocześnie pokój widny, przystrojony kwiatami, gdzie można było wygodnie zasiąść i robić potrzebne notatki. Był osobny pokój dla chłopców, osobny dla dziewcząt. Obowiązywała bezwzględna cisza – i w czytelniach, i na korytarzu. To była prawdziwa rozkosz patrzeć, jak pod okiem p. Ruszczyc w Bibliotece Filareckiej zaprawiało się do pracy naukowej młode pokolenie polskie w Słupsku w latach 1945-1949. Podobno Słupsk staje się poważnym ośrodkiem życia kulturalnego na Pomorzu. Może uczestniczą w tym i niektórzy z tych, którzy w Bibliotece Filareckiej niegdyś prezentowali p. Ruszczyc czyściutko umyte ręce, wyciągnięte po książkę...” [6].

Z innych zapisów wynika, że biblioteka ta mieszcząca się w czteropokojowym mieszkaniu została zorganizowana w bardzo przemyślany, wręcz wzorcowy sposób: „W jednym ogromnym pokoju znajdował się księgozbiór. Całe ściany zajęte były przez regały, na których były poukładane książki. Na środku pokoju stało duże dębowe biurko, przy którym urzędowała pani Ruszczyc. Z pokoju przechodziło się do drugiej sali – czytelni, w której stały piękne okrągłe stoły w liczbie sześciu, a przy nich ozdobne krzesła. Na bocznej ścianie wisiał obraz matki Boskiej Ostrobramskiej. Na stołach stały lampy. Ściany były ozdobione wileńskimi kilimkami, na parapetach stały kwiaty. Po drugiej stronie korytarza był mały pokój z wybranymi książkami, w którym pracował ks. Jan Zieja. Biblioteka była czynna od godziny 14 do 20 każdego dnia z wyjątkiem poniedziałków. Czytelnia mogła pomieścić 40 czytelników” [9, s. 26].

Prawdopodobnie biblioteka posiadała też swój katalog, ponieważ w książce Zdzisława Machury jest mowa także o tym, że pani Ruszczyc opracowywała ów księgozbiór [9, s. 26]. Do tej wręcz wzorcowej organizacji Biblioteki Filareckiej na pewno przyczyniło się doświadczenie zawodowe Ludwika Ruszczyc wyniesione z pracy w Bibliotece Filaretów w Wilnie.

Ludwika Ruszczyc, urodzona w 1880 r. w miejscowości Bekupie na Wileńszczyźnie, pochodziła z rodziny szlacheckiej Ruszczyc (herbu Lis). W chwili przyjazdu do Słupska miała 65 lat. Ze wspomnień pierwszych powojennych mieszkańców Słupska wynika, że miała krótkie, piękne, rudawe włosy, była tęgą kobietą średniego wzrostu, która „w twarzy miała coś z męskich portretów malowanych przez Rubensa. Było w niej coś opornego i władczego. Mówiła z lekkim akcentem wileńskim” [9, s. 25].

Ponieważ wkrótce ksiądz Zieja przenosił Uniwersytet Ludowy do Orzechowa, zrodziła się potrzeba stworzenia tam biblioteki dla potrzeb jego słuchaczy. Wszystko wskazuje na to, że w jej skład weszły: przeniesiona ze Słupska Biblioteka Filarecka [10, s. 32], niemieckojęzyczny księgozbiór zmarłego ewangelickiego pastora Spittela z Ustki²² oraz nowe książki, które dla potrzeb słuchaczy uniwersytetu zakupił ksiądz Zieja²³.

²² Żona tego pastora Lidia Spittel przekazała księdzu Ziei budynki, które stały się siedzibą Uniwersytetu Ludowego w Orzechowie [9, s. 70].

²³ Anna Minkowska, współpracownica księdza Jan Ziei określiła, że w Wytownie, gdzie mieściła się Biblioteka Uniwersytetu Ludowego, „cała jedna ściana była pełna półek z książkami” [25, s. 226].

Biblioteka Filaretów wróciła ponownie do Słupska, kiedy to z polecenia władz zamknięto Uniwersytet Ludowy w Orzechowie, a ksiądz Zieja objął parafię przy ulicy Grottera. Zakończyła natomiast swoją działalność w 1949 r., niedługo po tym, jak ksiądz Zieja opuścił Słupsk. Wtedy też Ludwika Ruszczyc spakowała swój księgozbiór i wyjechała do Warszawy, uzyskując od biskupa Niemiry pozwolenie na pobyt w parafii św. Wawrzyńca na Woli, którą od 1 sierpnia 1949 r. objął ksiądz Jan Zieja [9, s. 125, 143]. Zmarła w 1975 r. w wieku 95 lat. Została pochowana na Cmentarzu Powązkowskim.

Patrząc na dzisiejsze biblioteki, możemy dojść do oczywistego wniosku, że organizacja pierwszych bibliotek w Słupsku z pewnością pozostawiała wiele do życzenia. Jednak zarówno Die Städtische Volksbücherei in Stolp służąca mieszkańcom miasta Stolp, jak i biblioteki służące polskim osadnikom: Biblioteka Filarecka, która powstała na bazie księgozbioru Ludwika Ruszczyc, biblioteka przy ZNP oparta na prywatnej bibliotece Ignacego Jurewicza czy księgozbiór Zofii Maksymowicz przyczyniły się w ogromnym stopniu do rozwoju życia naukowego i kulturalnego słupszczytan. Szczególnie biblioteki powojenne, kiedy ogromnie mocno odczuwany był głód wiedzy, pomogły wielu uczniom, nauczycielom, studentom czy zwykłym mieszkańcom obcować z polską literaturą i nauką. Nie były to w owym trudnym czasie jedyne biblioteki w mieście, ale na pewno najliczniejsze pod względem liczby polskich książek. Jak podaje Zdzisław Machura, w utworzonym przez księdza Zięę Domu Samotnej Matki i Dziecka również działała „wypożyczalnia książek i pism” [10, s. 41], a we wspomnieniach słupskich osadników pojawia się też wzmianka o bibliotece państwa Kosów przy ul. Sienkiewicza, która „cieszyła się wielkim powodzeniem, zwłaszcza wśród młodzieży” [12, s. 98]. Również pierwszy kierownik Biblioteki Miejskiej w Słupsku Zbigniew Ogowski stwierdził, że w roku 1947 nastąpił spadek czytelnictwa spowodowany otwarciem w Słupsku prywatnych wypożyczalni, które dysponowały bogatszymi księgozbiorami [15, s. 7]. Niestety nie udało się ustalić ani kiedy te biblioteki powstały, jak wyglądała ich organizacja, ani jak liczny był ich księgozbiór. Prawdopodobnie były one tylko powojennymi efemerydami, chwilowym pomysłem właścicieli na zdobycie środków na pierwsze miesiące życia w nowym miejscu.

Bibliografia

1. DANKOWSKA Dominika. *Od liceum do akademii* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://gp24.pl/od-liceum-do-akademii/ar/4311793>. Stan z dnia 26.02.2025.
2. DOMARADZKI Czesław. *Wspomnienia działacza PPS 1945-1947* [Maszynopis]. Słupsk, 1961.
3. GIERSEWSKI Stanisław (red.). *Historia Słupska*. Poznań, 1981.
4. GŁOWACKI Piotr. *77 lat temu w Słupsku odsłonięto pierwszy w Polsce pomnik poświęcony powstańcom warszawskim* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://prk24.pl/72740648/77-lat-temu-w-słupsku-odsłonięto-pierwszy-w-polsce-pomnik-poswiecony-powstancom-warszawskim>. Stan z dnia 16.01.2025.
5. KATAFIASZ Tomasz. Słupsk na przełomie XIX i XX wieku – okiem historyka. In *100 lat Biblioteki Miejskiej w Słupsku 1903-2003. Materiały z konferencji jubileuszowej. Słupsk, 18 listopada 2003*. Słupsk: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 2004, s. 9-23. ISBN 83-88783-02-5.
6. *Ks. Jan Zieja – garść wspomnień. Bunt młodych duchem* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://m.bunt.com.pl/page/news?id=1693&title=Ks-Jan-Zieja---Garsc-wspomnien>. Stan z dnia 08.01.2025.

7. KWAPISZ Władysław. *Wspomnienia byłego inspektora oświaty w Słupsku z lat 1945-1947* [Maszynopis]. Słupsk, 1962.
8. KWAPISZ Władysław. *Wspomnienia byłego inspektora oświaty w Słupsku z lat 1945-1947. Protokół zdawczo-odbiorczy spisany w dniu 29 września 1948 r. w Inspektoracie szkolnym w Słupsku między ob. Kwapiszem Władysławem, ustępującym inspektorem szkolnym a Wacławem Nowakiem, przejmującym inspektorem szkolnym* [Maszynopis]. Słupsk, 1962.
9. MACHURA Zdzisław. *Był tu wśród nas na słupskiej ziemi. Opowieść o ks. Janie Ziei*. Słupsk: Muzeum Pomorza Środkowego; Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2007. ISBN 83-89329-33-6.
10. MACHURA Zdzisław. *Cztery słupskie lata. Opowieść o pracy duszpasterskiej Ks. Jana Ziei w parafiach na terenie Ziemi Słupskiej w latach 1945-1949*. Słupsk: Muzeum Pomorza Środkowego; Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, 2006. ISBN 83-915776-9-4.
11. MACHURA Zdzisław. Losy ludności niemieckiej w obwodzie słupskim w latach 1945-1947. Esej historyczny. In SKÓRA Wojciech, TETERYCZ-PUZIO Agnieszka (red.). *Słupsk i ziemia słupska: od średniowiecza do współczesności*. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2021, s. 247-287. ISBN 978-83-7467-343-3.
12. MAŁA. Trzy domy. In NITKOWSKA-WĘGLARZ Jolanta (red.). *Mój nowy dom. Wspomnienia słupskich osadników*. Słupsk: Uniwersytet Trzeciego Wieku, 2009, s. 94-101. ISBN 978-83-928540-0-5.
13. MAŚLANKIEWICZ Hanna. Rozwój życia kulturalnego. In PODOLSKI Kazimierz (red.). *Z najnowszych dziejów Słupska i ziemi słupskiej (1945-1965)*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1969, s. 308-331.
14. NITKOWSKA-WĘGLARZ Jolanta. Niespokojny Słupsk. In NITKOWSKA-WĘGLARZ Jolanta (red.). *Mój nowy dom. Wspomnienia słupskich osadników*. Słupsk: Uniwersytet Trzeciego Wieku, 2009, s. 5-13. ISBN 978-83-928540-0-5.
15. OGONOWSKI Zbigniew. Trzy lata pracy Miejskiej Biblioteki. *Tygodnik Wybrzeże*. 1948, nr 41, s. 7. ISSN 0209-1690.
16. ROMANOW Zenon. Nieprzyjazna koegzystencja. Polacy, Niemcy i Sowietci w powojennym Słupsku. In SKÓRA Wojciech, TETERYCZ-PUZIO Agnieszka (red.). *Słupsk i ziemia słupska: od średniowiecza do współczesności*. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2021, s. 223-246. ISBN 978-83-7467-343-3.
17. SKÓRA Wojciech. *Słupsk 1945. Miasto Niemców, Sowietów i Polaków*. Poznań: Wydawnictwo Rys, 2023. ISBN 978-83-66666740.
18. SKÓRA Wojciech. Słupsk wiosną 1945 r. Miasto Niemców, czerwononarmistów i Polaków. In SKÓRA Wojciech, TETERYCZ-PUZIO Agnieszka (red.). *Słupsk i ziemia słupska: od średniowiecza do współczesności*. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2021, s. 161-208. ISBN 978-83-7467-343-3.
19. SKRZYPIEC Krzysztof. *Miejska Biblioteka Powszechna w Słupsku w latach 1903-1945 (Die Städtische Volksbücherei in Stolp)*. Słupsk, 2015, s. 60-77.
20. SZULTKA Zygmunt. *Pomniki i miejsca pamięci narodowej w Słupsku*. Słupsk: Urząd Miejski w Słupsku; Oficyna Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pobrzeże”, 1989.
21. ŚWIETLICKA Alicja, WISŁAWSKA Elżbieta. *Znani Słupszczanie. Szkice biograficzne z powojennych dziejów miasta*. Słupsk: ARW LenArt, 2003. ISBN 83-917334-8-3.
22. WISŁAWSKA Elżbieta. *Biblioteki publiczne na ziemi słupskiej*. Słupsk: Wydawnictwo SBP, 1995. ISBN 83-903725-1-7.
23. WISŁAWSKA Elżbieta. Stulecie Miejskiej Biblioteki Publicznej. In *100 lat Biblioteki Miejskiej w Słupsku 1903-2003. Materiały z konferencji jubileuszowej Słupsk 18 listopada 2003*. Słupsk: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, 2004, s. 25-33. ISBN 83-88783-02-5.
24. WITEK Władysław Marian. Wspomnienie Ignacego Jurewicza (1904-1979). *Zbliżenia*. 1984, nr 48, s. 6. ISSN 138-0745.
25. ZIEJA Jan. *Życie Ewangelii. Spisane przez Jacka Moskwę*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2011. ISBN 978-83-240-1867-3.

Biblioteki i bibliotekarze za granicą

An intercultural analysis of library buildings in Brighton, United Kingdom

(Analiza międzykulturowa budynków bibliotecznych w Brighton w Wielkiej Brytanii)

Słowa kluczowe: budynki biblioteczne, architektura biblioteczna, wymiary kultury, biblioteki angielskie

Abstrakt: Niniejszy artykuł jest wynikiem wizyty studyjnej w Brighton w Wielkiej Brytanii, podczas której przeanalizowano układ przestrzenny lokalnych bibliotek. Zastosowana metodologia, wcześniej wykorzystywana do analizy bibliotek w Niemczech, Polsce i Irlandii, umożliwiła wstępne porównanie bibliotek, przy założeniu, że próba badawcza z Brighton różni się nieco od tych wcześniej analizowanych. Pomimo tych ograniczeń, w artykule przedstawiono kompleksową analizę pięciu różnych bibliotek w tym samym mieście w Wielkiej Brytanii, co może dostarczyć cennych wniosków.

Keywords: library buildings, library architecture, dimensions of culture, English libraries

Abstract: This paper is the result of a study visit to Brighton, UK, during which I examined the spatial arrangement of local libraries. Using a methodology previously applied to libraries in Germany, Poland, and Ireland, this study enables tentative comparisons, while acknowledging that the characteristics of the Brighton sample differ somewhat from those previously analyzed. Despite these limitations, this paper provides a comprehensive examination of five diverse libraries within a single UK city, offering potentially valuable insights for our audience.

Introduction

Previous articles in this series have presented analyses of selected academic library buildings in Germany, utilizing Geert Hofstede's cultural dimensions [cf. 3] as a conceptual framework. Based on Hofstede's research and prior investigations, three cultural dimensions were selected to elucidate how the spatial layout of a library building might impact its organizational culture, patrons' perceptions, and potentially their behaviour. My earlier articles in *Library Management* journal focused on Individualism (IDV) [8], Power Distance (PDI) [9], and Uncertainty Avoidance (UAI) [10]. A subsequent paper analysed disparities in the aggregate findings of research conducted in German and Polish academic libraries [6]. Finally, the latest article presented a case study of six libraries in Galway County, Ireland, exploring all three dimensions [7].

The present paper is similar in nature to the previous article, as it discusses five libraries in Brighton, UK in a detailed analysis of all three dimensions. I will also attempt to compare the results to UK's values of cultural dimensions, as presented by Hofstede, and to the results I had obtained in previous research. The study sample included three academic libraries – the Aldrich and Falmer libraries located at University of Brighton campuses and the Library of the University of Sussex – and two public libraries: the central cog of Brighton's library system – the Jubilee Library – and one branch library, located in Whitehawk. Four of these libraries are modern buildings erected in the 21st century, the one exception being the University of Sussex Library, which was opened in 1963. This is also the largest institution in the sample, comparable to the large academic libraries I have discussed in previous papers. Conversely, the Whitehawk branch library is very small, while the rest of the sample can be described as mid-range (with collections of between 50 and 200 thousand volumes). All the observations were conducted in April 2024. Because the University of Brighton normally only allows students and faculty to access the libraries, the Falmer and Aldrich libraries were visited with cooperation and guidance of staff members. I would hereby like to thank Jenny Maidment (from Falmer Library) and Nick Alexander (from Aldrich Library) for the tour of the premises and all the information they provided.

Aldrich Library

The Aldrich Library, located at the Moulsecoomb Campus, is the largest of the University of Brighton's four libraries, housing approximately 150,000 units. Its premises were built as part of the 1996 renovation of the Cockcroft building (sponsored by the eponymous Aldrich family). However, most of the library space is not located within adapted rooms of the Cockcroft Building but in a freestanding extension, although the main entrance is typically accessed through the Cockcroft Building. Interestingly, the library's direct entrance to the main building is open only after hours, allowing students to access limited services – such as study areas and a computer room – without staff on site. The building's architectural style can be described as a modern take on brutalism, combining large windows with grey cinder blocks, light wood, and raw concrete, which has earned it some recognition from the architectural community (see image 1).

Image 1. The Aldrich Library building seen from the outside

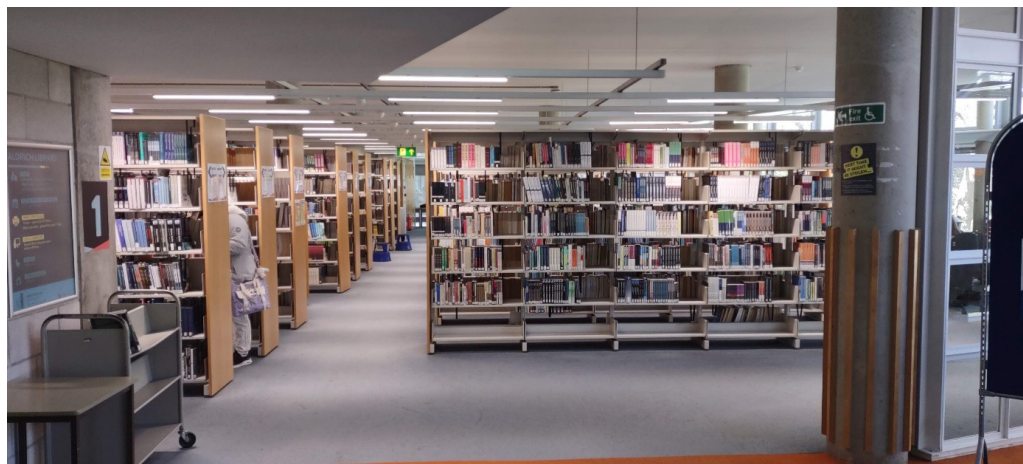

Source: author's collection.

Individualism

Let us first examine the spatial organisation of the Aldrich Library building from the point of view of the cultural dimension of Individualism (IDV) [cf. 2; 8]. As noted in my previous papers [8], open stacks are a key factor shaping the perceived Individualism of a library space. The Aldrich Library only has a small storage area, with the majority of its collection available from open stacks (see image 2).

Image 2. The open stacks area of the Aldrich Library

Source: author's collection.

One interesting aspect of the library's organisation is its division into distinct areas. While the modest journal collection is kept separate, all books and other media are arranged in a single continuous collection following the Dewey decimal system. However, the primary division is between the "quiet study" areas on the ground and first floor (where no noise restrictions apply) and the silent study areas on the second and third floor (where silence is enforced). This system is unusual, compared to the libraries studied in my earlier papers, although not quite unique, as it is replicated in other academic libraries in Brighton and even (if less explicitly) in the public Jubilee Library.

There are 13 group study rooms in the library (which can also be booked by individuals) and two large areas with numerous group-work tables: in the entry hall these are separated by S-shaped barriers (sort of a modernised take on the cubicle or the *beaurolanschaft* idea); on the lowest floor there is a large room with a number of tables and whiteboards on the wall. Providing space for group work is clearly a key function of the library. However, these areas facilitate not only collaborative study but also casual interactions and socializing. Additionally, there is also a café just outside the library entrance in the Cockcroft Building.

There is a number of self-check-out terminals in the library. There is also a reservation room, where students can pick up and check out (using a self-service terminal) books

ordered from other Brighton University libraries or the Aldrich collection. It is also noteworthy that some parts of the library (a study and computer room) are available to students after hours even when no staff are on site.

There are numerous computer stations in the downstairs computer room and throughout the library, though they are not particularly conspicuous. The Help Desk, on the other hand, despite being the only one, is the first thing visitors see upon entering the library.

Even though the floors in the main part of the building mostly follow the same layout and use uniform furniture, overall there is a lot of variety in the library, primarily in terms of styles of work that various areas facilitate: there are the S-shaped “cubicles” in the entry hall, the large group study and computer rooms on the ground floor, and a more traditional layout on the second and third floor. Subtle decorative elements also contribute to the library’s character, such as the colourful “cubicles” and sound-proofing panels on the walls and hanging from the ceiling in the entry hall. The dominant stylistic choice is the vaguely sixties-inspired mix of grey cinderblock, light wood, and panelled glass walls, which are used sparingly enough to remain visually interesting and not feel oppressive (which is often a risk with this style). There are also small functional oddities, such as the lounge room on the ground floor, the “consultation” pod next to the Help Desk, or the characteristic sound-proofed red British telephone booth, which allows patrons to take phone calls or teleconference without disturbing other users (image 3).

Image 3. The telephone booth

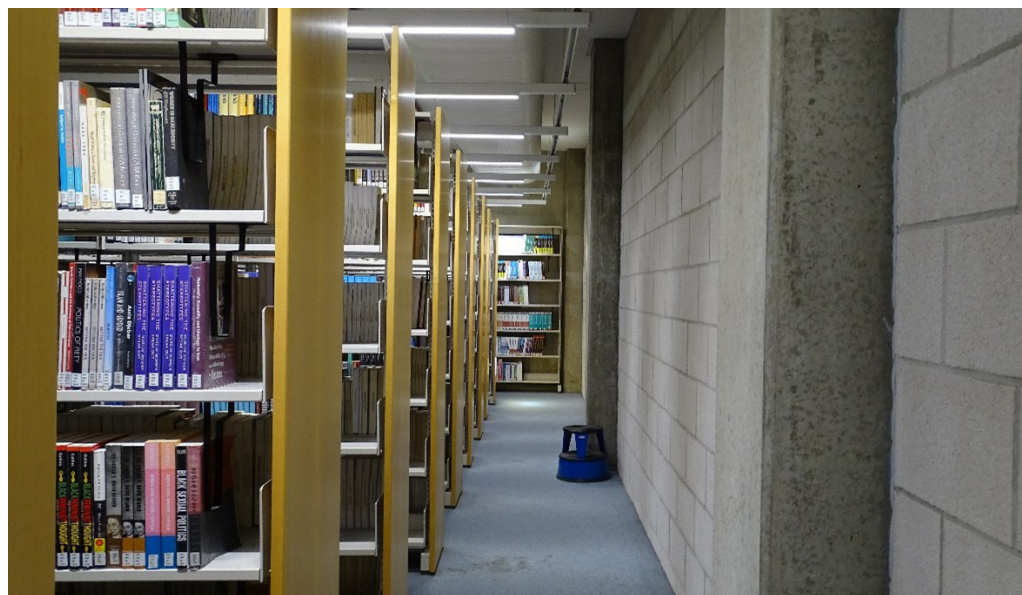

Source: author’s collection.

Unlike in some academic libraries (including the Falmer Library, which will be discussed next) the university has not intruded on the library space and the only area in the Aldrich Library not directly used for library purposes consists of three rooms used by the Skills Hub – an institution providing study skills training for students. It should be noted, however, that the library is not freely available to non-students.

Despite receiving architectural distinctions, the building lacks what might be called a “wow factor”. Because it is accessed through the Cockcroft Building, its architecture cannot be fully appreciated upon approach. Not that it is particularly impressive – from the outside it looks like a modern office building with a glass façade. Inside, the main stylistic choice – the use of cinder blocks and raw concrete in a vaguely brutalist style (image 4), combined with 60s-inspired light wooden elements and panelled glass walls – is interesting, but it is not something that would elicit a sense of awe or delight. In fact, the most impressive part of the library is the entry hall (still in the Cockcroft Building), which is colourful and vibrant, thanks to the crowds of students.

Image 4. The characteristic interior design of the Aldrich Library building

Source: author's collection.

Uncertainty Avoidance

Let us now consider the spatial organisation of Aldrich Library from the point of view of Uncertainty Avoidance (UAI) [cf. 10]. As noted in previous research [10] the key aspect in this respect is flexibility. The Aldrich Library is housed in a multi-storey building with a fairly small footprint, which in itself limits its flexibility. Each floor of the main part of the

library is also divided in two by a cinderblock wall. This creates a number of fairly flexible, but rather small spaces. Thus, overall, it is not very flexible.

The building's centre of gravity can be said to be at the junction of the Cockcroft Building main hall and the Aldrich Library Building proper and thus it is the patrons who are unequivocally at the centre. Moreover, the overall design strongly emphasizes user-centricity.

Most of the staff rooms are concentrated in a few places off to the side of the readers' areas, although there are some offices in other places as well. However, the space is well designed to clearly direct patrons towards their areas and away from staff rooms, so this is not a problem. Thus, it can be said that the division between staff and readers' areas is preserved, albeit not perfectly.

The separation of the parts of the library with various functions is also very clear. The natural division between various floors and the Cockcroft Building is used to clearly distinguish the group, quiet, and silent study areas. The former are also visually distinct, while the latter are very clearly marked.

The library offers an open WiFi network (including eduroam), and internet access on computer stations, though login is required. Patrons' activities are not closely monitored, either online or offline. CCTV cameras are discreet and there are no staff stations past the Help Desk, though they do police the upper floors to ensure silence is observed. Neither do patrons feel like their freedom of movement is limited: the interior mostly consists of open spaces, including the staircases. Even the fire doors are kept open and close automatically only if there is a fire alarm. Signage is primarily used to direct patrons to specific parts of the library. The only ones that may constitute a prohibition are the conspicuous red "Silent Study" signs on the second and third floors (see image 5).

Image 5. Silent study floor sign

Source: author's collection.

Let us now consider aspects of the spatial organisation of Aldrich Library that may increase or decrease Power Distance (PDI) [cf. 9]. Firstly, there are no obvious status symbols here – everything is very utilitarian and the library is very user centric. Neither is there a separate study, nor a reading room for higher status patrons, such as academic staff.

Furthermore, the library building appears open and accessible. The main entry hall, with its colourful “cubicles”, creates an impression of openness and patrons’ movement is unobstructed (even the staircases are open), although, in fact, the library interior is divided into many smaller spaces with the central dividing wall and glass walls along the staircases. While this layout helps maintain silence on the upper floors, it does not enhance the sense of openness, especially since there are also many staff-only doors.

Regarding minor aspects of spatial organization, it is worth noting that almost no space is allocated to the University’s other (non-library-related) tasks, with the exception of the Skills Hub, which is present in all academic libraries in Brighton. There are no plants in the building and its style is best described as pragmatic, but friendly. Assuming that the Cockcroft Building is the “outside” to the library, only a single door separates patrons from the first librarian or bookshelf, although it does require a key card to open. Right beyond the entrance there is the reservations room, followed by the Help Desk.

Falmer Library

The free standing, three-storey library building at the Falmer Campus of the University of Brighton is 23 years old, slightly newer than Aldrich Library, and was built in a similar faux brutalist style (image 6). It is a digital first library, which currently, after significant pruning of the collection, holds about 50 thousand units, leaving it with a lot of space, which is planned to be filled with the collection of the soon to be liquidated Queenwood Library.

Image 6. The Falmer Library Building seen from the outside

Source: author’s collection.

Individualism

Let us begin with the aspects of spatial organisation of Falmer Library that may contribute to building a sense of Individualism (IDV) [cf. 8]. As previously mentioned, a key factor is the use of open stacks. The whole current (rather modest, after significant pruning) collection is in open stacks, and this mode of access will be preserved even after it is expanded with items moved from the Eastbourne campus.

Similarly to Aldrich Library, at Falmer the building is divided into areas designed for two work styles: quiet study (for small groups or pairs) and silent study (for individual work). The quiet study floor also contains a small collection of journals and a slightly larger collection of children's and young readers' books (image 7) to be used by students of Educational Sciences, but this is an outcome of existing division, not its driving motive.

There are five group study rooms in the library. There used to be a few more, but they have been adapted for other purposes – a point that will be relevant later. These rooms can also be booked by individuals who require additional privacy due to sensory sensitivity, teleconferencing needs, or other reasons. However, there is no separate academic staff area.

Image 7. The young readers' collection

Source: author's collection.

There is no dedicated meeting space in the library, such as a cafeteria, but there is ample room for interaction on the quiet study floor, featuring round café tables with comfortable armchairs or sofas, as well as two types of cubicles that provide groups with additional privacy. The Wellbeing Space could also be considered, though it is located on the silent study floor and is primarily intended for quiet meditation.

There is a book drop and two self-checkout terminals, as well as numerous computer stations, which are spread throughout the library, although there is also a separate computer study room on the lower floor. Although the (only) Help Desk at the entrance is very conspic-

uous, these computer stations are absolutely ubiquitous – there are dozens of them on each floor, including a computer study room that remains open past the library’s working hours. This makes them much more prominent, further emphasising the reader’s independence.

The interior of the Falmer Library building is incredibly varied, albeit seemingly more against the wishes of the original designers, than in line with them. Much of this diversity can be attributed to the creativity of the current management and the changes implemented in recent years. Alongside traditional desks and numerous computer stations there are individual circular desks, round café tables with soft chairs, two types of sofas, two kinds of cubicles allowing for privacy, and a corner with some “experimental” furniture on loan from the producer (though I was told it was not catching on) (see image 8). The shelving is also in varying arrangements, creating deliberate “breaks” in the stacks to make them less intimidating. The Wellbeing Space on the upper floor sports a variety of furniture, houseplants, jigsaw puzzles, etc. The originally grey walls made of concrete blocks have been painted white in some places or decorated with blue acoustic panels. The beautiful views outside add to the variety.

Image 8. Various group seating arrangements

Source: author’s collection.

An aspect of spatial organisation negatively impacts Individualism is the use of library space for the needs of the university. In the Falmer Library most of the computer rooms on the lower floor have been taken over to be used as classrooms, as is the case with the training room at the entrance. However the latter has been partially reclaimed by the library, which allowing students to use it after closing hours. It should also be noted that the library is inaccessible to external users.

Despite the librarians’ efforts, the building itself does not inspire a sense of awe or delight. Indeed, it is only through these efforts that it is as friendly as it is, as the original concept – with its uncovered cinder block design – is rather dull and oppressive. Neither is the building particularly impressive from the outside.

Uncertainty Avoidance

As mentioned before, when considering Uncertainty Avoidance (UAI), the key aspect is flexibility [cf. 10]. In the Falmer Library most of the two main floors consist of open spaces with no hard divisions, except for the centrally located air/light wells, staircase, lavatories, and technical facilities. Indeed, the library in its current form is a testament to flexibility. The collection has been significantly reduced in recent years, allowing the stacks to be spaced out and more open, sociopetal¹ spaces to be created. As the library is expected to take over the collections of another university library, it is already clear that it will easily be able to accommodate them and adapt.

The shape of the building makes it almost impossible to determine a true centre of gravity, but it is clear that the reader is always at the centre of library space at Falmer. Furthermore, for the most part, it preserves a clear division into user and staff spaces. Although there are a few offices on the silent study level, most librarians work in a separate office space at the back of the quiet study floor. This can be accessed directly from the Help Desk allowing information and staff to move efficiently between the two, without crossing paths with the patrons. The division into areas with different functions is also clear, as the two areas are located on separate floors.

Although access to the numerous computer stations (with internet access – see image 9) is limited by the necessity to log in, this is hardly an obstacle, as anyone with access to the library at all will have a login. Nevertheless, there is also an open WiFi network in the library for use with private computers.

Image 9. Being able to turn away from the screen and look at distant objects is good for eye health

Source: author's collection.

¹ A physical environment that promotes social interaction, such as circular seating arrangements [8].

Direct supervision of patrons has been deliberately reduced: there is only one librarian's station at the entrance, and it was redesigned to allow librarians to face the entrance rather than the interior of the library. There are also numerous spaces that are hidden from view providing patrons with greater privacy. There are not even any conspicuous CCTV cameras. Readers' privacy is clearly more important than oversight in this library.

Neither is the patrons' freedom of movement overtly limited. There are a few closed office spaces, they are all positioned at the edges of the reading area. Inside there are no doors or other clear divisions. Even the staircase remains open. Similarly, while there are a lot of information signs throughout the library, there are hardly any signs directly enforcing rules or imposing bans.

Power Distance

The third dimension under analysis is Power Distance (PDI) [cf. 9]. Its most obvious manifestation takes the form of status symbols, which the Falmer Library is largely devoid of. The original design is simplistic and utilitarian, and the modern arrangements are very user-centred, while the slightly intimidating security desk at the entrance is never manned. The library's layout also contributes to the sense of openness and accessibility, as most of the patrons' areas are open spaces with very few barriers.

Physical access to the library's resources is also straightforward: the entrance sequence consists of a double automatic door and a corridor leading to the Help Desk (image 10). Upon entering, patrons first encounter a small rest area and an unmanned security, followed by a corridor with lavatory facilities, which opens directly into the central hallway with the Help Desk. However, it is worth noting that the entrance is at the side of the library building, under a hanging floor and behind a more recent campus building, which means that it is somewhat out of sight and easy to miss. Patrons must also use a keycard to access to the building.

Image 10. Entry hallway. The cinder block design does not work as well here as in the Aldrich Library

Source: author's collection.

Overall, the style of the building is difficult to define. It appears to have been originally designed to evoke a sense of history, by copying the design concept of the Aldrich Library, albeit of ca. 1960s rather than the premodern era or at least the 19th century that library buildings usually try to bring to mind. However, successful efforts have also been made to “warm up” the cold and oppressive original design. Many houseplants have been placed in the Wellbeing Area (readers are also encouraged to “adopt” saplings) and beautiful pastoral views of greenery can also be seen from the windows.

As mentioned before, many rooms in the library have been taken over for teaching purposes and it also houses one of the faculties’ computer technicians and an office for the Skills Hub.

University of Sussex Library

Unlike the University of Brighton, which has its collections dispersed among four branch libraries, the University of Sussex follows the campus model, where all students are in one location and are served by a single large library. As a result, this library is significantly larger. It is also much older than the other libraries discussed, being opened in 1963 (by Queen Elisabeth herself). Nevertheless, it is a purpose-built facility and remains modern despite its age, making it an appropriate point of comparison for the sake of this study (image 11).

Image 11. Entrance to the University of Sussex Library

Source: author’s collection.

Individualism

Starting with aspects of design that may contribute to Individualism (IDV) [cf. 8], we first examine the use of open stacks. The entire collection of the University of Sussex

Library seems to be in open stacks, apart from the special collections, which are stored at “the Keep”, which is a completely separate location. What was once a closed storage area with rolling stacks in the basement now seems to have been converted into open (though still rolling) stacks holding the journal collection.

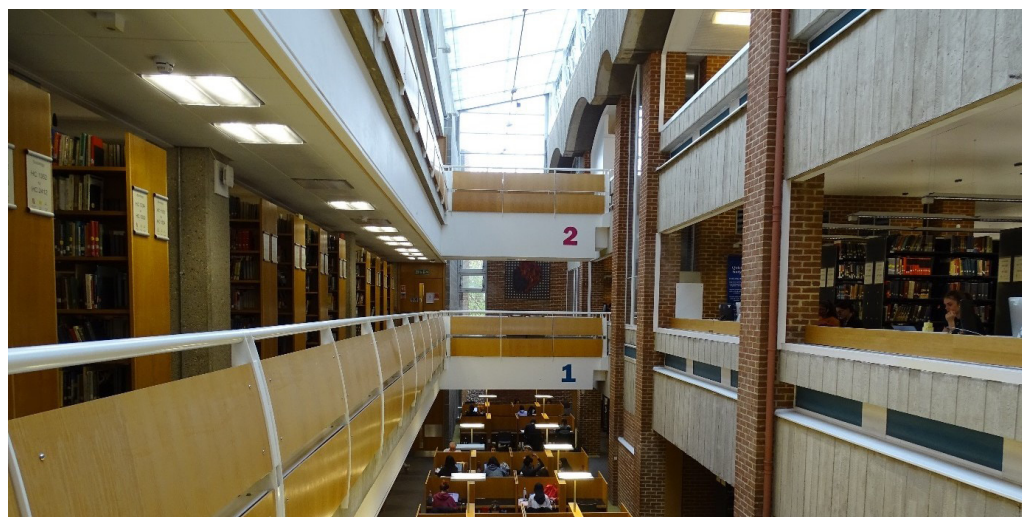
Similar to the Aldrich and Falmer Library, while the journal collection has been clearly separated from the book collection, it does not constitute a large enough part of the library space for this to be deemed the prime mode of division. The book collection itself is sorted by subject, following the decimal system. However, the main division, just as in University of Brighton libraries, is based on the style of work: the ground floor is for group study, first floor for quiet study (where limited communications is allowed), and the second floor for silent study (where readers are expected to work alone) (image 12). In fact, this division goes beyond signs and rules, as it directly informs the spatial arrangements of each floor:

The ground floor features large communal desks, as well as information and circulation areas, and most secondary library functions including the cafeteria, the Wellbeing Area, and seminar rooms.

The first floor follows a more traditional layout, with rows of desks interspersed with open stacks, a single enclosed study area, and the family study room.

The second floor consolidates all stacks in one area (presumably to limit the noise caused by readers searching the stacks) and the various study areas are separated by glass walls to ensure silence.

Image 12. View of the three floors of the library building

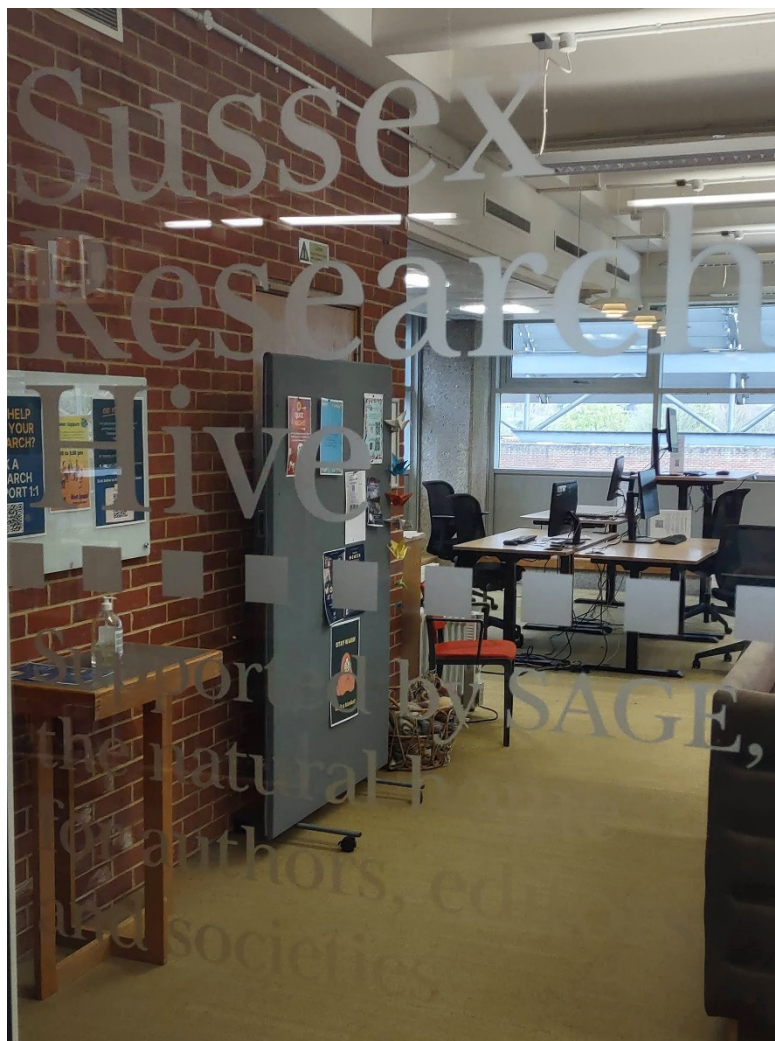

Source: author's collection.

Interestingly, the University of Sussex Library is one of the few libraries in my studies and the only one in Brighton to have a dedicated study area for staff and PhD students: the Sussex Research Hive on the second floor (see image 13). There is also a family study room

for patrons with children, which requires prior booking, making it a limited access reading room for a specific group of readers. Other than that, there are ten generally available group study rooms in the library, with two additional ones located in the Sussex Research Hive. Furthermore, the whole ground floor is dedicated to group work with numerous communal desks in an open space. These can be seen as a space for socialising, but there is also a cafeteria, a large rest area adjacent to it, and a Wellbeing Area. One could say that the entire ground floor is designed for being together, whether for group work or socializing.

Image 13. The Sussex Research Hive

Source: author's collection.

Despite its orientation toward group work, the library also promotes user independence. As mentioned, the collection is in open stacks and books can be borrowed through self-checkout terminals and a returned via a specialised machine. Although there seem to be very few computer stations in the library, there is of course open WiFi and students can also borrow laptops from the library.

The interior of the library is quite varied. There is a consistent background style with red brick, raw concrete, and traditional wooden desks and stacks, but it is overlayed with artworks of various styles and a large variety of furniture, from 1960s style armchairs to modern glass cabins for individual work (image 14), through all manner of desks and seating arrangements. There are also some potted plants in the wellbeing area. Furthermore, each floor is arranged differently, as was described above.

Image 14. Individual silent work pods and laptop rental machine

Source: author's collection.

Unlike the libraries at the University of Brighton, the University of Sussex Library follows an open gate policy, allowing everyone to access its collections. Neither have any of its premises been taken over by the university for teaching (or other) purposes, except for the Skills Hub, which is also present in other university libraries in Brighton.

It would be a stretch to call the building disappointing, but it is not particularly spectacular either. The “red brick brutalism” of its the architecture might be impressive, but it does not really stand out among the other identical buildings at the campus (which is not, in itself, a bad thing). However, preserving much of the library’s 1960s style was undoubtedly a good decision, as it has transitioned from merely outdated to historically significant. The variety of art and arrangements also make the space more interesting, but at the same time it is a bit of a maze and the library lacks the ‘oomph factor that would make one stop in their tracks.

The presence of a separate staff reading room (as well as, to a lesser extent, the family room – image 15) might indicate a greater emphasis on group identity than usual. Com-

bined with the library's strong focus on group work this could indicate a more collectivist orientation. However, the other aspects of spatial arrangement point to higher individualism.

Image 15. The Family Study Room

Source: author's collection.

Uncertainty Avoidance

Moving on to Uncertainty Avoidance (UAI), the key aspect here is flexibility [cf. 10], which seems to be quite good, especially for such an old building. Even though there seem to be many divisions in the interior (as well as light/air-wells, internal courtyards, and staircases) many of these are not structural and there are large open spaces in the building, that can easily be rearranged, as evidenced by the different organisation of individual floors (which seems to be a more modern development).

It is difficult to point to a definite "centre of gravity" of the building, because of the complexity of its arrangements. However, looking at the floor plans, one can see that there is a part of the open stacks area at the geometric center of the building, placing the book and the reader at the library's "centre of gravity".

The division between the patrons' and librarians' areas is well defined. On the first and second floor the staff areas are located in a separated part of the building, which also contains enclosed spaces for readers – the family and group study rooms on the first floor. On the ground floor they are more dispersed, but also on the perimeter and not in the way of patrons' movement.

The main division of the building into various patrons' areas is also very clear, not only because these spaces are located on separate floors, but also because they are arranged differently. It is also clearly communicated through numerous banners and signage (image 16).

Image 16. Quiet and group study banners explaining the rules of each section of the library

Source: author's collection.

Patrons can access the internet through an open WiFi network in the whole building. Neither do they feel like their off-line activity is monitored in the library. Librarians are mostly stationed on the ground floor and there are no conspicuous CCTV cameras. However, readers' freedom of movement is quite restricted: the second floor is divided by numerous partition walls and even on the lower floors there are a few of these and the whole interior is somewhat labyrinthine, making it hard to navigate. Additionally, the most conspicuous signs in the library are the large banners establishing the rules of the group/quiet/silent study areas (image 16). These aspects do not contribute to a sense of freedom, despite the lack of oversight. One might argue that privacy is prioritized over freedom in this library.

Power Distance

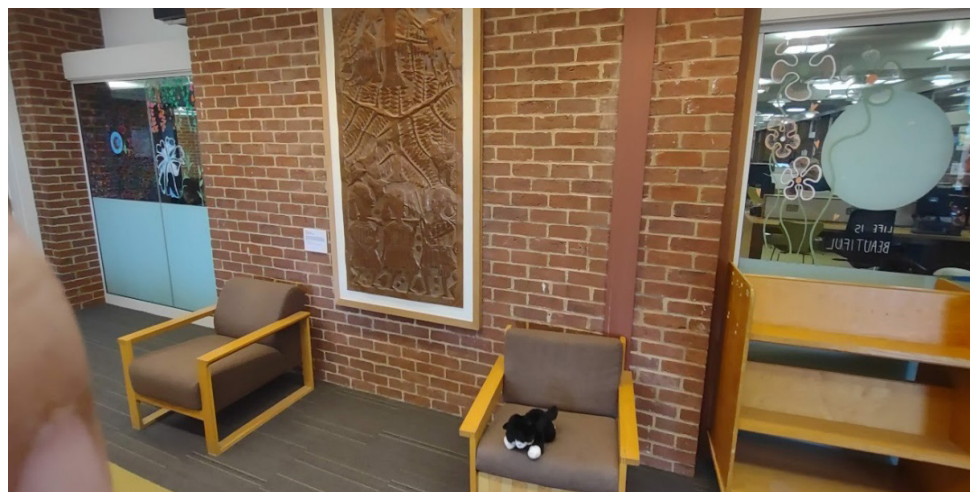
Let us once again begin the analysis of the third dimension – Power Distance (PDI) [cf. 9] – with its most obvious manifestations: despite the naturally intimidating brutalist

architecture, the library does not feel particularly imposing and does not have conspicuous status symbols. Nevertheless, the architectural style, in combination with the somewhat labyrinthine layout and numerous glass walls on the top floor, does not contribute to a sense of openness and accessibility. In practice, library services are fairly accessible, at least to able-bodied readers: up the (somewhat intimidating) stairs, through a double door and an open security gate and the Library Service Desk is on the left. Notably, however, the first facility encountered upon entry is the cafeteria.

Other than the latter, the only space that does not directly contribute to the library's core tasks is the Skills Hub. One could also argue that the Wellbeing Area as well, though it can also be seen as a particular type of reading room (it even has a dedicated collection).

Even though the library building did not set out to reference history, the fact that its original style has been largely preserved over the five decades of its existence gives it a historical character, especially from the point of view of its twenty-year-old target audience. Of the originally intended modern and pragmatic style, only the latter remains (image 17).

Image 17. The old-fashioned interior design and furniture have been preserved in many places

Source: author's collection.

Jubilee Library

The Jubilee Library is the main public library in Brighton & Hove and thus the first of that type in the study. While it is not an academic library, it is housed in a very modern building (image 18), meeting the other requirements of the study. Opened in 2005, this public library was conceived as part of a £50 million project aimed at revitalizing a derelict brownfield site in central Brighton. The building's design has garnered multiple architectural accolades for its innovative use of materials and energy-efficient features. Notably,

the library's carbon footprint is half that of a conventional public building of similar size, thanks to its reliance on natural energy sources [4].

Image 18. Crowds waiting for the opening of the Jubilee Library

Source: author's collection.

Individualism

As in the previously discussed academic libraries in Brighton, most of the collection is in open stacks. Although there is a storeroom for some of the less frequently circulated books with rolling stock, it is very small. It must be noted here that the overall collection appears small for a library this size, but this is in part due to the fact that the whole Brighton library system, including Jubilee and 15 branch libraries, has a single collection and books can be borrowed from and returned to any library in the system. There is also a definite feeling that the library's purpose goes well beyond book circulation.

One of the aspects of library organisation relevant to Individualism is the way the building is divided into sections. This is a complex issue in the case of the Jubilee Library. The library's primary division is between fiction downstairs and non-fiction upstairs (see image 19). Additionally, the ground floor features a separate children's area and a "Young People's Area" for teenagers aged 13-19 (see image 20). These arrangements might typically suggest a lower level of Individualism [cf. 8]. However, in this case it seems to be more of a functional division, similar to the quiet and silent study areas in Brighton's academic libraries, where downstairs is the space for patrons who are socialising or more casually browsing through fiction, while upstairs is a work and study area with a collection supporting such activities.

Image 19. Inside the Jubilee Library

Source: author's collection.

Groupwork facilities are a staple of modern libraries, but also an indicator of the level of individualism. The Jubilee Library does not offer typical group study rooms that can be found in most academic libraries, although the Business & IP Centre on the third floor, where citizens can receive assistance in setting up a small business and hold meetings, has two “meeting pods”² – small enclosed rooms designed for private meetings or teleconferences. More importantly, the library is clearly designed as a sociopetal space and provides many seating arrangements facilitating group activities, particularly on the ground floor. There is also a tiny café and a community area, designed to facilitate socialising.

Like all libraries in Brighton, the Jubilee Library is equipped with self-service stations. There are also regular computer stations, though they are mostly placed on the perimeter of the building (in the study area and the young readers’ area), making the centrally located help desk more stand out, despite its modest size.

Most of the interior of the library keeps a consistent style (with light-coloured wood, green carpets, and lots of natural light). However, it still manages to feel quite diverse, due to the variety of seating arrangements and a wealth of functionally distinct spaces (children’s, young people’s, community, and study areas, café, reading room – see for example images 20, 21 and 22). All this together is quite impressive, and the library seems very friendly, though it lacks a truly exceptional “wow factor”.

² It also contains a few desks and sofas with electrical outlets, as well as a very helpful librarian.

Image 20. Young People's Area

Source: author's collection.

Uncertainty Avoidance

The Jubilee Library building seems very flexible (which is one of the key aspects associated with Uncertainty Avoidance [cf. 10]). Its two main parts are open spaces with no divisions and obstacles, other than the few lightwells upstairs. At the same time, the perimeter rooms are interconnected and have wide entrances and simple furnishings. While it may not be possible to fully open them up, altering their functions would mostly be a matter of changing the signs and moving some furniture about. The only significant parts that couldn't be easily adapted for a different purpose are the Business Centre and conference rooms, and (to a lesser extent) the children's area, which is a separate but open space, albeit with distinct furnishings and decorations. All these various specialised areas are clearly marked and designated, if not exactly closed off from the rest of the library (the level of separation varies) (see image 21). The main division of the library's space between the more casual downstairs space and the more studios upper floor is also naturally intuitive.

Image 21. Community Area

Source: author's collection.

As mentioned before, the library is very user-centric, and the reader is clearly at the centre of gravity of this space. Furthermore, the staff areas are located on the mezzanine level, which is mostly inaccessible and not used by patrons, making them all but invisible to visitors. This means that readers do not unintentionally bump into closed doors. In general there are few obstacles to their movement throughout the library, apart from the psychological barrier preventing one from going into an area for a specific group of patrons, such as the teenagers' section on the ground floor, which is clearly distinct and marked. Other than that, however, there is little prohibiting or instructional signage in the library. This contributes to the freedom of movement, as does the lack of obvious monitoring by either staff (who are few) or CCTV (which is inconspicuous) in most parts of the library. Neither is on-line activity closely monitored, as the library offers internet access through open WiFi.

Power Distance

Despite its status, the library does not convey a strong sense of Power Distance (PDI) [cf. 9]. There are no status symbols in it and the building seems very open and accessible. The interior has been described as “cathedral-like” [1, p. 162-163] and “lofty [and] noble” [5], although such descriptors seem to be something of a stretch. There is, in fact, nothing intimidating about the library. On the contrary, mostly it is bright and friendly, comfortable, and modern, however, the library could benefit from more greenery, particularly since, unlike the previously described libraries, it is not situated in a green suburban area, but in the city centre.

Image 22. Children's Area

Source: author's collection.

Finally, it should be noted that the Jubilee Library does not seem overly focused on traditional tasks: the on-site collection is relatively small for a library of this size and status and numerous other functions are served by the building. There is a gift/book shop at the entrance (like in a museum), a café, a community area, two conference rooms, and a business and IP centre. Moreover, the library feels as much like a community hub as a traditional library – the knitting club was holding a very lively meeting during my visit and there were a lot of people using the computers or working on their laptops.

Having to go in through the aforementioned gift shop to enter the library is definitely an unusual idea. I suppose it helps support the library's budget, but on the downside, it increases the distance between the outside and the first librarian or bookshelf. Patrons must pass through a double outer door, then the gift shop, around the bend, and through another door, to enter the library proper. As a result, the shop is the first thing visitors see upon arrival, making it the most prominent feature near the entrance.

Whitehawk Library

This was the last library I visited during my stay in Brighton. It adds another type of library to the sample – public, like Jubilee, but this time very small, although also housed in a purpose-built modern building (see image 23). The library is located in Whitehawk – an outlying residential neighbourhood of Brighton. The two-storey, semicircular building with a glass façade houses the library on the ground floor and a community centre upstairs.

Image 23. Whitehawk Library – outside view

Source: author's collection.

Individualism

As is typical for small public libraries, the entire collection is available in open stacks. Similar to the Jubilee library, the collection on the spot is smaller than one might expect, but the library is part of the common collections of the whole Brighton library system.

The entire reading area of the library is a single open space, where the collection is divided following a variety of criteria. There is a designated children's area, with separate shelves with books for toddlers, children, and "young people", but other than that the collection is divided primarily by type or by content. For example there is a bookshelf with new books, large print books, another with audiobooks. The rest of the books are arranged by topic. Interestingly, computers also have designated user groups: some are dedicated to teenagers, others are for everyone. All in all, this seems like a user centric approach, where the primary concern is the variety of reader needs.

Another aspect of library organization important from the perspective of Individualism is the availability of group study rooms. This is often difficult to account for in smaller libraries, which may simply lack the space for such an arrangement, however, group work can be accommodated in other ways. In Whitehawk Library there is a so called "meeting pod" – a circular glass-walled soundproofed "room" – which is not exactly a group study room but serves a similar purpose (image 24). This is quite a significant feature for such a small library, though there are no larger desks that would facilitate groupwork. Nor is there much space for patrons to socialize. There are overall few sitting places in the library and none that would really encourage interaction. There are only a few pouffes in the Toy Library area.

Image 24. The Meeting Pod

Source: author's collection.

The library relies heavily on self-service. Not only are there terminals for borrowing and returning books, but the library is only staffed every other day, and on alternate days, it operates on a self-service basis. As a result, while neither the information desk, nor the computer stations are particularly conspicuous, the information desk is unmanned for three days in the week and there is a greater number of the latter, arranged in three separate groupings.

For such a small library, the interior layout is relatively diverse. The whole space follows a uniform style, but the various areas with specific functions have different furniture. Still, there is nothing impressive about either the interior design or the building as a whole.

Uncertainty Avoidance

The part of the building occupied by the library is a single open space with no divisions and only one structural column. Overall, this gives the library building significant flexibility, although the staff area is located behind a wall, which may be a structural element. This may limit flexibility, but not significantly, given the size of the library. On the plus side, this layout ensures a clear separation between the patrons' and staff areas, with

the entrance to the library staff rooms inconspicuously placed behind the information desk.

As mentioned, the library uses open stacks placing both the reader and the book at the center of its design. The primary division between the adult and young reader areas is pretty obvious, but the movement of patrons within the library remains unrestricted – it is as a single open space with no rigid barriers, although on unstaffed days it is only available to registered readers. Similarly, internet access is not restricted: library computers require a login and password, but an open WiFi network is also available. Similarly, monitoring is relatively minimal – although CCTV cameras are visible, they are not conspicuous and half the time there is no staff in the library at all. It should be noted that there is a security guard in the hallway. Overall, there is little signage in the library, with most of it limited to section labels and notice boards.

Power Distance

Unsurprisingly, for such a small library, there are no status symbols here whatsoever. The library also feels very open, if not especially accessible – the entrance is located at the back of the building, through a terrace and a corridor with lavatories, a security guard, and a staircase leading to a staff only area. This creates a rather long entrance sequence, which is an unusual choice, given that there is a door leading directly into the parking lot. However, this door remains closed most of the time (perhaps it is used on self-service days?) The first thing one encounters after entering the building is a staircase to a staff only area, the lavatories, and a security guard's post. Once inside the main library space, the first thing is the "Toy Library", from which toys can be lent out (image 25). As a result, both the main collection and the help desk are located quite far from the entrance, although the latter is still visible from the doorway.

Image 25. The Toy Library

Source: author's collection.

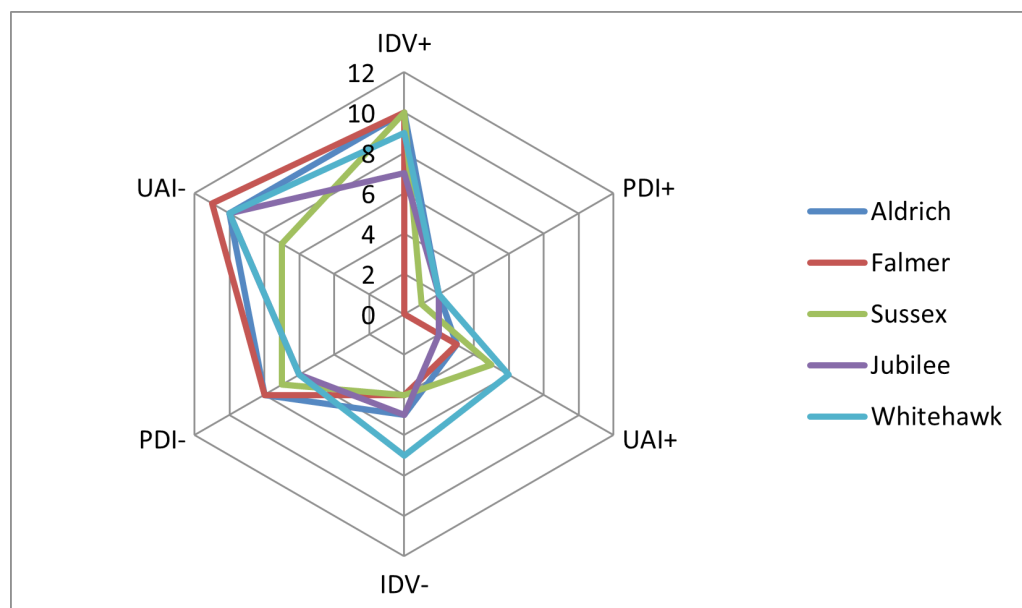
All of the library's space is dedicated to its purposes, although the building as a whole also accommodates a community centre. There are no plants in the library and its overall style is best described as pragmatic and vaguely modern. The semi-circular design featuring wooden beams supporting the roof and a glass outer wall is nice, but not exceptional.

Results

As was outlined in more detail in my previous articles [8; 9; 10], the study is based on a semi-closed observation form, which allows numerical results to be assigned to individual cultural dimensions. While this is not a perfectly precise measurement (too many individual details need to be considered) it does make it possible to compare libraries more objectively than casual observations based on general impressions would permit.

As shown in figure 1, the libraries analyzed are mostly similar to each other in terms of their apparent levels across all three cultural dimensions and if they do diverge from the others, it is only along one axis, which will be discussed further. The notable exception is Whitehawk Library, likely due to its status as both a public library and the smallest library in the sample.

Figure 1. A comparison of libraries in Brighton across all three dimensions

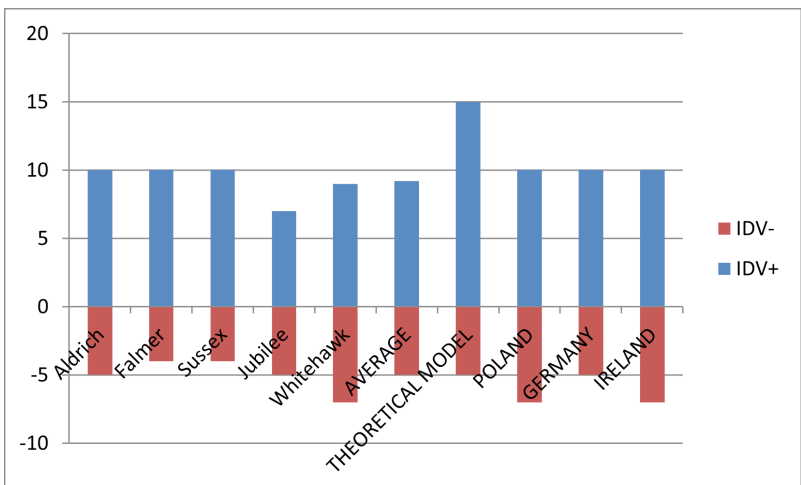
Source: own work.

Individualism³

All the analysed academic library buildings in Brighton – Aldrich, Falmer, and University of Sussex – have almost identical results for this dimension (see figure 2). This indicates a strong inclination toward individualism, with some collectivist aspects still present. This aligns with the theoretical model [cf. 8] – the results do not lean as strongly towards higher IDV, but few libraries do. The Jubilee Library appears slightly less individualistic, though elements indicating higher IDV still dominate. This is most likely because the Jubilee Library is not an academic library and strongly focuses on its community aspect. The results for Whitehawk Library show a similar balance between individualism and collectivism but are more widely spread. Interestingly, this pattern does not appear in the Irish sample (which also included public libraries), where it was university libraries that tended more towards the collectivist end of the spectrum [7].

Nevertheless, the results are quite homogenous, especially compared to the Polish sample [6]. As a result, the averaged findings appear largely consistent with modern librarianship standards. They do not indicate as strong individualism as the theoretical model implies, but neither do the averaged results for the other countries. Indeed, very few individual libraries reach that level of apparent IDV either. Compared to the countries examined in my earlier studies [6; 7], the average results are slightly tighter (albeit within an expected margin of error), but otherwise show a similar balance between low and high IDV elements. The averaged results are slightly closer to the Polish results than to those of other countries, but within the expected margin of error, so no conclusion can be drawn from it. This is especially true given the overall consistency of Brighton's libraries compared to the considerable variability observed in Polish libraries.

Figure 2. Apparent Individualism levels of analysed libraries

Source: own work.

³ For a more detailed breakdown of this dimension see: *Individualism and collectivism in library architecture. An analysis of selected new library buildings in the Former East Germany* [8].

Interestingly, these results do not align with the values of Individualism provided for the four countries by Hofstede and his collaborators [3; 2, p. 95-97], which show a significant difference between the highly individualistic German (IDV=79) and British (IDV=76) cultures, and the much more moderate Irish (IDV=58) and Polish (IDV=49) cultures. This suggests a high level of adoption of library organisation and design standards (originating from western cultures).

Uncertainty Avoidance

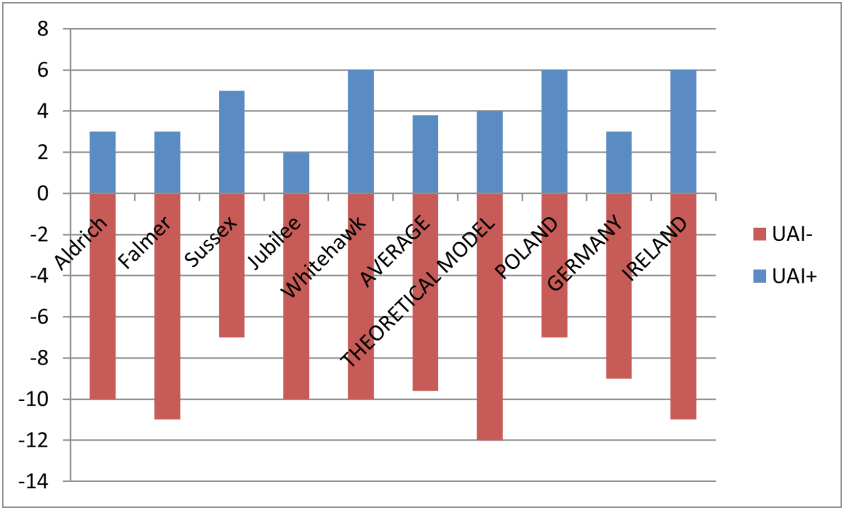
The libraries in Brighton seem slightly less consistent on the Uncertainty Avoidance axis (figure 3), although they still fall within the bounds of the assumptions of the theoretical model [cf. 10]. In particular, the averaged results align more closely with recommendations from subject literature than those of Polish libraries [cf. 6; 10]. Notably, while the German and Irish averages are respectively narrower and wider than the theoretical model, both strike similar balance.

The Aldrich and Falmer libraries are, somewhat predictably for two parts of the same university, almost identical to each other. That the University of Sussex library displays somewhat higher Uncertainty Avoidance can be explained by its age – standards were somewhat different in the 1960s and, despite the efforts of later librarians, it continues to have an effect. This hypothesis is corroborated by the even higher Uncertainty Avoidance of the James Hardiman Library in Galway, Ireland (from the 1970s and less modernised than the University of Sussex Library) [7] or even the Biblioteka Śląska in Katowice (dating to the late 1990s). It is also much larger than the other analysed libraries, but this does not seem to be a determining factor, as many large libraries in Poland and Germany display extremely low UAI (such as the Warsaw University Library in Poland or the central library of Dresden, Germany).

Interestingly, the Jubilee Library is very similar in terms of UAI to the two University of Brighton libraries, but the Whitehawk library has many more features suggesting higher Uncertainty Avoidance, while also having just as many features suggesting the opposite. This phenomenon is difficult to explain in such a small library and seems to be the cumulative outcome of many small design decisions.

The national averages for UAI are more varied than for IDV, which is most visible in the case of Poland. This is in line with Hofstede's own result, which give Poland an extremely high UAI of 93 (compared to Germany's 65 and 35 for both Ireland and UK) [3; 2, p. 192-194]. Indeed, Polish librarians' commitment to modern librarianship standards is evident in the fact that these results are not even higher on the Uncertainty Avoidance spectrum. While the averaged results for Brighton, UK and Galway, Ireland are not identical, achieve a comparable balance between high and low Uncertainty Avoidance.

Figure 3. Apparent Uncertainty Avoidance levels of analysed libraries

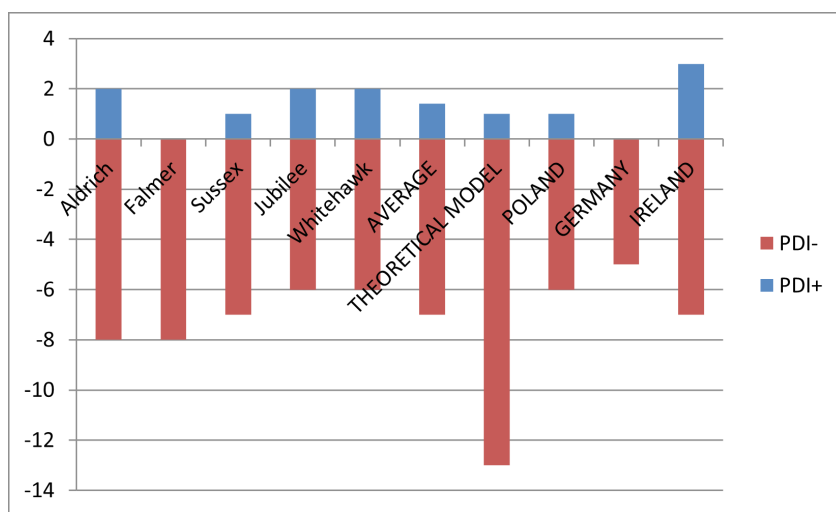
Source: own work.

Power Distance

As can be seen in figure 4, no library in Brighton has as many features lowering Power Distance as would be suggested by subject literature [cf. 9], though this pattern is consistent across the averaged results for all the studied countries. Overall, efforts to reduce Power Distance are evident in all analysed libraries in Brighton, and they generally trend in the right direction. They also demonstrate a high level of consistency in this regard [cf. 9]. The averaged results are also similar to the Polish and German samples – despite variations in spread, the overall balance of factors remains comparable. Ireland is more of an outlier here, with a slightly higher average PDI and not just because of a single extreme case [7]. This is in line with Hofstede’s results for the three west-European countries, which all have a PDI of around 30 [3; 2, p. 57-59]. It should be noted, however, that Hofstede assigns Poland a fairly high PDI of 68, which is not reflected in the results of my studies. Once again, this suggests the widespread adoption of universally recognized standards in library organization and design.

Among the individual buildings in Brighton, the Falmer Library displays the lowest Power Distance, mainly thanks to disposing (and quite deliberately) of any features that would increase it. Jubilee Library and Whitehawk Library have identical results, which is expected given that they are both public libraries within the same network, despite their difference in size.

Figure 4. Apparent Power Distance levels of analysed libraries

Source: own work.

Conclusions

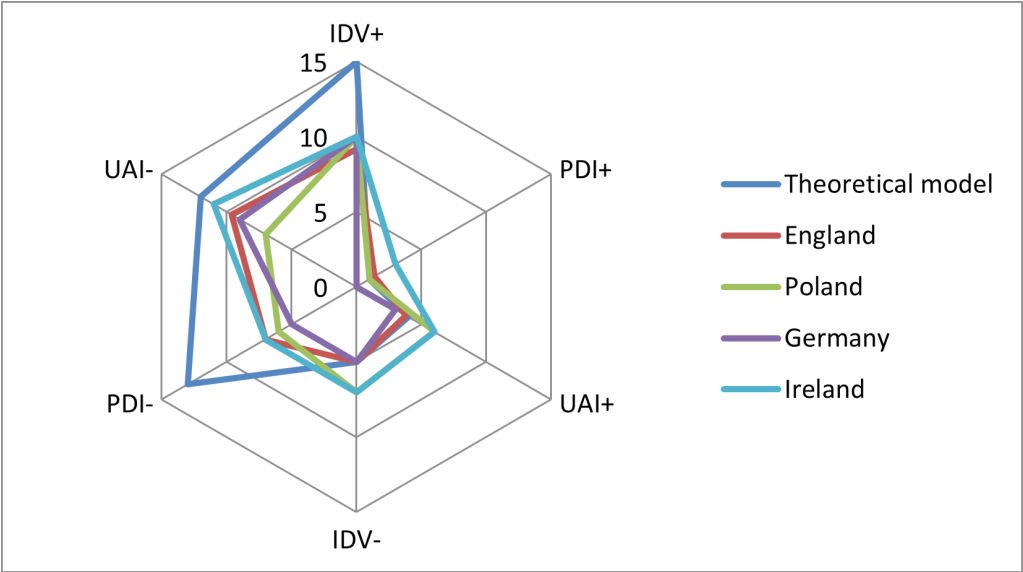
As shown in figure 5, the averaged results across all studied countries are fairly consistent. Poland stands out as a slight outlier, likely due to the considerable variation among libraries in the Polish sample. Polish results also show a greater degree of overlap with the Irish data. Overall, however, all the graphs occupy a similar position on the map of the three dimensions, mostly within the bounds of the graph representing the recommendations of subject literature, though not as extreme. This further reinforces the earlier conclusion regarding the overall consistency and widespread adoption of modern norms and standards in library design. Which is further strengthened by the observation that results of library studies do not overlap strongly with the predictions of Hofstede's 6D model.

With results from four different countries, it is now possible to point out that, while averaged results for each studied country are similar, lower IDV and higher PDI (within a given culture) seem to correlate with a greater variety between library buildings, which is more noticeable in the Irish sample and even more so in the Polish one.

While Polish and (to a lesser extent) Irish libraries are quite varied, German academic libraries demonstrate a high level of consistency [6; 8; 9; 10]. Given that this also seems to be the case with libraries in Brighton (cf. figure 1), there is a possibility of comparing the way libraries are organised in the two countries (or at least the cities of Berlin, Dresden, and Brighton where the research was conducted). Although the averaged results across all dimensions are very similar between the two samples, they are not identical, and neither are the analysed libraries.

Let us first examine the similarities: most libraries in all these cities make use of open stacks and broadly open planning. Most of the buildings are also quite flexible and have ample groupwork spaces. The key distinction lies in how group activities (and more broadly tasks of a library) are understood. While all German libraries included in the study had at least one group study room; even if it was not part of the original plan, efforts were made to create one. However, the emphasis is placed firmly on study. German academic libraries seem highly focused on learning. Most of these libraries provide little to no space for socializing; armchairs are often arranged to discourage conversation, and in areas where social interaction could occur, patrons are explicitly instructed to remain silent.

Figure 5. A comparison of libraries in the four studied countries across all three dimensions

Source: own work.

Whereas English libraries (at least those in Brighton) seem to be taking the idea of a library as a third place [cf. 11] very seriously; to the point where they are open to students after normal working hours. Crucially, most of them dedicate a significant amount of space to group activities. The Aldrich Library offers 13 group study rooms and two large areas with group-work tables: one in the entry hall, and another one on the ground floor. The smaller Falmer Library contains only five group study rooms, but the whole ground floor (so called quiet study area) is dedicated to communal activities. The University of Sussex Library assigns its entire ground floor to group work, except that this purpose is even more clearly stated (it is literally called the group study area). A large part of this level is also explicitly dedicated to socialising, with a large cafeteria, a rest area, and a Wellbeing Space. Patrons can also book one of 12 traditional group study rooms. Although the Jubilee Library lacks traditional group study rooms, it features numerous communal seating

arrangements in both the upstairs study area and the more informal ground-floor section. In all cases – particularly, though not exclusively, in the Jubilee Library – it is evident that group activities extend beyond studying or collaborative projects. To me, this was the most striking aspect of the organizational approach in Brighton's largest libraries.

References

1. COLLIS Rose. *The New Encyclopaedia of Brighton*. Brighton: Brighton & Hove Libraries, 2010. ISBN 978-0-9564664-0-2.
2. HOFSTEDE Geert, HOFSTEDE Geert Jan, MINKOV Michael. *Cultures and organizations: software of the mind*. New York; London: McGraw-Hill, 2010. ISBN 978-0071664189.
3. *Hofstede insights. Compare countries* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.hofstede-insights.com/fi/product/compare-countries/>. Stan z dnia 12.10.2024.
4. *Jubilee Library Award Winning* [Dokument elektroniczny]. 2011. Tryb dostępu: <https://web.archive.org/web/20130330000805/http://www.brighton-hove-rpml.org.uk/Libraries/sites/Jubilee/Pages/JubileeLibraryAwardWinning.aspx>. Stan z dnia 11.11.2024.
5. PEARMAN Hugh. All booked up. *The Sunday Times*. 2005.02.27. ISSN 0956-1382.
6. PEĐICH Marcin. A comparative study of contemporary Polish and German library buildings through the lens of cultural dimensions. *Zarządzanie Biblioteką*. 2021, nr 1, s. 133-148. ISSN 2081-1004.
7. PEĐICH Marcin. An intercultural analysis of library buildings in Galwey County, Ireland. *Zarządzanie Biblioteką*. 2023, nr 1, s. 163-194. ISSN 2081-1004.
8. PEĐICH Marcin. Individualism and collectivism in library architecture. An analysis of selected new library buildings in the Former East Germany. *Zarządzanie Biblioteką*. 2018, nr 1, s. 118-142. ISSN 2081-1004.
9. PEĐICH Marcin. Power distance in library architecture. An analysis of selected new library buildings in the Former East Germany. *Zarządzanie Biblioteką*. 2020, nr 1, s. 139-160. ISSN 2081-1004.
10. PEĐICH Marcin. Uncertainty avoidance in library architecture. An analysis of selected new library buildings in the Former East Germany. *Zarządzanie Biblioteką*. 2019, nr 1, s. 125-148. ISSN 2081-1004.
11. WOODS Emma. *The rise of third place and open access amidst the pandemic* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.ala.org/advocacy/diversity/odlos-blog/rise-third-place>. Stan z dnia 15.11.2024.

Motivating academic library non-users to [re]discover the academic library's usefulness for their study practices – the perspective of the Gdańsk University of Technology Library

(Motywowanie osób niekorzystających z bibliotek akademickich do [ponownego] odkrywania przydatności biblioteki akademickiej w praktyce studiowania – perspektywa Biblioteki Politechniki Gdańskiej)

Słowa kluczowe: biblioteka akademicka, nieużytkownicy, motywacja, komunikacja, współpraca, networking, budowanie partnerstw

Abstrakt: Głównym celem artykułu jest przedstawienie, w jaki sposób Biblioteka Politechniki Gdańskiej motywuje nieużytkowników biblioteki akademickiej do ponownego odkrycia jej wartości i przydatności dla studentów. Autorka skupiła się na omówieniu kwestii polskich studentów studiów dziennych jako jednej z grup nieużytkowników biblioteki akademickiej.

Keywords: academic library, non-users, motivation, communication, cooperation, networking, fostering partnerships

Abstract: The main purpose of this article is to present the methods used by academic libraries to motivate non-users to rediscover the library's value and usefulness for their study practices, with a focus on the perspective of the Gdańsk University of Technology Library. The author examines the issue of Polish full-time students as one of the groups of academic library non-users.

Introduction

The main purpose of this article is to discuss how to motivate students who are non-users of the academic library to rediscover the academic library's values and usefulness for their studying practices. In recent years, the Gdańsk Tech Library has observed a noticeable decline in the number of students who do not use its services. This is a trend noticeable throughout Poland, as evidenced by statistics. As one study states: "Polish society is gradually losing its connection with literature, and therefore the competencies of interpretation, analysis and synthesis of the texts, including literary texts and others" [10, s. 39].

The group of academic library non-users can be defined as one including mainly students, faculty members and non-teaching staff. The author focuses specifically on students

as academic library non-users. A key question among librarians today is how to motivate non-users to [re]discover the academic library's value and usefulness for their studies. The author presents statistics illustrating changes in the number of active users over the past four years (2020/2021–2023/2024) and describes measures implemented by the Gdańsk Tech Library to reduce the number of non-users. Several authors have explored the issue of academic library non-users, and their works are cited in the references section of this paper [e.g. 2; 3; 6; 8; 9]. The primary beneficiaries of this research will be academic library professionals, especially those who specialize in upgrading the quality of academic library circulation services and developing a library liaison program.

Increasing the number of active academic library users requires reducing the still high number of non-users in academic libraries, both in Poland and beyond. Between 2008/2009 and 2017/2018 the number of full-time Polish students enrolled at Gdańsk University of Technology ranged around 20,000. In 2018/2019 enrollment at Gdańsk University of Technology dropped to approximately 14,000 and has remained steady through the present academic year (2023/2024). The decline in student enrollment may be attributed to demographic changes in Poland, including a negative natural increase, a negative balance of foreign migration, rising food and accommodation costs, and to some extent, the lingering effects of the COVID-19 pandemic, among other factors [1; 4]. Naturally, these factors also impact the number of the Gdańsk Tech Library users as well. A decline in university enrollment leads to a lower number of library users. However, these factors alone do not fully explain why the number of library non-users remains high. The academic year 2023/2024 with its decline in the number of library non-users should be interpreted as a sign of improvement in the scope of students' engagement with the Gdańsk Tech students.

Library non-users – definition

As Anna Mierzecka writes in book *Library marketing*, “a person who uses the goods and/or library services is called a library customer” [11, s. 269] therefore academic library non-users are potential users who do not – for various reasons – use their university's library. The group of academic library non-users can be described as one including students, faculty members and non-teaching staff. Not using the library can mean avoiding both print and electronic resources, as well as not utilizing library spaces. Some non-users do not engage with their library because they rely on alternative sources of information. One such alternative is the widespread use of PowerPoint presentations at Polish universities. These presentations, prepared by lecturers, concisely introduce course content. For many students, these presentations serve as their primary – and sometimes only – source of information. Since they do not feel the need, pressure, or obligation to seek additional resources, they often do not use their university library.

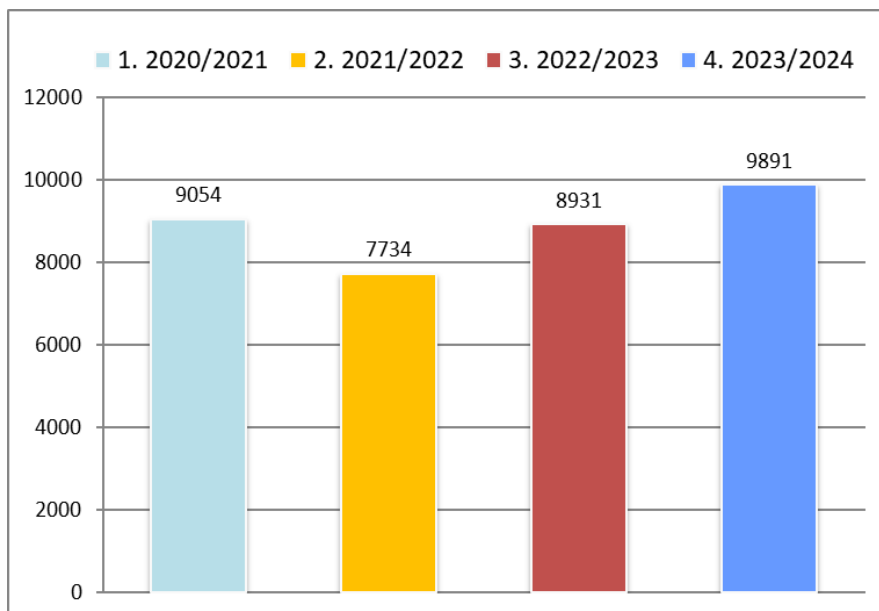
For some library non-users enrolling in a university means “marking time until a more interesting opportunity presents itself”, encourage them to engage with the library's services. Some students may lack the time to visit the library due to part-time jobs needed to support themselves financially. Others might prefer to buy their own books or face dif-

difficulties accessing materials due to personal constraints. Additionally, negative interactions with library staff may discourage students from using the library. Last but not least, other library non-users might suffer from library anxiety, a problem which seems to be neglected, ignored or totally unnoticed. Some students experience significant anxiety when entering an academic library to conduct research, making it difficult for them to navigate resources effectively.

The Gdańsk Tech Library active academic library users vs non-users

In this paper, the term ‘active academic library users’ is limited to a specific group of Gdańsk Tech Library users, namely to Polish full-time first- and second-cycle students who borrow print books. Although reading print materials seems to have already been dominated by reading in electronic version (approximately 25 to 75% by some authors) at least among the faculty, borrowing print books still seems to be a value that is statistically relevant to some extent. It is also “statistically convenient” as it is easily measured [see more 5]. The author did not obtain the data concerning Gdańsk Tech Library frequency usage. Thus, the definition of “active user” has been used in this paper in the sense of user borrowing (a) print book(s). The group of academic library non-users may include university employees – such as academic staff, librarians, administrators, and support personnel – as well as students of various nationalities and academic levels.

Figure 1. Total number of Gdańsk Tech library active users in the years 2020/2021-2023/2024

Source: own work.

In this paper the author defines an “active academic library user” as a Polish student enrolled in a first- or second-cycle study program who borrows print books⁴. The statistics on which this study is based do not precisely define what ‘borrowing books’ entails. Consequently, the author assumed that “an active student is a student who borrows at least one book per academic year”. Accordingly, in this paper, an ‘academic library non-user’ refers to a Polish student enrolled in a first- or second-cycle study program who does not borrow any books from the Gdańsk Tech Library within an academic year. The data analyzed for the period 2020/2021 – 2023/2024 come from two sources: *Politechnika Gdańska – Sprawozdanie z działalności PG za rok 2023* (the total number of Gdańsk Tech 1st – and 2nd-cycle Polish students) and statistics reported to the Polish Central Statistical Office (documenting the number of active Gdańsk Tech Library users). The data are presented in figure 1.

Methods for motivating academic library non-users: the perspective of Gdańsk University of Technology Library

Academic year 2023/2024 showed a substantial decline in the number of the Gdańsk Tech Library non-readers. The rise in the number of active library users appears to be primarily – but not exclusively – due to the Gdańsk Tech Library’s efforts to enhance its relationship with users. This improvement has been driven by strengthening communication and collaboration between the library, its users, and other institutions, including other libraries, through the implementation of the following initiatives:

- improved communication and collaboration, reflected in enhanced Gdańsk Tech Library social media services (e.g., a well-designed website and a Facebook fan page featuring transparent, regularly updated, relevant, and engaging content – fig. 2);
- networking and fostering partnerships with Gdańsk Tech faculty departments, deans’ offices and individual faculty members;
- contacting with students directly through mailing lists to communicate important updates in an effective way;
- increasing visibility by actively promoting library services and expanding campus-wide outreach efforts;
- organizing Gdańsk Tech Library orientation game once per academic year (the game’s learning objectives include helping students feel comfortable in the and familiarizing them with its services and resources).

Last but not least, it is essential to update the “reading lists” required by the faculty. The lists should be based on both print and e-resources available in the academic library. Avoiding outdated resources is particularly important in technical universities. Updating such “reading lists” seems to be another idea that might be considered to enhance the students’ engagement with the library in terms of using the materials. Cooperation between academics and library staff is also important [see more 7].

⁴ To acquire a complete picture of the library users’ activity a broader analysis should be performed covering such elements as the print and electronic resources usage among all kinds of Gdańsk Tech Library users (Polish and international students of various types of studies, the teaching and administrative staff, unaffiliated users), and frequency of use of Gdańsk Tech Library spaces, which this paper does not provide.

Figure 2. Facebook profile Gdańsk Tech Library

Biblioteka Politechniki Gdańskiej / Gdańsk Tech Library
2,4 tys. polubienia • 2,5 tys. obserwujący

Wydarzenia

Wydarzenie
Biblioteka Politechniki Gdańskiej / Gdańsk Tech Library
14 stycznia o 09:36
Zbliża się termin zaliczenia Kompetencji Informacyjnych I-go stopnia - obowiązkowego szkolenia dla...

Nadchodzące wydarzenie
Krótkie repetytorium z historii Politechniki Gdańskiej
5 lutego 2024, godz. 17:00
Barbara Jarczyk-Chmielewska
3 zainteresowanych • 2 wzięło udział

Posty

Biblioteka Politechniki Gdańskiej / Gdańsk Tech Library utworzyła(a) wydarzenie.
8 godz.

Wydarzenie
Krótkie repetytorium z historii Politechniki Gdańskiej - wykład historyczny
Politechnika Gdańska, sala 300 w Gmachu Głównym
2 osoby wezmą udział

Zdjęcia
Zobacz wszystkie zdjęcia

Informacje o danych w statystykach strony • Prywatność • Regulamin • Reklama
Opcje reklam > • Pliki cookie • Więcej • Mita © 2025

Source: <https://www.facebook.com/BibliotekaPG>.

Conclusion

The author examines the phenomenon of academic library non-users basically focusing on the experience of the Gdańsk Tech Library in the scope of reducing their numbers. In recent years, various initiatives have led to a significant increase in the number of active library users. These initiatives have been mentioned in the text. Applying the solutions described in the article had a positive impact on increasing the number of active library users of about one thousand Polish full-time students in the academic year 2023/2024 compared to the previous period. Becoming more visible in the campus thanks to the library's social media marketing and fostering relationships with the deans' offices and academic departments seem to have a powerful impact on motivating academic library non-users – especially the students – to [re]discover the academic library's usefulness for their studying practices. Today, it is crucial for all members of academia to address the challenges posed by evolving learning paradigms, changing modes of information delivery and the proliferation of data and resources. Librarians' key role is to provide services and support to academics and students. To fulfill this task, librarians must understand the faculty's visions, expectations, and objectives. By leveraging the diverse expertise of staff with varying backgrounds, it should be possible to enhance the use of library spaces, services, and electronic and print resources to better support student learning. Strengthening communication between librarians and faculty can play a crucial role in reducing the number of library non-users.

References

1. BALCERZAK-PARADOWSKA Bożena. Poland's population and demographic changes. In FRIEDRICH EBERT FOUNDATION. *The social report: Poland 2005* [Dokument elektroniczny]. 2005. Tryb dostępu: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/02925toc.html>. Stan z dnia 21.08.2024.
2. BRUNSKILL Amelia, HANNEKE Rosie. Students who are non-users of their academic library: a scoping review. *The Journal of Academic Librarianship*. 2021, nr 5. ISSN 0099-1333.
3. BUDROWSKA Wiesława, PAUL Magdalena, ZAWAŁKIEWICZ Aldona, ŻYNDĄ Marcin. *Z biblioteką czy bez? Badanie nieużytkowników biblioteki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2020. ISBN 978-83-65741-61-5.
4. *Diagnoza stanu szkolnictwa wyższego w Polsce, raport przygotowany przez konsorcjum Ernst & Young Business Advisory i Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową* [Dokument elektroniczny]. 2009. Tryb dostępu: <http://ptbk.mol.uj.edu.pl/download/aktualnosci/akt.diagnoza.pdf>. Stan z dnia 21.08.2024.
5. NALEWAJSKA Lilianna. *Konferencja „Biblioteki w świecie technologii”* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://buwlog.uw.edu.pl/konferencja-biblioteki-w-swiecie-technologii/>. Stan z dnia 21.08.2024.
6. OLSZEWSKA Helena. Biblioteki bez użytkowników! Czyli co to znaczy w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. In BRZEZIŃSKA-STEC Halina, ŻOCHOWSKA Jolanta (red.). *Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu. V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14-16 września* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspu/handle/11320/4510>. Stan z dnia 21.08.2024.
7. PHAM Hue, WILLIAMSON Kirsty. Towards effective collaboration between academics and library staff: A comparative Australian/Vietnamese study. *Library & Information Science Research*. 2020, nr 2. ISSN 0740-8188.

8. *Raport z Badania nieużytkowników oraz satysfakcji użytkowników WIMP* [Dokument elektroniczny]. 2023. Tryb dostępu: <https://www.wimbp.gorzow.pl/wp-content/uploads/2023/08/RAPORT-Z-BADANIA-NIEU%C5%BBYTKOWNIK%C3%93W-ORAZ-SATYSFAKCJI-U%C5%BBYTKOWNIK%C3%93W-WIMBP-2023.pdf>. Stan z dnia 21.08.2024.
9. SCOULAS Jung Mi, GROOTE Sandra, DEMPSEY Paula, MUNDLE Kavita, LEHNEN Carl, BARRETT Felicia, NARU Linda, HILL Valerie. Exploring distinctions between library users and nonusers in a Public Research University. *Journal of Library Administration*. 2024, nr 3, s. 308-334. ISSN 0193-0826.
10. WOJCIECHOWSKA Maja. The readership indicators in Poland and programs promoting the reading. *QQML Journal*. 2016, vol. 5, s. 39-48. ISSN 2241-1925.
11. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023. ISBN 978-83-89316-82-0.

Usługi wystawiennicze jako dodatkowa oferta biblioteczna. Przykład *The Polonsky Exhibition of The New York Public Library's Treasures* Biblioteki Publicznej w Nowym Jorku

Słowa kluczowe: Biblioteka Publiczna w Nowym Jorku, wystawy biblioteczne, zbiory biblioteczne, cymelia, promocja wizerunku

Abstrakt: Wystawy biblioteczne stanowią dodatkową, uzupełniającą podstawową działalność ofertę biblioteczną. W artykule zaprezentowano jedną z najcenniejszych na świecie wystaw przygotowanych przez biblioteki – *The Polonsky Exhibition of The New York Public Library's Treasures*. Wystawa ta stanowi przykład przedsięwzięcia, które ma na celu nie tylko popularyzowanie wiedzy na temat przedstawionych eksponatów oraz kultur, z których się wywodzą, ale także promocję wizerunku biblioteki. W tekście krótko opisano genezę powstania biblioteki, która zyskała status symbolu kulturalnego miasta, zwrócono uwagę na jej strukturę i sposób funkcjonowania w kontekście zróżnicowanych potrzeb społeczności Nowego Jorku, a także krótko zaprezentowano najważniejsze eksponaty wystawy. Artykuł powstał jako jeden z efektów wizyty studyjnej autorki w New York Public Library i bazuje na zgromadzonych materiałach własnych (jak np. fotografie eksponatów), poczynionych obserwacjach, rozmowach z personelem instytucji oraz informacjach udostępnianych przez samą bibliotekę.

Keywords: New York Public Library, library exhibitions, library collections, special collections, image promotion

Abstract: Library exhibitions constitute an additional offering that complements the core activities of libraries. The article presents one of the most valuable exhibitions worldwide prepared by libraries – *The Polonsky Exhibition of The New York Public Library's Treasures*. This exhibition serves as an example of an initiative aimed not only at popularizing knowledge about the displayed artifacts and the cultures from which they originate, but also at promoting the library's image. The text briefly outlines the origins of the library, which has achieved the status of a cultural symbol of the city, highlights its structure and functioning in the context of the diverse needs of New York's community, and provides a concise overview of the most significant exhibits. The article is one of the outcomes of the author's study visit to the New York Public Library and is based on collected original materials (such as photographs of the exhibits), observations made, conversations with the institution's staff, and information provided by the library itself.

Wystawa jako wizualna forma promocji biblioteki

Wystawy, naturalnie obecne w muzeach, stanowią formę prezentacji, która od lat stosowana jest także przez biblioteki różnych typów – różnej wielkości, zasobności, nastawionych na obsługę różnych grup użytkowników, jako dodatkowa forma usług. Możliwości, które stwarza zorganizowanie przez bibliotekę wystawy sprawiają, że sięgają po nią wszystkie rodzaje księżnic – począwszy od niepozornych bibliotek szkolnych aż po największe na świecie instytucje. Rozwój technologii cyfrowych spowodował, że przed bibliotekami otworzyły się także możliwości projektowania wystaw wirtualnych bądź elektronicznych odpowiedników wystaw tradycyjnych, które sadowione są na stronach www bibliotek lub w innych miejscach w Internecie. Jak pisze Dominik Piotrowski: „Za pomocą wystaw, tradycyjnych lub cyfrowych, księżnice promują i upowszechniają informacje o świadczonych usługach, swoich zbiorach i nowych nabytkach, prezentują ważne tematy i sylwetki wybitnych osób, tworzą zasoby edukacyjne, eksponują prace studentów i nauczycieli. W ten sposób wspierają także komunikację naukową oraz promują badania instytucjonalne” [22, s. 715]. Dodać jeszcze należy, że odpowiednio zaprojektowana wystawa służy promocji wizerunku biblioteki oraz może stanowić formę nawiązania kontaktu z określoną grupą odbiorców. Dlatego poza funkcją edukacyjną i kulturotwórczą pełnią one również funkcje marketingowe. W artykule opisana została jedna z cenniejszych na świecie wystaw bibliotecznych, a mianowicie *The Polonsky Exhibition of The New York Public Library's Treasures*. Jest to ekspozycja, w ramach której szerokiej publiczności pokazywane są najcenniejsze skarby Biblioteki Publicznej w Nowym Jorku. Wystawa prezentowana jest zarówno w murach biblioteki, jak i w wersji cyfrowej, na jej stronie www. Poprzez prezentację oryginalnych eksponatów przybliża ona informacje na temat różnych kultur, ale także buduje wizerunek biblioteki jako instytucji bogatej, zasobnej, otwartej na różne kręgi kulturowe, utrwała również dumę narodową z posiadania tak ważnej instytucji z równie cennymi zbiorami, cementując jej wizerunek jako centralnego punktu miasta. Jest to także manifestacja aspiracji kulturalnych i naukowych ze strony Nowego Jorku, który tradycyjnie przecież kojarzony był jako centrum finansowe.

Geneza powstania oraz misja nowojorskiej biblioteki publicznej

Biblioteka Publiczna w Nowym Jorku (ang. The New York Public Library, NYPL) to nie tylko jedna z najważniejszych bibliotek w Stanach Zjednoczonych, ale również jedna z największych bibliotek publicznych na świecie (zaraz po Library of Congress, British Library, Rosyjskiej Bibliotece Państwowej oraz bibliotece szanghajskiej [3]). Posiada 92 lokalizacje (il. 1), a zasobnością przewyższa ją w kraju jedynie Biblioteka Kongresu [szerz. zob. 24; 23]. Jest to prywatna, pozarządowa, niezależnie zarządzana korporacja non-profit, działająca zarówno w oparciu o finansowanie prywatne, jak i publiczne, której prace koordynuje rada powiernicza składająca się z kilkudziesięciu powierników, w tym burmistrza Nowego Jorku oraz przewodniczącego rady miasta Nowy Jork [6]. Biblioteka ta stanowi jeden z trzech publicznych systemów bibliotecznych funkcjonujących na tym terenie (obok Brooklyńskiej

Biblioteki Publicznej i Biblioteki Publicznej Queens). Razem sieci te dysponują 209 filiami, udostępniającymi 63 mln pozycji, przy czym NYPL jest zdecydowanie siecią największą, która może pochwalić się wieloma znamenitymi cymbeliami, jak choćby *Biblia Gutenberga* (il. 7), szkic *Deklaracji niepodległości* spisany przez Thomasa Jeffersona, a także rękopisy, kolekcje średniowiecznych i renesansowych manuskryptów, listy polityków, naukowców i literatów czy pierwsze wydania książek takich autorów, jak William Szekspir, Charles Dickens oraz James Baldwin. Można znaleźć w niej również dokumenty dotyczące Polski, m.in. z okresu II wojny światowej, w tym związane z funkcjonowaniem podziemia.

Geneza biblioteki sięga drugiej połowy XIX w., kiedy to Nowy Jork stawał się powoli jedną z większych metropolii na świecie. Wówczas gubernator Samuel J. Tilden (1814-1886) uznał, że jeśli ma on rzeczywiście stać się jednym z największych na świecie centrów kultury miejskiej, musi również posiadać wielką bibliotekę. W związku z tym w testamencie zapisał większość swojej fortuny na założenie i utrzymanie bezpłatnej biblioteki publicznej. Finalnie w 1895 r., z połączenia przekazanych funduszy oraz dwóch istniejących już w Nowym Jorku bibliotek, które miały kłopoty finansowe (Biblioteki Astora, otwartej w 1849 r. na bazie kolekcji przekazanej przez niemieckiego imigranta – najbogatszego obywatela USA – Johna Jacoba Astora i Biblioteki Lenoxa, założonej przez filantropa Jamesa Lenoxa), powstała The New York Public Library [12]. Do oficjalnego otwarcia głównego gmachu doszło dopiero po kilkunastu latach – w 1911 r. W międzyczasie, dzięki darowiźnie, zwłaszcza Andrewa Carnegiego (przemysłowca i społecznika, fundatora słynnej sali koncertowej Carnegie Hall oraz Carnegie Mellon University) powstał system filii biblioteki.

Obecnie NYPL swoje budynki posiada na Manhattanie, w Bronxie oraz na Staten Island. Najbardziej rozpoznawalny jest jednak monumentalny Stephen A. Schwarzman Building (il. 2), który znajduje się w sercu Nowego Jorku na Manhattanie, gdzie prezentowane są najważniejsze wystawy dzieł sztuki. Jak możemy przeczytać na stronie biblioteki: w ramach sieci funkcjonują cztery centra badawcze – koncentrujące się na naukach humanistycznych i społecznych, sztukach performatywnych, historii i kulturze Czarnych oraz biznesie i przemyśle – a także sieć bibliotek sąsiedzkich na całym Bronksie, Manhattanie i Staten Island. W ramach całego systemu Biblioteka zapewnia bezpłatny i otwarty dostęp do swoich fizycznych i elektronicznych zbiorów i informacji, a także do swoich usług dla osób w każdym wieku, od małych dzieci po młodzież i dorosłych. Zbiory liczą ponad 54 mln obiektów, w tym materiały dla osób niedowidzących. Ponadto każdego roku Biblioteka prezentuje wystawy i tysiące programów publicznych, w tym zajęcia z obszaru nowych technologii, umiejętności czytania i pisanie, prowadzenia badań naukowych i języka angielskiego dla osób posługujących się innymi językami. Biblioteka przyjmuje miliony odwiedzających rocznie i kolejne miliony na całym świecie, które korzystają z jej zasobów na stronie nypl.org [12]. Co ciekawe, NYPL nie obsługuje nowojorskich dzielnic: Brooklyn oraz Queens, które posiadają odpowiednio – Brooklyńską Bibliotekę Publiczną oraz Bibliotekę Publiczną Queens.

Ilustracja 1. Filie w ramach sieci bibliotecznej The New York Public Library

Źródło: *The New York Public Library 2024 Annual Report* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.nypl.org/sites-drupal/default/files/2025-01/NYPL_Annual_Report_2024_0.pdf.

Ilustracja 2. Stephen A. Schwarzman Buidling

Źródło: fotografia własna.

Budynek główny The New York Public Library

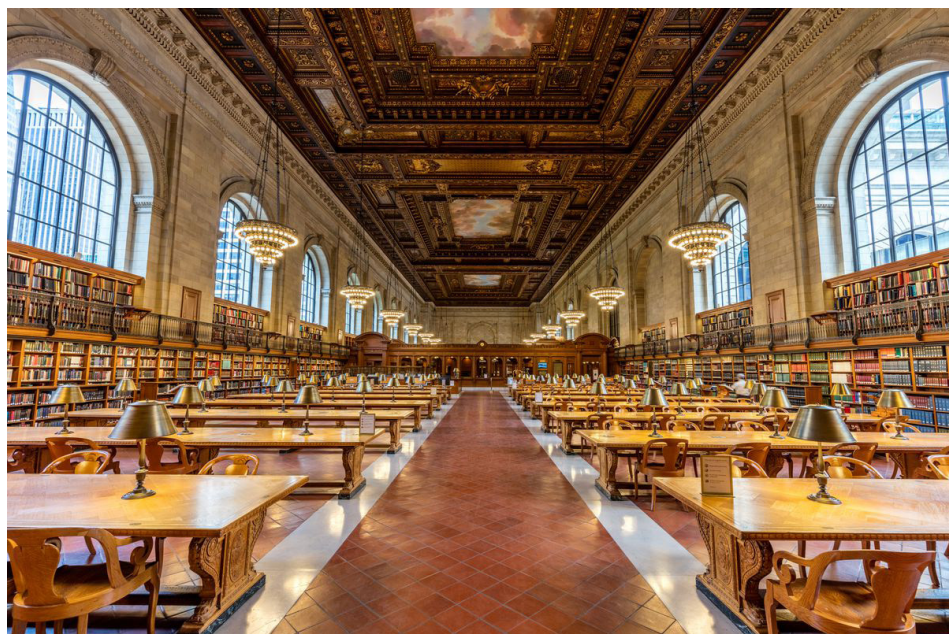
Główna siedziba biblioteki znajduje się w Stephen A. Schwarzman Buidling, który mieści się w centralnym punkcie miasta przy Piątej Alei i stanowi jeden z orientacyjnych punktów Nowego Jorku (il. 2 i 3). Jak już wspomniano, budynek uroczyście otwarto dla publiczności w 1911 r. Było to doniosłe wydarzenie, które uświetnił sam prezydent William Howard Taft. Szacuje się, że w pierwszym dniu bibliotekę odwiedziło blisko 50 tys. czytelników [12]. Instytucja ta stała się symbolem wielkości Nowego Jorku, pozwalającym wpisać miasto w poczet potęg cywilizacyjnych – nie tylko przemysłowych, ale również kulturalnych. Sam budynek, nazwany na cześć filantropa i darczyńcy biblioteki – Stephena A. Schwarzmanna, stanowił arcydzieło architektoniczne. Była to, na tamte czasy, największa marmurowa budowla w Stanach Zjednoczonych [12]. Jej wejścia do dnia dzisiejszego strzegą dwa monumentalne lwy, symbolizujące cierpliwość i hart ducha. Czytelnia główna – Rose Main Reading Room – była z kolei największą tego typu przestrzenią na świecie, licząc 90 metrów długości, 23 metry szerokości i 15 metrów wysokości (il. 4).

Ilustracja 3. Tablica adresowa Stephen A. Schwarzman Building

Źródło: fotografia własna.

Ilustracja 4. Rose Main Reading Room

Źródło: <https://ny.curbed.com/2017/8/8/16112032/new-york-public-library-rose-main-reading-room-landmark>.

Generalnie przestrzenie biblioteczne, zarówno pokoje wystawiennicze, jak i niektóre czytelnie, w tym zabytkowa czytelnia Rose Main Reading Room, są otwarte dla publiczności, która może bez skrupowania realizować własne badania, uczyć się bądź podziwiać ekspozycje wystawowe – bez wcześniejszego umówienia się, jednakże korzystanie z niektórych zbiorów wymaga wcześniejszej konsultacji z personelem i umówienia się na ich oglądanie.

Dodatkowe usługi biblioteki

Poza tradycyjnymi usługami bibliotecznymi NYPL pełni rolę centrum kulturalnego, naukowego, ale także miejsca integracji i adaptacji. Co roku przygotowuje bogatą paletę dodatkowych usług, z której korzystają miliony użytkowników – dzieci, młodzież oraz dorośli. Usługi te związane są zwykle z życiem kulturalnym, społecznym oraz politycznym. Biblioteka wiele uwagi poświęca różnorodnym działaniom wspierającym edukację. Są to m.in. lektoraty języka angielskiego, doradztwo zawodowe i zajęcia z aktywizacji zawodowej, specjalistyczne konsultacje, często przygotowywane przez szeroką rzeszę wolontariuszy, oraz wiele innych. W ramach aktywizacji kulturalnej, poza działalnością wystawienniczą, o której szerzej będzie mowa w dalszej części artykułu, biblioteka oferuje dla posiadaczy swojej karty bibliotecznej szereg ulg oraz darmowych wstępów do innych instytucji kulturalnych, jak choćby sławne muzeum sztuki współczesnej Guggenheima, Whitney Museum of American Art., Muzeum Lotnictwa i Przestrzeni Kosmicznej czy Brookliński Ogród Botaniczny [1]. Usługa nazwana została *Culture Pass* i jest zbliżona do rozwiązań stosowanych także przez polskie biblioteki, jak choćby *Metropolitalna karta do kultury*, przygotowana przez Wojewódzką i Miejską Bibliotekę Publiczną w Gdańsku. Zaoferowanie tzw. zaniedbanym społecznościom Nowego Jorku darmowego dostępu do szeroko pojmowanej kultury ma na celu pomóc im w odkryciu bogactwa kulturalnego miasta oraz przyciągnąć do tych instytucji osoby, które do tej pory mogły nie mieć świadomości lub środków, aby odwiedzać placówki kultury.

Na uwagę zasługuje także Społeczny Projekt Historii Mówionej (ang. Community Oral History Project), który ma na celu dokumentowanie doświadczeń ludzi i minionych wydarzeń poprzez zbieranie ich historii. Projekt obejmuje osoby mieszkające w Greenwich Village, Harlemie, Washington Heights i Inwood, Times Square, Hell's Kitchen, Soho, Lower East Side, Chinatown i Kips Bay. Szczególna uwaga kładziona jest w nim na mniejszości oraz osoby o specjalnych potrzebach, jak niepełnosprawni, osoby transpłciowe, weterani wojenni, czarni czy Latynosi [szerz. zob. 9]. Warto podkreślić, że podobne projekty realizowane są także przez polskie biblioteki, jak choćby *Filmoteka Śląskich Portretów Mówionych* Biblioteki Śląskiej w Katowicach [szerz. zob. 2].

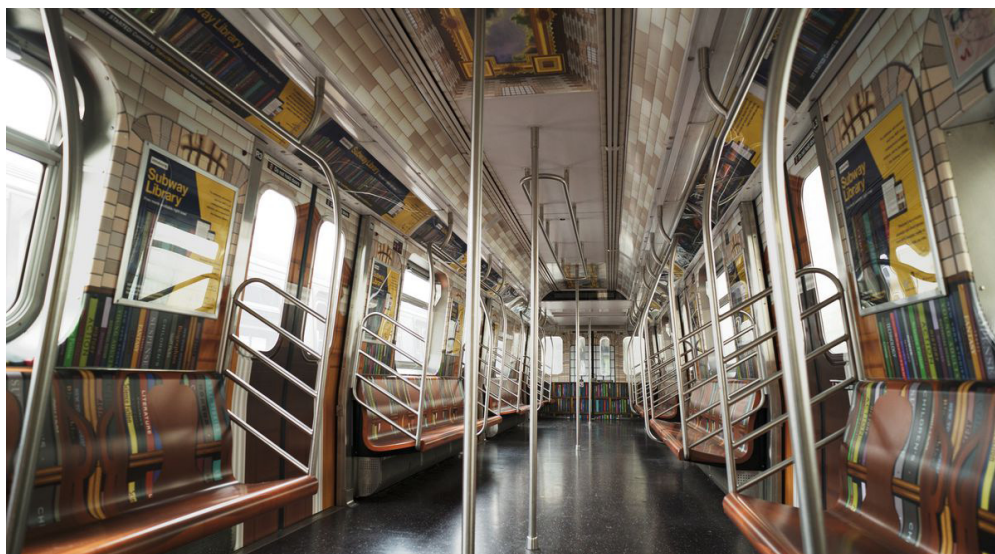
Biblioteka nowojorska aktywnie angażuje się również w elektroniczne udostępnianie materiałów. Poza klasyczną usługą dostępu do baz danych, takich jak np. Wiley, IEEE, EBSCO oraz do zdigitalizowanych zbiorów własnych, New York Public Library w kooperacji z Brooklyn Public Library oraz Queens Public Library, w 2017 r. zainicjowała projekt *Subway Library* (zob. il. 5 i 6), który miał na celu zapewnienie pasażerom nowojorskiego metra dostępu do literatury. Bezpłatnie, na własne urządzenia elektroniczne, można było pobrać e-booki, artykuły czy opowiadania [5].

Ilustracja 5. Pociąg oznaczony logiem akcji *Subway Library*

Źródło: <https://ny.curbed.com/2017/6/8/15765280/nyc-subway-new-york-public-library-wireless>.

Ilustracja 6. Wnętrze wagonu metra biorącego udział w akcji *Subway Library*

Źródło: <https://ny.curbed.com/2017/6/8/15765280/nyc-subway-new-york-public-library-wireless>.

Biblioteka nowojorska oczywiście bierze udział także w szeregu innych inicjatyw (jak choćby projekt Google Books Library, gdzie na mocy umowy z Google wybrane zbiory książek należące do domeny publicznej są skanowane i w całości udostępnione w sieci, bez pobierania żadnych opłat; czy też zapytaj bibliotekarza, w tym przypadku nazwane *ASK NYPL*), jednak trudno jest opisywać je wszystkie. Dlatego w dalszej części artykułu uwaga zostanie skupiona na działalności wystawienniczej tejże instytucji.

Wystawa stała NYPL

Biblioteka w ramach swojej działalności organizuje wiele wystaw, pokazów i prezentacji. Jedną z ważniejszych jest *The Polonsky Exhibition of The New York Public Library's Treasures*, a więc wystawa stała, w ramach której prezentowane są największe skarby biblioteki – zarówno o znaczeniu literackim, jak i historycznym. I tak obejrzeć można w jej ramach m.in. *Biblię Latina* (wydrukowaną przez samego Gutenberga w 1455 r. – il. 7), unikalną kopię *Deklaracji Niepodległości* sporządzoną przez Thomasa Jeffersona, odręczne przemówienie pożegnalne George'a Washingtona oraz odręczną kopię *Karty Praw*. Ponadto biblioteka prezentuje wiele cennych rękopisów, m.in. T. S. Eliota i Marka Twaina, a nawet biurko, przy którym pracował Charles Dickens (il. 8).

Choć eksponatów jest wiele i nie ma możliwości przedstawienia ich wszystkich, to warto zaprezentować najciekawsze z nich. Nadmienić jeszcze trzeba, że wystawę poprzedził remont części pomieszczeń, w wyniku którego o około 20% zwiększono przestrzeń publiczną biblioteki. Część pomieszczeń pracowniczych i magazynowych przekształcono w miejsca powszechnie dostępne, otwarte dla publiczności zainteresowanej studiami, badaniami, działaniami naukowymi, programami edukacyjnymi i oczywiście wystawami. W celu realizacji wystawy stałej *The Polonsky Exhibition*, zlokalizowanej w Gottesman Hall (główny hol na parterze budynku Stephen A. Schwarzman Buidling), zainstalowano 21 gablot klasy konserwatorskiej. Cztery z nich to ogromne skrzynie ścienne, dla których przygotowane zostały specjalne duże szklane drzwi do budynku, wspomagane przez system dedykowanych narzędzi i dźwigów. Te duże, dwudrzwiowe gabloty uchylno-przesuwne, znajdujące się w centrum galerii mierzą 4,5 metra szerokości. Wszystkie wyposażone są w specjalne systemy oświetlenia LED, a także system wymuszonej cyrkulacji powietrza poprawiający pasywną kontrolę wilgotności [7], tak by zapewnić prezentowanym eksponatom jak najlepsze warunki przechowywania.

Ilustracja 7. *Biblia Latina* (1455 r., druk. Johannes Gutenberg) dostępna na ekspozycji w głównym holu wystawienniczym

Źródło: fotografia własna.

Ilustracja 8. Biurko Charlsa Dickensa, przy którym powstała część z jego powieści

Źródło: fotografia własna.

W ramach wystawy można obejrzeć wiele interesujących i cennych eksponatów, reprezentujących nie tylko kulturę zachodnią.

Na uwagę zasługuje *Codex Ebnerianus*, którego powstanie datuje się na lata 1460-1470 (il. 9). Jest to pięknie ilustrowana kopia głównego dzieła Klaudiusza Ptolemeusza – greckiego astronoma, astrologa, kosmografa, geografa i matematyka z II w., uważanego za ojca zachodniej kartografii, który na wiele stuleci wprowadził do powszechnego dyskursu swoją wizję budowy wszechświata (obaloną dopiero przez Mikołaja Kopernika). Kodeks odzwierciedla kosmograficzne wierzenia z czasów rzymskich, z których wiele nadal istotnych było dla myśli z XV w., m.in. prezentuje metodę projekcji map, a więc przedstawiania trójwymiarowej kuli na płaskiej powierzchni.

Ilustracja 9. *Codex Ebnerianus* (ok. 1460-1470, Nicolaus Germanus)

Źródło: fotografia własna.

Z zupełnie innego kręgu kulturowego wywodzi się kodeks *Council House of Santa Maria Toluca* (il. 10), datowany na początek XVIII stulecia. Jest to ilustrowany manuskrypt z terenu Meksyku, który rejestruje historię oraz tytuły własności ziemskiej wioski Santa Maria Toluca. Został napisany w Nahuatl – języku Indian Ameryki Środkowej i wykonany na rdzennym, gruboziarnistym, niewymiarowym, przypominającym tkaninę papierze, sporządzonym z włókien z kory drzewnej, powszechnie stosowanym wśród wielu cywilizacji przedhiszpańskich. Stanowi ważny przykład dzieła związanego z odkryciami europejskimi

Nowego Świata. Jak można przeczytać w jednym z opisów: zawarte w nim poglądy stanowią mocny dowód na to, co ludy tubylcze myślały o wymuszonym przez Europejczyków wywłaszczeniu ziem ich przodków. Rękopis to ważny kontrapunkt dla bogatych zbiorów dzieł związanych z przybyciem Europejczyków na tereny, które obecnie nazywamy Ameryką [10].

Ilustracja 10. *Council House of Santa Maria Toluca* (XVIII w., autor anonimowy)

Źródło: fotografia własna.

Przykład kultury arabskiej stanowi manuskrypt wykonany w Turcji w 1792 r., którego autorami są Muhammad ibn Sulaymān al-Jazūlī oraz Mustafā al-Kūtāhī (il. 11). Książka zatytułowana została *Dalā'il al-khayrāt wa-shawāriq al-anwār fi ṣalāt 'alā al-Nabī al-mukh-tār* (ang. *The Signs of Benevolent Deeds and the Brilliant Bursts of Light in Remembrance of the Prayers on/for the Chosen Prophet*), co na język polski można przetłumaczyć jako „Znaki dobroczynnych uczynków i olśniewające rozbłyski światła na pamiątkę modlitw za wybranego proroka”. *Dalā'il al-khayrāt* to jeden z najpopularniejszych zbiorów modlitw i inwokacji do Proroka Mahometa w całym świecie muzułmańskim, od Afryki Zachodniej po Azję Południowo-Wschodnią. Pokazany na wystawie egzemplarz dzieła wyróżnia się przede wszystkim pięknem ilustracji. Uczony Maghribi i sufi Muhammad ibn Sulaymān al-Jazūlī napisali *Dalā'il al-khayrāt* w 1453 r., kompilując modlitwy z wielu źródeł i okraszając je własnym, autorskim głosem. Na początku XVII w. kopie dotarły do Imperium Osmańskiego, gdzie dzieło stopniowo zyskiwało na popularności.

Ilustracja 11. *Dalā'il al-khayrāt wa-shawāriq al-anwār fi ṣalāt 'alā al-Nabī al-mukhtār* (1792 r., Muḥammad ibn Sulaymān al-Jazūlī oraz Mustafā al-Kûtāhî)

Źródło: fotografia własna.

Nieco wcześniejszy okres reprezentuje bogato iluminowany manuskrypt *Siyer-i Nebi* (ang. Life of the Prophet), poświęcony życiu Proroka Mahometa, wykonany w latach 1594-1595, autorstwa XIII-wiecznego pisarza Abū al-Hasan al-Bakrī al-Basrī. Jest to arcydzieło klasycznej iluminacji osmańskiej, będące opracowaniem relacji z życia Mahometa z IX w. Jest to trzeci tom z sześciu. Tomy pierwszy, drugi i szósty znajdują się w Bibliotece Topkapı w Stambule; czwarty w Bibliotece ChesterBeatty w Dublinie w Irlandii, zaś ostatni funkcjonuje w różnych zbiorach w formie luźnych arkuszy, co sugeruje, że w pewnym momencie został rozebrany i dystrybuowany w postaci poszytów lub luźnych kart. Księga pozostająca w zbiorach The New York Public Library została skopiowana i zilustrowana dla sułtana Murāda III (panującego w latach 1574-1595), zapalonego bibliofila i patrona licznych dzieł, w skryptorium dworu cesarskiego w Stambule. Kilka ze 128 całostronicowych miniaturowych obrazów zostało zidentyfikowanych jako dzieło mistrza znanego jako Hasan i razem stanowią najwcześniejszą ilustrowaną wersję tekstu. Pokazane na ilustracji 12 folio przedstawia Mahometa w meczecie al-Masjid al-Aqsā, prowadzącego proroków i aniołów w modlitwie. Ubrany w przyciągające wzrok zielone szaty prorok stoi przed niszą modlitewną, a za nim sześć rzędów wyznawców. Jego twarz zgodnie z tradycją została wybielona [17].

Ilustracja 12. *Siyer-i Nebi* (1594-1595, Abū al-Hasan al-Bakrī al-Basrī)

Źródło: fotografia własna.

Z tego samego kręgu kulturowego pochodzi *Koran Juz' 30*, wykonany prawdopodobnie w Anatolii lub Persji (il. 13). Jak podaje NYPL w swoich materiałach informacyjnych, *Koran* został po raz pierwszy przekazany w tradycji ustnej wraz z objawieniem (w języku arabskim) Prorokowi Mahometowi od Archanioła Gabriela około 610 roku n.e. Po śmierci Proroka w 632 roku n.e. rozpoczęło się tworzenie tzw. mushaf, czyli pisemnych wersji Koranu, stanowiących także przykład poetyckiego ujęcia tego religijnego tekstu. Tradycja ta wywarła głęboki wpływ na język, literaturę, sztukę i architekturę na całym świecie. Wielkoformatowe *Korany*, takie jak ten przedstawiony na ilustracji 13, były zwykle przeznaczone do użytku publicznego lub na pokaz i odgrywały kluczową rolę w praktykowaniu wiary i wzmacnianiu społeczności w całym świecie islamskim [15].

Źródło: fotografia własna.

Kulturę żydowską reprezentuje XVIII-wieczny manuskrypt, który sporządził skryba Ya'akov Sofer ben R. Yehuda Leyb Shamash w 1731 r. w Hamburgu (il. 14). Jest to bogato ilustrowana księga liturgiczna – Hagada, używana podczas sederu, a więc świątecznego posiłku w ramach Paschy. Hagady to opowiadania przygotowane na podstawie historii biblijnych, które dopełniają ich fabułę, ilustrując szczegóły. Ponieważ w judaizmie zabronione jest malowanie ludzi, to księgi takie pełniły właśnie rolę ilustracyjną, opowiadając np. o urodzie lub innych cechach kobiet, np. żon patriarchów. Egzemplarz zaprezentowany na wystawie zawiera opowiadanie o cudownym wyzwoleniu Izraelitów ze starożytnego Egiptu. Ilustracja z lewej strony pokazuje „Czterech synów”, stanowiąc tradycyjny fragment „moralny” narracji hagady. Figury (od prawej do lewej) przedstawiają: mądrego syna z turbanem i brodą, złego syna – żołnierza, prostego syna zilustrowanego jako chłopca i najmniejszego syna, który „nie wie, o co prosić”. Z kolei ilustracja po prawej stronie przedstawia scenę, w której rabini zbierają się w mieście Bnei Brak podczas kolacji i spędzają noc, opowiadając historię Exodusu. Ten welinowy manuskrypt powstał w okresie, gdy w Europie spadała ręczna produkcja książek, co było spowodowane rozwojem technologii druku. Jednak w kręgu zamożnych Żydów, świadczących usługi finansowe dla europejskich rodzin królew-

skich (zwłaszcza z Europy Środkowej), chętnie zamawiano ekskluzywne hebrajskie rękopisy, zawierające modlitwy czy błogosławieństwa [16].

Ilustracja 14. *Seder Hagadah shel Pesah* (1731 r., Ya'akov Sofer ben R. Yehuda Leyb Shamash)

Źródło: fotografia własna.

Na wystawie zaprezentowano również przykłady kultury buddyjskiej, co widać na ilustracji 15, która przedstawia buddyjskie tablice modlitewne z XVIII stulecia, napisane w języku palijskim, a więc średnioindyjskim języku z grupy indoaryjskiej języków indoeuropejskich, wykazującym duże podobieństwo do języka wedyjskiego i sanskrytu klasycznego. Palijski jest obecnie językiem martwym. Jak pisze biblioteka w swoich materiałach, pisma buddyjskie lub sutry są zapisywane na liściach palmowych i bambusowych od ponad 2000 lat. Kanon palijski jest standardowym zbiorem pism w buddyjskiej tradycji theravāda (tzw. doktryna starszych, jedna ze szkół buddyjskich, zawierająca najwcześniejsze zapiski nauczania Buddy), zachowanym w języku palijskim. Lakierowane liście palmowe z dużych rozmiarów pismem wypisanym tuszem z nasion tamaryndowców były często używane podczas święceń mnichów buddyjskich. Teksty te szczegółowo opisywały zasady, których musieli przestrzegać mnisi w Birmie, różnego rodzaju instrukcje oraz materiały do medytacji [8].

Ilustracja 15. Buddyjskie tablice modlitewne w języku palijskim (XVIII w.).

Źródło: fotografia własna.

Kulturę chrześcijańską reprezentuje kodeks wykonany w Moskwie w 1791 r. Jest to tzw. ewangelia ołtarzowa o pięknej oprawie wykonanej ze złoczonego srebra, wyposażonej w pięć emaliowanych miniatur, otoczonych półszlachetnymi kamieniami. Centralny medalion przedstawia Chrystusa w Majestacie – na tronie, jako władcę, ubranego w szaty rosyjskiego biskupa. Medaliony narożne ilustrują czterech ewangelistów: Mateusza, Marka, Łukasza i Jana, wraz z przynależnymi tym postaciom atrybutami i symbolami, zaś kłamry symbolizują świętego Piotra i Pawła [11].

Sztuka azjatycka została zaprezentowana na przykładzie jedwabnego zwoju z Dynastii Ming (il. 17). Jest to obraz przedstawiający wyidealizowaną wizję życia miejskiego – szczególnie robotników i rzemieślników, prawdopodobnie z rejonu rzeki Jangcy. Zwój stanowi swego rodzaju wariację na temat słynnego XI-XII-wiecznego obrazu, przechowywanego w Muzeum Pałacowym w Pekinie. Oryginalny zwój *Qingming* został prawdopodobnie wykonany przez artystę Zhang Zeduana, którego praca stała się źródłem inspiracji dla wielu późniejszych artystów i była wielokrotnie kopiowana [21].

Ilustracja 16. *Evangelie naprestol'noe* (1791 r., Moskwa)

Źródło: fotografia własna.

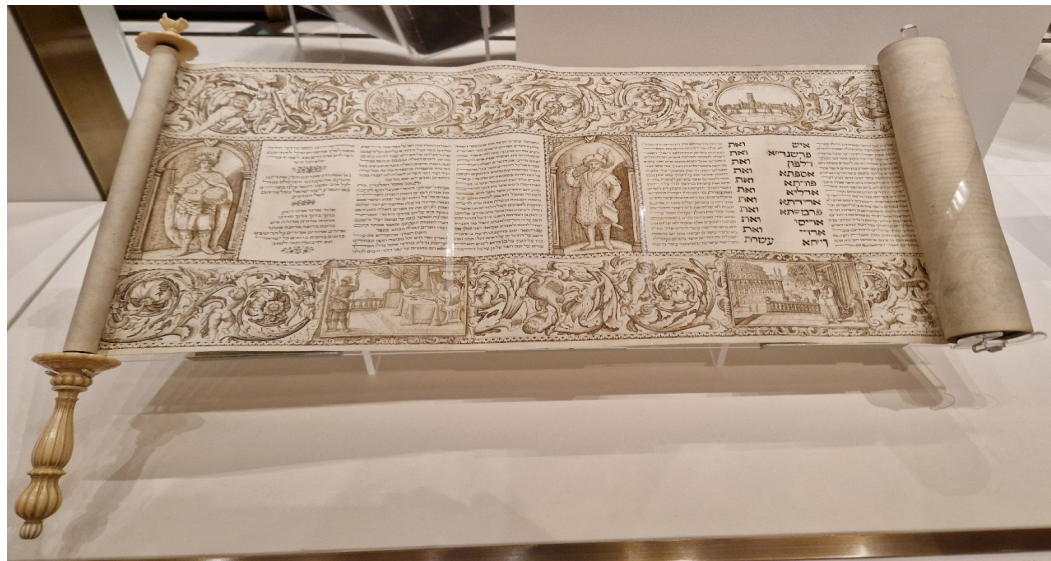
Ilustracja 17. Zwój jedwabny, stanowiący wariację na temat obrazu *Qingming shanghe tu* (XVII-XVIII w., Chiny)

Źródło: fotografia własna.

Także w formie zwoju została wykonana tzw. Księga Estery z drugiej połowy XVII w. *Megillah* to potoczna nazwa biblijnej Księgi Estery przygotowanej właśnie w formie zwoju. Publicznie odczytane podczas obchodów żydowskiego święta Purim dzieło upamiętnia triumf Żydów w Imperium Perskim nad ich arcywrogiem Hamanem w V wieku p.n.e. Po bokach każdej sekcji trzech kolumn tekstowych znajdują się pełnometrażowe postacie głównych bohaterów opowieści, podczas gdy poniżej każdej sekcji widnieją ilustracje tekstowe, umieszczone w misternie oprawionych panelach przedstawiających istotne cechy fabuły. Szereg wyrazistych pejzaży miejskich, prawdopodobnie nawiązujących do ogromu Imperium Perskiego, upiększa obszary nad sekcjami tekstu. Cały zwój jest bogato zdobiony wizerunkami zwierząt i motywami roślinnymi przeplatany dziesiątkami cherubinków [13].

Ilustracja 18. *Megillah. Zwój Księgi Estery* (1686 r., Raphael Montalto)

Źródło: fotografia własna.

Intersujące są także niestandardowe wersje książek, m.in. tzw. *Doll's Casket*, wykonane w Londynie ok. 1810 r. (il. 19). Jest to pudełko służące do zabawy, w którym ukryto m.in. 12 małych książeczek z ręcznie wykonanymi ilustracjami. Jest to cenny eksponat, ponieważ większość takich „skrzynek” popularnych w XVIII i XIX w. nie przetrwała [szerz. na temat gry zob. 18].

Ilustracja 19. *Doll's Casket* (ok. 1810 r., John Marshall)

Źródło: fotografia własna.

Równie ciekawa jest miniaturowa wersja Koranu, stylizowana na kształt liścia, wykonana na początku XIX stulecia (il. 20). Jak możemy przeczytać na stronie NJPL, tworzenie miniaturowych Koranów ma długą tradycję, a niektóre z nich przybierają niezwykle kształty, takie jak sześciokąty i ośmiokąty. XIX-wieczny egzemplarz, który biblioteka niedawno nabyła, został wyprodukowany w Turcji i ma formę liścia z ząbkowanymi krawędziami, co jest aluzją do świętego drzewa Tuba. Nie wspomniano o tym w Koranie, ale ogólnie uważa się, że drzewo rośnie w Janna, islamskiej koncepcji raju. Miniaturowy Koran został napisany srebrnym atramentem na ciemnozielonym papierze z zachowaniem podwójnych pochyłych kolumn, które imitują żyłki liścia [14].

Ilustracja 20. Miniaturowy Koran w kształcie liścia (XIX w., Mohammed Saleh Taom Zadeh, Turcja)

Źródło: fotografia własna.

Znacznie większe rozmiary osiągnęła praca Albrechta Dürera – drzeworyt z 1799 r. zatytułowany *Łuk triumfalny*, nazywany także *Łukiem Maksymiliana* (il. 21 i 22). Jak podaje biblioteka, zamówiony został przez cesarza Maksymiliana i jest jedną z największych odbitek, jakie kiedykolwiek wykonano. Cesarz poszukiwał elementu, który można by przykleić na ścianach ratuszy lub pałaców książąt. Łuk jest dziełem cesarskiej propagandy, ze skomplikowaną ikonografią nawiązującą do przodków cesarza, ziem, osiągnięć, czynów, talentów i zainteresowań. Składa się z ponad 200 pojedynczych odbitek i jest dziełem o zdumiewającej złożoności, które wymagało połączonej pracy Dürera i jego asystentów przez ponad dwa lata. Po pierwszym druku w 1517 r., *Łuk Triumfalny* doczekał się dwóch kolejnych wznowień. Biblioteka NJPL posiada dwa egzemplarze, w tym rzadkie, ale niekompletne, pierwsze wydanie. Pokazana na wystawie odbitka jest kompletna i należy do trzeciego, ostatniego wydania [19].

Ilustracja 21. *Łuk Maksymiliana* – całość (1799 r., Albrecht Dürer)

Źródło: fotografia własna.

Ilustracja 22. *Łuk Maksymiliana* – detale

Źródło: fotografia własna.

Na wystawie nie brak też bardziej współczesnych akcentów. Niewątpliwie wzrok przykuwa tutu baletowe z 1940 r. noszone przez światowej sławy rosyjską baletnicę – Alexandrę Danilową (il. 23). Urodzona w 1903 r. (zm. w 1997 r. w Nowym Jorku), uznawana jest za jedną z czołowych tancerek XX w., primabalerinę i wielką gwiazdę, która na wiele lat związała się ze Stanami. Jak pisze NJPL na swoich stronach: kariera Alexandry Danilovej jako baletnicy trwała począwszy od lat studenckich, w Teatrze Maryjskim w Sankt Petersburgu w Rosji, aż do ról charakterystycznych dla American Ballet Theatre w ostatnich dekadach jej życia. Znana ze swojej czarującej osobowości na scenie i poza nią, przez cały czas pełniła rolę baletnicy. Była członkinią Baletów Rosyjskich pod dyktando Diagilewa i gwiazdą Ballet Russe de Monte Carlo, ponadto była partnerką Balanchine’a i współchoreografką przy kilku jego klasycznych adaptacjach. Prezentowany na wystawie kostium był jednym z dwóch, których Danilova używała podczas tournée ze swoim wieloletnim partnerem tanecznym Frederikiem Franklinem [20].

Ilustracja 23. Tutu Alexandry Danilovej (ok. 1940 r.)

Źródło: fotografia własna.

Wystawa *The Polonsky Exhibition of The New York Public Library's Treasures* Biblioteki Publicznej w Nowym Jorku zawiera oczywiście znacznie więcej wspaniałych eksponatów, trudno jednak opisywać je tu wszystkie. Jednakże na podstawie tej krótkiej egzemplifikacji widać charakter ekspozycji – jest to próba zaprezentowania ważnych i ciekawych zarazem wytworów różnych kultur z odmiennych okresów, pochodzących z wielu regionów świata, będących materialnym odbiciem odkryć naukowych, wierzeń religijnych, a także postępów poczynionych w sztuce i kulturze. Ta różnorodność sprawia, że wystawa otwarta we

wrześniu 2021 r. przyciągnęła już ponad 2 mln odwiedzających w różnym wieku. Dzięki cyfrowemu przewodnikowi dostępnemu w różnych językach oglądają ją turyści przebywający w Nowym Jorku, ale również społeczności różnojęzyczne tego miasta, a także internauci, którzy nie mają możliwości przyjazdu do biblioteki. Wystawa regularnie omawiana jest w przekazach medialnych, zarówno przez samą bibliotekę, jak i podmioty zewnętrzne. Poza krótkimi wzmiankami informacyjnymi, systematycznie ukazują się obszernie artykuły komentujące różne jej aspekty – począwszy od szczegółów technicznych, poprzez walory naukowe i kulturalne, a skończywszy na zainteresowaniu osobami znanymi i rozpoznawalnymi związanymi z wystawą. Przynosi to efekt w postaci zwiększenia zainteresowania pozostałymi zbiorami biblioteki, ale też wzmacnia jej pozytywny wizerunek i buduje reputację. Nie bez znaczenia jest również fakt zainteresowania niektórych odwiedzających różnymi aspektami kultury czy sztuki.

Podsumowując, *The Polonsky Exhibition* stanowi znakomity przykład na to, jak biblioteka dzięki wystawie może zaistnieć w świadomości użytkowników. NJPL buduje swój wizerunek instytucji posiadającej bogate i atrakcyjne zbiory. Postrzegana jest także jako placówka otwarta i nowoczesna, duma Nowojorczyków. Dzięki współpracy z mediami oraz osobami opiniotwórczymi tworzy także szum medialny, który może przysłużyć się popularności placówki. Oczywiście niewiele instytucji jest w stanie zaproponować równie atrakcyjną ekspozycję, jednakże każda księżnica powinna pomyśleć o wykorzystaniu własnych interesujących zbiorów w podobny sposób, w skali odpowiadającej własnym możliwościom organizacyjnym, aby zbliżyć do siebie użytkowników oraz osoby, które do tej pory nie korzystały z jej usług.

Bibliografia

1. CHOW Andrew R. A Library Card Will Get You Into the Guggenheim (and 32 Other Places). *The New York Times* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nytimes.com/2018/07/16/arts/design/library-card-culture-pass-new-york-museums-free.html>. Stan z dnia 04.01.2025.
2. DEC-MICHALSKA Agnieszka. Oblicza historii. Filmoteka Śląskich Portretów Mówionych Biblioteki Śląskiej w Katowicach. In WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Multibibliotekarstwo*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2018, s. 97-107. ISBN 978-83-65741-14-1.
3. Lista największych bibliotek. In *Wikipedia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_largest_libraries. Stan z dnia 08.01.2025.
4. PLLTT Amy, WARERKAR Tanay. *NYPL's Rose Main Reading Room is officially a New York City landmark* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://ny.curbed.com/2017/8/8/16112032/new-york-public-library-rose-main-reading-room-landmark>. Stan z dnia 10.01.2025.
5. PLLTT Amy. *NYPL's new 'Subway Library' may make your commute a bit less horrible. Get excerpts of popular books, experience a less rage-filled commute* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://ny.curbed.com/2017/6/8/15765280/nyc-subway-new-york-public-library-wireless>. Stan z dnia 22.01.2025.
6. *The New York Public Library 2024 Annual Report* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.nypl.org/sites-drupal/default/files/2025-01/NYPL_Annual_Report_2024_0.pdf. Stan z dnia 02.01.2025.
7. The New York Public Library Polonsky Exhibition. In *Goppion Technology* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.goppion.com/projects/the-new-york-public-library-stephen-a-schwarzman-building>. Stan z dnia 13.02.2025.

8. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Buddhist prayer boards in Pāli (Burmese square script)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/belief/item/5567>. Stan z dnia 19.01.2025.
9. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Community Oral History Project* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://wayback.archive-it.org/14173/20200910171016/http://oralhistory.nypl.org/>. Stan z dnia 10.01.2025.
10. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Council House of Santa Maria Toluca* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/explorations/item/11201>. Stan z dnia 19.01.2025.
11. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Evangelie naprestol'noe (Altar Gospels)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/belief/item/5556>. Stan z dnia 19.01.2025.
12. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *History of The New York Public Library* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/about/history>. Stan z dnia 19.01.2025.
13. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Megillah: Scroll of the Book of Esther* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/belief/item/4112>. Stan z dnia 19.01.2025.
14. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Miniature leaf-shaped Qur'an* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/visual-world/item/11280>. Stan z dnia 19.01.2025.
15. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Qur'an, 30th juz' (Sūrat al-Naba' to the end)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/belief/item/5563>. Stan z dnia 19.01.2025.
16. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Seder Hagadah shel Pesah ("Hamburg Haggadah")* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/belief/item/5569>. Stan z dnia 19.01.2025.
17. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Siyer-i Nebi (Life of the Prophet)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/belief/item/4111>. Stan z dnia 19.01.2025.
18. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *The Doll's Casket* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/childhood/item/5481>. Stan z dnia 19.01.2025.
19. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *The Triumph of Maximilian (Triumphal Arch)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/visual-world/item/5554>. Stan z dnia 19.01.2025.
20. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Tutu worn by Alexandra Danilova (1903–1997)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/performance/item/14818>. Stan z dnia 19.01.2025.
21. THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY. *Variation on the Qingming shanghe tu* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.nypl.org/events/exhibitions/galleries/visual-world/item/4106>. Stan z dnia 19.01.2025.
22. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023. ISBN 978-83-89316-82-0.
23. WOJCIECHOWSKA Maja. Kolekcja europejska i zbiory polskie w Bibliotece Kongresu w Waszyngtonie. *Zarządzanie Biblioteką*. 2022, nr 1, s. 173-184. ISSN 2081-1004.
24. WOJCIECHOWSKA Maja. Zbiory europejskie z obszaru nauk humanistycznych, społecznych oraz sztuki w Bibliotece Kongresu. *Zarządzanie Biblioteką*. 2021, nr 13, s. 161-174. ISSN 2081-1004.

Helena Mlejová

Biblioteka Miejska w Bratysławie
helenamlejova@mestskakniznica.sk

Biblioteka Miejska w Bratysławie na przestrzeni dziejów – aspekty historyczne, organizacyjne i zarządcze

Słowa kluczowe: biblioteka publiczna, biblioteka miejska, Bratysława, historia biblioteki, tożsamość biblioteki, działalność współczesna

Abstrakt: Biblioteka Miejska w Bratysławie to największa biblioteka publiczna na Słowacji. Została założona w 1900 r. i od tego czasu nieprzerwanie oferuje publiczności swoje usługi. Posiada ponad 200 tys. jednostek różnych rodzajów dokumentów. Jest to nowoczesne, otwarte miejsce, które przygotowuje wiele ciekawych programów i wydarzeń. Integruje społeczności w celu zapewnienia równości wszystkim, także tym znajdującym się w niekorzystnej sytuacji zdrowotnej lub społecznej. Ważnym zadaniem placówki jest ponadto umożliwienie pracownikom możliwości ustawicznego kształcenia się, aby mogli być twórcami wartościowych programów skierowanych do publiczności. W celu zwiększenia estetyczności przestrzeni prowadzone są regularne renowacje i systematyczne przebudowy historycznych budynków w centrum miasta. Wszystko to wymaga umiejętnego zarządzania i dobrej organizacji pracy. W artykule opisano te zagadnienia.

Keywords: public library, city library, Bratislava, library history, library identity, contemporary activity

Abstract: The Bratislava City Library is the largest public library in Slovakia. Founded in 1900, it has uninterruptedly provided services to the public ever since. The library holds over 200,000 units of various types of documents. It is a modern, open space that organizes numerous engaging programs and events. The institution integrates communities to ensure equality for all, including individuals facing adverse health or social conditions. An important task of the library is to enable staff to pursue continuous professional development, allowing them to create valuable programs targeted at the public. To enhance the aesthetic quality of the space, regular renovations and systematic reconstructions of the historic buildings in the city center are undertaken. All of these activities require skilful management and efficient organizational work. The article describes these issues.

Biblioteka wobec przemian historycznych

Każda nowoczesna biblioteka publiczna pełni liczne funkcje i realizuje wiele różnorodnych projektów; spełnia swoją misję informacyjną i edukacyjną na wiele sposobów, nie ograniczając się tylko do wypożyczania książek. Jest rzeczą naturalną, że instytucja publicz-

na powinna dążyć do zwiększania swojej dostępności i dostosowywania własnej oferty do potrzeb użytkowników. Dlatego w 2025 r. z okazji okrągłej rocznicy swojego istnienia Biblioteka Miejska w Bratysławie skupi się na udostępnianiu różnorodnych materiałów, projektów i programów. Choć książki stanowią podstawę działania każdej tego typu placówki, to nie są jedynym narzędziem, dzięki któremu księżnice mogą edukować, pomagać rozwiązywać problemy, doradzać i zapewniać rozrywkę. Dziś biblioteka nie jest już tylko magazynem książek, ale przestrzenią służącą do nauki, pracy, spotkań i spędzania wolnego czasu.

Biblioteka Miejska w Bratysławie została założona 1 października 1900 r. jako Biblioteka Miejska Wolnego Królewskiego Miasta Bratysławy. Była to druga co do wielkości biblioteka publiczna w Austro-Węgrzech, w której znajdowało się wówczas 4345 książek [4, s. 25]. Od tego czasu osiem razy modyfikowano jej oficjalną nazwę i cztery razy zmieniano lokalizację. 14 lat po założeniu instytucja stanęła w obliczu zagrożenia likwidacją – miasto chciało przenieść jej zbiory do nowej biblioteki Uniwersytetu Elżbietańskiego [4, s. 23]. Jednakże archiwista miejski Ján Nepomuk Batka, który przekazał instytucji swoje prywatne zbiory, nie zgodził się z tą decyzją. Dzięki niemu udało się zapobiec likwidacji Biblioteki Miejskiej w Bratysławie, zaś dziś jego spuścizna, w skład której wchodzi także rzadkie nuty i partytury, znajduje się w Dziale Muzyki i Sztuki na ulicy Kapucínskiej.

W trakcie swojej działalności, także tej najnowszej, biblioteka była narażona na różne nieszczęśliwe zdarzenia – wiosną i latem 1996 r. zalana została piwnica przy ulicy Laurínskej, gdzie mieścił się magazyn książek. W 2005 r. magazyn został ponownie zalany, w wyniku czego zniszczeniu uległo 25 tys. książek. Na szczęście księżnica otrzymała wsparcie ze strony społeczeństwa, co pozwoliło na odtworzenie zniszczonych zbiorów bibliotecznych.

Pomimo tych wyzwań biblioteka przez 125 lat swojego istnienia nieustannie się zmieniała, rozszerzała zakres swoich usług i tworzyła nowe miejsca pracy. Pewne przekształcenia wynikały ze zmiany sytuacji społecznej – np. w 1934 r. w tylnym skrzydle Pałacu Prymasowskiego otworzono filię dla bezrobotnych. Miejscowi księgarze i osoby prywatne podarowali jej około 2 tys. woluminów. Książki wypożyczano bezpłatnie i bez kar finansowych za przetrzymanie [4, s. 30].

W 1938 r. ze względu na uwarunkowania polityczne biblioteka została podzielona na trzy odrębne placówki: bibliotekę słowacką, węgierską i niemiecką. Księgozbiory dwóch ostatnich zaginęły po zakończeniu wojny [4, s. 34]. Od 1979 r. w budynku na ulicy Klárská mieściła się już nie tylko siedziba dyrekcji i pracownia introligatorska, ale także Dział Literatury Marksistowsko-Leninowskiej. Tutaj gromadzono pisma i podręczniki służące do nauki do egzaminów z obowiązkowych przedmiotów ideologicznych. Dyrekcja i warsztat mieszczą się w tym samym miejscu do dziś, natomiast dział literatury politycznej został zlikwidowany natychmiast po rewolucji w 1989 r. [8, s. 37].

Na fotografii 1 zaprezentowano budynek biblioteki na ulicy Kapucínska. Zdjęcie wykonano z okazji 120-lecia biblioteki.

Fotografia 1. Budynek na ulicy Kapucínska

Źródło: archiwum biblioteki.

Biblioteka wobec potrzeb użytkowników

Rozwój biblioteki zawsze odzwierciedlał potrzeby społeczeństwa. W 1945 r. w Bibliotece Miejskiej w Bratysławie został utworzony Dział Pracy z Dziećmi (począwszy od przedszkolaków aż po młodzież w wieku 14 lat), pierwszy tego typu na Słowacji. Pierwotnie znajdował się na parterze Ratusza Staromiejskiego [8, s. 59]. W chwili obecnej oferuje około 41 tys. książek dla dzieci i młodzieży, a także przestrzeń do gier, odrabiania prac domowych i spotkań, z której korzystają uczniowie szkół i rodzice z małymi dziećmi. Działalność tej komórki obejmuje także organizowanie szeregu wysokiej jakości wydarzeń i warsztatów, a także prowadzenie klubów, które wspierają nie tylko czytelnictwo, ale także budowanie relacji ze sztuką, edukacją i środowiskiem.

Na uwagę zasługuje również powołanie w 1964 r. samodzielnego Działu Muzyki i Sztuki, pierwszego tego typu na Słowacji. Oficjalnego otwarcia dokonał śpiewak operowy Peter Dvorský [4, s. 46]. Obecnie w dziale znajduje się 45 tys. książek i czasopism na temat sztuki i architektury, a także nuty oraz kolekcja płyt winylowych i kompaktowych. Zlokalizowane w dziale studio muzyczne dysponuje pianinem elektrycznym i gitarą, z których mogą korzystać wszyscy miłośnicy muzyki. Biblioteka udostępnia również przestrzeń do prezentacji dzieł sztuki wizualnej – począwszy od prac dzieci aż po dzieła uznanych artystów. Od 1991 r. na drugim piętrze Działu Muzyki i Sztuki działa Galeria Artoteka, która prezentuje przede wszystkim sztukę młodych artystów. Galeria aktywnie współpracuje

z Akademią Sztuk Pięknych w Bratysławie, regularnie zapewniając przestrzeń wystawienniczą dla jej absolwentów.

Kolejna komórka – Wydział ds. Niewidomych i Słabowidzących pomaga osobom, które nie są w stanie czytać klasycznych książek. Oficjalnego otwarcia dokonano 8 maja 1991 r. z inicjatywy Diany, Księżnej Walii, która podarowała placówce pierwszą lupę do czytania. Utworzono wówczas specjalistyczny oddział, który miał na celu zaspokojenie potrzeb osób z dysfunkcją wzroku. Z czasem jednak rozszerzył on zakres swoich usług i od 2011 r. oferuje je wszystkim tym, którzy nie mogą czytać klasycznych książek: osobom, które przeszły udar, cierpią na epilepsję, mają trudności w uczeniu się, dysleksję lub autyzm. W wydziale dostępne są dokumenty w alfabecie Braille’a, różnego rodzaju pomoce naukowe i audiobooki. Dostępne są również czasopisma w wersji audio, w alfabecie Braille’a oraz drukowane dużą czcionką (dla osób niedowidzących), a także publikacje fachowe, bibliografie oraz indeks tematyczny dotyczący problemów użytkowników z dysfunkcją wzroku. Osoby starsze docenią też zapewne specjalne lupy do czytania, które powiększają tekst lub wyświetlają go w dużym kontraście. Na terenie oddziału oferowane są również gry planszowe dla niewidomych, kino z komentarzem audio i joga oczu. Regularnie odbywają się tu imprezy edukacyjne, kulturalne i społeczne dla osób z dysfunkcją wzroku, a także różnego rodzaju imprezy integracyjne. Wydział organizuje również wycieczki edukacyjne dla szkół. Ponadto został on zaprojektowany tak, by nie stwarzać czytelnikom z dysfunkcjami dodatkowych barier w poruszaniu się. Oprócz tego osobom niewidomym zaoferowano sygnalizator dźwiękowy, który również stanowi znaczące ułatwienie.

Biblioteka w czasie pandemii

Jeśli bibliotekę definiujemy jako przestrzeń do realizowania spotkań i interakcji różnych grup, to lata 2020-2022 stały się wyzwaniem, jeśli chodzi o utrzymanie kontaktu między książnicą a jej użytkownikami. Oczywiście podejmowane były wysiłki mające na celu zapewnienie bezpiecznych alternatyw dla tradycyjnej usługi wypożyczania (zaobserwowano nawet wzrost zainteresowania książkami elektronicznymi), ale mowa o większych wyzwaniach, biorąc pod uwagę inne role, jakie pełni biblioteka. Ze względu na trwającą długie miesiące pandemię Biblioteka Miejska w Bratysławie ograniczyła liczbę wydarzeń na żywo i skoncentrowała swoją działalność na wydarzeniach online. I tak na przykład ogólnosłowackie seminarium zawodowe *Projektowanie funkcjonalne i nowoczesna architektura biblioteczna* było transmitowane na żywo, można je było również obejrzeć w dowolnym momencie na stronie internetowej biblioteki oraz na kanale YouTube [7].

Jesienią 2020 r. biblioteka opublikowała także serię krótkich filmów, w których różne osobistości kultury dzieliły się swoimi doświadczeniami czytelniczymi, opiniami o bibliotekach i lekturze słowackich dzieł. Filmy promujące czytanie oraz popularyzujące rodzimą twórczość, udostępnione na różnych platformach, w ciągu miesiąca osiągnęły 5 tys. wyświetleń [5]. Biblioteka do świata wirtualnego przeniosła również swoje stałe formaty przeznaczone dla konkretnych grup docelowych – treningi pamięci czy projekt inscenizacji bajek *Knihoplavci* (Książkopływacy).

Biblioteka jako miejsce spotkań

Biblioteka Miejska w Bratysławie organizuje średnio 300 wydarzeń rocznie. Bezpłatne wykłady, występy, warsztaty, quizy, koncerty i inne eventy organizowane są dla różnych grup wiekowych. Biblioteka nie jest już miejscem, w którym odwiedzający w ciszy mają czytać i zaledwie od czasu do czasu porozmawiać z pisarzem na spotkaniach autorskich. Jest to przestrzeń otwarta dla wszystkich, o czym świadczy ożywiona współpraca ze szkołami, stowarzyszeniami obywatelskimi i instytucjami kultury. Jednym z wydarzeń, które szczególnie przypadło do gustu mieszkańcom Bratysławy, jest *Bratysławska burza książek*. To impreza, która odbywa się co roku w kwietniu (począwszy od 2006 r.). Początkowo w ramach akcji można było kupić książki wycofane z bratysławskich bibliotek publicznych, ale ze względu na duże zainteresowanie, obecnie do akcji włączają się także sami czytelnicy. Wydarzenie charytatywne, którego celem jest promocja ponownego wykorzystania książek, rok rocznie przyciąga około 12 tys. gości. Dochód ze sprzedaży książek przeznaczony jest na zakup audiobooków dla osób niewidomych i niedowidzących lub na uzupełnianie zbiorów bibliotecznych. W 2024 r. projekt został przekształcony i przybrał formę całorocznej burzy o nazwie *Przeczytane*.

Warto zaznaczyć, że Biblioteka Miejska w Bratysławie nie jest miejscem, które można odwiedzać wyłącznie z kartą biblioteczną – oferuje bowiem cztery czytelnie, dostępne bez ograniczeń. Bez potrzeby rejestracji odwiedzający mogą czytać codzienne gazety, czasopisma lub pracować na własnym laptopie, korzystając z dostępnego wi-fi. Dwie całoroczne czytelnie znajdują się przy ulicach Laurińska i Kapucínska, pozostałe dwie czynne są wyłącznie w okresie letnim – najmniejsza letnia czytelnia mieści się na dziedzińcu w dworcu Klariská, zaś najpopularniejsza, największa i najpiękniejsza letnia czytelnia to czytelnia *U Czerwonego Raka*. Nazwa pochodzi od sąsiadującej z nią apteki *U Czerwonego Raka*, o której po raz pierwszy wspomniano w 1773 r. jako o jednej z pięciu publicznych aptek w Bratysławie. Lokal, w którym mieści się dzisiaj biblioteka, w średniowieczu pełnił funkcję fosi obronnej przy wejściu do miasta przez Bramę Michalską. Od 1961 r. jest udostępniany zwiedzającym jako czytelnia biblioteczna [4, s. 45]. Od tego czasu przeszedł dwa duże remonty. W 2019 r. został nawet zamknięty ze względów bezpieczeństwa, by ponownie otworzyć się w 2020 r. dzięki przeprowadzeniu prac budowlanych, które gwarantują bezpieczeństwo zwiedzających. Przez całe lato, oprócz przyjemnej zielonej oazy w sercu miasta, filia ta oferuje odwiedzającym szereg wydarzeń (zob. fot. 2).

Kolejna istotna komórka to Dział Literatury Fachowej, który obejmuje materiały dla specjalistów ze wszystkich dziedzin wiedzy, ze szczególnym uwzględnieniem nauk społecznych (głównie filozofii, psychologii, ekonomii, językoznawstwa, pedagogiki, socjologii, pracy socjalnej oraz historii). Czytelnik znajdzie tu również literaturę regionalną dotyczącą Bratysławy i innych miast na Słowacji, a także na całym świecie, jak również wybrane czasopisma lokalne z różnych dzielnic Bratysławy. Można także wybierać spośród szerokiej oferty literatury faktu, roczników statystycznych, encyklopedii, słowników, map, atlasów i przewodników turystycznych. Dostępna jest ponadto prasa codzienna oraz liczne czasopisma naukowe i popularnonaukowe.

Fotografia 2. Wydarzenie w letniej czytelnicy

Źródło: archiwum biblioteki.

Z kolei Dział Literatury dla Dzieci i Młodzieży służy czytelnikom poniżej 18. roku życia. Można znaleźć w nim najważniejsze powieści, polecane przez szkoły lektury, literaturę edukacyjną, książki napisane w językach obcych oraz komiksy, a także bogaty wybór gier. Co prawda oferta skoncentrowana jest tu wokół potrzeb dzieci i nastolatków, ale sekcja może być również odwiedzana przez dorosłych użytkowników. Warto nadmienić, że wszyscy poniżej 15. roku życia mają prawo do bezpłatnego zapisu do biblioteki. Możliwe jest też korzystanie z regularnie organizowanych bezpłatnych wydarzeń lub wycieczek. Sekcja dysponuje także wielofunkcyjnym pokojem wyposażonym w technologie filmowe i teatralne, które można rezerwować i używać do własnych kreatywnych projektów.

Biblioteka Miejska w Bratysławie służy mieszkańcom stolicy i turystom od 125 lat. Jak pokazuje historia, zawsze reagowała na bieżące potrzeby społeczeństwa. Mimo że kolejne lata przynoszą nieoczekiwane wyzwania, to mogą one być początkiem nowego, ekscytującego rozdziału, w którym rola biblioteki po raz kolejny rozwinie się w nowych kierunkach. Szereg zmian związanych jest również z planowaną przeprowadzką – w najbliższych latach część biblioteki zostanie przeniesiona do odnowionego budynku uzdrowiska miejskiego City Spa Grössling [2], dzięki czemu zanurzenie się w świecie opowieści stanie się jeszcze bardziej atrakcyjne i dostępne.

Rozwijanie kompetencji pracowników biblioteki

Edukacja jest niezwykle istotnym elementem całego systemu bibliotek. Kiedy mówimy o edukacji, mamy na myśli nie tylko kształcenie bibliotekarzy, ale także rozwijanie kompetencji całego personelu bibliotecznego. Często są to absolwenci innych kierunków humanistycznych, którzy swoim wykształceniem i doświadczeniem wnoszą wiele pożytku do biblioteki. Dla instytucji tej ważne jest, aby każdy mógł w pełni rozwinąć swój potencjał, coś, co jest mu bliskie, coś, co robi chętnie również w czasie wolnym. Idealem jest osiągnięcie stanu, w którym pracownik może wykorzystać jak najwięcej swoich umiejętności z korzyścią dla placówki, w której pracuje. Możliwość wykorzystania swojego potencjału daje każdemu poczucie większej wartości, a dzielenie się wiedzą i umiejętnościami motywuje oraz sprawia, że pracownicy czują się ważną częścią zespołu bibliotecznego. Dlaczego istotne jest, aby bibliotekarze uczyli się przez całe życie? Ponieważ nauka daje samozadowolenie. Jeśli pracownik wie, że ma odpowiednie wykształcenie, to czuje się pełnoprawnym członkiem zespołu. Ważna jest również aktualizacja wiedzy, zwłaszcza w bibliotece. Jednocześnie niezwykle istotne pozostaje utrzymanie konkurencyjności na rynku pracy. Wykształcony i zmotywowany zespół pracowników jest fundamentem każdej instytucji biblitecznej i ważnym warunkiem jej dalszego rozwoju.

Model kształcenia bibliotekarzy przez całe życie powinien być jednolity i wprowadzany konsekwentnie na szczeblu krajowym. Jednocześnie ważne jest zastanowienie się nad potrzebami kadrowymi różnych typów bibliotek. Ogólne wykształcenie, wszechstronność zawodowa i uniwersalność są bardziej przydatne w bibliotekach publicznych. Z kolei w bibliotekach naukowych i akademickich coraz bardziej widoczne jest zapotrzebowanie na wysoko wyspecjalizowane kompetencje bibliotekarzy, fachowców posiadających wiedzę i doświadczenie w różnych dziedzinach działalności.

Patrząc na cały proces od strony kierownictwa, pierwszym krokiem jest analiza własnej instytucji – kompetencji posiadanych przez personel oraz zapotrzebowania na nie ze strony użytkowników. Ważne jest, aby zastanowić się, w jaki sposób kadra ma być kształcona. Na pewno konieczne jest poznanie struktury pracowników i odpowiedzenie na pytanie, kto pracuje w bibliotece? Często osoby zatrudnione w bibliotekach są nie tylko bibliotekarzami, ale także nauczycielami, kulturoznawcami, językoznawcami lub absolwentami jeszcze innych kierunków, posiadającymi doświadczenie w dziedzinie innej niż bibliotekoznawstwo. Dlatego należy przeanalizować potrzeby i preferencje edukacyjne, a więc kierunki, w ramach których dana osoba chce się dalej rozwijać, i włączyć je w zakres nieformalnej edukacji oferowanej przez bibliotekę. Na poziomie instytucjonalnym system dokształcania pracowników należy modelować w oparciu o wiedzę, na co jest aktualnie zapotrzebowanie i co mogłoby być interesujące dla społeczeństwa, stanowiąc element programów edukacji nieformalnej oferowanej przez bibliotekę. Ostatnim krokiem jest wdrożenie programu kształcenia ustawicznego.

Aby osiągnąć cel, jakim jest posiadanie wykształconego zespołu pracowników, bardzo ważne jest ustalenie punktu wyjścia. W Bibliotece Miejskiej w Bratysławie przeprowadzono analizę preferencji edukacyjnych pracowników biblioteczných, wywiady z wybranymi pracownikami, a także ankietę, której celem było zidentyfikowanie zainteresowań personelu róż-

nymi rodzajami kształcenia. Finalnie uwzględniono zwłaszcza te obszary, które byłyby nie tylko interesujące w kontekście rozwoju indywidualnego, ale także dla samej biblioteki. Wyniki pokazały, że należy skupić się na edukacji językowej (szczególnie na nauczaniu języka angielskiego, ale także innych języków), edukacji informatycznej (narzędzia, oprogramowanie, języki programowania), kompetencjach miękkich – rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych dla potrzeb codziennej komunikacji z użytkownikami i jednocześnie wspieraniu efektywnej komunikacji w zespole, a także edukacji dorosłych oraz edukacji dzieci i młodzieży.

Jednym z celów diagnozy było ustalenie, w jaki sposób poszczególni członkowie zespołu mogliby przyczynić się w przyszłości do realizowania programów edukacji nieformalnej realizowanych przez bibliotekę. Projekt mający na celu wprowadzenie systematycznych szkoleń pracowników jest w trakcie opracowywania. Jego stopniowa realizacja zależy od możliwości budżetowych instytucji oraz od tego, ile środków uda się pozyskać od założyciela w kolejnych latach, aby zapewnić długoterminową stabilność tego procesu.

Tożsamość instytucjonalna w kontekście strategii kulturalnej i współpracy z innymi instytucjami kultury

W 2021 r. rozpoczęto prace nad kształtowaniem tzw. tożsamości organizacyjnej biblioteki. Określono obszary, w ramach których zdefiniowano ważne dla instytucji wartości [3]. Zaprezentowano je w tabeli 1.

Tabela 1. Wartości kształtujące tożsamość organizacyjną Biblioteki Miejskiej w Bratysławie

Jesteśmy otwartą przestrzenią:
• Oferujemy bezpieczne, dostępne i przyjazne dla każdego środowisko. • Jesteśmy częścią przestrzeni publicznej miasta Bratysławy i życia jego mieszkańców, uczestniczymy w podnoszeniu jego jakości i zadowolenia klientów. • Bierzemy pod uwagę sytuacje życiowe różnych grup społecznych i jednostek, aby móc być dla nich przydatnymi.
Rozbudzamy ciekawość:
• Rozbudowując wiedzę i umiejętności, pomagamy ludziom rozwijać się, wzrastać i tworzyć. • Zapewniamy zasoby i możliwości kształcenia ustawicznego, samorealizacji i lepszego orientacji w społeczeństwie i na świecie. • Zachęcamy do współpracy, wzajemnego uczenia się i eksploracji.
Oferujemy doświadczenia:
• Zachęcamy do odwagi i kreatywności jako narzędzi służących samorozwojowi i integracji. • Budujemy relacje z czytelnikami i literaturą, dostarczamy i współtworzymy historie. • Wspieramy działalność twórczą i artystyczną, jesteśmy jednym z miejsc tętniących życiem, dostępnym dla kultury miasta, jego mieszkańców i społeczności.

Zachęcamy do odpowiedzialności:
• Zapewniamy dostęp do wysokiej jakości informacji i zasobów oraz rozwijamy odpowiedzialną pracę z nimi. • Budzimy rozagę i odpowiedzialność, bierzemy pod uwagę wpływ na nasze otoczenie, miasto, społeczeństwo, przyrodę i planetę. • Dajemy odwagę i możliwości aktywnego obywatelstwa.
Wzmacniamy przynależność:
• Tworzymy przestrzeń do spotkań i dyskusji, opartych na szacunku i wzajemnym zrozumieniu. • Rozwijając empatię i solidarność, przyczyniamy się do zmniejszenia wykluczenia społecznego i pełnego szacunku współistnienia. • Wspierając życie społeczne i wspólnotowe, wzmacniamy obywatelstwo, humanitarność i potencjał intelektualny miasta.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Identita Mestskej knižnice v Bratislave. In *Súťažná výzva: Vizualna identita Mestskej knižnice v Bratislave* [Dokument elektroniczny]. 2021. Tryb dostępu: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-city-library/upload/Sutazna_vyzva_Vizualna_identita_Mestkej_kniznice_v_Bratislave_00300ef8db.pdf.

Biblioteka Miejska w Bratysławie, będąc jedną z organizacji kulturalnych powołanych przez gminę, stanowi integralną część kultury miasta. Zgodnie z pielęgnowanymi wartościami współpracuje z innymi organizacjami kulturalnymi (miejskimi i nie tylko), aby stworzyć wartościową całość i zaoferować ludziom bogate możliwości życia kulturalnego. Działania te wspiera *Dekada dla kultury. Koncepcja zrównoważonego rozwoju kulturalnego Bratysława 2030*, która jest oficjalnym dokumentem planującym rozwój kultury miasta w latach 2022-2030 [1]. Kultura w Bratysławie rozumiana jest jako sposób życia, jako system ogółu zjawisk kulturowych i społecznych zachodzących na danym terenie – od rozwoju terytorialnego, poprzez tożsamość kulturową, po ciągłość historyczną i społeczną. Rozwój kultury w ramach tej koncepcji odzwierciedla zainteresowanie jakością życia mieszkańców oraz wzmacnianiem społeczności i lokalnej tożsamości. Chodzi więc o wysiłek lepszego zrozumienia specyfiki miasta i zacieśnienia współpracy między poszczególnymi jednostkami administracji publicznej na jego terenie. Oznacza to wspieranie pogłębiania uczestnictwa oraz spójności społecznej. Dlatego we wspólnym interesie leży, aby rozwój kultury był powszechnie przyjętą wizją wszystkich do roku 2030.

Biblioteka Miejska w Bratysławie jest instytucją kultury, która dostrzega swą ważną rolę w życiu kulturalnym miasta. Chce przyczyniać się do kształtowania tejże kultury nie tylko poprzez samą literaturę, ale także w szerszym kontekście. Bratysławska biblioteka to publiczne miejsce kultury, w którym mogą spotykać się społeczności o różnych potrzebach i warunkach życia – placówka ta zaciera te nierówności, uwrażliwia społeczeństwo i tworzy w ludziach poczucie, że mają w pobliżu instytucję, która jest im pomocna w różnych sytuacjach życiowych. Ponadto wspiera nieformalną edukację i integrację społeczną, chce także kształtować w ludziach poczucie odpowiedzialności za miejsce, w którym żyją, a także pobudzać ich zainteresowanie społeczeństwem i środowiskiem. W optymalnych warunkach

biblioteka może również wzmacniać aktywność obywatelską, stając się miejscem publicznych dyskusji. Ponadto celem placówki jest wspieranie indywidualnego rozwoju, kształcenia i samorealizacji mieszkańców miasta, a także włączanie do społeczności ekspatriantów, obcokrajowców i osób niepełnosprawnych w każdy możliwy sposób. Istotna jest także dbałość o przestrzeń fizyczną biblioteki. Bibliotekarze dostrzegają potrzebę zwiększenia jej dostępności i eliminacji barier, a także przeprowadzenia gruntownej renowacji, przy jednoczesnym realizowaniu celów instytucji.

Do praktycznych przykładów współpracy między instytucjami kulturalnymi zaliczyć można współdzielenie przestrzeni na wydarzenia i „przeplatanie się” działań kulturalnych (np. wystawy sztuki w bibliotece czy wydarzenia literackie w galerii) oraz wiele innych. Zgodnie z założeniami strategii biblioteka będzie w przyszłości jeszcze bardziej rozwijać te działania – zarówno wzmacniając współpracę między instytucjami, jak i budując silne relacje ze społeczeństwem.

Wyzwanie na przyszłość – przestrzenie i ich użytkowanie

W 2024 r. biblioteka ogłosiła publiczny, dwuetapowy konkurs architektoniczny na projekt wnętrza pomieszczeń bibliotecznych. Propozycje miały uwzględniać 1000 m² powierzchni w budynkach na Kapucíńska i Klariská [6]. Celem projektu było znalezienie optymalnego rozwiązania umożliwiającego stworzenie atrakcyjnej i wielofunkcyjnej przestrzeni bibliotecznej, wykorzystującej nowoczesne wyposażenie. Taka przestrzeń miałaby spełniać wymagania dotyczące komfortowego świadczenia i korzystania z usług zarówno przez publiczność, jak i personel, a zwłaszcza prowadzenia zajęć edukacyjnych, kulturalnych i społecznych.

Konkurs ujawnił kilka ważnych kwestii, które pojawiły się we wszystkich propozycjach (lub co najmniej w 2 z 3 propozycji). Architekci zalecili umieszczenie wysokich, sięgających aż do sufitu półek wzdłuż obwodu pomieszczeń. Półki w środku miałyby być niższe, co poprawiłoby percepcję i przejrzystość całej przestrzeni. Ponadto rekomendowali ograniczenie liczby nowych kolorów, ponieważ kolorowe są już same książki, a jednocześnie kolor do przestrzeni wnoszą też ludzie. W swoich projektach architekci położyli również nacisk na ganek i dziedziniec, a dokładniej na aktywniejsze korzystanie z tych przestrzeni.

Znacząca była percepcja ulicy Kapucínska jako głównego wejścia do biblioteki. Zwrócono uwagę na wykorzystanie światła okna wychodzącego na ulicę a także podkreślenie głównego wejścia. Z punktu widzenia wizualnego ważne jest, aby oświetlone były nie tylko szyldy, ale i sama biblioteka, by można było zobaczyć jej zawartość i ruch ludzi wewnątrz.

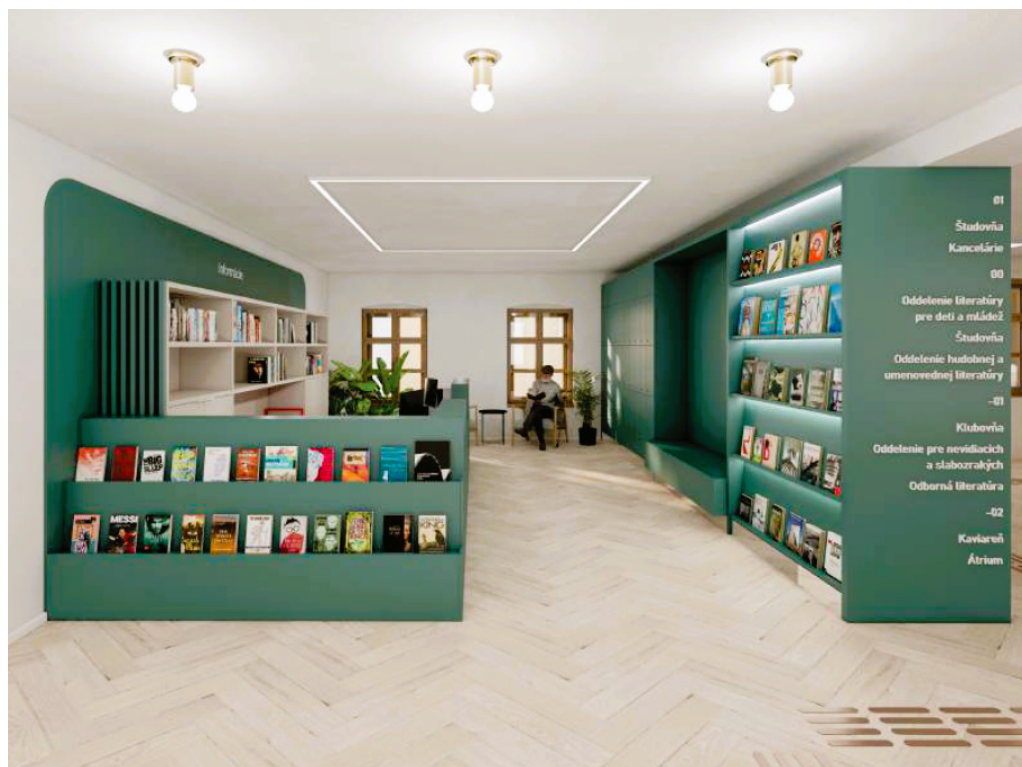
Wszystkie trzy najwyżej ocenione propozycje charakteryzowały się bardzo wysoką jakością, każda z nich w czymś pomogła i każda pokazała jakąś wizję. Rok 2025 będzie w bibliotece okresem intensywnej komunikacji ze zwyciężskim zespołem architektonicznym, ale również rokiem poszukiwania kompromisów w trakcie realizacji projektu architektonicznego.

Zgodnie z założeniami instytucji, pracownicy biblioteki wzięli i nadal będą brali udział w procesie tworzenia nowej przestrzeni. Początkowo była to forma dyskusji grupowych,

które najpierw miały na celu ustalenie potrzeb i niezbędnych warunków, które miał spełnić projekt, a w następnych krokach będą to prace ze zwycięskim zespołem architektonicznym. Biblioteka ponadto umożliwia swoim pracownikom bieżące (w formie online) komentowanie zwycięskiego projektu. Warto nadmienić, że bibliotekarze podchodzą do projektu modernizacji wnętrz z entuzjazmem i nadzieją na pozytywne zmiany w przyszłości.

Na ilustracji 1 przedstawiono jedną z wizualizacji głównego wejścia do biblioteki od strony ulicy Kapucyńska.

Ilustracja 1. Główne wejście do biblioteki od strony ulicy Kapucyńska

Źródło: Dang The Vanh.

Podsumowując, Biblioteka Miejska w Bratysławie jest przykładem instytucji, która dzięki swojej otwartości, wsparciu założyciela i nieustraszonemu wysiłkowi zespołu pracowników może osiągnąć wiele. Trzeba mieć nadzieję, że w niedalekiej przyszłości sytuacja we wszystkich obszarach ustabilizuje się, a biblioteka będzie się nadal rozwijać, być może nawet w szybszym tempie niż dotychczas.

Bibliografia

1. Dekáda pre kultúru. Konceptia udržateľného rozvoja kultúry Bratislava 2030. In *Hlavné mesto Slovenskej republiky Bratislava* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://bratislava.sk/kultura-a-komunity/koncepcia-kultury>. Stan z dnia 25.03.2025.
2. *Grössling* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://grossling.sk/>. Stan z dnia 24.02.2025.
3. Identita Mestskej knižnice v Bratislave. In *Súťažná výzva: Vizuálna identita Mestskej knižnice v Bratislave* [Dokument elektroniczny]. 2021. Tryb dostępu: https://cdn-api.bratislava.sk/strapi-city-library/upload/Sutazna_vyzva_Vizualna_identita_Mestkej_kniznice_v_Bratislave_00300ef8db.pdf. Stan z dnia 17.02.2025
4. MEDZIHRADSKÁ-NETÍKOVÁ Zdena. *Mestská knižnica v Bratislave (1900-1970)*. Bratislava: Mestská knižnica v Bratislave, 1971.
5. MESTSKÁ KNIŽNICA V BRATISLAVE. Čitateľské zážitky. In *YouTube* [Dokument elektroniczny]. 2020. Tryb dostępu: https://www.youtube.com/playlist?list=PL-u7_PB5RXt5SNbxFksI9kimP9NwDJg8o. Stan z dnia 24.02.2025.
6. MESTSKÁ KNIŽNICA V BRATISLAVE. *Modernizácia interiérov Mestskej knižnice v Bratislave, ulica Kapucínska, Klariská* [Dokument elektroniczny]. 2024. Tryb dostępu: <https://mestskakniznica.sk/o-nas/dokumenty-a-zverejnovanie-informacii/dokumenty/modernizacia-interierov-mestskej-kniznice>. Stan z dnia 25.02.2025.
7. MESTSKÁ KNIŽNICA V BRATISLAVE. *Odborný seminár – Funkčný dizajn a moderná architektúra knižníc. 30.09.2020* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://www.youtube.com/playlist?list=PL-u7_PB5RXt4b_jVBOXEMTFjcu5UI5R0. Stan z dnia 24.02.2025.
8. MONCOLOVÁ Emília et al. *Mestská knižnica v Bratislave 1900-1990 (Zborník k 90. výročiu MsK)*. Bratislava: Mestská knižnica v Bratislave, 1990.

Péter Pátrovics

Uniwersytet im. Loránda Eötvösa (ELTE) w Budapeszcie
patrovics.peter@btk.elte.hu

Biblioteka Uniwersytecka w Budapeszcie – najstarszy księgozbiór na Węgrzech

Słowa kluczowe: Biblioteka Uniwersytetu ELTE, historia Biblioteki Uniwersytetu ELTE, cymelia biblioteczne, usługi Biblioteki Uniwersytetu ELTE

Abstrakt: W artykule z jednej strony dokonano przeglądu historii Biblioteki Uniwersytetu im. Loránda Eötvösa (ELTE) w Budapeszcie, z drugiej zaś zaprezentowano jej księgozbiór oraz szeroką gamę dostępnych usług. Uniwersytet im. Loránda Eötvösa (ELTE), następca prawny dawnego kolegium jezuickiego założonego w 1635 r. w mieście Nagyszombat (obecnie Trnava na Słowacji) przez arcybiskupa Pétera Pázmánya z Ostrzyhomia, jest najstarszą nieprzerwanie działającą instytucją szkolnictwa wyższego na Węgrzech, a jego biblioteka – najstarszym księgozbiorem węgierskim, mogącym poszczycić się licznymi cymbeliami – cennymi starodrukami i dokumentami. Biblioteka Uniwersytecka jest ponadto instytucją o bogatej historii, która zdecydowanie spełnia wszystkie wymogi nowoczesnej księżnicy.

Keywords: ELTE University Library, history of ELTE University Library, special collections of ELTE University Library, services of ELTE University Library

Abstract: The article provides both a review of the history of the Loránd Eötvös University (ELTE) Library in Budapest and an overview of its collection and the wide range of services offered. Loránd Eötvös University, the legal successor of the former Jesuit college founded in 1635 in the city of Nagyszombat (now Trnava, Slovakia) by Archbishop Péter Pázmány of Esztergom, is the oldest continuously operating institution of higher education in Hungary. Its library is the oldest Hungarian collection, boasting numerous special collections – valuable incunabula and documents. Furthermore, the University Library is an institution with a rich history that fully meets all the requirements of a modern library.

Wstęp

Nie da się zaprzeczyć, że Budapeszt jest bogaty w polskie miejsca pamięci. Oprócz artystycznie wykonanych płaskorzeźb i pomników można tu znaleźć znakomite budynki, które z pewnością mogą wzbudzić zainteresowanie Polaków odwiedzających stolicę Węgier, wśród nich bibliotekarzy, profesjonalistów z branży książki i wykładowców uniwersyteckich. W niniejszym artykule omówiony zostanie przykład biblioteki Uniwersytetu im. Lo-

ránda Eötvösa (ELTE), znanej jako Biblioteka Uniwersytecka (węg. *Egyetemi Könyvtár*, łac. *Bibliotheca Universitatis*¹).

Na murze klasztoru, obok barokowego kościoła Franciszkanów w Peszcie, w jednym z najczęściej odwiedzanych miejsc węgierskiej stolicy, znajduje się polsko-węgierska tablica pamiątkowa poświęcona pamięci Józsefa Antalla seniora², który w czasie drugiej wojny światowej ratował tysiące Polaków (fot. 1). Zaledwie kilka kroków dalej stoi imponujący barokowy kościół zwany uniwersyteckim, który obecnie funkcjonuje jako kościół Seminarium Duchowego pobliskiego Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Katolickiego im. Pétera Pázmánya. Na jego głównym ołtarzu wisi obraz Matki Boskiej Częstochowskiej (fot. 2), co świadczy o tym, że poprzednik tego kościoła należał do paulinów, którzy mieli w tym miejscu swój klasztor jeszcze przed okupacją turecką. Główny budynek Biblioteki Uniwersyteckiej (fot. 3, 4, 5, 6, 7) znajduje się w połowie drogi między tymi dwoma znanymi miejscami, pod numerem 6, na placu Franciszkanów (Ferenciek tere 6).

Fotografia 1. Tablica pamiątkowa Józsefa Antalla seniora na murze klasztoru franciszkanów

Źródło: archiwum autora.

¹ Pełna, oficjalna łacińska nazwa Biblioteki Uniwersyteckiej to *Bibliotheca Universitatis Scientiarum Hungaricae*.

² József Antall (1896-1974) był ojcem pierwszego swobodnie wybranego premiera Węgier po upadku komunizmu.

Fotografia 2. Kopia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej na głównym ołtarzu Kościoła Uniwersyteckiego

Źródło: archiwum autora

Fotografia 3. Gmach Biblioteki Uniwersyteckiej ze strony placu Franciszkanów

Źródło: archiwum autora.

Biblioteka ta jest jedną z większych bibliotek w Budapeszcie oraz najważniejszą instytucją sieci bibliotecznej Uniwersytetu im. Loránda Eötvösa (ELTE), do której organizacyjnie należą wszystkie biblioteki wydziałów i katedr uniwersytetu. Budynek Biblioteki

Uniwersyteckiej jest o tyle interesujący, że był pierwszym budynkiem na Węgrzech zaprojektowanym specjalnie na potrzeby biblioteki. Przed utworzeniem Biblioteki Narodowej im. Széchenyiego w Budzie Biblioteka Uniwersytecka pełniła zasadniczo funkcję biblioteki narodowej. Sam budynek wzniesiono w stylu neorenesansowym w latach 1873-1878 według planów Antala Szkalnitzky'ego³ i Henryka Kocha juniora. Udekorowali go wybitni artyści tamtej epoki, m.in. Mór Than i Károly Lotz. Freski tego ostatniego artysty zdobią ściany czytelní.

Historia biblioteki

Biblioteka Uniwersytecka posiada najstarszy księgozbiór na Węgrzech, starszy od samego uniwersytetu, do którego obecnie należy. Geneza jej powstania sięga czasów arcybiskupstwa ostrzyhomskiego Miklósa Oláha⁴. Wówczas to w 1561 r. jezuici założyli podwaliny pod księgozbiór, zakładając kolegium w mieście Nagyszombat na Górnych Węgrzech (obecnie Trnava na Słowacji), w jego ramach rozpoczynając budowę biblioteki. Potem jezuici musieli kilkakrotnie przenosić się w nowe miejsca. Przez pewien czas działali w osadach Znióvárálja (obecnie Kláštor pod Znievom, Słowacja), a następnie w Vágsellye (obecnie Sała na Słowacji), a dopiero w 1615 r. wznowili działalność w Nagyszombat. W 1632 r. zbiory biblioteki liczyły 1489 pozycje, jednak zakon jezuitów stale dbał o ich powiększanie: mniści przywozili z całej Europy najnowsze książki publikowane na prowadzonych przez nich uniwersytetach. Dzięki temu kolekcja – mimo że Nagyszombat znajdował się na ustroniu – stawała się coraz większa i lepszej jakości. W roku 1773, kiedy zakon jezuitów został rozwiązany, biblioteka liczyła już 11 500 woluminów.

Uniwersytet w Nagyszombat założony przez Pétera Pázmánya⁵ – poprzednika prawnego dzisiejszego Uniwersytetu im. Loránda Eötvösa (ELTE) – przeszedł pod władzę państwa w 1777 r. i przeniósł się najpierw do Budy, a następnie, w 1784 r. do Pesztu. W związku z tym księgozbiór przeniesiono najpierw do Zamku Królewskiego w Budzie, a następnie do Pesztu. Właśnie w tym okresie, w 1780 r. biblioteka jako pierwsza na Węgrzech uzyskała prawo do egzemplarza obowiązkowego, co znacznie pomogło w powiększeniu księgozbioru (choć drukarnie węgierskie jeszcze przez długi czas nie wywiązywały się należycie z tego obowiązku).

³ O Antalu Szkalnitzkym (lub Szkalniczkym) (1836-1878) mającym nazwisko polskiego pochodzenia warto wiedzieć, że był członkiem Węgierskiej Akademii Nauk i architektem formującym wizerunek Budapesztu w okresie austro-węgierskiego kompromisu i zjednoczenia dwóch części Budapesztu, Pesztu i Budy [2, s. 284; 7, s. 65-67; 9].

⁴ Miklós Oláh (Nicolaus Olahus) jest autorem dzieła pt. *Athila*, które wkrótce po jego powstaniu stało się prawdziwym środkowoeuropejskim bestsellerem, a którego znane są także tłumaczenia na język polski i białoruski [13].

⁵ Péter Pázmány (1570-1637) to arcybiskup Ostrzyhomia, kardynał, czołowa postać odnowy katolicyzmu na Węgrzech, jezuita i pisarz kościelny. Część swoich studiów odbył w Krakowie – w 1588 r. był nowicjuszem krakowskiego kolegium jezuickiego. Katolicki Uniwersytet w Budapeszcie nosi jego imię.

Fotografia 4. Fasada Biblioteki Uniwersyteckiej

Źródło: archiwum autora

Mimo częstych przeprowadzek i innych problemów, na początku XIX w. biblioteka stała się w zasadzie biblioteką narodową i była uważana za jedyny publiczny księgozbiór w kraju. Wśród dyrektorów biblioteki w tym okresie należy wymienić Györgya Praya, Györgya Fejéra oraz Ferenc Toldy'ego. Działalność tego ostatniego utorowała drogę do zbudowania nowoczesnej placówki w dzisiejszym tego słowa znaczeniu. Budynek w stylu neorenesansowym, który do dziś stoi w centrum Pesztu, został przekazany Bibliotece Uniwersyteckiej w 1876 r. Jej księgozbiór liczył wówczas około 200 tys. woluminów. Wydania te umieszczono w nowym gmachu, zgodnie z ówczesnymi przepisami bibliotecznymi.

Okres naznaczony nazwiskiem Sándora Szilágyiego to czas znacznego rozkwitu biblioteki. W tym czasie spektakularnie wzrosła nie tylko liczba książek, ale i czytelników, gdyż systematycznie powiększała się liczba studentów budapeszteńskich uniwersytetów. Rozwój instytucji zatrzymał się dopiero po I wojnie światowej, częściowo dlatego że ówczesne kierownictwo uniwersytetu po długich przygotowaniach ostatecznie nie zgodziło się na włączenie biblioteki do Narodowego Zbioru Węgierskiego, założonego przez ówczesnego ministra kultury Kunona Klebelsberga. Jednak zwrot polityczny, jaki nastąpił w 1948 r., spowodował przejściowy rozwój, gdyż ze zbiorów bibliotek licznych rozwiązanych wówczas zakonów i instytucji kościelnych otrzymała materiały również Biblioteka Uniwersytecka [13].

W latach pięćdziesiątych XX w. unowocześniono opracowanie księgozbioru, a następnie rozpoczęto prace nad nowym systemem katalogowym [8]. Po tym względnym rozwoju nastąpił jednak upadek (w latach siedemdziesiątych XX w.), kiedy to w czasie budowy trzeciej linii metra węgierskiej stolicy budynek biblioteki uległ poważnym zniszczeniom, a trwające dziesięciolecia prace remontowe na długi czas uniemożliwiły właściwe korzystanie z niej. Innym problemem było to, że ograniczono również finansowanie zamówień, co

znacznie zawęziło możliwości rozbudowy księgozbioru. Z tych powodów Biblioteka Uniwersytecka w okresie zmiany ustroju pozostawała pod wieloma względami w tyle za innymi bibliotekami węgierskimi. Zaległości te zaczęła nadrabiać dopiero w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. W 1995 r. do biblioteki zakupiono tzw. skomputeryzowany zintegrowany system biblioteczny, którego moduły były stopniowo implementowane. Zasób biblioteki na koniec roku 2002 wynosił około 1,5 mln pozycji [12, s. 147-198; 3].

Fotografia 5. Ozdobny hol Biblioteki Uniwersyteckiej

Źródło: <https://konyvtar.elte.hu/>.

Fotografia 6. Czytelnia Biblioteki Uniwersyteckiej

Źródło: <https://konyvtar.elte.hu/>.

Fotografia 7. Fasada Biblioteki Uniwersyteckiej

Źródło: <https://konyvtar.elte.hu/>.

Dzisiejszy księgozbiór biblioteki

Zabytkowe zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej stanowią obecnie część węgierskiego narodowego dziedzictwa kulturowego. Zbiory biblioteki powiększają się nieprzerwanie od ponad 400 lat, a wielkość księgozbioru przekracza dziś 2 mln tomów. Do roku 1949 miał on charakter całkowicie encyklopedyczny. Bibliotekę Uniwersytecką można uznać za bibliotekę specjalistyczną z zakresu historii i religioznawstwa (teologii), filozofii oraz historii nowożytnej. Posiada ona zbiór czasopism liczący około 220 tys. woluminów, prawie 200 kodeksów, 300 średniowiecznych dokumentów, 1200 starodruków i 77 tys. dokumentów z okresu od XVI do XVIII w. [12, s. 210-305].

Znajdujący się w bibliotece Oddział Rękopisów posiada jeden z najstarszych zasobów źródeł historycznych, kulturowych i literackich na Węgrzech. Zbiór ten składa się z różnych (małych i dużych) kolekcji, których bardzo ważną część stanowi dziedzictwo Sándora Szilágyiego. W 1899 r. do zbiorów biblioteki dołączyły rękopisy zawierające przekład pism Arystofanesa dokonany przez wielkiego węgierskiego poetę i tłumacza literatury pięknej, Jánosa Aranya (1817-1882), udostępnione bibliotece przez wdowę po poecie. Z kolei spuścizna zawierająca rękopisy węgierskiego prawnika, profesora uniwersyteckiego i ministra Tivadara Paulera (1816-1886) dostarcza wiele ważnych informacji na temat byłych węgierskich zgromadzeń narodowych i komitetowych. Liczba kodeksów pierwotnie przechowywanych w oddziale rękopisów wynosiła ogółem 168. Większość z nich została napisana po łacinie, ale są też kodeksy w języku arabskim, tureckim, koptyjskim, perskim, słowiańskim, niemieckim, greckim i włoskim, a także niektóre w języku węgierskim. 35 z tych kodeksów (fot. 8) – rzekomo pochodzących z biblioteki węgierskiego króla Macieja Korwina, turecki sułtan Abdul Hamid II podarował studentom budapeszteńskiego uniwersytetu. Reszta

pochodzi ze zbiorów rozwiązanych zakonów katolickich lub trafiła w posiadanie biblioteki jako prezent. Chociaż spośród prezentów z Turcji jedynie 12 pozycji okazało się autentycznymi książkami z biblioteki węgierskiego króla Macieja Korwina, wśród pozostałych 23 znajdują się także inne bardzo cenne okazy. Przykładami są: *Chirurgia* Albucasisa Alsaragusa w łacińskim przekładzie Gerardusa Cremoniensisa dokonany około 1280 r. oraz wersja *La Divina Commedia* Dantego wykonana około 1345 r., ozdobiona prawie setką miniatur. Oprócz kodeksów w oddziale przechowywanych jest około 300 fragmentów ksiąg w języku łacińskim. Jednym z nich jest fragment kodeksu *Beda Venerabilis (Vita rhythmica Cuthberti)* powstały na przełomie VIII-IX w., który należy nie tylko do najwcześniejszych rękopisów oddziału, ale i całej biblioteki.

Fotografia 8. Pierwsza strona jednej z książek z biblioteki króla Macieja Korwina

Źródło: <https://konyvtar.elte.hu/>.

Oprócz kodeksów Oddział Rękopisów posiada także trzy dodatkowe zbiory podstawowe, są to: *Diplomata autographa*, *Litterae et epistolae* oraz zbiór rękopisów sklasyfikowanych według specjalnych kryteriów. Skład tej ostatniej kolekcji jest dosyć zróżnicowany – są w niej m.in. oryginalne dokumenty sprzed przegranej bitwy pod Mohaczem⁶, na który to temat w 2008 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej odbyła się sesja naukowa pt. *A Mohács előtti Magyarországi humanizmus emlékei ELTE, Egyetemi Könyvtár*. Zachowany w bibliote-

⁶ Bitwa pod Mohaczem (1526 r.) nazywana w węgierskiej świadomości historycznej klęską narodową jest tragicznym punktem zwrotnym – oznacza koniec historii średniowiecznego królestwa węgierskiego i początek epoki okupacji tureckiej. Ponieważ zginął wówczas król Węgier, Ludwik II (Jagiello) i wraz z nim znaczna część przywódców węgierskiego państwa, rozpoczęło się kształtowanie nowego porządku władzy. XVI w., który był wspaniałym okresem dla Polaków, dla Węgrów był wręcz tragiczny.

ce zbiór źródeł rękopiśmiennych jezuickich historyków Gábora Hevenesiego (1656-1775), Istvána Kaprinaiego (1714-1786) oraz Györgya Praya (1723-1801) zawiera także oryginalne dokumenty i kopie.

Wszystkie trzy zbiory pochodzą z przełomu XVIII-XIX w. i w różny sposób trafiły w posiadanie biblioteki. Hevenesi kompletował dokumenty na zlecenie arcybiskupa Lipóta Kollonicha, a materiał zebrany przez niego został przesłany z Nagyszombatu do Izby Węgierskiej w Preszburku (obecnie Bratysława na Słowacji) w 1786 r. Zbiory Kaprinaiego stały się mieniem publicznym dopiero po jego śmierci, zaś później zostały podstawą kolekcji *Litterae et epistolae originales*. György Pray natomiast przekazał swój księgozbiór bibliotece w 1784 r. w zamian za roczną pensję przyznaną mu z łaski [1].

Cenna jest także kolekcja kart cechowych (*Litterae Coehales*), będąca ważnym źródłem do badań historii gospodarczej. Jednak tylko część materiałów zebranych przed 1848 r. znalazła się w Bibliotece Uniwersyteckiej, pozostała część trafiła do archiwum Muzeum Narodowego. Zostały one później przeniesione do Węgierskiego Archiwum Narodowego, gdzie je spalono w 1945 r. podczas sowieckiego oblężenia Budapesztu. Tym samym zbiór zachowany dziś w Bibliotece Uniwersyteckiej jest największym na Węgrzech zbiorem historycznych kart cechowych, liczącym około 850 pozycji.

Kolejną specjalnością biblioteki jest dział tzw. *incunabula*, w którym znajduje się ponad 1040 pozycji, co stanowi trzecią co do wielkości kolekcję starodruków na Węgrzech. 26 dzieł powstało przed założeniem uniwersytetu. Niezwykle cenny jest bogato ilustrowany egzemplarz *Decretalis*a papieża Grzegorza IX wydany w Wenecji w 1479 r. Ten starodruk, będący jednym z nielicznych oryginalnych przedstawicieli renesansowej kultury książki, był niegdyś własnością arcybiskupa Pétera Váradiego z Kalocsy. Kolejnym cymelium jest biografia św. Hieronima autorstwa Laudiviusa, będąca jedynym zachowanym egzemplarzem w całych Węgrzech. Pozycja datowana jest na XV w., a dokładniej na lata 1475-1479. Powstała ona w drugiej starożytnej drukarni na Węgrzech, której lokalizacja dotychczas nie została dokładnie ustalona.

Rzadkie zbiory tzw. Starej Biblioteki Węgierskiej (Régi Magyar Könyvtár – RMK) obejmują trzy serie o łącznej długości około 63 metrów. Stara Biblioteka Węgierska I (RMK I) zawiera około 500 jednostek bibliograficznych, a Stara Biblioteka Węgierska II (RMK II) i Stara Biblioteka Węgierska III (RMK III) zawierają łącznie 1400 jednostek bibliograficznych.

Specjalnym zbiorem biblioteki jest tzw. *Rariora Hungarica*, który powstał po 1945 r. Umieszczono tu rzadkie lub szczególnie cenne druki węgierskie wydane po 1711 r., głównie pierwodruki i egzemplarze unikatowe. Zbiory rycin, map i krajobrazów biblioteki można datować na początek XX w. Obejmują one łącznie około 15 tys. pozycji bibliograficznych. Oprócz rycin jednostronicowych początkowo miały tu być umieszczane wyłącznie książki z kosztownymi rycinami i książki bogato ilustrowane, później trafiały tu jednak także książki, które miały podlegać zwiększonej ochronie ze względu na ich rzadkość, wartość lub szczególną treść. 15-20% zbioru stanowią grafiki o tematyce niemieckiej. Zbiór tzw. drobnych druków obejmuje m.in. pochwały, nekrologi i serię tzw. *miscellanea* składającą się z 35 tys. pozycji bibliograficznych. Seria ta jest szczególnie bogata w kazania katolickie z XVIII w., częściowo drukowane na Węgrzech, a częściowo za granicą.

Z kolei w Oddziale Starych Druków znajdują się książki wydane za granicą w latach 1590-1800, opublikowane w językach obcych i przez autorów zagranicznych. Warto nadmienić, że od 1990 r. Biblioteka Uniwersytecka uczestniczy w ogólnokrajowym programie „antiqua”, który powstał w celu kategoryzacji starodruków. W 2000 r. w bibliotece utworzono wspomniany Oddział Starych Druków, aby pracujący w niej bibliotekarze mogli bez przeszkód dokonywać selekcji oraz tradycyjnej i komputerowej eksploracji księgozbioru. Zakończono już prace komputerowe. Księgozbiór liczy obecnie ponad 9,3 tys. pozycji bibliograficznych w około 7 tys. woluminach. Najcenniejszym zasobem oddziału jest licząca 300 tomów *Antiquissima* [10; 12, s. 212-300; 11; 7].

Usługi biblioteki

Oprócz świadczenia podstawowych usług bibliotecznych, jednym z zadań biblioteki jest prezentacja znajdujących się w jej zasobach zbiorów – będących częścią narodowego dziedzictwa kulturowego – i przybliżanie ich szerszemu gronu czytelników. W tym celu Biblioteka Uniwersytecka organizuje stałe i czasowe wystawy, a także konferencje naukowe pokazujące wyniki opracowania tego wartościowego księgozbioru. W ramach swoich usług podstawowych biblioteka świadczy nie tylko usługi czytelniane, ale jako wyznaczona biblioteka usługowa Krajowego Systemu Dostarczania Dokumentów zapewnia również możliwość wypożyczania własnych zbiorów innym bibliotekom węgierskim. Do dodatkowych usług biblioteki należą m.in. wypożyczenia dokumentów, wypożyczenia międzybiblioteczne krajowe i zagraniczne, możliwość korzystania z chronionych zasobów specjalnych oraz kopiowanie dokumentów w formacie cyfrowym. Biblioteka Uniwersytecka prowadzi również badania literackie. Ponadto można zwiedzić budynek główny oraz prezentowane aktualnie wystawy (zwykle w kilku językach, np. węgierskim, niemieckim, angielskim, włoskim, francuskim, hiszpańskim, rosyjskim czy polskim) [3; 6].

Biblioteka Uniwersytecka oferuje także serwis informacyjny tzw. Krajowej Informacji Internetowej, organizuje kursy korzystania z usług bibliotecznych oraz kształcenie zaoczne dla swoich zarejestrowanych i internetowych użytkowników [1; 5; 11]. W 2018 r. ponad 450-letnia Biblioteka Uniwersytecka otrzymała Nagrodę Dziedzictwa Węgierskiego⁷.

Bibliografia

1. *11 budapesti egyetemi könyvtár gyűjteménye* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://diplomatsze-rzek.hu>. Stan z dnia 02.02.2025.
2. BEDE Béla. *Budapest építészete – 200 kiemelt épülettel*. Budapest: Corvina Kiadó, 2020. ISBN 978-9631366402.
3. *ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://konyvtar.elte.hu>. Stan z dnia 02.02.2025.

⁷ Z okazji 450-lecia istnienia Biblioteki Uniwersyteckiej w dniu 10 listopada 2011 r. w holu biblioteki odbyła się uroczystość jubileuszowa, podczas której przemówienie wygłosił Péter Kiszl.

4. *ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.muzeum.hu>. Stan z dnia 02.02.2025.
5. *ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://welovebudapest.com>. Stan z dnia 02.02.2025.
6. *ELTEEK* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://twitter.com/elteek>. Stan z dnia 02.02.2025.
7. FÁBIÁN Gáspár. *Magyar építészakadémikusok és Szkalniczky Antal*. Budapest: Stádium Ny., 1936.
8. MÁTRAJ László, TÓTH András, VÉRTESY Miklós. (ed.). *Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae. I. Tankönyvkiadó. Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. Budapest. 1962.
9. SISA József. *Szkalnitzky Antal. Egy építész a kiegyezés kori Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. ISBN 978-963-3493-76-2.
10. SZÖGI László (ed.). *Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae. VII-VIII. Egyetemi Könyvtár. Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. Budapest. 1997.
11. SZÖGI László (ed.). *Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae. XIV-XV. Egyetemi Könyvtár. Az Egyetemi könyvtár évkönyvei*. Budapest. 2011.
12. SZÖGI László (ed.). *Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2008. ISBN 978-9634639831.
13. ZOLTÁN András. *Oláh Miklós Athila* című munkájának XVI. századi lengyel és fehérorosz fordításáról [Praca doktorska]. Budapest: Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék, Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar, ELTE Ukrán Filológiai Tanszék, Nyíregyháza, 2004. ISBN 963-9385-751.

Z warsztatu bibliotekarza

Marketing internetowy biblioteki

opracowanie Maja Wojciechowska

Modele działalności współczesnych bibliotek w dużej mierze uzależnione są od trendów pojawiających się w otoczeniu oraz zmian, które dotyczą samych użytkowników. Biblioteki, niezależnie od typu, powinny być niezwykle wrażliwe na preferencje oraz potrzeby swoich grup docelowych – odbiorców usług. Jest to istotne zarówno jeśli chodzi o projektowanie oferty usługowej, jak również jej promowanie. W związku z tym nowoczesny marketing biblioteczny musi uwzględniać zachowania użytkowników, nie tylko te bezpośrednio związane ze świadczeniem usługi, ale również takie, które determinują sposoby pracy, konsumpcji i rozrywki. Tradycyjne formy marketingu winny więc być systematycznie uzupełniane o nowe narzędzia, które lepiej mogą przemawiać do klientów księżnic. Przykładem marketingu, który w ostatnich latach zyskuje na popularności i nierzadko staje się dla wielu placówek jednym z głównych narzędzi promocji jest marketing internetowy, który zostanie szerzej przedstawiony w niniejszym opracowaniu.

Definicja: Marketing internetowy biblioteki to rodzaj marketingu wykorzystujący różne kanały Internetu w celu promowania jej zasobów, usług oraz marki. Są to działania marketingowe skierowane do użytkowników sieci będących potencjalnymi interesariuszami biblioteki. Może obejmować takie działania, jak social media marketing, e-mail marketing, marketing w wyszukiwarkach oraz inne.

Tłumaczenie terminu: ang. *internet marketing*, niem. *das Internetmarketing*, fr. *le marketing en ligne*, ros. *интернет-маркетинг*

Terminy stosowane zamiennie na określenie marketingu internetowego (choć nie zawsze posiadające identyczne pole znaczeniowe):

- marketing online
- marketing cyfrowy
- marketing elektroniczny
- marketing digitalny (digital marketing)

Cele marketingu internetowego biblioteki:

- promocja usług biblioteki;
- promocja zasobów biblioteki;
- promocja czytelnictwa i szeroko rozumianej kultury;
- budowanie marki biblioteki;
- pozyskiwanie nowych użytkowników;
- ochrona reputacji;
- zwiększenie świadomości otoczenia co do celów, misji i zadań biblioteki.

Najważniejsze grupy odbiorców marketingu internetowego biblioteki:

- realni użytkownicy;
- potencjalni użytkownicy;
- lokalna społeczność (w przypadku bibliotek publicznych), społeczność akademicka (w przypadku bibliotek akademickich) lub społeczność profesjonalistów (w przypadku bibliotek fachowych);
- społeczność ponadlokalna (w przypadku działań uniwersalnych, realizowanych w sposób zdalny lub poza siedzibą biblioteki);
- pracownicy biblioteki (marketing wewnętrzny);
- dostawcy i partnerzy;
- sponsorzy i donatorzy;
- wolontariusze;
- przedstawiciele organu prowadzącego;
- władze lokalne i politycy;
- przedstawiciele mediów.

Kanały wykorzystywane w ramach marketingu internetowego:

- strony www;
- poczta elektroniczna;
- serwisy społecznościowe (Facebook, Instagram, X itp.);
- newslettery;
- blogi;
- nagrania wideo (w tym vlogi, tutoriale, reklamy itp.);
- fora dyskusyjne;
- platformy podcastingowe;
- videokonferencje (za pośrednictwem których biblioteki mogą realizować spotkania online, takie jak np. prelekcje, pokazy, webinary, spotkania autorskie, szkolenia itp.).

Cechy marketingu internetowego bibliotek odróżniające go od tradycyjnego marketingu:

- wysoka dostępność (Internet i publikowane w jego przestrzeni komunikaty odbierane są obecnie przez większość społeczeństwa – niezależnie od miejsca zamieszkania, wykształcenia, profesji, zainteresowań, a nawet wieku);

- multimedialność (możliwość lepszego dotarcia do odbiorców preferujących dynamiczny, wielokanałowy przekaz, zwłaszcza młodych);
- zwiększony zasięg (brak ograniczeń komunikacyjnych powoduje, że biblioteka może trafiać ze swoim przekazem do odbiorców, którzy nie mają szansy odwiedzić jej fizycznie);
- niski koszt (możliwość stosowania marketingu internetowego także przez najmniejsze biblioteki o ograniczonych zasobach kadrowych i finansowych);
- szybkość (niemal natychmiastowe dotarcie z przekazem do odbiorcy);
- łatwość pomiaru i oceny (możliwość pobierania statystyk dzięki wbudowanym lub łatwo dostępnym narzędziom analitycznym);
- optymalizacja kosztów (angażowanie czasu, pracy i środków biblioteki na te działania, które przynoszą największy efekt dzięki gotowym narzędziom do mierzenia efektywności marketingu internetowego);
- automatyzacja (możliwość automatycznego generowania określonych komunikatów lub powielania raz przygotowanych materiałów i ich publikacji);
- interaktywność (możliwość wchodzenia przez bibliotekę w interakcje z odbiorcami przekazu);
- pojemność treści (możliwość publikowania przez biblioteki dużej ilości treści, np. artykułów, blogów, instruktarzy, podcastów, filmów, zdjęć itp.);
- elastyczność (możliwość modyfikacji raz opublikowanych treści);
- konieczność posiadania przez odbiorców przekazów odpowiednich urządzeń oraz oprogramowania.

Istotne działania w procesie marketingu internetowego:

- analiza zasobów i kompetencji biblioteki;
- analiza potrzeb i oczekiwań otoczenia/klientów biblioteki;
- analiza postaw i preferencji grupy docelowej (potencjalnych odbiorców usług);
- analiza dotychczasowych form kontaktu biblioteki z otoczeniem (z uwzględnieniem kanałów i stosowanych narzędzi);
- analiza relacji z poszczególnymi grupami interesariuszy;
- segmentacja interesariuszy pod kątem zastosowania wybranych narzędzi;
- wybór optymalnych kanałów komunikacji;
- opracowanie treści atrakcyjnych dla poszczególnych grup odbiorców;
- publikowanie przekazów w miejscu, czasie i formie uznanych za najkorzystniejsze w kontekście przyswajania informacji przez odbiorców oraz nawiązywania z nimi przez bibliotekę głębszych relacji;
- badanie skuteczności prowadzonych działań (kampanii, komunikatów, reklam, aktywności biblioteki w mediach społecznościowych itp.).

Warunki, które muszą spełniać komunikaty (materiały) publikowane w ramach marketingu internetowego:

- szybkość ładowania;
- responsywność;
- możliwość odtworzenia z różnych typów urządzeń/wersji oprogramowania/przeglądarek etc.;
- prostota i łatwość nawigowania (przemyślana struktura w przypadku bardziej skomplikowanych i wielopoziomowych treści);
- intuicyjność użytkowania;
- wysoka komunikatywność przekazu;
- poprawność techniczna i kompozycyjna;
- interesująca i przykuwająca uwagę treść;
- atrakcyjna szata graficzna;
- poprawność merytoryczna.

Trudności z wprowadzaniem i rozwijaniem marketingu internetowego przez biblioteki:

- brak odpowiednich umiejętności ze strony personelu bibliotecznego (ograniczone kompetencje informatyczne i marketingowe);
- ograniczony budżet (na szkolenia personelu, sprzęt, oprogramowanie, finansowanie kampanii reklamowych lub wynajmowanie firm zewnętrznych, a także zatrudnianie specjalistów);
- brak czasu (na doskonalenie personelu bibliotecznego oraz realizowanie zadań wykraczających poza podstawowe bieżące działania biblioteczne, skoncentrowane na obsłudze czytelników i opiece nad zbiorami);
- dynamicznie zmieniające się narzędzia i trendy (wymagające ciągłego monitorowania, doskonalenia się oraz badań pod kątem środowiska bibliotek);
- niebezpieczeństwo pominięcia pewnych grup odbiorców (np. osób wykluczonych cyfrowo, z różnego rodzaju trudnościami bądź dysfunkcjami).

Wady marketingu internetowego:

- konieczność nieustannego aktualizowania treści i ciągłej obecności w sieci (raz utworzone profile, kanały, strony www etc. powinny być regularnie aktualizowane i uzupełniane nowymi materiałami, co wymaga dodatkowych nakładów czasu i zaangażowania);
- krótki czas na przygotowanie przez bibliotekę kolejnych materiałów publikowanych w sieci (co może skutkować brakiem dokładności i błędami);
- niebezpieczeństwo pojawienia się w procesie dialogu z otoczeniem biblioteki treści niecenzuralnych, zawierających błędy, radykalne opinie, odzwierciedlających postawy pozbawione zasad etyki etc.
- brak dostępu do przekazów informacyjnych przez osoby wykluczone cyfrowo.

Etapy kampanii w ramach marketingu internetowego:

- Analiza i planowanie (określenie celów biblioteki, ustalenie grupy docelowej, analiza sektora oraz stanu i perspektyw biblioteki, wybór strategii oraz kanałów marketingu internetowego).
- Wdrażanie (realizacja kampanii, w tym przygotowanie treści promujących markę i cele biblioteki).
- Monitorowanie i ocena (monitorowanie efektywności kampanii – ocena osiągniętych przez bibliotekę wyników oraz identyfikacja obszarów wymagających poprawy).
- Optymalizacja (wprowadzanie zmian na podstawie uzyskanych wcześniej danych – doskonalenie procesów).

Literatura przedmiotu:

1. BORYCZKA Bożena. Wykorzystanie mediów społecznościowych w bibliotekach pedagogicznych. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2018, nr 1. Tryb dostępu: <http://ebiboj.s.pl/index.php/ebib/article/view/80/81>. Stan z dnia 02.01.2025.
2. DEJA Agnieszka. Blogger w bibliotece. *Biblioteka Publiczna*. 2021, nr 7/8, s. 60-63. ISSN 2353-8007.
3. GÓRA Anna. Co możesz zrobić, aby biblioteka była widoczna w Internecie. *Nowoczesna Biblioteka 3.0: pismo i portal dla bibliotek publicznych, pedagogicznych i szkolnych*. 2023, nr 18, s. 15-18. ISSN 2544-7629.
4. JASKOWSKA Bożena. Biblioteka w obrazkach, czyli jak efektywnie promować działalność biblioteczną na Instagramie. *Warsztaty Bibliotekarskie*. [Dokument elektroniczny]. 2015, nr 1. Tryb dostępu: <https://warsztatybibliotekarskie.pedagogiczna.edu.pl/nr-12015-45/biblioteka-w-obrazkach-czyli-jak-efektywnie-promowac-dzialalnosc-biblioteczna-na-instagramie/>. Stan z dnia 10.02.2025.
5. JASKOWSKA Bożena. Efektywny marketing SEO witryny bibliotecznej w wyszukiwarkach. *Przegląd Biblioteczny*. 2009, z. 2, s. 229-238. ISSN 0033-202X.
6. JASKOWSKA Bożena. Marketing internetowy w bibliotece. In WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023, s. 728-740. ISBN 978-83-89316-82-0.
7. JASKOWSKA Małgorzata. *Public relations bibliotek naukowych w Internecie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007. ISBN 978-83-233-2367-9.
8. KOSZOWSKA Agnieszka. O bibliotecznych blogach i ich walorach promocyjnych. Cz. 1. In *Biblioteka 2.0* [Dokument elektroniczny]. 2007. Tryb dostępu: <http://blog.biblioteka20.pl/?p=34>. Stan z dnia 30.01.2025.
9. MARCHEL Paweł. W jaki sposób tworzyć bibliotecznego bloga: porady praktyczne. In *Nowoczesna Biblioteka 3.0: pismo i portal dla bibliotek publicznych, pedagogicznych i szkolnych*. 2023, nr 61, s. 5-9. ISSN 2544-7629.
10. MICHAŁEK Barbara. „Spotkajmy się w sieci”: o blogu Wydziału Informacji Bibliograficznej. *Dialogi Biblioteczne: Biuletyn Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Józefa Lompy w Katowicach*. 2015, nr 2, s. 18-20. ISSN 2657-9782.
11. PAMUŁA-CIEŚLAK Natalia. Wideomarketing i podcasting jako formy komunikacji w marketingu treści. In WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023, s. 783-795. ISBN 978-83-89316-82-0.
12. ROSZKOWSKI Marcin. Biblioteczna blogosfera. *Warsztaty Bibliotekarskie* [Dokument elektroniczny]. 2010, nr 1/2. Tryb dostępu: <http://www.pedagogiczna.edu.pl/warsz-tat/2010/1-2/100109.htm#3>. Stan z dnia 30.01.2025.

13. SANAK-KOSMOWSKA Katarzyna. Online marketing jako instrument kreowania wizerunku biblioteki. In JANIK Beata, BUKOWCZAN Wanda (red.). *Kreowanie wizerunku biblioteki pedagogicznej*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2019, s. 29-38. ISBN 978-83-8138-074-4.
14. STĘPIEŃ Justyna. Facebook, Instagram, a może blog? Gdzie promują się biblioteki?. *Zarządzanie Biblioteką*. 2021, nr 1, s. 23-35. ISSN 2081-1004.
15. SZYBOWSKA Urszula. Twitter jako narzędzie wspierające działania promocyjne szkół wyższych. Przykład Biblioteki Politechniki Gdańskiej. In WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Mobilna biblioteka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2021, s. 48-56. ISBN 978-83-65741-68-4.
16. ŚMIECIŃSKA Mariola. Blogi i newslettery formą promocji zbiorów czytelni PBP Książnicy Pedagogicznej w Kaliszu. *Bliżej Biblioteki. Pismo bibliotekarzy wielkopolski Południowo-Wschodniej*. 2022, nr 1/2, s. 78-83. ISSN 2300-0570.
17. TUMAS Izabela. Blog biblioteki szkolnej: doświadczenia biblioteki z Będzina. *Warsztaty Bibliotekarskie* [Dokument elektroniczny]. 2015, nr 1. Tryb dostępu: <https://warsztatybibliotekarskie.pedagogiczna.edu.pl/nr-12015-45/blog-biblioteki-szkolnej-doswiadczenia-biblioteki-z-bedzina/>. Stan z dnia 15.01.2025.
18. WASILEWSKI Juliusz. Blog w funkcji strony internetowej biblioteki. *Biblioteka w Szkole*. 2020, nr 12, s. 18-28. ISSN 0867-5600.
19. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Elektroniczny wizerunek biblioteki*. Gdańsk: Wydawnictwo Ateneum – Szkoły Wyższej, 2008. ISBN 978-83-61079-01-9.
20. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023. ISBN 978-83-89316-82-0.
21. WOJCIECHOWSKA Maja, CYRKLAFF-GORCZYCA Magdalena (red.). *Mobilnie, interaktywnie, kompetentnie. Usługi, media i technologie informacyjno-komunikacyjne w nowoczesnej bibliotece*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2019. ISBN 978-83-65741-42-4.
22. WOJCIECHOWSKA Maja, KAMIŃSKA Joanna, ŻOŁĘDOWSKA-KRÓL Beata, JASKOWSKA Bożena (współudz.). *Leksykon zarządzania i marketingu w bibliotekarstwie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2019. ISBN 978-83-65741-17-2.
23. WOJCIECHOWSKA Maja. Marketing elektroniczny biblioteki. *Zarządzanie Biblioteką*. 2010, nr 1, s. 43-55. ISSN 2081-1004.
24. ZAWAŁKIEWICZ Aldona. Bibliotekarska blogosfera. Rewolucja, ewolucja czy zmierzch? *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2018, nr 1. Tryb dostępu: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/79/80>. Stan z dnia 02.02.2025.

Wywiady

Działalność Sekcji Zarządzania i Marketingu IFLA wobec zmieniających się potrzeb i funkcji bibliotek – rozmowa z przewodniczącym Nickiem Boxem

poprowadziła Maja Wojciechowska

Sekcja Zarządzania i Marketingu (Management and Marketing Section) to organ IFLA. Sekcja powstała w 1997 r. jako efekt zainteresowania marketingiem bibliotecznym. Czy mógłby Pan powiedzieć, jakie są obecne cele i zadania tej jednostki?

Sekcja Zarządzania i Marketingu (M&M) Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (IFLA) wyznaczyła kilka kluczowych priorytetów na trwającą obecnie kadencję 2023-2027.

Po pierwsze, Zespół Informacyjny koncentruje się na promowaniu globalnych dobrych praktyk, inspirujących kampanii, wymiany wiedzy oraz wykładów związanych z zarządzaniem bibliotekami i marketingiem bibliotecznym. Działania te realizowane są za pośrednictwem różnych kanałów komunikacji, w tym poczty elektronicznej, mediów społecznościowych (takich jak X, LinkedIn, Instagram oraz wybrane platformy chińskie), a także poprzez kanał YouTube sekcji M&M.

Po drugie, członkowie Stałego Komitetu Sekcji prowadzą kilka razy w roku sesje mentoringowe, skierowane zarówno do początkujących, jak i doświadczonych specjalistów z sektora bibliotek. Spotkania te, cieszące się dużym zainteresowaniem, odbywają się w formie zdalnej oraz stacjonarnej – zazwyczaj podczas Światowego Kongresu Bibliotek i Informacji (WLIC).

Po trzecie, Sekcja prowadzi blog poświęcony zarządzaniu bibliotekami, na którym publikowane są artykuły dotyczące różnych aspektów zarządzania i marketingu w tych instytucjach. Dodatkowo co roku organizowane są liczne webinaria – zarówno samodzielnie, jak i we współpracy z innymi sekcjami oraz regionalnymi oddziałami IFLA.

Po czwarte, każdego roku przyznawana jest Międzynarodowa Nagroda Marketingowa IFLA PressReader dla dziesięciu najlepszych kampanii marketingowych bibliotek z całego świata, zrealizowanych w roku poprzednim.

Wreszcie, Sekcja prowadzi również cykl podcastów poświęcony historii Sekcji oraz jej członkom – barwnym postaciom z różnych stron świata, od założycieli po współczesnych liderów. Seria ta zawiera liczne wywiady, publikowane zarówno w formie podcastów, jak i materiałów wideo na platformie YouTube, i jest ciągle rozwijana.

Kto jest najbardziej zaangażowany w prace Sekcji? Czy można wskazać jakąś grupę bibliotek, która kładzie szczególny nacisk na aktywny marketing?

Nasza sekcja ma prawdziwie globalny charakter – zrzesza członków z całego świata, a także gromadzi treści, odbiorców i zgłoszenia do konkursów marketingowych pochodzące z niemal wszystkich regionów globu. Każdy kontynent (z oczywistych względów z wyłączeniem Antarktydy) jest reprezentowany i aktywnie uczestniczy w działaniach. Największe zainteresowanie oraz aktywność w obszarze marketingu bibliotecznego od wielu lat wykazują Chiny. Silnie reprezentowana jest także Australia. Jednak szczególnie cieszy nas rosnące w ostatnich latach zaangażowanie krajów Ameryki Południowej – to kontynent bogaty w oryginalne i inspirujące pomysły, działania oraz kampanie marketingowe bibliotek.

Jak Pan sądzi, czy można zaobserwować na przestrzeni lat jakieś wyraźne zmiany w działaniach Sekcji, ale też w samym marketingu bibliotek?

Rodzaje działań podejmowanych przez naszą Sekcję pozostają na przestrzeni lat stosunkowo spójne, choć oczywiście treści i tematyka uległy znaczącej ewolucji. Stałym elementem pozostaje symbiotyczna relacja między dwoma filarami naszej Sekcji – marketingiem i zarządzaniem – oraz dążenie do wzmacniania tej relacji w sposób przynoszący obopólne korzyści.

Niektórzy z naszych członków-mentorów, którzy współtworzyli Sekcję od samego początku (w tym jeden z jej założycieli), nadal są aktywnie zaangażowani w jej działalność i wskazują na kilka istotnych zmian w obszarze marketingu bibliotecznego, jakie zaszły w ostatnich dekadach. Po pierwsze, ogromny wpływ miały media społecznościowe, które całkowicie zmieniły oblicze marketingu bibliotek. Nawet niewielkie, lokalne biblioteki dysponujące ograniczonymi budżetami mogą dziś osiągać znaczące rezultaty dzięki narzędziom, takim jak Canva czy platformom, takim jak TikTok – co potwierdzają liczne przykłady z ostatnich lat. Przewidujemy, że obecna rewolucja związana ze sztuczną inteligencją wywrze porównywalny wpływ na ten obszar, dlatego w bieżącym roku poświęciliśmy temu tematowi kilka naszych webinarów (dostępnych do obejrzenia na kanale YouTube Sekcji).

Znacznemu rozwojowi i instytucjonalizacji uległy także: badania marketingowe, segmentacja odbiorców dla celów planowania i realizacji kampanii oraz wyznaczanie klarownych, strategicznych celów działań marketingowych w bibliotekach.

W celu uzyskania pogłębionej perspektywy na ten temat, warto sięgnąć po nasz podcast poświęcony historii Sekcji Zarządzania i Marketingu lub obejrzeć wywiady dostępne na naszym kanale YouTube.

Sekcja corocznie przyznaje nagrodę IFLA PressReader International Marketing Award. Czy mógłby Pan krótko powiedzieć o jej założeniach?

Nagroda została ustanowiona ćwierć wieku temu i jest jedną z trzech głównych, prestiżowych nagród przyznawanych corocznie przez IFLA – globalne stowarzyszenie biblioteczne – podczas Światowego Kongresu Bibliotek i Informacji (WLIC). Pozostałe dwie to nagroda IFLA dla biblioteki ekologicznej/zrównoważonego rozwoju oraz nagroda IFLA dla biblioteki publicznej.

Prezentacja dziesięciu laureatów i finalistów tej nagrody stanowi jeden z najpopularniejszych punktów programu Kongresu, ponieważ członkowie IFLA są niezwykle zainteresowani możliwością uczenia się i czerpania inspiracji z najlepszych oraz najbardziej innowacyjnych kampanii marketingowych bibliotek z całego świata. W ostatnich latach ogłoszenia o naborze zgłoszeń regularnie skutkują napływem ponad 100 zatwierdzonych kampanii, co świadczy o wyjątkowo wysokim poziomie, aktywności i zaangażowaniu w zakresie marketingu bibliotecznego na świecie.

Ocena wszystkich kampanii to również ogromne przedsięwzięcie dla naszego jury, w skład którego wchodzi członkowie komitetu Sekcji Zarządzania i Marketingu oraz międzynarodowi eksperci z dziedziny marketingu bibliotek. Proces ten trwa często wiele dni, a nawet tygodni, ponieważ zgłoszenia są zazwyczaj bardzo rozbudowane i zawierają m.in. dokumenty strategiczne, filmy i strony internetowe. Jury ocenia kampanie w czterech kategoriach: myślenie strategiczne, pomiar i ewaluacja, kreatywność i innowacyjność oraz poziom oddziaływania w odniesieniu do budżetu (dzięki czemu nawet małe biblioteki o ograniczonych środkach mają realną szansę na zwycięstwo).

Naszym wieloletnim i hojnym sponsorem jest PressReader, który finansuje nagrodę, umożliwiając trzem głównym laureatom udział w Kongresie WLIC i zaprezentowanie swoich kampanii globalnej publiczności. Ponadto wszyscy finaliści otrzymują subskrypcje PressReader.

Bardzo chcielibyśmy zobaczyć więcej zgłoszeń kampanii marketingowych z Polski w przyszłorocznej edycji konkursu!

Czy przypomina Pan sobie jakiś szczególnie ciekawy projekt marketingowy, za który została nagrodzona biblioteka?

W tym kontekście gorąco polecam obejrzenie nagrań z naszych Ceremonii Wręczenia Nagród Marketingowych (zarówno tych odbywających się podczas WLIC, jak i online) z ostatnich kilku lat, które są dostępne na kanale YouTube sekcji M&M. Zapraszamy na nie laureatów oraz wyróżnionych uczestników konkursu, którzy prezentują swoje kampanie na międzynarodowej scenie. Ich wystąpienia są często niezwykle pouczające, dogłębne i imponujące, stanowiąc znakomite przykłady sukcesów w marketingu bibliotecznym.

Czy mógłby Pan wskazać, które formy marketingu mogą być obecnie szczególnie przydatne dla bibliotek i które mogą wzbudzać zainteresowanie czytelników?

Coraz ważniejsze, zwłaszcza jeśli chodzi o przyciąganie młodszych pokoleń, które jednocześnie będą przyszłymi, najbardziej lojalnymi odwiedzającymi i użytkownikami, staje się wideo. Jest to jedna z ich głównych, jeśli nie najważniejsza, forma komunikacji. Trzeba więc znaleźć tych odbiorców i prowadzić marketing tam, gdzie oni się znajdują, w tym na platformie TikTok.

Dla bibliotekarzy w Europie, w tym również w Polsce, zdecydowanie polecamy zainteresowanie się oraz zgłębianie aktualnych praktyk, metod oraz projektów i kampanii marketingowych realizowanych w Chinach. Każdego roku, to właśnie z Chin pochodzi

zdecydowanie najwięcej zgłoszeń do nagrody marketingowej IFLA (między 30 a 50, co stanowi około jedną trzecią do połowy wszystkich zgłoszeń z całego świata). Chińskie kampanie regularnie zajmują co najmniej trzy miejsca w pierwszej dziesiątce finalistów oraz co najmniej jedno miejsce w pierwszej trójce zwycięzców. Średni poziom jakości, kreatywności oraz realizacji kampanii marketingowych z Chin jest bardzo wysoki. W tym roku dwie kampanie z Chin znalazły się nawet w pierwszej trójce!

Czy uważa Pan, że biblioteki powinny zatrudniać specjalistów od marketingu, czy jednak marketingiem w bibliotekach powinni zajmować się bibliotekarze z odpowiednim przeszkoleniem? Inaczej mówiąc – czy specjalista od marketingu – uczący się na studiach głównie o instytucjach komercyjnych – jest w stanie zrozumieć specyfikę bibliotek? Które z tych osób są bardziej skuteczne?

To trudne pytanie, ponieważ wśród setek kampanii marketingowych, które otrzymaliśmy i oceniliśmy na przestrzeni lat, a także wśród zwycięzców i wybranych najlepszych praktyk, zawsze obserwujemy mieszankę wszystkich wymienionych opcji. Są kampanie realizowane wyłącznie przez bibliotekarzy, kampanie tworzone przez profesjonalnych marketerów i agencje marketingowe, a także kampanie będące efektem symbiotycznej współpracy bibliotekarzy z ich kolegami z dziedziny marketingu. Pokazuje to, że nie istnieje tylko jedna droga do sukcesu. Z drugiej strony oznacza to także, że utalentowani i zmotywowani bibliotekarze sami mogą być naprawdę skutecznymi i kreatywnymi marketerami swoich usług i produktów, bez konieczności zatrudniania specjalistów od marketingu jako takich.

I pytanie dotyczące przyszłości – wiele bibliotek w ramach działań optymalizacyjnych jest wcielanych w struktury większych instytucji kultury – tracąc swą odrębność organizacyjną, ale także bardzo często nazwę, zyskując jednak przy tym nowoczesne przestrzenie, sprzęt i lepsze zarządzanie. Jak by Pan ocenił to zjawisko – to szansa dla bibliotek czy zagrożenie? Czy biblioteki nie znikają powoli i niepostrzeżenie z naszego krajobrazu?

Można nawet powiedzieć, że jest to w pewnym stopniu kwestia marketingowa, a przynajmniej zagadnienie związane z rzecznictwem (advocacy), choć istnieje wiele punktów stykających między marketingiem a rzecznictwem. Uważam, że niezwykle ważne jest, aby biblioteki zachowały swoją organizacyjną niezależność oraz swoje własne nazwy. Sam termin „biblioteka” w ostatnich latach zmienił swoje konotacje i faktycznie stał się symbolem tzw. „trzeciej przestrzeni”, będącej na czele cyfrowej rewolucji (dane, sztuczna inteligencja, kompetencje cyfrowe itp.), oferującej znacznie więcej wartościowych i kluczowych usług dla obywateli, studentów, badaczy oraz innych użytkowników niż tylko wypożyczanie książek czy udostępnianie czasopism i katalogów.

Zatem opisany przez Panią scenariusz rzeczywiście stanowi zagrożenie, ale wspólnie postaramy się przekuć je w szansę: prowadzić działania marketingowe, lobbingsowe i rzecznicze, aby biblioteki mogły zachować swoje nazwy i oznaczenia, strukturę organizacyjną oraz niezależność, zapewnić sobie odpowiednie finansowanie i stabilne, wieloletnie budżety,

a także uzyskać uznanie i wsparcie ze strony polityków, władz rządowych, organizacji pozarządowych oraz innych fundatorów, na które zdecydowanie zasługują.

Jakie są obecnie, Pana zdaniem, największe zagrożenia stojące przed bibliotekami?

Dwa główne zagrożenia, które dostrzegamy w IFLA na całym świecie, to zmniejszające się budżety i cięcia finansowania bibliotek oraz osłabienie siły demokratycznej i wolności informacji oraz wolności wyrażania opinii w wielu krajach na całym świecie. Dlatego rzecznictwo na rzecz bibliotek na poziomie rządowym, organizacji pozarządowych i politycznym staje się coraz ważniejsze. Stowarzyszenia takie jak IFLA odgrywają w tym istotną rolę, zarówno pod względem umiejętności i wiedzy, jak i budowania potencjału. „Razem silniejsi!”

Na koniec chciałabym jeszcze poprosić o wymienienie największych sukcesów Sekcji. Co mógłby Pan do nich zaliczyć?

Najbardziej jestem dumny z naszych trenerów, jury, kanałów na YouTube i w mediach społecznościowych, prelekcji i artykułów dotyczących zarządzania, webinarów oraz serii podcastów, spotkań w trakcie roku oraz z naszej długoletniej, silnej współpracy ze wspianą organizacją PressReader. Sekcja M&M jest jedną z najbardziej aktywnych, radosnych i zaangażowanych sekcji w całej IFLA, a poziom energii i koleżeństwa jest naprawdę zaraźliwy i budujący. Wszyscy staliśmy się przyjaciółmi na całe życie, a wielu byłych członków nadal aktywnie uczestniczy jako mentorzy, prelegenci i doradcy. Jestem również bardzo dumny, że od kilku lat ceremonia wręczenia Nagrody Marketingowej jest prowadzona przez najwyższego przedstawiciela IFLA, czyli Prezydenta IFLA. Nadaje to nagrodzie oraz jej laureatom i uczestnikom odpowiedni prestiż i uznanie, na które – naszym zdaniem – zdecydowanie zasługują.

Bardzo dziękuję za rozmowę.

Fotografia 1. Nick Boxem, przewodniczący Sekcji Zarządzania i Marketingu IFLA

Źródło: fotografia nadesłana.

Przegląd literatury

Publikacje polskie

wybór i opracowanie Jolanta Laskowska

Biblioteki cyfrowe: tworzenie, zarządzanie, odbiór / Barbara Maria Morawiec. Gliwice: Helion, 2024. ISBN 978-83-240-5858-7.

Autorka monografii skupia się na tworzeniu, zarządzaniu i odbiorze bibliotek cyfrowych. Książka zawiera m.in.: analizę terminologii, celów i funkcji bibliotek cyfrowych, ewaluację Małopolskiej i Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej, omówienie roli architektów bibliotek cyfrowych oraz kompetencji wymaganych w tej roli, badanie użytkowników bibliotek cyfrowych i ich typologię. Publikacja skierowana jest do pracowników bibliotek, archiwów, muzeów oraz instytucji zajmujących się digitalizacją zasobów.

Biblioteki muzealne i teatralne w systemie kultury / Anna Tokarska, Marlena Gęborska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2024. ISBN 978-83-67723-26-8.

Jak pisze wydawca: W publikacji *Biblioteki muzealne i teatralne w systemie kultury* analizowany jest status, zawartość i rola zasobów bibliotecznych w muzeach i teatrach. Przedstawiono, jak te instytucje, mimo różnic, realizują swoje misje w różnych przestrzeniach kulturalnych, wypełniając zadania interakcji i komunikacji z odbiorcami poprzez obiekt, obraz, dźwięk i słowo. Muzea, z ich cennymi kolekcjami sztuki i artefaktów oraz teatry, jako przestrzenie kreatywności i integracji społecznej, odgrywają kluczową rolę w zachowaniu i prezentacji dziedzictwa kulturowego.

Biblioteki w obliczu społecznych i technologicznych wyzwań współczesności / red. Małgorzata Kowalska-Chrzanowska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2024. ISBN 978-83-67723-13-8.

W publikacji opisano różne formy aktywności bibliotek w dynamicznie zmieniającym się otoczeniu. Nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne stwarzają nowe możliwości udostępniania zasobów i unowocześnienia usług bibliotecznych, ale wymagają także przeprofilowania zadań i obowiązków, a także wypracowania efektywnych metod nabywania nowych umiejętności, dywersyfikacji systemu pracy czy zmian sposobów motywowania pracowników. W związku z tym pojawiają się nowe specjalizacje w zawodzie bibliotekarza, zaś pracownicy ci powinni podnosić swoje kompetencje i umiejętności w dziedzinie zarządzania zasobami cyfrowymi.

Cywilizacja wiedzy – wyzwanie dla bibliotek / red. Izabela Matuszewska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2024. ISBN 978-83-67723-13-8.

Publikacja zawiera materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Wojskowej Akademii Technicznej. Omówione zostały w niej wyzwania, przed którymi stoją współczesne biblioteki w kontekście rozwoju cywilizacji wiedzy. Całość podzielono na dwie części: oferta bibliotek a nowe technologie oraz biblioteki akademickie wobec potrzeb użytkowników i pracowników.

Przepisy kancelaryjne i archiwalne dla bibliotek / Anna Jastrzębska-Pawlak. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBR, 2024. ISBN 978-83-67723-12-1.

Publikacja stanowi praktyczny przewodnik po zasadach kancelaryjnych i archiwalnych w bibliotekach. Uwzględniono w niej zarówno system papierowy, jak i system elektronicznego zarządzania dokumentacją. Celem autorki było przybliżenie sposobu postępowania z dokumentami niezależnie od techniki ich wytworzenia i postaci oraz informacji w nich zawartych.

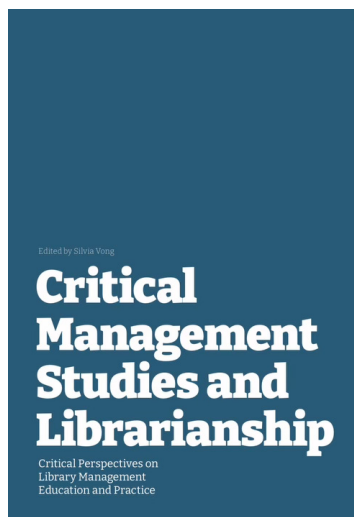

Zarządzanie dokumentacją w bibliotece: poradnik / red. Wioletta Guzek, Natalia Podkul. Warszawa: Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego, 2024. ISBN 978-83-67964-10-4.

Poradnik przedstawia zasady zarządzania dokumentacją w bibliotekach. Obejmuje takie zagadnienia, jak klasyfikacja, archiwizacja oraz procedury kancelaryjne. Zawiera m.in. instrukcję kancelaryjną dla systemu papierowego i elektronicznego zarządzania dokumentacją, jednolity rzeczowy wykaz akt oraz instrukcję organizacji i zakresu działania archiwum zakładowego / składnicy akt. Książka ma na celu usprawnienie zarządzania dokumentacją w bibliotekach oraz podkreślenie znaczenia archiwistyki jako dyscypliny naukowej.

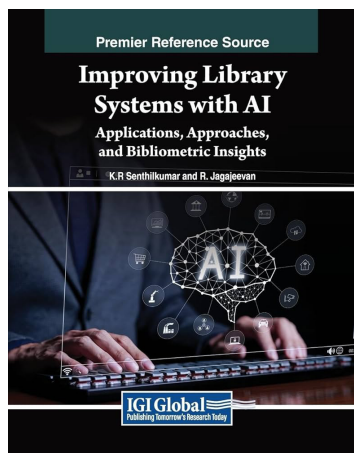
Publikacje zagraniczne

wybór i opracowanie Jolanta Laskowska

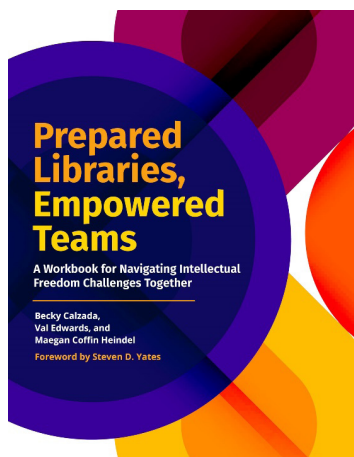
Critical Management Studies and Librarianship: Critical Perspectives on Library Management, Education and Practice / ed. Silvia Vong. Sacramento: Library Juice Press, Litwin Books, 2024. ISBN 978-1-63400-142-7.

Książka stanowi zbiór esejów o krytycznych aspektach zarządzania w bibliotekarstwie, w tym perspektywach queer, postkolonialnych i krytycznej teorii rasowej. Ponadto przedstawiono w niej dyskusje na temat podejść do przywództwa.

Improving Library Systems with AI: Applications, Approaches, and Bibliometric Insights / K. R. Senthilkumar, R. Jagajeevan. Hershey: IGI Global, 2024. ISBN 979-8-3693-5593-0.

W książce omówiono integrację sztucznej inteligencji w systemach bibliotek, oferując praktyczne wskazówki dotycząc modernizacji usług poprzez cyfryzację, zaawansowane algorytmy wyszukiwania i analizę danych. Jak pisze wydawca: W miarę jak biblioteki wkraczają w erę cyfrową, stają przed pilnym wyzwaniem: przestarzałe systemy informatyczne utrudniają im zaspokojenie różnorodnych potrzeb klientów. Tradycyjne systemy zarządzania bibliotekami z trudem radzą sobie z wymaganiami współczesnych użytkowników, co skutkuje nieefektywną alokacją zasobów, ograniczoną dostępnością i chaotycznymi doświadczeniami użytkowników. Ten rozdzźwięk między przestarzałymi systemami a zmieniającymi się oczekiwaniami użytkowników stanowi istotną barierę dla bibliotek dążących do utrzymania znaczenia w coraz bardziej cyfrowym świecie. Stąd też publikacja, która ma na celu ulepszenie systemów bibliotecznych za pomocą sztucznej inteligencji.

Prepared Libraries, Empowered Teams: A Workbook for Navigating Intellectual Freedom Challenges Together / Becky Calzada, Val Edwards, Maegan Coffin Heindel. Chicago: ALA Editions, 2024. ISBN 979-8-89255-537-1.

Prezentowana publikacja to zeszyt ćwiczeń zawierający strategię przygotowania personelu bibliotek na próby cenzury i ograniczania dostępu do informacji. Zawiera specjalnie opracowane check-listy oraz szablony, nadające całej książce praktyczny charakter.

Strengthening Library Ecosystems: Collaborate for Advocacy and Impact / Dorcas Hand, Sara Kelly Johns, Michelle Robertson, Eryn Duffee. Chicago: ALA Editions, 2024. ISBN 979-8-89255-572-2.

Przewodnik dla bibliotekarzy, omawiający rolę współpracy i sieciowania w ekosystemach bibliotek, skoncentrowany na przywództwie, komunikacji i zrównoważonym rozwoju.

Winning Grants / Stephanie K. Gerding. Chicago: ALA Editions, 2024. ISBN 979-8-89255-567-8.

Praktyczny poradnik dla bibliotekarzy dotyczący pozyskiwania funduszy – od pisania wniosków grantowych, przez ocenę potrzeb społeczności, po zarządzanie projektami. Jest to już trzecia edycja bestsellerowej publikacji, uzupełniona o najnowsze zmiany i zalecenia.

Spotkania naukowe

Konferencje i seminaria polskie

opracowanie Jolanta Laskowska

Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Wyzwania w Zarządzaniu Dokumentacją, Informacją i Bazami Danych”

<https://pans.wloclawek.pl/wyzwania-w-zarządzaniu-dokumentacja-informacja-i-bazami-danych/>

6 marca 2024 r. odbyła się zdalna konferencja naukowa zorganizowana przez Państwową Akademię Nauk Stosowanych we Włocławku. Celem konferencji było omówienie tematyki współczesnego zarządzania dokumentacją i informacją oraz szeroko pojętej cyfryzacji w odniesieniu do bibliotek, archiwów i naukowych baz danych. Konferencja odbyła się pod patronatem medialnym EBIBu.

10 Lubelskie Forum Bibliologów, Informatologów i Bibliotekarzy „Inkluzywna – Dostępna – Integrująca Biblioteka w(obec) Różnorodności”

<https://www.umcs.pl/pl/10-forum-inkluzywna-dostepna-integrujaca-biblioteka-w-obec-roznorodnosci,28724.htm>

7 marca 2024 r. odbyło się w Lublinie 10. Forum Bibliologów, Informatologów i Bibliotekarzy. Spotkanie miało formę hybrydową, a jego organizatorami była Katedra Informatologii, Bibliologii i Edukacji Medialnej oraz Instytutu Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach UMCS. Temat jubileuszowej konferencji skoncentrowany był wokół dwóch pojęć: różnorodności i inkluzywności. Rozpatrywano go w wymiarze całościowym: organizacji, zarządzania, działalności i oddziaływania (środowiskowego i społeczno-kulturowego) współczesnej biblioteki. Osią dyskusji stała się idea biblioteki inkluzywnej, dostępnej i integrującej, otwartej na różnorodność. Różnorodność w bibliotece omawiano z dwóch zasadniczych perspektyw: wewnątrzinstytucjonalnej, tj. odnoszącej się do przestrzeni (w tym organizacji i zarządzania placówką), użytkowników, zasobów i usług, technologii, kultury organizacyjnej, pracowników etc., oraz zewnątrzinstytucjonalnej, tj. widocznej na przykład w budowaniu partnerstwa i sieci współpracy czy pozyskiwaniu wsparcia finansowego i szkoleniowego. Konferencja odbyła się pod patronatem medialnym EBIBu.

XLI Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych „Sztuczna inteligencja a biblioteki medyczne – czy jesteśmy u progu transformacji?”

<https://biblioteka.pum.edu.pl/konferencja-2024/>

W dniach 16-18 września 2024 r. odbyła się w Szczecinie 41. Konferencja Problemowa zorganizowana przez Bibliotekę Główną Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego. W trakcie obrad omawiano zagadnienia związane z rozwiązaniami opartymi na sztucznej inteligencji. Jak pokazały dyskusje, w bibliotekach AI najczęściej wykorzystywana jest do działań promocyjnych, w zarządzaniu zbiorami, wyszukiwaniu informacji, w analizie preferencji czytelników oraz analizie danych dotyczących wykorzystania zbiorów bibliotecznych, zaś chatboty i asystenci wirtualni odpowiadają na pytania użytkowników. Częścią konferencji była sesja posterowa, podczas której autorzy zaprezentowali swoje pomysły, doświadczenia i wizje artystyczne zrealizowane z użyciem narzędzi sztucznej inteligencji. Konferencja odbyła się pod patronatem medialnym EBIBu.

4. Forum Dobrych Praktyk „Za horyzontem zdarzeń: Biblioteki na skrzyżowaniu sztucznej inteligencji, cyfryzacji i potrzeb czytelników”

<https://uew.pl/wydarzenia/4-forum-dobrych-praktyk/>

23 września 2024 r. we Wrocławiu miała miejsce czwarta edycja Forum Dobrych Praktyk, której organizatorem był Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu. W ramach pierwszego panelu *Sztuczna Inteligencja – konkurencja czy wsparcie* skupiono się na technologiach, które zmieniają oblicze współczesnych bibliotek. Drugi panel – *Potrzeby użytkowników* – miał na celu wymianę spostrzeżeń, inicjatyw oraz wyzwań, z jakimi biblioteki mogą się mierzyć w odpowiedzi na rosnące i zmieniające się oczekiwania użytkowników.

Konferencja Naukowa „Cele zrównoważonego rozwoju – wyzwanie dla bibliotek”

<https://bg.wat.edu.pl/konferencja-naukowa-cele-zrownowazonego-rozwoju/>

17 i 18 października 2024 r. odbyła się w Warszawie konferencja naukowa organizowana przez Bibliotekę Główną Wojskowej Akademii Technicznej im. Jarosława Dąbrowskiego. Celem konferencji była wymiana doświadczeń w zakresie działań podjętych przez biblioteki w ramach wdrażania Agendy 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju, wzmacniających rolę biblioteki i bibliotekarzy w zapewnieniu równowagi pomiędzy trzema aspektami rozwoju: gospodarczego, społecznego i środowiskowego. Konferencja była próbą omówienia odpowiedniej strategii działania i wymiany doświadczeń w zakresie zrównoważonego rozwoju właśnie. Spotkanie odbyło się pod patronatem medialnym EBIBu.

Konferencja Naukowa „Biblioteki Akademickie w Erze Cyfrowej: Transformacja, Przestrzeń, Wspólnota”

<https://bg.sggw.edu.pl/konferencja-biblioteki-akademickie-w-erze-cyfrowej/>

21 listopada 2024 r. w Warszawie miała miejsce konferencja naukowa organizowana przez Bibliotekę Główną im. Władysława Grabskiego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Tematyka referatów związana była z dwiema kluczowymi dziedzinami: cyfrową transformacją bibliotek oraz kształtowaniem nowoczesnej przestrzeni bibliotecznej i społeczności akademickiej. Konferencja odbyła się pod patronatem medialnym EBIBu.

Konferencje zagraniczne

opracowanie Jolanta Laskowska

2024 Annual Conference and Exhibition ALA

<https://2024.alaannual.org/>

W dniach od 27 czerwca do 2 lipca 2024 r. w San Diego w Kalifornii miała miejsce doroczna konferencja i wystawa organizowana przez Amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotek ALA. Wydarzenie zgromadziło tysiące bibliotekarzy i pracowników bibliotek, edukatorów, autorów, wydawców, przyjaciół bibliotek, powierników, gości specjalnych i wystawców. ALA Annual oferowała szeroki wachlarz tematyczny. Poruszano na niej takie tematy, jak: wolność czytelnicza, przeciwdziałanie cenzurze, sztuczna inteligencja w bibliotekach, różnorodność i inkluzywność, rozwój zawodowy oraz innowacje w usługach bibliotecznych. Wprowadzono też nowe inicjatywy, takie jak: STEAM Pavilion (nauka, technologia, inżynieria, sztuka i matematyka) oraz ALA@ The Beach, oferujące uczestnikom interaktywne doświadczenia.

19. International Conference on Library Science, Knowledge Organization and Management (ICLSKOM)

<https://waset.org/library-science-knowledge-organization-and-management-conference-in-november-2025-in-rome>

W dniach 11-12 listopada 2024 r. w Rzymie we Włoszech odbyła się konferencja zorganizowana przez World Academy of Science Engineering and Technology (WASET). Podczas konferencji poruszano tematy związane z nauką o bibliotekach, organizacją wiedzy i zarządzaniem, ze szczególnym uwzględnieniem takich zagadnień, jak bibliometria, zarządzanie wiedzą i systemy informacyjne. Organizatorzy zapewnili uczestnikom interdyscyplinarną platformę dla badaczy, praktyków i edukatorów, aby przedstawiać i omawiać najnowsze innowacje, trendy i obawy, a także napotkane wyzwania oraz rozwiązania przyjęte w dziedzinie bibliotekoznawstwa, organizacji wiedzy i zarządzania.

International Conference on Libraries and Civilization (ICLC)

<https://conferenceindex.org/event/international-conference-on-libraries-and-civilization-iclc-2024-november-venice-it>

W tych samych dniach co ICLSKOM, bo 11 i 12 listopada 2024 r., odbyła się w Wenecji we Włoszech konferencja zorganizowana również przez World Academy of Science i Engineering and Technology (WASET). Skupiono się na niej na roli bibliotek w kontekście cywilizacyjnym, omawiając ich wpływ na edukację, społeczeństwo i kulturę w erze cyfrowej.

First Dubai International Library Conference „Our Libraries: Past, Present, Future”

<http://dilc.mbrl.ae/>

W dniach 15-17 listopada 2024 r. w Dubaju (Zjednoczone Emiraty Arabskie) miała miejsce konferencja organizowana przez Mohammed Bin Rashid Library (MBRL), najnowocześniejszą dubajską bibliotekę publiczną. W konferencji wzięło udział ponad 70 prelegentów z 27 krajów. Tematy referatów koncentrowały się na roli bibliotek w wymianie wiedzy, integracji technologii (w tym AI) oraz na adaptacji do wyzwań współczesnego świata. Równolegle z konferencją odbywała się wystawa prezentująca najnowsze technologie w sektorze.

International Conference on Library and Information Science

<https://igrnet.org/Conference/844/ICLIS/>

29 grudnia 2024 r. w Vancouver w Kanadzie odbyła się konferencja zorganizowana przez InterGlobe Research Network (IGRNet). Została ona zorganizowana w celu zapewnienia specjalnej platformy dla wszystkich obiecujących młodych badaczy, studentów, doktorantów i stażystów, aby mogli zaprezentować swoje badania i innowacje. Badacze, naukowcy i studenci pracujący w obszarze *information science* wymieniali się własnymi wizjami przed słuchaczami z całego świata. Tematyka oscylowała wokół zagadnień dotyczących rozwoju bibliotek, zarządzania informacją oraz praw własności kulturowej.

Redakcja zaprasza wszystkich autorów do współpracy.
Zapraszamy na stronę czasopisma na portalu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
oraz na <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/ZB>.
Materiały do kolejnego numeru można nadsyłać na adres:
maja.wojciechowska@gmail.com

„Zarządzanie Biblioteką” znajduje się na liście czasopism
punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.
Wersją referencyjną czasopisma jest jego wersja drukowana.